

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSMAİL BEŞİKÇİ

DOĞU'DA DEĞİŞİM VE YAPISAL SORUNLAR (GÖÇEBE ALIKAN AŞİRETİ)

İSMAİL BEŞİKÇİ

**DOĞU'DA DEĞİŞİM
VE
YAPISAL SORUNLAR
(GÖÇEBE ALIKAN AŞİRETİ)**

YURT KİTAP-YAYIN: 68

İSMAİL BEŞİKÇİ BÜTÜN ESERLER : 18

Yurt Kitap-Yayın'da Birinci Basım: Ağustos 1992

(Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)'nin ilk baskısı Nisan 1969 tarihinde, Ankara'da Doğan Yayınevi'nce yapılmıştır.)

;

Dizgi : Yurt Kitap-Yayın
Baskı : Aydınlar Matbaacılık
Montaj: Mehmet Aydın

YURT KİTAP-YAYIN

GMK Bulvarı Onur İşhanı Kat: 7 No: 176

Tel, Fax: 417 35 49 KIZILAY ANKARA <https://rantey.org>

İSMAİL BEŞİKÇİ

DOĞU'DA DEĞİŞİM VE YAPISAL SORUNLAR (GÖÇEBE ALIKAN AŞİRETİ)

İÇİNDEKİLER

ÇİZELGELER	17
KISALTMALAR	19
<i>25 Yıl Sonra İkinci Yayınlanışa</i>	
ÖNSÖZ	20
BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	25
GİRİŞ	27

BÖLÜM I

KAVRAMLAR, VARSAYIMLAR, TEORİK MODEL	33
I. TANIMLAR, ARAŞTIRMANIN SINIRLARI, PROBLEMİN ORTAYA KONULMASI	33
A. ARAŞTIRMADA ETNİK BİR SORUN ELE ALINMAMIŞTIR	33
B. GÖÇEBE AŞİRETLERİ GÖÇEBE HAYAT YAŞAYAN DİĞER GRUPLARLA KARIŞTIRMAMAK GEREKTİR.....	35
1. Göçebe Aşiretleri Çingenelerle Karıştırmamak Lazımdır	35
2. Göçebe Kürt Aşiretlerini Göçmen Veya Yörüklerle Karıştırmamak Lazımdır.....	36
C. GÖÇEBE AŞİRET DEYİMİNİN TAHLİLİ, BENZER MÜESSESELERLE ARASINDAKİ FARK	37
D. ARAŞTIRMADA AVCI, TOPLAYICI ve TARIMSAL GÖÇEBELER, TİCARET GÖÇEBELERİ KONU OLARAK ALINMAMIŞTIR.....	41

<i>E. GÖÇEBE AŞİRET TOPLULUKLARINI KÖY TOPLULUKLARI İLE KARIŞTIRMAMAK LAZIMDIR</i>	41

<i>F. GÖÇEBE AŞİRETİN TARİFİ</i>	45

II. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	46

III. TEORİK MODEL	47

<i>A. KÜLTÜR</i>	47

<i>B. SOSYAL YAPI</i>	49

<i>C. SOSYAL DEĞİŞME</i>	52

<i>D. SOSYAL PROBLEM</i>	55

ÖZET	56

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve KULLANILAN MALZEME	58

GİRİŞ	58

I. İNCELENECEK AŞİRETİN SEÇİMİ	60

II. ARAŞTIRMANIN TEKNİKLERİ	60

<i>A. GÖZLEM</i>	61

<i>B. MÜLAKAT</i>	63

<i>C. SORUKÂĞIDI</i>	64

1. Hazırlanması, Tertibi	64

2. Uygulanması	65

<i>D. FOTOĞRAFLAR</i>	66

<i>E. TOPLANAN MALZEMENİN KONTROLÜ</i>	66

III. ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN	

BAZI ZORLUKLAR	67

<i>A. ARAŞTIRMA KONUSUNUN MAHİYETİNDEN</i>	

<i>DOĞAN GÜÇLÜKLER</i>	67

1. Göçebelik, Göç ve Geniş Bir Dağılmadan İleri Gelen Faktörler	67
2. Coğrafi Faktörler	68
B. ARAŞTIRICI İLE İLGİLİ FAKTÖRLER	69
1. Dil Zorluğu	69
2. Araştırma Yardımcılarının Zarureti	69
3. Mali İmkânsızlıklar	70
ÖZET	70

BÖLÜM III

COĞRAFİ ve TOPLUMSAL EKOLOJİ	75
I. FİZİKİ ANALİZ	75
A. COĞRAFI ŞARTLAR ve GÖÇEBELİK	76
1. Yer şekilleri	76
2. İklim	77
a) Sıcaklık	77
b) Yağışlar	78
c) Kar Yağışları	78
d) Diğer Faktörler	80
3. Bitki Örtüsü	80
4. Göçebeliğin Nedeni	81
B. KONAKLAMA YERLERİ - GÖÇ -	
SOSYAL ÖRGÜT	82
1. Göç-Yaylalar, Göç-Stepler	82
a) Stepler	83
b) Yaylalara Göç	91
c) Yaylalardaki Konaklama	93
d) Kışlık Bölgelere Göç	98

<i>e) Kışlaklar mı, Yaylalar mı?</i>	99
<i>f) Taşıma Vasıtası</i>	99
2. Sosyal Örgüt	101
<i>a) Örgütlenmenin Mahiyeti</i>	101
<i>b) Alıkan Aşiret'i'nin</i>	
<i>Sosyal Örgütü</i>	101
aa) Çadır.....	101
bb) Zoma	101
cc) Kabile.....	102
dd) Aşiret	104
ee) Ulu Kişi	104
<i>c) Sosyal Organizasyonun Siyasal</i>	
<i>Açıdan Değerlendirilmesi</i>	104
<i>d) Aşiretlerin, Kabilelerin Meydana</i>	
<i>Gelmeleri, Gelişmeleri ve</i>	
<i>Dağılmaları</i>	105
3. Konut (Çadır)	107
<i>a) Neden Çadır:</i>	
<i>Çadırı Yaratın Faktörler</i>	107
aa) Mülkiyet	107
bb) Göçebe Hayatının Devamlı Göç	
İsteyen Özelliği	107
cc) Malzeme ve İklim.....	108
dd) Fayda	108
<i>b) Kara Çadır</i>	109
aa) Malzemesi	109
bb) Dokunması	109
cc) Kurulması, Sökülmesi	109
dd) Çadırın İç Bölümleri	110

ee) Çadır ve Sosyal Statü..... 111

ff) Göçebe Çadırının Özellikleri 111

II. TOPLUMSAL EKOLOJİ..... 113

A. TARİHSEL GÖRÜNÜŞ 113

1. Genel Tarihsel Görünüş 114

2. Alikan Aşireti 114

**B. ALIKAN AŞİRETİ'NİN HAREKET ETTİĞİ SAHANIN
SOSYAL YAPISININ BAZI ESASLARI 115**

1. Nüfus 115

2. Ekonomik Durum 116

3. Dil, Eğitim ve Öğretim..... 117

4. Yol, Haberleşme, Sağlık 117

**C. ALIKAN AŞİRETİ'NİN ÇEVRESİYLE OLAN
İLİŞKİLERİ 117**

1. Alikan Aşireti'nin Çevresiyle Olan
İlişkilerinde Etnik Kast

Göze Çarpmaktadır 126

2. Göçebe Aşiretlerinin Çevrenin Asayiş ve
Güvenliği Üzerindeki Etkisi Büyüktür 126

3. Aşiret Hayatına Yeni Bir Yön
Verecek Olan Ekolojik Problem 127

4. Çevre Halkının Göçebe Aşiretler ve
Göçebeler Hakkındaki Bilgisi..... 128

ÖZET 131

I. FİZİKİ ANALİZ 131

II. SOSYAL ÖRGÜT 132

III. KONUT 132

IV. TOPLUMSAL EKOLOJİ..... 132

BÖLÜM IV

NÜFUS ve BAZI ÖZELLİKLERİ	134
I. VERİ YETERSİZLİĞİ.....	134
II. NÜFUSUN GENEL GÖRÜNÜŞÜ-SAYISI.....	135
III. NÜFUSUN ÇADIRLAR (HANE-AİLE) İTİBARIYLA DAĞILIŞI	135
IV. NÜFUSUN CİNSİYET İTİBARIYLA DAĞILIŞI.....	136
V. NÜFUSUN YAŞ GRUPLARI İTİBARIYLA DAĞILIŞI	137
VI. NÜFUSUN MEDENİ HAL DURUMU.....	140
VII. NÜFUSUN KONUŞTUĞU DİL, OKUMA -YAZMA DURUMU ve KÜLTÜR SEVİYESİ	140
VIII. NÜFUSTAKİ ARTMA EĞİLİMLERİ	140
ÖZET	141

BÖLÜM V

SOSYO-EKONOMİK ANALİZ	143
I. MÜLKİYET	143
A. KİŞİSEL MÜLKİYET.....	144
1. Temel Mülkiyet Unsurları	144
a) Çadır.....	144
b) At-Katır.....	144
c) Koyun-Keçi.....	145
2. İkinci Derecede Mülkiyet Unsurları	145
3. Mülkiyetin Devri: Miras	147
B. KOLEKTİF KİRALAMA.....	147
1. Yaylakların Kiralanması	148
2. Kışlak Yerlerin Kiralanması	151

3. Yaylak ve Kışlak Alanlarda Arazi Sahipleri ile Göçebelerin İlişkileri.....	151
4. Kiralama Olayı Sırasında Ortaya Çıkan Çatışmalar.....	153
5. Tarımsal Kira Hukuku Açısından Kiralama Olayının Görünüşü	154
II. EKONOMİK FAALİYETLER	159
A. HAYVANCILIK.....	159
1. At-Katır.....	159
2. Koyun-Keçi.....	160
a) Koyun Yetiştirilmesi.....	166
b) Bakım ve Besleme	166
aa) Çobanlık	166
bb) Çoban Köpeği.....	169
cc) Mera.....	169
3. Hayvancılık Çevresinde Toplanan Diğer Faaliyetler.....	170
B. TİCARET HAYATI - KAPALI EKONOMİ - DEĞİŞ TOKUŞ EKONOMİSİ.....	170
1. Kapalı Ekonomi.....	170
2. Değiş - Tokuş Ekonomisi	171
a) Çerçi.....	171
b) Kasaba Tüccarı.....	171
c) Şehir Tüccarı	173
d) Büyük Şehir Tüccarı	173
3. Tüccar, Yani Aracı Basamakları	173
C. ÜRETİM ARAÇ ve GEREÇLERİ.....	174
D. GELİRİN MEYDANA GELİŞİ ve GELİR GRUPLARI.....	181

III. GELİR ve GİDER FARKLILAŞMASI ve

TÜKETİM EĞİLİMİ	182
A. GENEL GÖRÜNÜŞ	182
B. GELİR ve GİDER FARKLILAŞMASI	182
C. TÜKETİM EĞİLİMİ	183
1. Gıda Maddeleri	183
2. Kılık-Kıyafet	183
3. Diğerleri	185
4. Dışarı ile ilişkiler	186

IV. SOSYAL TABAKALAŞMA ve

SOSYAL HAREKETLİLİK	186
A. GENEL GÖRÜŞLER	186
B. ALIKAN AŞİRETİ TOPLUMSAL TABAKALAŞMASI	187
C. AŞİRET İÇİ EKONOMİK ve SOSYAL İŞ BÖLÜMÜ	189

ÖZET

I. MÜLKİYET

II. EKONOMİK FAALİYETLER

III. GELİR ve GİDER FARKLILAŞMASI, TÜKETİM EĞİLİMİ

IV. SOSYAL TABAKALAŞMA ve SOSYAL HAREKETLİLİK

BÖLÜM VI

AKRABALIK ÖRGÜTÜ ve AİLE

I. SOY-SOP, AKRABALIK ÖRGÜTÜ

A. SOY- SOP

B. AKRABALIK BABA TARAFINDAN

TAYIN EDİLİYOR 197

II. AİLENİN KURULUŞU 197

A. EVLİLİK ÖNCESİ 197

B. AŞİRET İÇİNDE EVLİLİK 199

C. TEK EVLİLİK 200

D. BAŞLIK ve BUNU ORTADAN KALDIRAN

MÜESSESELER 200

1. Başlığın Sosyal Fonksiyonu 202

2. Başlığın Yerini Alan Müesseseler 202

a) Başlık Karşılığı Olarak Çobanlık 203

b) Berdel Usulü Aile Kuruluşu 203

c) Başka Usüller 205

3. Kız Kaçırmalar Başlığı

Bertaraf Edemiyor 205

E. AİLENİN GENİŞLİĞİ 206

F. EVLENMEDE SIRA GÜTME 208

III. AİLE İÇİ EKONOMİK ve SOSYAL İŞ BÖLÜMÜ,

KADININ YERİ 208

A. KADININ GÖREVİ 208

B. ERKEKLERİN GÖREVİ 209

C. ÇOCUKLARIN GÖREVİ 209

1. Kız Çocuklar 209

2. Erkek Çocuklar 209

D. İŞ BÖLÜMÜ ANALİZİ ve KADINLARIN YERİ 213

IV. AİLE İÇİ İNSAN İLİŞKİLERİ 216

V. AİLE İLE İLGİLİ FOLKLARA KISA BİR BAKIŞ 218

A. DÜĞÜN ÖNCESİ 218

B. KIZ KAÇIRMALAR.....	220
C. DÜĞÜN	220
D. ZİFAF GECEŚİ ve DUVAK SABAHI.....	222
E. NİKÂH	222
F. ÇEYİZ	223
G. KADINLARIN BAŞLARINA PUŞİ BAĞLAYABİLMELERİ.....	223

VI. GÖÇEBE AİLESİNİN SOSYAL ve EKONOMİK DEĞERİ, AİLENİN KARŞILAŞTIĞI PROBLEM	223
A. FOLK TOPLUMDA AİLE, DENGELİ AİLE.....	223
B. İKTİSADİ BİR ÜNİTE OLARAK AİLE ve AİLENİN İKTİSADİ PROBLEMİ.....	224
C. DİĞER PROBLEMLER.....	225
ÖZET	226

BÖLÜMVII

DİN ve DÜNYA GÖRÜŞÜ.....	231
I. DİN	231
II. RESMİ OLMAYAN EĞİTİM ve ÖĞRETİM.....	233
A. RESMİ OLMAYAN EĞİTİM	234
B. BOŞ ZAMANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	237
III. ÇEVRE, TÜRKİYE ve DÜNYA HAKKINDA BİLGİ, SİYASAL KANILAR ve KÜRTÇE.....	239
A. GENEL GÖRÜŞLER	239
B. ÇEVREYİ ve MEMLEKETİ ALGILAMA	240
C. BİRTAKIM KİŞİLERİ ve OLAYLARI ALGILAMA.....	242
D. DEVLETİ ALGILAMA ve DEVLETEN BEKLENTİLERİ.....	245

E. DÜNYA , TÜRKÇE ve KÜRTÇE HAKKINDA

BİLGİ 246

ÖZET 248

BÖLÜM VIII

SAĞLIK ve HASTALIKLA İLGİLİ DAVRANIŞLAR..... 250

I. GENEL GÖRÜŞLER 250

II. BİR DAVRANIŞ ANALİZİ..... 253

III. GÖÇEBE SAĞLIĞI ve ÇEVRE FAKTÖRLERİ..... 258

ÖZET 260

BÖLÜM IX

AŞİRET AHLÂKI ve GÖÇEBE KARAKTERİ 263

**I. AŞİRET AHLÂKINI ve GÖÇEBE KARAKTERİNİ
ETKİLEYEN FAKTÖRLER** 263

II. AŞİRET AHLÂKININ TEMEL ÖZELLİĞİ 264

III. GÖÇEBE KARAKTERİ 266

**A. ÖZGÜRLÜK, KABALIK, SERTLİK,
KANAAHKÂRLIK**..... 266

B. HAYVAN SEVGİSİ..... 267

C. OTORİTEYE BAĞLILIK..... 268

D. YENİLİKLERE KARŞI AÇIKLIK 269

E. CANLILIK ve KONUŞKANLIK 269

ÖZET 270

BÖLÜM X

SONUÇ 272

EKLER

GÖÇEBE YAŞANTISINDAN ÖRNEKLER	279
ÖRNEK 1 - ÇEŞİTLİ HANE ÖRNEKLERİ	279
ÖRNEK 2 - GÖRÜCÜLÜK	287
ÖRNEK 3 - KIZ KAÇIRMA	288
ÖRNEK 4 - BERDEL AİLESİNDE ANLAŞMAZLIKLAR	288
ÖRNEK 5 - TİPİK BİR DÜĞÜN	289
ÖRNEK 6 - KADININ OTORİTESİ, KARARLARA KATILMASI	292
ÖRNEK 7 - GENÇLERİN DİNİ BİLGİSİZLİĞİ	293
ÖRNEK 8 - DİNİ BİLGİSİZLİK	293
ÖRNEK 9 - YENİ BİR KÜLTÜR UNSURUNUN İLK ETKİLERİ	293
ÖRNEK 10 - MODERN TIP-HALK TIBBİ ÇATIŞMASI	296
ÖRNEK 11 - HAYVAN HASTALIKLARININ İYİLEŞTİRİLMESİNDE KULLANILAN BAZI HALK UYGULAMALARI	297
ÖRNEK 12 - GÖÇEBE AHLAKININ TEMELİNDE CESARET ve ŞEREF KAVRAMLARI YATAR	297
ÖRNEK 13 - YAYLA HAVASININ TENEFFÜSÜ BÜTÜN ŞEHİR NİMETLERİNDEN ÜSTÜNDÜR	301
ÖRNEK 14 - HAYVAN SEVGİSİ	301
ÖRNEK 15 - HAYVAN SEVGİSİ - LAİK AHLAK	302
KAYNAKLAR	305
SORU KAĞIDI	315
DİZİN	348

ÇİZELGELER

1. Topoğrafik Durum.....	79
2. Kışlaklarda Aranılan Özellikler.....	84
3. Yaylaklarda Aranılan Özellikler	93
4. Göçlerde, Kışlak ve Yaylaklarda, Dağınık ve Toplu Yerleşmenin Faktörleri	96
5. Yaylalardan, Yaylaya Göçün Sebepleri.....	97
6. Memrut Yaylasından Başka Yaylalara Göçenler	98
7. Bir Zamanın Meydana Gelişi	103
8. Herhangi Bir Zamanın Meydana Gelmesi İçin Çadırların (Hanelerin) Bir Araya Gelmesini Destekleyen Faktörler.....	103
9. Yaylak ve Kışlaklarda Nüfus	119
10. Yaylak ve Kışlaklarda Şehir ve Köy Nüfusu	119
11. Yaylaklarda Nüfus Artışı	120
12. Bölgede Mesleklerin Dağılışı	121
13. Aktif Nüfusun Meslekteki Yeri.....	121
14. Aile İşletme Büyüklükleri ve Toprak Mülkiyeti	122
15. Bölgenin Hayvan Mevcudu.....	123
16. Bölgede Konuşulan Dil	124
17. 6 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Nüfusun Okur Yazarlık Durumu	124
18. Bölgede Devlet ve İl Yolları	125
19. Bölgede Kara Taşıt Vasıtaları	125
20. Size Göre Göçebe Aşiret Nedir?	129
21. Size Göre Devlet Göçebeye Hangi Hizmetleri Yapsın?	130
22. Çadırların Anatomisi (Nüfusun Hane-Aileler) İtibarıyla Dağılışı.....	138
23. Nüfusun Bazı Özellikleri	139
24. Haneler İtibarıyla Çadır Sayısı	146
25. At-Katır Durumu.....	146
26. Koyun-Keçi Durumu	156
27. İkinci Derece Mülkiyet Unsurlarının Çadırlar İtibarıyla Dağılışı.....	162
28. Göçebelerin Hareket Alanındaki Yerleşik Halkın, Büyük ve Küçük Baş Hayvan Durumlarının Göçebelerinkilerle Karşılaştırılması (Hane Başına Birimler)	165
29. Ahlat'ta ve Alikan Aşireti'nde Hane ve Fert Başına Düşen Hayvan Sayısı	165

31. Gelir Grupları	178
33. Gider Grupları	179
34. Gelir ve Gider Grupları	180
35. En Çok Tüketilen Besin Maddeleri	183
36. Elbisede Aranılan En Önemli Özellikler	185
37. Beş Gelir Grubundan Seçilmiş Aile Reislerinin Dışarı İle İlişkileri.....	191
38. Toplumsal Tabakalar	191
39. Gelir Grubu ve Sosyal Tabakalaşma Arasındaki Korelasyon.....	192
40. Gelir Grupları ve Çok Evlilik.....	201
41. Niçin Birden Fazla Kadın İle Evlenmiyorsunuz?	203
42. Hanelerin Genişliği - Çoluk - Çocuk ve Gelin Sayısı Gelir Durumu ve Hanelerin Genişliği	206
43. Gelir Durumu ve Hanelerin Genişliği	210
44. Başlık Parasından Babasının Kızına Aldığı Çeyiz ve Değerleri	224
45. Size Göre Hastalık Neden Olur?	233
46. Önceden Askere Gitmemek İçin Daima Gizleniyordunuz, Şimdi İse Niçin Gitmek İstiyorsunuz?	237
47. Size Göre Bu Kimselerden Hangisi Daha Forsludur?	241
48. Size Göre Bitlis Çevresindeki Bu Kimselerden Hangisi Daha Büyük Bir Kişidir?.....	242
49. Yukarıda Adı Geçen Şahsiyetleri Biliyor musunuz? Ne İş Yapmışlardır?	244
50. Devlet Birinci Derecede Size Bu Hizmetlerden Hangisini Yapsın?	246
51. En Çok Hangi Radyoları Dinliyorsunuz?	247
52. Size Göre Dünyada Hangi Dil Daha Çok Konuşulur?	247
53. Bu Şehirleri ve Memleketleri Biliyor musunuz?	249
54. Hastalık Meydana Geldiği Zaman İyileştirmek İçin Neler Yaparsınız?	251
55. Gelir Grupları ve Doktora Gitme Oranı	252
56. İnsan Hastalıkları Tedavi, Alışkanlık ve Davranışları.....	256
57. Türkçe, Okuma-Yazma Bilip Bilmeme Durumuna Göre Doktora Gitme Oranı	257
58. Niçin Hâlâ Çukurları Kazmıyorsunuz?	259

KISALTMALAR

AÜVF	Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayını
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Plânlama Teşkilâtı
DTCFD	Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
EÜZF	Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi
İFM	İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını
İÜİF	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını
İÜCED	İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
İA	İslam Ansiklopedisi
KİBKEE	Köy İşleri Bakanlığı Köy Envanter Etüdları
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
RSZA	Recherches Sur la Zone Aride
RISS	Revue Internationale des Sciences Sociales
SBFD	Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
SBFİŞHK	Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları
SD	Sosyoloji Dergisi
SK	Sosyoloji Konferansları
TCD	Türk Coğrafya Dergisi
THİTM	Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası
THİAD	Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği
TİD	Türk İdare Dergisi
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TFAT	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını
TTK	Türk Tarih Kurumu

25 Yıl Sonra İkinci Yayınlanışa ÖNSÖZ

Bu çalışma, 1960'lı yılların ortalarında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. 1967 yılında, Prof. Dr. İbrahim Yasa, Prof. Dr. Mübeccel Kıray, Prof. Fehmi Yavuz'dan oluşan jüri tarafından kabul edilmiştir.

İnsanlar yaşamları boyunca çeşitli toplumsal olaylarla karşılaşılıyorlar, yine bu süreçte, pek çok insanla, çeşitli konular etrafında konuşuyor, tartışıyorlar. Bu konuşmalar ve tartışmalar kişinin düşünce yapısını, bilgi birikimini, tavır ve davranışını kuşkusuz etkiliyor. Fakat insanların, bunun ayrıntılı bir dökümünü yapmaları oldukça güçtür. Kimden ne öğrendi, kimin hangi düşüncelerinden, hangi tutumlarından nasıl etkilendi... gibi soruların cevaplarının aranması çok zor, kanımca böyle bir dökümün yapılması gerekli de değil. Herhangi bir konuşma, herhangi bir tartışma kişinin ufkunu açabiliyor, olaylara bakış tarzında değişiklikler yapabiliyor. Bu tartışmalar, kişinin, olayların değişik boyutlarını algılamasını, olaylar ve olgusal süreçler hakkında yeni ilişkiler kurmasını sağlayabiliyor. Fakat bunlar bir birikimdir. Bu birikim de zaman içinde ve çeşitli mekânlarda oluşur.

Prof. Dr. İbrahim Yasa'yı, Prof. Dr. Mübeccel Kıray'ı, rahmetli Prof. Fehmi Yavuz'u yakından tanıyorum. Kendileriyle, pek çok konuda, pek çok kez konuşma ve tartışma olanağı buldum. Çalışmalarını, yöntemlerini yakından izledim. Kendileriyle, hoca-öğrenci ilişkilerinden sonra, aynı kürsüde çalışma olanağı da buldum. Zaten kendileri doktora teziyle de yakından ilgilenmişlerdir. Saygıdeğer kişilerdir, saygıdeğer bilim adamlarıdır. Öte yandan doktora derecesi, kanımca, bilimde elde edilebilecek en yüksek derecedir. Doçentlik, profesörlük gibi dereceler, bilimde bir derece daha yükselmeyi değil, meslekteki kıdemi gösterirler.

Bu saygı değer profesörleri bir kere daha anarak, bugün bu doktora tezindeki düşüncelere hiç katılmadığımı vurgulama gereğini duyuyorum. Tezin daha başında, bilimsel olmayan bir şekilde, "Kavramlar, Varsayımlar ve Teorik Model" kuruluyor. "*Araştırmada Etnik Bir Sorun Ele Alınmamıştır*" başlığı altında şunlar söyleniyor:

"Bu incelemede Kürt-Türk gibi etnik köklü olan birtakım siyasal ve ideolojik tartışmalara hiçbir zaman yer verilmemiş, bu ayrıntılara değinilmemiş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

tir. Zaten Kürtlerin aslının Türk olduğunu, tarihin derinliklerine inildiği zaman Kürt diye bir kavmin mevcut olmadığını, Kürtlerin şu veya bu şekilde Türklerden ayrılarak çeşitli etkiler altında farklı bir kültür ortamı geliştirdiklerini ileri süren teoriler ve bu teorilerin esaslı surette isbatı bu incelemenin hareket noktasında herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Konu yalnız sosyal yapı, sosyal organizasyon, sosyal değişme çerçevesi içinde ele alınacak, ancak, konunun gerektirdiği ölçüde grubun tarihi, dili, uzak ilişkiler alanı vs. üzerinde durulacak, yani toprak-insan ve iş gücü ilişkileri çözümlenecektir. O halde bu incelemenin Kürt meselesi, Kürtlerin tarihi, Kürtçe, 'Türkmenlerin Kürtleşmesi' olayı gibi konularla uzak, yakın hiçbir ilgisi yoktur. Kürt aşireti deyimi sırf araştırmanın yerini ve araştırmaya konu olan insanları daha kolay belirtmek amacı ile kullanılmıştır."

Bunlar, aslında, içeriği olmayan yuvarlak sözlerdir. Yuvarlak sözler ise bir bilinmeyenin gizlenmesi, çarpıtılması, yok sayılması amacıyla söylenmiş bir çeşit yalandır. Sonuçta, toplumun somut gerçeklerini gizleyen varsayımlar kuruluyor. Göçebe Kürt aşiretlerinin toplumsal organizasyonu inceleme çabası içinde olan bir çalışmada, "... Bu incelemede Kürt-Türk gibi etnik köklü birtakım siyasal ve ideolojik tartışmalara hiçbir zaman yer verilmemiş, bu ayrılıklara değinilmemiştir" demek, zaten bilinmesi hiç istenmeyen bir konuyu gizlemek, çarpıtmak, yok saymak anlamına gelmektedir. Böyle bir konunun bilinmesini hiç istemeyen güç, kurum, elbette resmi ideolojidir. Resmi ideolojinin özgür görüşmeleri ve tartışmaları engelleyen önemli bir kurum olduğu bilinmektedir. Resmi ideoloji çerçevesinde konuşmak ve tartışmak ise beyin yıkamadan başka bir şey değildir... 1960'lı yılları düşünelim. Kürt, Kürdistan gibi sözcüklerin kullanılması yasak. Ancak "Doğu", "Doğu Anadolu", "Doğu halkı" gibi sözcükler kullanılabiliyor. "Doğu sorunu" kavramı bile rahat bir şekilde kullanılamıyor. Böyle bir ortamda, "Kürt-Türk" gibi ayrılıklara dokunulmadığının vurgulanması, "Kürtlerin zaten Türk olabileceği"nin söylenmesi, ancak resmi ideolojinin doğrulanması çabası olabilir.

"Göçebe Alikan Aşireti" çalışmasına genel olarak böyle bir

yaklaşım egemendir. "Askere gitmek, adam olmak", "Türkçe konuşmak", "Türkçe radyo dinlemek", "Türkçe okuma-yazma bilmek"... gibi konularda hep resmi ideolojinin bu yaklaşımına uygun düşünce ve davranış sergilendiği ortaya çıkmaktadır. Halbuki, Kürtçe konuşmanın, Kürtçe yazmanın yasaklandığı, yasakların cezai yaptırımlarla teminat altına alındığı bir yerde, aşiret mensupları tarafından "Türkçe"nin vurgulanmasına hiç kuşku duyulmaması, bilim yöntemiyle uyarlı bir davranış değildir. Sosyal yapıdan, sosyal değişimden vs. söz ediliyor, fakat toplum üzerinde her zaman varlığını hissettiren yasaklar görmezden geliniyor. Böylece resmi ideolojinin kabulleri, üstü örtük direktifleri benimsenmiş oluyor. Halbuki, bu yasaklar, hem toplumsal yapıyı, hem toplumsal değişmeyi çok yakından ilgilendirmektedir, etkilemektedir. Bu yönüyle resmi ideoloji önemli bir beyin yıkama yöntemidir.

"Kuşku duymamak" olayını seçilen ve kullanılan yayınlarda da görmek mümkündür. Örneğin Şerif Fırat'ın **"Doğu İlleri ve Varto Tarihi"** isimli kitabı, Kürt aşiretlerine karşı Türk devlet politikalarının haklılığını göstermek yönünde kullanılabilmiş... Bu kitabın, Kürtlerin Türklüğünü ispatlamak amacıyla yazıldığı üzerinde hiç durulmamış. Buna benzer daha pek çok yayın var.

Bilimsel çalışma her şeyden önce, doğru soru sormakla başlar. Doğru soru sormanın vazgeçilmez özelliğiye en temelde duran özelliğiye kuşkuculuktur. İşte yuvarlak sözler söylemek doğru soru sormayı engelleyen çok önemli bir hastalık olarak beliriyor. Toplumsal yapıdan, toplumsal değişimden vs. söz ediyorsunuz, fakat bu yapıyı ve değişmeyi yakından etkileyen, bazen değişimde belirleyici bir güç olabilen yasakları yok sayıyorsunuz. Yasakların siyasal ve ideolojik anlamını, neden konulduklarını, amaçlarını vs. anlama çabası içinde oluyorsunuz.

Burada şu hususu belirlemede yarar vardır. 1960'lı yıllarda, sorunu ancak bu kadar algılayabiliyoruz, bu kadar kavrayabiliyoruz. Sorun, algılanabildiği, kavranılabildiği kadar aksettirilmiş... Bu algı-lamanın ve kavramanın çok bulanık olduğu besbellidir. Acaba, yanlış algılamada ve yanlış kavramada resmi ideolojinin baskısının rolü yok mudur?

Bana en çok sorulan sorulardan biri, "Kürt sorunu ile ilgilenmeniz nasıl oldu? Ne zaman oldu, ne zamandan beri bu sorunla ilgileniyorsunuz?" şeklinde olmaktadır. Kürt sorunuyla ilgilenme elbette bilimsel bir heyecanla ilgili, dünyayı, toplumu anlama ve kavrama

çabasıyla ilgili. Fakat bu ilginin nasıl başladığını, zaman içinde nasıl geliştiğini göstermek aslında çok zor. Kısaca şunu söylüyordum: "İlk defa 1961 yılında, yaz aylarında, 'Tahsil İçi Staj' döneminde Kürtlerle karşılaştım. Elazığ, Keban, Karakoçan, Palu, Maden ilçeleri... Köylülerle ancak tercüman aracılığıyla konuşabilen kaymakamlar... Fakat üniversitede, Kürtlerin varlığı inkâr ediliyordu, Kürtçe diye bir dilin olmadığı söyleniyordu. Kürtlerin aslının Türk, Kürtçe'nin aslının da Türkçe olduğu, Kürtçe'nin Türkçe'nin bir şivesi olduğu söyleniyordu. Halbuki ben Elazığ'da çeşitli ilçelerde, böyle bir toplumsal ve kültürel bir olguyla karşılaşmıştım. Farklı bir dil, farklı bir kültür... Somut gerçeklerle üniversitenin ve basının tutumları birbirleriyle çelişiyordu, bu bende önemli bir kuşkunun doğmasına ve gelişmesine neden oldu. Bu konuda, daha sonra daha etraflı incelemeler yapma gereği duydum..." Değerli yazar Av. Ali Yıldırım, 1960'lı yılların ortalarındaki yazıları, özellikle "**Göçebe Alikan Aşireti**"ni incelediğini, aslında durumun anlatıldığı gibi olmadığını, örneğin "**Göçebe Alikan Aşireti**" adlı incelemede resmi ideolojinin etkilerinin çok ağır bastığını söyledi. Bu eleştiriden sonra, çalışmayı tekrar gözden geçirdim. Ali arkadaşımız haklı. Şöyle söylemek daha doğru kanısındayım: 1960'lı yıllarda sorunu ancak bu kadar algılayabiliyoruz ve kavrayabiliyoruz, resmi ideolojinin etkileri de büyük. Örneğin bana sık sık, "Bu çok tehlikeli bir konu, bu konuyla uğraşma..." denirdi. Bu uyarıların etkisiz kalmadığı anlaşılıyor. Aslında bu iki süreç aynı şey. Bir madalyonun iki yüzü gibi. Resmi ideoloji sorunun doğru dürüst bir şekilde algılanmasını ve kavranılmasını engelliyor.

Şimdiki algılayışımız ve kavrayışımız elbette çok değişik.

"**Göçebe Alikan Aşireti**" kitabında "Din ve Dünya Görüşü" bölümünde ve kitabın sonunda yer alan, "*Örnek Olay 9 Yeni Bir Kültür Unsurunun İlk Etkileri*" bölümünde önemli bir olgudan söz edilmektedir. Biraz da zor kullanılarak göçebe Kürt çocuklarının ailelerinden kopartılması ve Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'na kaydedilmesi...

Kürtçe eğitimin ve öğretimin yasaklandığı bir yerde çocukların ailelerinden zorla kopartılarak, Bölge Yatılı İlkokulu'na kaydettirilmesi, çocuğun ailesiyle bağının tamamen kesilmeye çalışılması ne anlama gelmektedir? Bu, devletin asimilasyon politikalarına hizmetten başka bir şey değildir. Şimdi, bunun bir "işgüzarlık" olduğunu düşünüyorum. İnceleme ve araştırma sürecinde gösterilmemesi gereken bir çaba, gereksiz bir çaba, ahlâki de değil...

“Göçebe Alıkan Aşireti” incelemesi sırasında katılarak yapılan gözlemin bazı yönleri eleştirilmiştir. Örneğin “Örnek Olay 12 Göçebe Ahlakının Temelinde Cesaret ve Şeref Kavramları Yatar.” Prof. Dr. Bozkurt Güvenç katılan gözlemin bu boyutlarını eleştirmiştir. (**İnsan ve Kültür, Antropolojiye Giriş**, Türk Siyasal Bilimler Derneği Yayını, Ankara 1972, s. 368-369; Etnolojik ve Sosyal Antropolojik Araştırmalar, **Türkiye’de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi** kitabı içinde, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1971, s. 102-103.)

Katılan gözlemin bu boyutlarını eleştirenler, Kürt Çocuklarının ailelerinden zorla kopartılarak Bölge Yatılı İlkokulu’na kaydedilmeleri konusunda herhangi bir eleştiride bulunmamışlardır. Bu konu üzerinde de durmak gerekir...

* * *

“Göçebe Alıkan Aşireti”nin yeni baskısında Yurt Kitap-Yayın’ın çok büyük katkısı oldu. 1970’den önce yayınlanan kitapların çok büyük maddi yanlışları olduğunu biliyordum. Satır düşmeleri, sözcük hataları, paragraf başlıklarının doğru yerleştirilmemiş olması, dipnotlarının düşmesi vs. Bunlar “yüzlerce” sözcükleriyle ifade edilebilirdi. Yeni baskıları yaparken gördük ki, bu tür yanlışlar, maddi yanlışlar, “yüzlerce” sözcüğüyle ifade edilemiyor, bu sözcük yetersiz kalıyor. Maddi yanlışlar daha çok. Bunların hepsi düzeltilmeye çalışıldı. Yurt Kitap-Yayın’ın bu konudaki emeği çok büyük...

Birinci baskıda yer alan iki büyük çizelgenin, bu defa özetleriyle yetinildi. Fakat, bu baskıda, ilk baskıda yer almayan soru kağıtlarının örnekleri de konuldu.

Maddi yanlışların düzeltilmesinin dışında, kitap olduğu gibi yayınlandı, kitabın içeriğiyle ilgili hiçbir değişiklik yapılmadı. O zamanki düşüncelerimizle şimdiki düşüncelerimiz arasında kuşkusuz çok büyük farklar var. Bu çalışma, bu değişimin incelenebilmesi için önemli bir belge olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın birinci baskısı Ahlat Kaymakamı Mecit Sönmez’e ithaf edilmişti. Ayrı bir sayfada “*Nemrut ve Süphan Yaylaları’nın Fatih MECİT SÖNMEZ’e...*” ibaresi vardı. Prof. Dr. İbrahim Yasa, Prof. Dr. Mübeccel Kıray ve rahmetli Prof. Fehmi Yavuz hakkındaki duygularımı ve düşüncelerimi emekli Vali Mecit Sönmez için de belirtiyorum.

Temmuz 1992, Ankara

İsmail Beşikçi

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Doktora tezi olarak hazırlanan bu araştırma, 3 Mart 1967 tarihinde Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'ne sunulmuş ve 28 Mart 1967 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Prof. Dr. İbrahim Yasa başkanlığında, Prof. Dr. Mübeccel Kıray ve Prof. Fehmi Yavuz tarafından kurulu bir jüri huzurunda savunularak kabul edilmiştir.

Araştırmanın sorumluluğunu ve bütün yükünü üzerine alarak, her safhasında ilgisini gösteren, hocam, Dr. İbrahim Yasa'ya gerek birinci, gerek ikinci müsvetteleri okuyarak değerli bilgilerini her zaman açıklayan ve çalışmayı olumlu yönlerle kanallı eden Prof. Dr. Mübeccel Kıray ve Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil'e, araştırma boyunca maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Fehmi Yavuz, Doç. Dr. Ruşen Keleş, Doç. Dr. Cevat Geray ve Dr. Ahmet Tugaç'a teşekkürlerim büyüktür.

Ayrıca, araştırmanın saha ile ilgili kısımlarının yapılması sırasında çok yakın ilgi gösteren zamanın Bitlis Valisi Abdullah Asım İğneciler, Diyarbakır Valisi Ali Rıza Yaradanakul, Siirt Valisi Mehmet Aldan, Ahlat Kaymakamı Avni Uzun ve Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu Müdürü Ali Uysal'a, 34. P. A. Komutanı Kurmay Albay Şevket Sakarya ve P. Alb. Hasan Yüksel'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Araştırmanın en büyük yükü hiç şüphe yok ki benimle beraber yaylalara kadar gelip anketleri uygulayan arkadaşlarıdır. Bu bakımdan Ahlat'tan Bedri Bahar ve Muzaffer Zincir'e, Bitlis'ten Osman Gündoğdu ve Sami Gebeloğlu'na teşekkürüm sonsuzdur. Bu arada Şerefname kitabını inceleme fırsatı veren Bitlis Dava Vekili Suphi Uluer ve kışın Silvan'daki çalışmalarımızı olumlu kılan İskan Azizoğlu'na da teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Nihayet gerek yaylalarda, gerek kışlaklarda, beni uzun zaman zomasına kabul ederek araştırma yapmamı sağlayan, beni her türlü tehlikelere karşı koruyan Alikan Aşireti, Cudigan Kabilesi Reisi Hacı Gerevan'a ve aşiretin diğer üyelerine minnettarlığımı kalemle ifade edemeyeceğim kadar derin ve yücedir.

26 Ağustos 1967
Erzurum

İsmail Beşikçi

Türkiye'de kamu hizmetlerinin dağılışıını gösteren bir haritaya baktığımız zaman sosyal adalet dengesinin Doğu Anadolu¹ aleyhine bozulduğunu kolayca görüyoruz. Gerek nüfus yoğunluğu, gerek milli gelirin dağılışı, gerekse yol, su, elektrik, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin dağılışıında bu dengesizliği görmek kolaydır. Dengesizliği meydana getiren ana faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- En önemli faktör coğrafidir. Arazi dağlık, dağlar çıplak, toprak verimsiz, iklim serttir. Bu ise nüfus, iş gücü ve sermaye yoğunluğunun düşük olması sonucunu doğurur.

2- Coğrafi faktörlere bağılı olarak meydana gelen ikinci sebep ise ekonomik ve sosyal gelişmeyi kısıtlayıcı unsurlardır. Henüz kuvvetli bir iktisadi cihazlanma yoktur. Bünyesinde büyük kütleleri çalıştırabilecek iş yerleri açılmamıştır. Bölgenin çok yerlerinde eğitim, yol, su, sağlık, elektrik gibi kamu hizmetleri görülmez. Kara ve hava yolları yetersizdir. Kitle haberleşme araçlarının etki derecesi ve sayısı düşüktür. Milli gelirin teşekkülünde bölgenin payı yüksek olduğu halde, dağılışıında azdır. Bunun gibi Türkiye'deki banka şubelerinin ancak % 9'u, para yatırımının % 3'ü, kredilerin % 3'ü Doğu'dadır.²

3- Diğer bir sebep tarihin derinliklerinden gelen sosyal

1. Doğu Anadolu Bölgesi tabiri geniş anlamda kullanılmış olup Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni de içine almaktadır.

2. Ruşen Keleş, **Türkiye'de Bölgeler Arası Dengesizlikler 7. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları**, SBF Yayını, Ankara 1964, s. 19-26

ve kültürel unsurlardır. Bölgede feodalizm kalıntısı birtakım müesseseler vardır. Örneğin, tarımsal arazinin kullanılışı konusunda ortaya çıkan yarıcılık, ortakçılık, marabacılık gibi şekiller vardır. Gerçi bu usuller Türkiye'nin her tarafında görülür, fakat Batı'dan Doğu'ya doğru gidildiği zaman bu sistemin toplumsal yapıda meydana getirdiği özürler çok büyük olmaktadır.³ Bu özürler verimi düşürücü bir faktör olduğu gibi⁴ siyasal bakımdan da, milli iradenin teşekkülüne ve belediye faaliyetlerine katılmada⁵ aksaklıklar meydana getirmektedir.

4- Diğer taraftan gerek Osmanlılar gerek Cumhuriyet devirlerinde hükümeti yönetenlerin Doğu Anadolu'ya bakış açıları gayet dar olup, Doğu ve Doğulu gereği gibi ele alınmamıştır. Bu hususu Prof. Fehmi Yavuz, **Şehircilik** kitabında İller Bankası'nın belediyelere ayırmış olduğu fonla ilgili bir tablo ile gayet belirgin bir şekilde ortaya koyuyor.⁶

“1960 yılında İller Bankasının belediyelere yaptığı tahsislerin toplamı 120 milyon, Batı'da çok tahsis gören 21 ildeki belediyenin payı 80 milyon (% 65,5), Doğu'da az tahsis gören belediyelerin payı 12 milyon (% 10)'dur. En yüksek tahsis gören üç ilin belediyelerine ise (Balıkesir, Konya, Manisa) 1960'da 35,9 milyon (% 29,8) düşmüştür. Üç ile ait olan bu son rakamlar 67 ildeki belediyelere yapılan yardım tahsislerinin % 30'u, Doğu'da az yardım gören illerin belediyelerine yapılan tahsislerin % 300'dür.”

Bu bakımdan, bölge şimdiye kadar eğitim, öğretim, yol, su, elektrik, sağlık gibi çeşitli kamu hizmetlerinden özellikle

3. Kemal Fikret Arık, **Mukayeseli Toprak Reformu**, TODAİE Yayını, Ankara 1961, s. 83

Halil Aytekin (Harmandalıoğlu), **Doğuda Kıtık Vardı**, Toplum Yayınları, Ankara 1965, s. 38-49

Mehmet Emin Bozarslan, **Doğu'nun Sorunları**, Ankara 1966, s. 7, 38-42

4. Reşat Aktan, **Türkiye'de Toprak Reformu**, Cilt 2, TOAİE Yayını, Ankara 1961, s. 24-30

5. Mehmet Emin Bozarslan, a.g.e., s. 141

6. Fehmi Yavuz, **Şehircilik**, SBF Yayını, Ankara 1962, s. 44

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yoldan yoksun olduğu için diğerk hizmetlerin gelişmesi de aksamakta, toplumun dış faktörlerle sosyal ve ekonomik bütünleşmesi yavaş olmaktadır.⁷ Zira bölge olarak genişliğı çok büyük olduğu halde Türkiye yollarının ancak % 18'i Doğu'dadır.

5- Nihayet son ve mühim bir faktör olarak etnik yapıyı ileri sürebiliriz. Toplumsal yapı içinde halk etnik bakımdan Türk-Kürt gibi farklı zümrelere ayrılmıştır. Etnik bakımdan meydana gelen bu ayrılığın Alevi-Sünni gibi dinsel ve siyasal faktörlerle de desteklenmesi toplumsal yapının bir bütünlük göstermeyip parçalanmasına dolayısı ile pek çok sosyal anlaşmazlıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu anlaşmazlıklar siyasal partiler kanalı ile de, zaman zâinan şekillenmektedir.⁸

İşte bütün bu faktörleri göz önüne alarak, bölgeyi iktisadi ve sosyal bakımdan geliştirmek, sosyal bütünlüğü temin ederek toplumsal yapıyı sağlam esaslara oturtmak, Doğu-Batı dengesizliğini biraz yumuşatarak sosyal adaleti temin etmek ve toplumsal gruplar arasındaki çatışmaları gidermek için sırf Doğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan bir bölge plânına şiddetle zaruret vardır.

Zaten çeşitli memleketlerin ekonomik ve sosyal bünyelerine baktığımız zaman Türkiye'deki Doğu-Batı dengesizliğine benzer aksaklıklar görmek mümkündür. 15 yıl öncesine nazaran İtalya'nın, ABD'nin, Fransa'nın güneyi ile kuzeyi, Rusya'nın, Almanya'nın doğusu ile batısı. Fakat adı geçen bu devletler çeşitli plânlama teknikleri ile bu dengesizliği ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Örneğin coğrafi ve ekonomik bakımdan Güney İtalya Doğu Anadolu'nun şartlarına benzemekte idi. 1950'den itibaren uyguladığı bölge kalkınması plânı ile birçok ekonomik ve sosyal problemleri çözüm-

7. Cavit Orhan Tütengil, **İktisadi ve İctimai Bakımdan Türkiye'nin Karayolları**, İstanbul, 1961, s. 160

8. Her ne kadar henüz Türk-Kürt; Alevi-Sünni gibi gruplaşmaları kabul edilmiyorsa da halk tabakaları arasında böyle bir ayırım ve ayırımı körüklemekten çıkan olayların varlığını kabul etmek, çeşitli sosyal problemler hakkında daha doğru ve bilimsel neticeler elde edilmesi bakımından önemlidir kanısındayım.

ledi.⁹ Biz de Doğu Anadolu'daki ekonomik ve sosyal problemleri, sosyal ve kültürel faktörleri yani, insan faktörünü göz önüne alan bir bölge plânı ile halledebiliriz.

Plânlama faaliyetleri sırasında sosyoloğun vazifesi büyüktür. Sosyolog, toplumsal yapıyı kavrayacak, yapının hangi tarafının hangi faktörler altında değiştiğini, değişmeyen taraflarının neler olduğunu saptayacak, değişimin rasyonel bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır. Zaten sosyoloji çalışmaları son zamanlarda teorik alandan tamamen ameli sahaya doğru kaymakta, memleketimizin koşulları da bunu gerektirmektedir. Dört duvar arasında masa başında yapılan sosyoloji çalışmaları değerinden kaybetmekte, araştırmaların neticelerinden büyük veya küçük ölçüde güdülen siyasetin formüle edilmesinde faydalanılmak istenmektedir. Bu konuda Devlet Plânlama Dairesi'nin olumlu görüşlerinden de faydalanabiliriz.

“Kalkınmada sosyal konularla ilgilenmenin iki sebebi vardır, bunlardan birincisi az gelişmiş bir ülkede kalkınmanın esas itibarı ile sosyal kalkınma arzusu olmasıdır. Diğeri ise iktisadi imkânların neticede birçok sosyal meseleleri halletmekte kullanılma gayesi ile artırılmak istenmektedir.”¹⁰

Bu bakımdan araştırmamızın gayesini şu ayrıntılar etrafında gösterebiliriz.

1- Türk Sosyolojisi'nin bu yönü eksiktir. Tamamlanması lazımdır:

Şimdiye kadar köyler hakkında pek çok araştırmalar yapıldığı halde¹¹ göçebe aşiretler, özellikle göçebe Kürt Aşiretleri konusunda yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Halbuki, sosyoloji ilminin gelişmesi için bu tip çalışmalara ihtiyaç vardır. Dolayısı ile şimdiden yapılacak

9. Osman Okyar, Doğu Bölgesinin Kalkınması, 8. İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, SBF Yayını, Ankara 1966, s. 13-25

10. Sosyal Plânlama Dalresinin Çalışmaları, Plânlama, DPT Yayını Cilt I, Ankara, 1961, s. 16

11. Arif Gelen, Köylerimizle İlgili Bazı Sosyal Araştırmaların Özetleri, MEB Test ve Araştırma Bürosu, Ankara 1962

bir çalışma ilerde bu konuda yapılacak araştırmalara hem bir adım teşkil edecek hem de bazı noktalarda ışık tutabilecektir.

2- Doğu ve GÜneydoğu Anadolu için dÜşÜnÜlen plÄnlar da, özellikle bÖlge kalkınması plÄnlarında, gÖçebe aşiretlerin arazideki hareket serbestileri, ekonomik fonksiyonları, yegÄne iş-gÜç tarzları olan hayvancılık faaliyetleri, hayvancılıkla ilgili hizmetlerinin yapılması, sosyal hakların ve siyasal hürriyetlerin temini için gÖçebe aşiret organizasyonuna¹² şekil veren temel faktÖrlerin bilinmesi gerektir.

3- TÜrkiye şartları içinde farklı bir ekonomik, sosyal ve kÜltÜrel ortamda ve organizasyonda sosyal değişme olayının ve problemlerinin ortaya konulması lazımdır. Diğer taraftan gÖçebe aşiret sistemini kavramakta biraz acele etmeliyiz. ÇÜnkÜ, hızlı bir nüfus artışının ortaya Çıkardığı geniş toprak isteği, ulaştırma ve haberleşme ağının gelişmesi, şehir ve köylerle olan sosyal ve iktisadi ilişkilerin artışı neticesinde toprağa bağlanarak ya ortadan kalkacaklar veya Çok zayıf dÜşeceklerdir. Bu bakımdan gÖçebe toplulukların dışarıya açılma şekli, köy, kasaba, şehir gibi alanlarla ilişkileri, özellikle köylÜlerle gÖçebelerin birbirlerine karşı tavır ve davranışları; farklı bir kÜltür unsuruna grup tarafından gÖsterilen tepki, grubun devletle ve tÜzel kişiliği olan mahalli idarelerle ilişkileri; bu ilişkiler sırasında meydana gelen problemler ve bunların hÄl yolları; askerlik, vergi gibi kamu gÖrevlerine katılma, yaylak bÖlgelerden ovalara, ovalardan yaylak bÖlgelere yapılan gÖç, gÖç sırasında Çeşitli insan ve sosyal gruplarla konuşup gÖrÜşmenin grup yapısı, davranışlar ve vaziyet alışlar üzerinde meydana getirdiği etkiler; yeni durumlara uyma veya uymamanın nedenleri sosyolojik bakımdan üzerinde durulması, incelenmesi gerekli konulardır. O halde bu açıdan bakıldığı zaman araştırmamız özellikle

-
12. GÖçebelerin seçimlerde oy kullanmasında kanunen hiç bir sakınca olmadığı halde belirli bir yerde devamlı olarak kalmamalarından, dolayısıyla kÜtÜklere yazılan yer ile seçim sırasında bulundukları mahallin farklılığından, bu iki seçim mintikasındaki seçim işlerini yÜrÜtenler arasında organizasyon bulunmamasından fiili olarak oy kullanamazlar.

değişim sosyolojisine birtakım yeni unsurlar getirecektir. Böyle bir araştırma, aşiret, ilerde yerleştiği zaman meydana gelen sosyal değişimi göstermesi her iki durumu karşılaştırması bakımından da önemlidir.

4- Diğer taraftan az gelişmiş veya kalkınma gayretleri içinde bulunan toplumların, plânlı ve rasyonel çalışmayı izleyebilmek için iktisadi ve teknolojik yolların yanında kalkınmaya bizzat katılacak kütlenin değer sistemlerinde, davranışlarında ve bizzat sosyal yapılarında değişiklik yapmak gerekir. Toplumun yaratıcı gücünü artırıcı bir organizasyon kurulması, düşüncelerin belirli amaçlara doğru kanâlıze edilmesi, arzu edilenlerin başlıcalarıdır. Kültür ilişkileri toplumun hayat standardı ve davranış tarzında önemli değişmeler meydana getirdiği için teknolojik değişmeler yanında sosyal değişme ile ilgili metotlu ve sistemli çalışmalara, yeni yeni sosyal değişme modellerine büyük ihtiyaç vardır.¹³

5- Bugün Doğu Anadolu'da bir aşiretin sosyal organizasyonu üzerinde yapılacak çalışma gerek metot, gerek teknik, gerek program bakımından şimdiye kadar yapılmış köy araştırmalarından farklı olacaktır. Bu bakımdan iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan geri kalmış bölgelerde kullanılacak, yeni araştırma tekniklerinin geliştirilmesi zorunludur.

O halde amaç, göçebe aşiret topluluklarında sosyal yapıyı kavramak, sosyal değişme olayını saptamak, sosyal plânlama faaliyetlerine bilimsel yönden ışık tutmak, göçebe aşiretlerin yerleştirilmesi problemlerinde sosyal politikalar ve amaçlar tayinine yardımcı olmaktır.

13. **Sosyal Plânlama Dalresinin Çalışmaları, Plânlama**, DPT Yayını, Cilt I, Ankara 1961, s. 16

KAVRAMLAR, VARSAYIMLAR, TEORİK MODEL

I. TANIMLAR, ARAŞTIRMANIN SINIRLARI, PROBLEMİN ORTAYA KONULMASI

Göçebe aşiret düzeni Doğu Anadolu'nun sosyal yapısının temel özelliklerinden birisidir. Birçok iktisadi, sosyal ve kültürel müesseselerin temelinde göçebe hayatının izleri vardır. Günümüz sosyolojisi için önemli bir araştırma konusu olan sosyal değişme olayında yine bu göçebeliğin büyük rolü olacaktır.

Bu incelemede göçebe bir aşiret ele alınmıştır. Bu, kış, Garzan, Beşiri, Kurtalan, Batman, Kozluk (Siirt), Silvan (Diyarbakır), İdil, Cizre (Mardin) gibi Güneydoğu steplerinde; yaz mevsiminde, Aweberhan, Kariz, Nemrut, Süte, Süphan, Düav (Bitlis), Çatak (Van), Zövaser (Muş) gibi Van Gölü çevresindeki çeşitli yaylalarda geçiren bir Kürt aşiretidir. Araştırmamızın konusunu meydana getiren Alıkan Aşireti, Bitlis ve Siirt bölgelerinde hareket eden aşiretlerin biri, hemen hemen en büyüğüdür.

Problemi ortaya koyarken başlıca dört ana unsurun belirtilmesinde büyük bir zorunluluk vardır.

A . ARAŞTIRMADA ETNİK BİR SORUN ELE ALINMAMIŞTIR

Bu incelemede Kürt-Türk gibi etnik köklü olan birtakım

siyasal ve ideolojik¹ tartışmalara hiçbir zaman yer verilmemiş bu ayrılıklara değinilmemiştir. Zaten Kürtlerin aslının Türk olduğunu, tarihin derinliklerine inildiği zaman Kürt diye bir kavmin mevcut olmadığını, Kürtlerin şu veya bu şekilde Türklerden ayrılarak çeşitli etkiler altında farklı bir kültür ortamı geliştirdiklerini ileri süren teoriler² ve bu teorilerin esaslı surette isbatı bu incelemenin hareket noktasında herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Konu yalnız sosyal yapı, sosyal organizasyon, sosyal değişme çerçevesi içinde ele alınacak, ancak, konunun gerektirdiği ölçüde grubun tarihi, dili, uzak ilişkiler alanı vs. üzerinde durulacak, yani toprak-insan ve iş gücü ilişkileri çözümlenecektir. O halde bu incelemenin Kürt meselesi, Kürtlerin tarihi, Kürtçe, "Türkmenlerin Kürtleşmesi" olayı³ gibi konularla uzak, yakın hiçbir ilgisi yoktur. Kürt aşireti deyimi sırf araştırmanın yerini ve araştırmaya konu olan insanları daha kolay belirtmek amacı ile kullanılmıştır.

1. **Kürt Milliyetçiliği ve Kürtlerin Ortadoğu'nun Siyasal Dinamizminde Oynadığı Rol** Paris'te yayınlanan ORIENT isimli dergide geniş ölçüde tartışılmaktadır. Le Probleme Kurde Dans la Presse Sovietique Et Americaine ORIENT, Sayı 26, 1963 Paris.

La Nation Kurde et L'article 2'de la Constitution Irakinne, ORIENT, Sayı 17, 1961, Paris

Appel du Parti Democrate Kurdistan, ORIENT, Sayı 28, 1964 Paris.

Notes sur le congres de la Jeunesse Kurde, Orient, Sayı 15, 1960, Paris.

Activite de Lassaciation des Etudiantes Kurdes en Europe, ORIENT, Sayı 13, 1960 Paris.

2. Kürtlerin tarihi hakkındaki bu tartışmalar. F. Kırzioğlu tarafından aşağıdaki yayınlarda geniş ölçüde yapılmıştır.

Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, Cilt I, İstanbul 1963, s. 91-96.

Fahrettin Kırzioğlu, **Kürtlerin Kökü, Türk Kültürü**, Sayı 6, Nisan 1963.

Fahrettin Kırzioğlu, TKAE, Ankara, s. 29-53

Fahrettin Kırzioğlu, **Tarih Bakımından Kürtlerin Türklüğü**, Ankara 1964.

3. Mehmet Eröz, **Kürtlerin Menşel ve Türkmenlerin Kürtleşmesi**, THİAD Yayını, Seri A, Sayı 73, İstanbul 1966.

Mehmet Eröz, **Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri**, Sk. 6. Kitap, İstanbul, s. 119-154

**B. GÖÇEBE AŞİRETLERİ, GÖÇEBE HAYAT YAŞAYAN
BAZI GRUPLARLA KARIŞTIRMAMAK GEREKİR**

**1. Göçebe Aşiretleri Çingenelerle Karıştırmamak
Lazımdır**

Aşiretlere benzeyen gruplardan biri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kıptı, Çıgan, Çingene gibi isimlerle çağrılan insan gruplarıdır. Bu iki insan topluluğu arasında sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler bakımından çok derin farklar vardır. Çingeneler Orta ve Güney Avrupa'da, Kuzey Afrika'da muhtelif Ortadoğu ülkelerinde yaşayıp lisan, fizik, antropoloji ve manevi değerler itibarıyla, farklı bir millet karakterini gösterirler.⁴ Çingenelerin de Voyvoda, Kral, Çeribaşı diye isimlendirdikleri reisleri, bütün bir sene boyunca oturdukları çadırları, yazlık ve kışlık muntıkaları vardır. Fakat toplumun kuruluşu diğerine nazaran çok farklıdır.

(i) Göçebe Kürt aşiretlerindeki baba hukukuna dayanan aileye karşı, çingenelerde ana hukukuna dayanan aile,

(ii) Göçebe aşiretlerdeki biricik ekonomik faaliyet olan hayvancılığa karşı, çingenelerde kalaycılık, bakırcılık, kalburculuk, at cambazlığı, sepetçilik, falcılık gibi faaliyetler. Hatta maşa, kürek gibi küçük ölçüde sanayiye yönelen el işleri,

(iii) Göçebe aşiretlerin kımseye zarar vermeyen, kötülük etmeyen, temiz ahlaklarına karşı, çingenelerin yol kesip adam soymaları, tarla ve harmanları yağma etmeleri,

(iv) Aşiretlerin geleneksel yazlık ve kışlık konma yerlerine karşı, çingenelerin çok daha geniş bir alan içinde gezmeleri. Diğer taraftan göçebe aşiretlerde göçebelik, genellikle geniş hayvan sürülerine mera bulmak, yaz ve kış mevsimlerine göre bitki örtüsünün çeşitli olanaklarından faydalanmak ihtiyacından doğduğu halde, çingenelerde göçebelik, tarihin derinliklerinden gelen millet karakteri ile yakından ilgilidir.

4. Tayyip M. Gökbiçgin, **Çingener**, İA. Cilt 3, ME. Basımevi, İstanbul 1945, s. 420

Xavier de Planhol, *De la Plaine Pampaylienne aux Lacs Psidiens*, Librairie Adren-Maisonneuve, Paris, 1958, s. 371

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranteey.org>

2. Göçebe Kürt Aşiretlerini Göçmen Veya Yörüklerle Karıştırmamak Lazımdır

15 ve 16'ncı asırlarda Anadolu, Suriye, Irak ve Balkanlar'da yaşayan Türk aşiretleri başlıca Türkmen ve Yörük diye iki kola ayrılıyorlardı. Kızılıрмаğın doğusunda kalan bölgede Suriye ve Irak'ta yaşayanlara Türkmen, batı tarafından ve Balkanlar'da yaşayanlara yörük denilmektedir. Görüldüğü gibi Yörük ve Türkmen kelimeleri hiçbir zaman bir millet veya kavim adı olmayıp göçebe kelimesi ile ilgili olan yaşayış tarzını göstermektedir.⁵ Bundan başka göçmenlerin kolu diye tanımlayabileceğimiz. Bozulus⁶ Avşar,⁷ Tahtacı,⁸ Barak⁹ diye isimlendirilen veya yerine göre tamamen göçebe olan Türk aşiretlerinin de araştırmamıza konu olan bir aşiretle alakası yoktur.¹⁰ Her ne kadar sosyal ve ekonomik organizasyon bakımından bu gruplar arasında büyük farklar yok ise de, coğrafi çevre ve dil, bazı sosyal yapı farklılaşmalarına sebep olmuştur. Göçebe Kürt aşiretlerinin daha ziyade Doğu

5. Faruk Sümer, **XVI. Asırda Anadolu'da Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış**, İFM, Cilt II, No: 1-4, İstanbul 1949-1950, s. 511
6. Faruk Sümer, **Bozulus**, DTCFD, Cilt 7, Sayı 5, Ankara 1949, s. 29
7. Faruk Sümer, **Avşarlara Dair**, Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 453.
8. Ali Rıza Yalçın, **Cenupta Türkmen Oymakları**, Kısım 1, 2, 3, 4, 5. Ankara 1933-1939
9. Cahit Tanyol, **Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları**, Sosyoloji Dergisi, Sayı 7, İstanbul 1952, s. 71
10. Ahmet Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, İstanbul 1930
Ali Rıza Yalçın, a.g.e.
Ali Rıza Yalçın, **Toroslarda Karatepell Bölgesi**, CHP Yayını, Ankara 1950
Xavier de Planhol, a.g.e.
Fuat Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşel Meselesi**, Belleten, Cilt 7, Sayı 28, s. 219-313, Ankara 1943
M. Tayyip Gökbilgin, **Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul 1957
Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü** (1961-1896), İÜEF Yayını, İstanbul 1963

ve Güneydoğu Anadolu step ve yaylalarında yaşayıp Kürtçe konuşmalarına karşılık Türkmen ve Yörükler, Güney ve Güneydoğu Toroslarda (Türkmen), Batı Anadolu, Marmara ve Trakya'da yaşayıp (Yörük) Türkçe konuşurlar.

C. GÖÇEBE AŞİRET DEYİMİNİN TAHLİLİ, BENZER MÜESSESELERLE ARASINDAKİ FARK

Problemi ortaya koyarken belirtilmesi gereken faktörlerden biri de, göçebe aşiret deyiminin ifade ettiği anlamın tahlili, bunlara benzeyen diğer kavramlarla olan muhteva farkının ortaya konulmasıdır. Burada belirtilmesi gereken ilk iş,

- Gerçek göçebelik
- Yaylacılık
- Yarı Yaylacılık
- Transhumance¹¹

arasındaki muhteva farkını isabetli bir şekilde ortaya koymaktadır. İlk bakışta bu kavramlar arasında büyük farklar görülmüyorsa da problemimizin doğru olarak ortaya konmasının sağlanması bakımından üzerinde titizlikle durulması gerekir.

a) Bir kere gerçek göçebelik daha ziyade belirli bir insan grubunu, bunun geçim tarzını, mevsime göre hayvanlarla beraber insanların da göçmesini ifade ettiği halde yaylacılık, yarı yaylacılık, transhumance mevsime bağlı olarak yalnızca hayvan göçü demektir.

b) Transhumance, yaylacılık ve yarı yaylacılığın birçok özellikleri müşterektir. Ve bu özellikleri saptamak çok defa güç bir hal almaktadır.

c) Transhumance, yaylacılık ve yarı yaylacılıkta, bütün bir yıl içinde oturulan daimi bir ev, ekip-biçme, bitki, ağaç yetiştirme mevcuttur. Buna paralel olarak, küçük çapta el sanatları da geliştiği halde gerçek göçebelikte bu yoktur.

d) Şu halde gerçek göçebelik belirli bir insan grubunun

11. Genellikle mevsime bağlı olarak cereyan eden hayvan göçü anlamına gelen bu tabiri aynen almayı tercih ettik.

yegâne geçim tarzıdır. Transhumance, yaylacılık ve yarı yaylacılık ise saban kültürünün yanı sıra onu destekleyen hadiseler olarak görülmektedir.¹²

e) Yaylacılık ve yarı yaylacılıkta yazın otlaklama faaliyeti kışın ahırlama olarak devam eder. Transhumancede ise ahırlama yoktur. Sürüler mevsimine ve bitki örtüsü şartlarına göre otlaktan otlağa göç ederler.

f) Yaylacılık ve yarı yaylacılık step bölgelerinde, yüksek dağ, otlak, çayır ve meralarında, dağlık bölgelerdeki vadilerde yapılan tarla ziraatı alanlarında kendini gösterir.¹³ Buna karşılık transhumancede birbirini tamamlayan iki step yani yüksek dağ stebi "plato", "yayla" bir de Akdeniz stebi olmak üzere iki çeşit otlak vardır. Bu değişik otlak çeşitleri mevsime göre faydalanılan bir haldedir.

g) Yaylacılık ve yarı yaylacılık aşağı yukarı birbirine benzeyen terimler ise de bazı farklarını ortaya koymak mümkündür. Yaylacılık step bölgesi temeli üstünde yüksek dağ, otlak, çayır ve meralarında ve dağlık bölgelerdeki vadilerde ekip-biçme, bitki ve ağaç yetiştirme gibi faaliyetler alanında kendini gösterir. Yazın kuraklık ve sıcaklığın artması ile bu gibi faaliyetlerde bulunan insanlar sürülerini alır ve dağlara, serin yerlere çıkarlar. Zaten adı geçen insan gruplarının ova, dağ etekleri ve vadilerdeki evlerine karşılık yaylalarda da evleri vardır. Prof. Dr. İbrahim Yasa "**Erdemli Kazasının İnkışaf Planı Hakkında Bir Araştırma**" adlı çalışmasında yaylacılığın bu ekonomik yönü dışında sosyal kaynaşma, hoşça vakit geçirme, tebdil hava etme gibi sosyal yönleri olduğunu da belirtmektedir.¹⁴ Bu gayri ekonomik faaliyetler yaylacılığı daha güzel açıklar kanısındayım.

12. Burkhard Hofmeister Wesen Und Erscheinungsformen Der Transhumance; Zur Diskussion Um Einen Agrargeographischen Begriff Sonderdruck Aus "Erdkunde, Archiv Fur Wissenschaftliche geographie" Band XV. Lfg 2, 1961 Bonn, s. 122.

13. Burkhard Hofmeister, a.g.e., s. 123.

14. İbrahim Yasa, Kenan Taşpınar, **Erdemli Kazasının İnkışaf Planı Hakkında Bir Araştırma**, TODAİE Yayını, Ankara 1959, s. 14.

Cemal Arif Alagöz, **Anadolu'da Yaylacılık**, CHP Yayını, Seri I, Kitap 25; Ankara, 1938

Yarı yaylacılıkta ise sosyal kaynaşma, hoşça vakit geçirme, tebdil hava etme gibi gayri ekonomik faaliyetler dışında ekonomik amaç daha büyük rol oynar. Burada da tarımın tarla tarımı ile ilgili kısımları gelişmiştir. Fakat hayvancılık da büyük rol oynar. Esas fark ise çiftliğin mevsime ve faydalanılan meraya göre durumudur. Çiftçiler, dolayısıyla sürü sahipleri dağ önlerinde yerleşiktirler. Yaza doğru kuraklığın ve sıcaklığın baş göstermesi ile yem darlığı ortaya çıkarsa sürüler birkaç çoban ile yayladaki meralara gönderilir. Burada, yaylacılıkta olduğu gibi insanların göçü söz konusu değildir. Fakat gerek yaylacılık, gerekse yarı yaylacılık sürü sahiplerine daha fazla hayvan besleme imkânı bağışlar. Zaten bir yüksek dağdan faydalanmaksızın geniş hayvan sürülerini barındırmaya imkân yoktur.

Bu farklılıkları ortaya koyduktan sonra: Şu tarifleri yapabiliriz:

(i) Gerçek göçebelik sabit bir konuta bağlı olmadan ekip biçme, bitki ve ağaç yetiştirme gibi faaliyetler dışında, tarımın yalnız hayvancılık kısmı ile uğraşan, hayvanlarına daha iyi otlaklar bulabilmek için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre yayladan yaylaya, yayladan ovaya ve steplere göçen, daima çadır hayatı yaşayan ve üyeleri arasında soy-sop ilişkileri kuvvetli olan bir insan grubunun faaliyetidir.¹⁵

(ii) Yaylacılık, step bölgesi temeli üzerinde, tarla tarımı faaliyetleri ile birlikte hayvancılık yapan, yaz aylarında, sürülerin daha iyi beslenebilmesi ve daha iyi ürün elde edebilmesi için, 1,5-2 ay yaylaya çıkan insanların faaliyetidir. Dolayısıyla burada hayvanlarla birlikte insanların gücü de bahis konusudur. Wolf-Dieter Hutteroht yaylacılık terimini yarı göçebelik şeklinde ifade etmiştir.¹⁶

Necdet Tunçbilek, **Türkiyede Yaylalar ve Yaylacılık**, IUCED, Cilt 7, Sayı 14, İstanbul 1964, s. 15-28

15. Burkhard Fofmeister, a.g.e., s. 124

Fredric Bath, *Le nomadisme dans les montagnes et les hautes Plateaux L'ASIA Süd-Ouest*, Xavier de Planhol, *Geographie Politique et nomadisme en Anatolie*, Riss-UNESCO.

16. Wolf-Dieter Hutteroht, *Bergnomaden und Yaylababauern im Mittleren Kurdischen Taurus*, Marburg 1959, s. 37-42-165

(iii) Yarı yaylacılık, yine step bölgesi temelli üstünde tarla tarımı faaliyetleri ile birlikte hayvancılık yapan insanların, yaz aylarında kuraklık ve sıcaklığın artması ile sürülerini birkaç çoban ile birlikte yaylalardaki meralara göndermesi faaliyetidir. Bu bakımdan burada söz konusu olan yalnız hayvanların göçüdür. Sürü sahipleri sabit kalır.

(iv) Transhumance, mevsime göre meralardan faydalanma zorunluğu ile büyük mesafeler arasında, sürü göçmelerini ifade eder. Sürü sahiplerinin konutları sabittir ve ekseriya tarla tarımı ile uğraşırlar. İklimin zorunlu kıldığı değil fakat doğrudan doğruya tarımsal işletmenin zorunlu kıldığı şartlardan dolayı bir kış ahırlaması mevcut olabilir.¹⁷

Bu sınıflamadan sonra şunu söyleyebiliriz. Araştırma konumuzu teşkil eden insanlar yaylacı ve yarı yaylacı değildir. Gerçek göçbedir. İleride bu insan grubunun, ovalardan yaylalara, yaylalardan ovalara göç hadisesi incelenirken daha iyi bir şekilde görüleceği gibi zaman zaman trashumance olayının da izlerini görebileceğiz. Bu bakımdan araştırma boyunca aksine bir kayıt bulmadıkça aşiret sözü ile daima göçebe aşiret tabirinin ifade ettiği anlam anlaşılmalıdır. Zira göçebe olup da zamanla toprağa yerleşen ve toprağa bağlı işaretler de vardır. Doğu Anadolu'da bu tip köylerden çok olduğu gibi Batı'da da vardır. Örneğin, Sindel¹⁸ Araştırma konumuz bu tip aşiretlerle de ilgili değildir.

(Hutteroht'un bu kitabı araştırmamızla ilgili en önemli bir kaynak olup araştırma, bizim sahamızın biraz güneydoğusunda yapılmıştır.)

17. Burkhard Hofmeister, a.g.m., s. 131

Sami Öngör, Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatının Bu Güncü şartları ve Göçebe Nüfusun Sedentarizasyonu, SBFD, Cilt 19, No: 1, s. 145-160

Mohamed Awad, Le Nomadisme Dans Le Pays dumayen Orient (RSZA) Unesco.

UNESCO, Nomade et Nomadisme au Sahara (RSZA) 1963

UNESCO, Nomade et Nomadisme en Zone aride (RISS) 1960

18. İbrahim Yasa, Sindel Köyü, TODAİE Yayını, Ankara 1960

H.V. Mushan, La Sedentarisation Des Bedouins en Israël (RISS) No: 4, 1959, UNESCO

Von Wolfarm Eberhard, Nomades and Farmers South Eastern Tur-

**D. ARAŞTIRMADA AVCI, TOPLAYICI ve TARIMSAL
GÖÇEBELER, TİCARET GÖÇEBELERİ
KONU OLARAK ALINMAMIŞTIR**

Araştırmamızı sınırlayan bir özellik de şudur: Göçebeler geçim tarzlarına göre kendi aralarında birçok sınıflara ayrılabilirler. Örneğin gayet ilkel bir şekilde yaşayan avcı ve toplayıcı göçebeler vardır. Bunların mevsimlik göçleri av hayvanlarına ve tabii bitki örtüsüne bağlıdır. Bundan başka kır hayatı yaşayan ve hayvancılık yaparak geçinen göçebeler olduğu gibi tarımsal faaliyetlerde bulunan göçebelerden de söz edilebilir.¹⁹ Ayrıca ticaret işleri ile uğraşan göçebeler de vardır.²⁰ Örneğin çingeneler böyle göçebelere dir. Bu göçebelik çeşitleri her şeyden önce insanlığın yerleşik bir uygarlığa geçerken göçebelik sisteminde meydana gelen gelişmeleri ifade etmektedir. Bu bakımdan avcılık, toplayıcılık, kır hayatı, ticaret ve tarımsal göçebelik çeşitli tarih çağları içinde birbirini takip eden gelişmelerdir.

Böyle bir sınıflandırma içinde bizim araştırma konumuza giren göçebeleri pastoral göçebelere dahil edebiliriz. Çünkü, bunlar avcılık, toplayıcılık devirlerini çoktan geçmiş, fakat henüz toprağa bağlanmamış, geçim tarzı ticari faaliyetler olmaktan ziyade tamamen hayvancılık olan bir gruptur.

**E. GÖÇEBE AŞİRET TOPLULUKLARINI
KÖY TOPLULUKLARI ile
KARIŞTIRMAMAK LAZIMDIR**

Belirtilmesi gereken son bir özellik de göçebe aşiret topluluklarının köy toplulukları ile karıştırılmaması, göçebenin de köylü olmadığının, her ikisi arasında büyük farklar bulunduğunun belirtilmesidir. Gerek toplumun kuruluşu yani

key Problems of Settlement, Oriens, Volume 6, Licden E. 1 Brill 1953, s. 32-49

Von Wolfarm Eberhard, Types of Scettlement'in Souht east-Turkey Socilagus, Vol. 1-4, 1951-1954, s. 49-64

19. R. Thurnwald, Encyclopedia of Social Sciences Volumes XI-XII, Mac Millan, 1957, s. 390-391

20. Encycolopedia Of Britancia, Volümes 15, 1963, s. 480-481

sosyal ve ekonomik organizasyon, gerek değer yargıları bakımından her iki grup arasında büyük farklar vardır. Bu farklılığı meydana getiren faktörleri aşağıdaki maddeler etrafında inceleyebiliriz. Müşahhas olarak köy topluluğu mesafe ve mekân bakımından diğer köy topluluklarından ayrı bir coğrafî ve ekolojik mevkide yerleşmiş ve bu toplulukla az çok münasebet halinde olan, kendisine has bir iş gücü, sosyal teşkilatı, kültürü ve özel bir adı ile tarihi bulunan nisbeten az nüfuslu bir insan birliğidir.²¹ Bu tarife göre göçebe aşiretleri de incelersek, kendisine has bir iş gücü, sosyal örgütü, kültürü, özel bir ad gibi bazı özellikler görebiliriz. Fakat köyü meydana getiren bu unsurların, aşiretteki görünüşleri farklıdır.

1) Köy bir bütündür ve kademeli bir örgütü yoktur. Yalnız, Muhtar ve İhtiyar Heyeti gibi resmi bir örgütü vardır. Aşirette ise örgüt gayri-resmidir. Ve kademelidir. Çadır (aile)den başlayarak, zoma (yerleşme şekli) kabile (kan akrabalığına dayanır) aşiret (hısımlığa dayanır) müşterek olarak varlığı hissedilen ulu bir kişiye kadar uzanır.

2) Aşiretteki ekonomik faaliyetler de, farklıdır. Köylerdeki çeşitli iktisadi faaliyet şekillerine karşılık, göçebe aşiretlerinde iş gücü sahası tektir. O da hayvancılıktır. Gerçi köy topluluklarında da iktisadi faaliyetler o kadar çeşitlilik arz etmez. Fakat buralarda tarımsal faaliyetin daha ziyade tarla ziraatı ile ilgili kısımları gelişmiştir. Göçebe aşiretlerde ise bütün faaliyetler nalbantlık, keçecilik gibi hayvancılık etrafında toplanır.

Ayrı olan faktörlere gelince;

3) Bir kere göçebe aşiretin inceleme konusu teşkil edilebilir bir tarihi yoktur. Çünkü tarih insanlarla birlikte mekâna da bağlıdır. Hadiseler mekânda geçer. Belirli bir mekânı olmayan kimselerin tarihi de çok siliktir.

4) En mühim faktör yerleşme ile ilgilidir. Köy belirli bir coğrafî ve ekolojik mevkide yerleşmiştir. Yaz-kış bütün ekonomik sosyal ve kültürel faaliyetler burada cereyan eder.

21. İbrahim Yasa, **Köylerin Sosyolojik Bakımdan İncelenmesinde Bazı Esaslar**, SBFD, Cilt 14, No: 1, Ankara 1959, s. 151

Buna karşılık aşiretler göçbedir. Kışı sıcak bölgelerde, yazı serin ve yüksek yaylalarda geçirirler. Böylece köy topluluklarından ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler zaman ve mekanda bir bütünlük göstermesine karşılık göçebe aşiretlerde bunun parçalanmış olduğunu görürüz.

a) İlkbahar başlarında yaylaya göç (1-1,5 ay kadar devam eder)

b) Yaylak, yaz hayatı (4-5 ay)

c) Yayladan sıcak bölgelere göç (1-1,5 ay devam eder)

d) Step Bölgesi, kış hayatı (4-5 ay)

Göç genellikle kademeli olur. Herhangi bir aşiret yaylamak veya kışlak bölgesine doğrudan doğruya ulaşmaz. Yol boyunca birçok yerlerde konaklar. Diğer taraftan yayla hayatına başlayan bir aşiret bütün yazı aynı yerde geçirmez. Ot ve su durumuna göre, dağ ve yayladan başka bir dağ veya yaylaya göç edilir. O halde başlıca dört kısımda ele alınan bir yıllık ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetler çevre farklılıklarına göre kendi aralarında da birtakım bölünmelere uğramışlardır.

5) Bu ayrılığı ortaya koyan temel faktörlerden biri de mülkiyet durumudur. Şöyle ki, bugün herhangi bir köy topluluğunun bizzat bir yöresel idare, yani tüzel kişiliği olan kamu idaresi olarak, köy orta malı, yaylak, mera gibi birtakım mülkiyete sahip olduğu gibi, köylünün de kendine has özel mülkiyeti vardır. Bu mülkiyet hayvanlar, ev, bir takım menkul, gayri menkul (değirmen) gibi mallar, üretim araçlarını kapsamı içine alır. Göçebe aşiret topluluklarının mülkiyeti ise besledikleri sürülerin dışına çıkamaz. Modern Türk Devleti haklı olarak göçebe aşiret topluluklarını bir yöresel idare, bir tüzel kişi olarak tanımadığı için bunların mülkiyetine ayrılmış herhangi bir arazi de yoktur.²² Dolayısı ile

22. M. Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, MEB Yayını, Ankara 1961, Önsöz; Minnorsky, **Hamidiye Alayları**, İA. Kürtler Maddesi, Cilt 6, İstanbul 1955, s. 1106; J. Frodin, **Nevere Kulturgeographicshe Vandlungenim der Ostlichen Türkei** Sonderdruck aus der Zeitschrift Der Gessellschafft für Erdkunde Zur Berlin, 1944, Nr. 1/2, s. 1-20

bunlar kışlık ve yazlık konaklama yerlerini yayla, dağ ve steplerine göçmeden evvel kiralarlar. Kiralama işi ya Belediye, İl Özel İdaresi, Çiftçi Koruma Örgütü gibi kamu idareleri ve kamu kuruluşları ile veya yerleşik bölgelerde, yani, köy ve kasabalarda bulunan "Feodalizm kalıntısı mahalli beyler"le olur.²³

6) Diğer bir fark, sosyal antropolojinin inceleme konusu olan bir unsurdur çadır. Yerleşmiş ve toprağa bağlı olarak yaşayan insanların kendilerine konut olarak seçtikleri eve karşı göçebe aşiretler devamlı hareket isteyen, bünyevi özelliklerine göre çadırı meydana getirmişlerdir. Bir yayla ve dağ yüzünde toplu bir halde ve kara kara göze çarpan çadırlar göçebeliğin en belirgin özelliklerindendir. Çadırın kendisi maddidir. Fakat çadır etrafında teşekkül eden pek çok kültürel ve sosyal değerler mevcuttur. Örneğin, sosyal yapı içinde kademeleri çadırlara bakarak izleyebiliriz.

Ziya Gökalp, **Kürt Aşiretleri**, Barış Dünyası, Sayı 13, Nisan 1963, s. 241-243

Kürtler ve Kürt aşiretleri hakkında en esaslı kaynak Şerefname'dir.

Şerefname XVI. asırda Bitlis Beylerinden Şeref Han tarafından yazılmıştır. Eser iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım kuruluşundan, XVI yüzyılın sonuna kadar Osmanlı tarihini, İkinci kısım ise Kürdistan tarihini ele alır. İkinci kısımda konumuz ile ilgili çok kıymetli bilgi vardır. Şerefhan, bu kitapta aşiretlerin büyümeleri, birbirleriyle anlaşmazlıkları, savaşları, parçalanmaları yanında, sosyolojik, etnolojik folklorik yönlerine de dokunuyor. Kürtlerin tarihi hakkında en kıymetli kaynak olarak bilinen bu kitap Rusça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça gibi pek çok Doğu ve Batı dillerine tercüme edilmiştir.

FRLTZ'in Les Kurdes isimli kitabı da Şerefname'nin Fransızcaya tercümesinden başka bir şey değildir. Daha sonra, Frodin'in, Ziya Gökalp'in Minnorsky'in yaptığı çeşitli çalışmaların temel kaynağı yine Şerefname'dir. Arap harfleri ile yazılan bu kitap henüz yeni alfabeye aktarılmamıştır. Fakat Avni Doğan, Diyarbakır'da 3. Bölge Müfettişi iken, bu eseri yeni harflerle yazdırıp yalnız üç nüsha halinde daktilo ettirmiştir. Eserin bir nüshası İstanbul Beyazıt Kütüphanesi'nde bir nüshası Milli Kütüphane'de, bir nüshası da Bitlis Dava Vekillerinden Suphi Uluer'de mevcuttur.

23. Bu özellik ilerde "yaylaların kiralanması" sorununda etraflı olarak incelenmiştir.

7) Sosyal antropolojinin inceleme alanı olan diğer bir unsur soy-sop kavramı etrafında toplanabilir. Köy toplulukları soy-sop bakımından kuvvetli bir birlik teşkil etmezler. Dolayısı ile köydeki çeşitli zümreler çeşitli sülalelerden gelme insanlar bulunabilir. Akrabalık ve kan hısımlığı köyün ekonomik faaliyetlerinde ve sosyal hayatında yegane faktör değildir. Halbuki bir aşiretin hayatında kan rabıtası ve akrabalık çok önemlidir. İşte bu kuvvetli kan rabıtası sayesinde aşiretin bütün kişileri "anca beraber, kanca beraber" zihniyeti ile hareket ederler. Aşiretin diğer bütün sosyal müesseseleri bu temel etrafında şekillenmiştir. Ekonomik faaliyetlerin, karar verme mekanizmasının, bir otoriteye bağlılığının diğer aşiretlere, toprağa bağlı ve yerleşmiş insanlara karşı "bizlik" duygusunun meydana gelişinin temelinde bu faktör yatar.

Köy topluluğu mesafe ve mekân bakımından diğer köy-topluluklarından ayrı olduğu halde aşiretlerde bu unsur daha karmaşıktır. Örneğin herhangi bir yaylayı ele alalım. Orada her sene farklı farklı aşiretleri, farklı farklı kabileleri görmek mümkündür.

8) Çeşitli sosyal ve ekonomik etkiler sonucu köy topluluğu dışı karşı açılmıştır. Dışarı ile az-çok ilişki halindedir. Aşiret ise içinde kapalı bir gruptur. Gerek diğer aşiretlerle, gerek köy, kasaba, şehir gibi topluluklarla ilişkisi çok dardır.

9) Her iki topluluğu ayıran son bir faktör olarak da nüfus unsurunu gösterebiliriz. Köyün nisbeten az olan nüfusu-na karşı göçebe aşiretin bünyesinde geniş nüfusları topladığını ileri sürebiliriz. Bu nüfus her ne kadar mekânda dağınık bir vaziyet gösterirse de, köy nüfusundan çok farklıdır.

F. GÖÇEBE AŞİRETİN TARİFİ

O halde artık araştırmamıza konu teşkil eden bir göçebe aşireti tarif edebiliriz. Göçebe aşiret sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçük baş hayvancılığı kısmı ile uğraşan,²⁴ hayvanlarına daha iyi ot-

24. Bilhassa Toroslar bölgesinde yaşayan bazı aşiretler deve gibi büyük baş hayvanlar da beslerler.

laklar bulabilmek için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre yaylalardan steplere, steplerden yaylalara göçüp, daima çadır hayatı yaşayan, az çok kapalı bir ekonomiye sahip, kan akrabalığı ve birlik duygusu gibi bağlarla birbirine bağlı, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuması, yazması ve kültür seviyesi düşük geleneksel bir gruptur. Gerçek göçebelik ise böyle bir grubun yaşama düzeni, iktisadi sosyal ve siyasal faaliyetleridir.

O halde bir göçebe aşiretin en mühim karakteri tamamen göçebe olması, yalnız hayvancılıkla ilgili faaliyetlerde bulunması, pratik bir konut tipi geliştirmesi ve üyeleri arasında soy-sop durumunun mevcut olmasıdır. Üyeleri arasındaki bu soy-sop durumunu politik bir özellik olarak ele almak da mümkündür.

II . ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Göçebeliğin, toplulukların yerleşik medeniyete geçerken bir dönüm teşkil ettiğini, bu bakımdan göçebe toplumsal düzeninin geçici olduğunu temel bir hareket noktası olarak kabul ediyoruz. Diğer hipotezleri başlıca şu maddeler altında toplayabiliriz.

Ali Rıza Yalçın, a.g. eserler.

Xavier de planhol, a.g.e., s. 190-234

Ayrıca Suriye ve Irak'ta göçebe ve yarı göçebeyi ayıran en bariz fark birinin deveci olmasına karşılık ötekinin koyuncu olmasıdır.

Bk, Sami Öngör, Ortadoğu, Siyasal ve İktisadi Coğrafya, SBF Yayını, Ankara, 1964, s. 81 (Bu ayırım Türkiye için doğru değildir); Robert Montagne, Çöl Medeniyetleri, Çev. A. Yakalıoğlu, MEB Yayını, İstanbul 1950, s. 13-14

Diğer taraftan bazı Orta Asya kabilelerinde at, öküz, rengineyi gibi hayvanların da kullanıldığını görüyoruz. Bk, B. Y. Vladimirtsov, Moğolların İktisadi Teşkilatı (Moğol göçebe feodalizmi) Çev. Abdülkadir İnan, TTK Yayını, Ankara 1944, s. 61

W. Radloff, Çev. Ahmet Temir, Sibirya'dan I, MEB Yayını, İstanbul Kısım (x) 1954 (Kısım (xx) 1956

Sibiryadan II, MEB Yayını, İstanbul Kısım (x) 1956, Kısım (xx) 1957 (Gerek Radloff, gerek Vladimirtsov'un eserlerinde) Orta Asya'daki Türk kavimlerinin göçebeliğine ait kıymetli bilgiler vardır.

(i) Gerçek göçebe bir hayat düzeninde, sosyal ve ekonomik ilişkiler tamamen ilkel şartları haiz olup, grup ekonomik bakımından kendisine yeterlidir. Yani, kapalı ekonomi yapısı mevcuttur.

(ii) Grup, toplumsal ekoloji şartlarından tamamen bağımsız yaşamakta, dış faktörler ile hiçbir ilişki ve bağıntısı bulunmamakta, istediği şekilde konaklamakta ve hareket etmektedir. Hatta jandarmadan başka kamu idarecilerinin varlığından bile haberdar değildir. Bu bakımdan grup içinde kültür değişmesi hadisesi ve toplumun dışarı ile bütünleşmesi çok yavaş olmaktadır.

(iii) Böyle bir toplumda esas düzeni dinî kaideler organize etmektedir. Kadınların hiçbir hakımiyet hakkı olmaması gerektir.

(iv) Ve yine böyle bir toplumda sosyal dayanışma çok kuvvetlidir. Tabiatı ıcabı, fert, kaba ve sert yaradılışlıdır. Fakat onun bu özelliği köy, kasaba ve şehir insanlarına zarar da verebilir.

III. TEORİK MODEL

Bu tezde söz konusu edilen herhangi bir toplumun hayat şartları, yaşayış tarzı, yani monografisi değil, sosyolojik bir problemdir. Bu problem yukarıda sayılan özellikleri gösteren göçebe aşiret topluluklarında, kültür değişmeleri sırasında, sosyal müesseselerin birbirine bağlanış tarzını ve fonksiyonel ilişkilerini ortaya koymaktadır. Biz bu problemi, kültür, sosyal yapı, sosyal değişme ve sosyal problem ana konuları etrafında şekillendirmek istiyoruz. Bu bir sosyal değişme analizidir ve geniş ölçüde sosyal değişme süreci içine giren göçebe aşiretleri bu açıdan ele almakta fayda vardır.

A. KÜLTÜR

Sosyoloji, sosyal antropoloji ve sosyal psikoloji gibi ilimlerin üzerinde en fazla durdukları konu kültürdür. Günlük hayatta ve ilim dilinde kültürün çok çeşitli anlamları olmasına rağmen biz genel bir tarif vermekle yetineceğiz. "Kültür,

bir toplumun yaşayış tarzının bütünüdür.” Bu bütünlük, toplum içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumî alışkanlıklar görüş ve zihniyeti ile her nevi davranış tarzını içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde mevcut olan ve onu diğer toplumlardan ayırt eden hususi bir hayat tarzını temin eder.²⁵

Şimdiye kadar kültür konusu üzerinde çalışan kimselerden bazıları, özellikle Avrupa'da gelişen sosyoloji doktrinleri kültürü, maddi kültür ve manevi kültür diye ikiye ayırmışlar ve değişmeyi bu ikisi arasındaki ilişkiye göre açıklamışlardır.²⁶ Bu anlayışa göre bir toplumun kullandığı araçlar, yiyecek ve beslenme alışkanlıkları, konut tipleri, ulaştırma ve haberleşme usulleri, iş-güç şekilleri, yani, ihtiyaçları giderme usullerinin bütünü, kültürün maddi yönünü, aile, eğitim, öğretim, sağlık, özel sanatlar, yardımlaşma, hukuk, tarih, dil, gelenek vs. ise kültürün manevi yönünü meydana getirmektedir. Kanaatımca kültürün maddi ve manevi diye ayrımı pek isabetli değildir. Çünkü adı geçen unsurlar arasındaki ilişki o kadar sıkıdır ve bu unsurlar birbirleri üzerine o kadar etki yaparlar ki kültürü ancak bir bütün olarak ele alıp tetkik etmek çok daha doğru bir yol olur. Örneğin, göçebe aşiretlerin devamlı hareket isteyen yapısal özelliklerine göre meydana getirdikleri çadırı ele alalım. Çadırın kendisi maddidir. Fakat çadırın yapılmasında, herhangi bir bölgeye göçüldüğü zaman kurulmasında, büyüklüğünün, küçüklüğünün ifade ettiği anlamda pek çok manevi unsur rol oynar. Çadır yapılırken kıl, tezgâh gibi ham madde yanında bunlar da düşünülür. O halde kültür bir bütündür. Her kültür bütünü, değerler yaratışının ilerleyişi halinde meydana gelir ve müesseseler halinde objektif bir durum alır. Aynı konuyu, sosyolojiden başka sosyal antropoloji de ele almaktadır. Fakat her iki disiplinin konuyu ele almaları farklıdır. Şöyle ki, sosyolojik araştırma yaparken bütün dikkati bir coğrafi muhit üzerine yerleşmiş olan insan kitlesinin sosyal organizasyonu, teknolojisi, sosyal kıymetleri ve müesseseleri

25. Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, 2. Baskı, EFY, İstanbul 1959, s. 40

26. Mümtaz Turhan, a.g.e., s. 36

ile olan ilişkilerine çevirmek gerektir. Bu bakımdan evler, üretim araçları, vs. ele alındığı zaman bunların kökünü, tarihini, yayılışını araştırmaya değil bütün unsurların toplumun bütünlüğünü sağlamaktaki rolleri üzerinde durulur. Diğer taraftan sosyal antropoloji en saf ve en bozulmamış kültür unsurlarını yakalayıp ortaya çıkarmaya çalışır. Sosyoloji ise mevcut kültürü değerlendirir. O halde sosyal antropoloji asıl dikkati, kültürün bizzatı kendisine sosyoloji ise sosyal çevreye çevririr.²⁷

Görüldüğü gibi kültür, bireylerin değil toplumların bir değişkenidir. Bu itibarla kültür ile sosyal yapı arasında çok büyük bağlantı vardır. Sosyal yapıya şeklini veren ya hakim kültür unsurlarından biridir veya sosyal yapı, çeşitli kültür unsurlarının bir görüntüsüdür.

B. SOSYAL YAPI

Sosyal yapı, bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür. Ve bu bütün her zaman aynı olmayan hız ve tempo ile değişir.²⁸ Toplumun yapısını²⁹ teşkil

27. Niyazi Berkes, **Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma**, DTCF Yayını, Ankara 1942, s. 5

28. Mübeccel Kıray, **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, DPT Yayını, Ankara 1964 s. 6

29. Yapı kelimesi sosyolojiktir. Antropolojiler hısımlık bahis konusu olduğu zaman bu kelime ile ilgilenmişlerdir.

Bk, Claude Levi Strauss, **Sosyal Yapı**, Çev. Erdoğan Güçbilmez, SBFED, Cilt 20, s. 2 Ankara 1965, s. 682 Diğer taraftan sosyal değişme ve kültür değişmesi kelimeleri arasında nasıl bir nüans farkı görülemiyorsa sosyal yapı ve sosyal organizasyon arasında da bir nüans farkı göremiyoruz. Bu bakımdan bu iki terim aynı anlamı ifade etmektedir. Bunların yanında bir de sosyal morfoloji terimi vardır. Sosyal yapı ve sosyal organizasyon Amerikan Litaretüründe kullanıldığı halde sosyal morfoloji bilhassa, Avrupa sosyolojisi doktrinlerinde görülür. (Bk, Hilmi Ziya Ülken, **Sosyolojinin Problemleri**, Ed. Fak, Yayını, İstanbul 1955, s. 258) Daha ziyade Dürkheim'den gelen, Botanik, Coğrafya ve jeoloji de daha çok kullanılan bu terimi tercih etmedik.

eden fonksiyonel birimler yani müesseseler, insanlar arasında yerleşmiş, tekrar eden az çok devamlı bir ilişkiler sistemidir. Her toplumda mutlaka gözlenebilen bu ilişkiler sisteminin birincisi, insanın tabiatı işletmesinden doğan toplum-tabiat çerçevesi ilişkileri, ikincisi, doğrudan doğruya insanlar arasında doğan ilişkiler sistemidir.³⁰ Herhangi bir toplumun işlettiği tabiatla olan ilişkileri üç yönden ele almak mümkündür.

a) Tabiatı işletme içinde kullanılan vasıtalar, teknikler, bu aletleri kullanmak için harcanan güç miktarı.

b) Tabiatı işletme faaliyetlerinin topluluğu teşkil eden insanlar arasında nasıl bölündüğü, yani iş bölümü, üretim organizasyonu vs.

c) Tabii kaynakların insanlar arasında nasıl dağıldığı, mülkiyet ilişkileri.

Bunlardan birincisi toplumun teknolojisini, ikincisi ve üçüncüsü insanın tabiatı işletmesinden doğan ilişkiler sistemini ifade eder.³¹

Fazla gelişmemiş ilkel toplumlarda, tabiatı faydalanma şekilleri ve tabiatı işletme araç ve gereçleri ancak sağ kalabilmeyi temin edebilecek kadardır. Buna biyolojik hayat standardı diyoruz. Fakat toplum geliştikçe gıda, korunma, sağlık gibi ihtiyaçlar yalnız sağ kalabilmeyi sağlamakla kalmıyor, daha iyi yaşamayı da hedef tutuyor. Cemiyetin ayırım seviyesine uygun olarak yeni ihtiyaçlar beliriyor, toplumun tabiatla olan ilişkileri gittikçe gelişiyor, daha karmaşık bir hal alıyor.³²

İktisadi temeli hayvancılık ve tamamı göçebe olan bir toplumda, ekonomik faktör, yani, toprağı işleme tekniğı ve topraktan faydalanma ile göçebeliliğin mahiyeti esaslı olarak tetkik ve tahlil edilmelidir. Ayrıca göçebelilik ile soy-sop durumunun da incelenmesi doğru neticelere ulaşmak için şarttır.

30. Behice Boran, **Toplumsal Yapı Araştırmaları**, DTCF Yayını, Ankara 1945, s. 3

31. Behice Boran, a.g.e., s. 4

32. Behice Boran, a.g.e., s. 6

Bu arada mülkiyet ona bağlı olarak meydana gelen sosyal tabakalaşma ve iş bölümü üzerinde de durulmalıdır.

Diğer taraftan sosyal yapı tam bir sosyolojik görüşle ele alınmalıdır. Bu sosyal şeklin kaynak aldığı ruhi temellerin de ortaya çıkarılması demektir. Aksi takdirde toplum realitesi boş bir kalıp gibi kavranılmış olur. Bu bakımdan insanların birbirine bağlayan ve ayıran kuvvetleri de keşfetmeli, sosyal yapıların köklü bulunduğu manevi temelleri açığa çıkarmalıdır.³³

Önemli bir nokta da ele alınan herhangi bir sosyal grubu, sosyal yapıyı diğer sosyal yapılardan tecrit edilmiş, onlarla hiçbir ilişkisi olmayan, boşlukta yaşayan bir grup olarak görmemek gerektiğidir.

Topluluklar kendilerine yeterlik özelliğini farklı derecelerde gösterebilirler. Fakat tetkik konu olarak ele alınan bir sosyal grubun coğrafi yerini ve iktisadi temelini tesbit ederken diğer topluluklarla olan ilişkilerini ve daha geniş ilişkiler sistemi içindeki yerini saptamakta büyük bir zorunluk vardır.³⁴

Bu ilişkiler sisteminin öncelik derecesine gelince: Toplum yapısını teşkil eden müesseseler birbirlerine az çok etki-tepki halinde ve birbirlerine sık surette bağlı bulunduğuna göre, bu müesseselerden herhangi birinden başlayıp diğerlerine geçmek mümkündür. Sosyologlardan mühim bir kısmı sosyal müesseselerden birine üstünlük vermek suretiyle ötekileri ondan çıkarmaya çalışmışlardır. Bu üstünlük bazen iktisadi, bazen ahlâki ve dîni bir olaya verilmiştir. Bu tek yönlü açıklamaların başlıca zararları karşı tezler tarafından yalanlanmalıdır.³⁵ Esasen burada önemli olan şu veya bu müesseseye verilen üstünlük değil, hareket noktasının doğruluğudur. Bir bütünü tetkik için ele aldığımız zaman, hangi noktadan hareket edersek edelim, araştırmamız bize, toplumun yapısına uygun, güvenilir ve birbirini tutan bilgi temin etmektedir. Hareket noktasının doğru olarak ortaya

33. Hans Freyer, *Sosyolojiye Giriş*, 2. Baskı, Çeviren Nermin Abadan, SBF Yayını, Ankara 1963, s. 17

34. Behice Boran, a.g.e., s. 10

35. Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s. X

koyulmasında ve problemin çözülmesinde bunun büyük rolü vardır. Diğer taraftan toplum yapısının bir bütün teşkil etmesi, bütünü parçaları arasındaki bağın çok kuvvetli olması, bu parçaların hepsinin aynı ağırlıkta olmasını gerektirmez.³⁶ Bu bakımdan biz araştırmamızda toplum tabiat ilişkilerinden hareket ederek bu ilişkilerden doğan müesseselere, oradan bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal tabakalaşmaya ondan sonra diğer müesseseleri ele almayı metodolojik bakımdan daha doğru buluyoruz. Yani,

a) Belirli bir nüfus topluluğunun mekânda, belirli bir yeri ve düzeni olan yerleşme şekilleri, göçler, konaklama yerlerinin coğrafi şartları, yani, fizik ve toplumsal ekoloji,

b) Belirli bir mekânda yaşayan, sınırları, kemiyet ve keyfiyeti belirli bir nüfus topluluğu, yani demokratik şartlar.

c) Bu nüfus topluluğunun topraktan faydalanmak için meydana getirdiği teknik, iktisadi faaliyetler, istihşâl organizasyonu, iş bölümü, mülkiyet ilişkileri, sosyal tabakalaşma.

d) Bunlara bağlı olarak şekillenen din, aile, sağlık, gayri resmi eğitim v.s. gibi sosyal müesseseler, sosyal problemler.

C. SOSYAL DEĞİŞME

İnsan tabiatı değişsin veya değişmesin insanın içinde yaşadığı muhit kısmen insanların müdahalesiyle, kısmen insanın kontrolü olmaksızın değişmektedir. İnsanın muhiti ile olan ilişkilerindeki değişme diğer insanlarla olan ilişkilerindeki değişme demektir. Değişme her şeyden önce sosyal ve kültürel yapıya bağlıdır. Ve bu yapı nasıl olursa olsun az veya çok değişme halindedir. Bu bakımdan mutlak bir kültür yoktur. Vâr olan kültürel relativizmdir.

Bir toplumun kültürü, yarattığı değerler düzeni, fizik ve toplumsal ekolojisiyle çok yakından ilgilidir. Örneğin deniz kenarında yaşayan bir toplulukta ticaret çok gelişmiş olduğu halde, denizlerden uzak, çeşitli yol şebekelerinin dışında

36. Behice Boran, a.g.e., s. 9

bir toplulukta basit bir tarım gelişmiştir. Tabii sosyal organizasyon birinci grupta daha fazla gelişmiştir.³⁷

Kültür unsurlarının birikimi yeni icadlar sosyal değişimin başta gelen faktörlerinden biridir. Fakat aynı derecede önemli olan toplumun yeni icatlara karşı davranışı, bu icatların uygulanması bakımından aldığı vaziyettir. Bu bakımdan değişimin hareket noktası alışkanlıklar ve zihniyetteki yöneliş tarzları ile yakından ilgilidir. Her ne kadar kültürde meydana gelen başkalaşmalar, teknolojik değişikliklerin sebep olduğu yenilikler bazı tesirler ihtiva ederlerse de bu temel değişmeye ayak uyduran ferdin zihniyetini de hesaba katmak lazımdır.³⁸ O halde bir icat ne kadar müessir olursa olsun kabul edilmeden önce cemiyet kültürünün onu kabul edecek hazmedecek kadar olgunlaşması gerekir. Yeni iktisadi ve sosyal sistemler, toplumun seviyesi ve inancı, bunları anlayacak ve uygulayacak kadar gelişmedikçe tatbiki bir kıymet ifade etmezler. Dolayısı ile icatlar kendi başlarına bir değişme meydana getirmezler. Değişme ancak toplumun icadı uygulaması neticesinde meydana gelir. Ve yine insanlar muayyen bir tembih durumu ile karşılaşınca pasif değil aktif davranırlar. Yani bir tembih insan üzerinde kendisine has değil o insana has bir etki meydana getirir. Bu insanların aynı tembihe karşı farklı reaksiyonlar göstermesi gerçeğini ortaya koyar.³⁹ Bu yüzden çeşitli zaman ve yerlerde uygulama alanı bulan aynı icat farklı farklı değişmeler meydana getirmektedir. Diğer tarafta nüfus yoğunluğu, belli bir bölgeye çok sayıda nüfus yığılması, bunların gıda, giyinme, iş bulma ve dinlenme ihtiyaçlarının tatmininde yeni yol-

37. Robert R. Barringer, George I. Blankten Raymond W. Vaclı, Social Change in Developing Areas, Sherkman Company. Cambridge, Massachusetts, 1965, s. 5

Özer Ozankaya, **Teknik Değişmelerin Toplumsal Etkilerinin İncelenmesinde Temel Kavramlar**, SBFD, Cilt 19. Sayı 2, Ankara, 1964, s. 317

38. Orhan Türkdoğan, **Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Zümreleri Üzerinde Sosyal Değişme Modelleri**, İFM, İstanbul 1968, Cilt 23, Sayı 3-4, s. 134 vd.

39. D. Krech, R. S. Curutchfield. **Sosyal Psikoloji**, Çev. Erol Güngör, İÜİF Yayını, İstanbul 1965, s. 43 vd.

lar aranması gibi biyolojik faktörler de fertler arasında yeni ilintiler gerektirebiliriz. Örneğin, belli bir yaş gurubundaki nisbetsiz bir fazlalık veya azlık, ölüm ve doğum nisbetindeki değişiklikler sosyal değişmeye faktör olabilir.

Bütün bu faktörler bize sosyal değişmede fizik ve sosyal ekolojinin çeşitli kültürel birikmelerin, teknolojik seviyenin çok büyük rol oynadığını göstermektedir. İşte göçebe toplumsal hayatındaki değişimleri bu açıdan incelemeye ve kavramaya çalışmak gerekir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu toplumsal yapı, yukarıda sayılan faktörlerin etkisi altında, gerek insanların iradesi ile gerek insanların iradesi dışında daima bir değişme içinde bulunmaktadır. Şüphesiz ki değişme, toplumsal yapının her kesiminde aynı şekilde meydana gelmez. Fakat toplumsal dinamizmin yine kendi bünyesinden ortaya çıkardığı tampon mekanizmalar⁴⁰ toplumsal yapıyı yine dengeye getirir ve bir buhranın önüne geçer. Değişme eskiden mevcut, alışılmış şartları ve insan ilintilerini başkalaştıran yeni faktörleri ifade eder. Dolayısı ile toplumsal yapının herhangi bir tarafında değişimin olması toplumsal düzende meydana gelen bir farklılığı gösterir. Fakat bu tampon mekanizma eski düzen ile yeni düzen arasında ilişki kurarak yine toplumsal ahengin devamını sağlar. Muhtemel bir çözülmenin önüne geçer ve değişime uğramış olan eski müesseselere yeni yeni fonksiyonlar kazandırır. Sosyal organizasyon gelişir, toplumsal ekoloji ile bütünleşme temin edilir ve toplumsal gelişme sağlanır.

Bu bakımdan toplum dinamizminin ortaya çıkardığı bu mekanizmalar sosyal değişmeye karşı koymanın da önüne geçer. Yani, yeniliklere ve sosyal değişmeye karşı direnme artık söz konusu edilemez. Bütün bunları, eski düzenden yeni düzene birden bire vasıtasız olarak geçilmeyip, arada birtakım kademelerin olduğu, sosyal değişimin anı olarak değil, kademelenmeler yoluyla gerçekleştiği şeklinde anlamak daha doğrudur. Prof. Kıray'ın tampon mekanizmaları,

40. Tampon Mekanizmalar, Tampon Fonksiyonlar tabiri Türk Sosyolojisiinde ilk defa Prof. Dr. Mübaccel Kıray tarafından kullanılmıştır.

Mübaccel Kıray, a.g.e., Özellikle Giriş ve Sonuç bölümleri.

bu kademelerin dolayısı ile sosyal değışmenin zincirleme reaksiyonlar şeklinde meydana geldiğini de açıklayacak niteliktedir.

Fakat askeri müdahaleler, radikal teknolojik değışiklikler, sel, yangın, deprem vs. gibi durumlarda ise tampon mekanizmaların doğması için gerekli vakit bulunmadığından buhranların önüne geçilemez. Dolayısı ile sosyal problemler de doğar ve sosyal hayat meydana gelen yeni şartlara göre ayarlanamaz.

D. SOSYAL PROBLEM

Sosyal problem mefhumunu, XIX. asır sosyologlarını meşgul eden genel problemlerden kesinlikle ayırmak lazımdır. O zaman sosyologlar fert ve cemiyet, sosyal ilerleme ve sabitlik, dinamik ve statik, cevher ve değışme, madde ve ruh, inkılap ve ilerleme gibi genel problemler üzerinde duruyor, bu problemlere verdikleri genel cevaplara göre ilmi kadro kuruyorlardı. Fakat problemler çok geniş bir şekilde ortaya konduğu için neticede hiçbir pratik değeri olmayan bilgiler elde ediliyor, bu bilgiler tamamen nazari sahada kalıyordu.⁴¹

Bugün ise sosyoloji genel problemlerle değil, gerek zaman ve gerek mekân itibarı ile iyi sınırlanmış pratik konularla meşgul olmaktadır. Bugünün toplumlarında çeşitli etkiler altında çeşitli değışmeler olmuş ve bu değışmeler çözülmesi güç pek çok sosyal değışmeler yaratmıştır. Küçük yerlerden ve kasabalardan büyük şehirlere göç, gecekondu, mesken, artan işsizlik, korunması gereken kimsesiz çocuklar, çeşitli aile bozuklukları, ekonomik ve sosyal güvensizlik, toprak reformu, sağlık sosyalizasyonu gibi temel reformların gerçekleştirilmesi, cinsel sapıklıklar, çeşitli milletlerarası çatışmalar vs. modern toplumların ne kadar güç ve büyük sosyal problemlerle karşı karşıya bulunduğunu göstermektedir.

Her toplumda belirli bir oranda organizasyon vardır. Bu organizasyon içinde, sosyal müesseseler, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak derecede işledikleri müddetçe problem den söz edilemez. Fakat kültürdeki değışmeler sosyal mües-

41. Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s. 90

sesleri aşar ve birtakım yenilikler gerektirirse, sosyal problem, yani sosyal ahenksizlikler ortaya çıkar. Dolayısı ile değişimin çok yavaş ve hızla cereyan ettiği cemiyetler de problemler de hissedilmez. O halde sosyal problem sosyal değişmeden sonra meydana gelir. Yukarıda da belirtildiği gibi değişim sırasında toplum dinamizmi herhangi bir tampon mekanizma yaratamamışsa yapının az değişen kısmı ile daha çok değişen kısmı arasında bir ilişki kurulmadığından, buhranlar, dolayısı ile sosyal problemler de ortaya çıkar.

Sosyal problemler bir bakıma ferdidir. Çünkü ferdi istikrarsızlıklardan doğmaktadır. Bir bakıma sosyaldır çünkü, çok geniş bir fert kitlesini tesiri altına alır. Buna karşılık her kişisel problem sosyal problem değildir. Örneğin miras anlaşmazlığı çok az kişiyi ilgilendirdiği için, toplum, bunu sosyal problem telâkki etmez. Sosyal problem olabilmesi için toplumun da onu o şekilde anlaması lazımdır. O halde sosyal problemler bağıntılıdır. Çağdan çağa, memleketten memlekete, kültürden kültüre değişir. Örneğin, üniversite tahsili yapmak 15 yıl öncesine kadar Türk toplumu için bir problem değilken, şimdi problem olmaya başlamıştır.

Daha sonraki bölümlerde gösterileceği gibi, bugün, göçebe aşiretler de büyük bir ekolojik problemle karşı karşıyadır. Yaylaların kiralanması, yaylalardan faydalanma, bizzat göç gibi faaliyetlerde eski düzene nazaran çok yeni değişimler olmuş, toplumsal yapının daha fazla değişen tarafını, az değişen tarafa bağlayacak bir tampon mekanizma yaratılmamış, dolayısı ile eski müesseseler fonksiyonel olmak karakterini kaybetmiş, toplum bir buhran devresine dolayısıyla çözülme durumuna girmiştir.

İşte araştırmamızın konusu olan sosyolojik problem, yukarıda dört ana bölümde açıklanmaya çalışılan değişim analizi ve yine bu değişim analizi ile çerçevelenen teorik model içinde ele alınıp ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ÖZET

Göçebe Kürt aşireti sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan, tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçük baş hayvancılığı ile uğraşan, hayvanlarına daha iyi otlaklar bulabilmek

için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre yaylalardan steplere, steplerden yaylalara göçüp, daima çadır hayatı yaşıyan, az çok kapalı bir ekonomiye sahip, kan akrabalığı ve bizlik duygusu gibi bağlarla birbirine bağlı, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuması, yazması ve kültür seviyesi düşük, geleneksel bir gruptur. Gerçek göçebelik ise böyle bir grubun yaşama düzeni, iktisadi, sosyal ve siyasal faaliyetleridir.

Bu tarif, göçebe Kürt aşiretini Yörük, Türkmen, Çingene gibi diğer göçebelerden ve göçebeliği transhumance, yaylacılık ve yarı yaylacılıktan kesin olarak ayırmaktadır.

Araştırmamızda bir aşiret monografisi yapılmayıp sosyolojik bir problem ele alınmıştır. Bu problem, yukarıdaki sosyal yapı karakterlerini gösteren bir toplumda, kültür değişimleri arasında, sosyal müesseselerin birbirlerine bağlanış tarzı, fonksiyonel ilişkileri ve dış faktörlerle nasıl bütünleşip toplumu denge haline getirdiğidir.

Araştırmada bu konuyu, kültür, sosyal yapı, sosyal değişme, sosyal problem ana konuları etrafında şekillenen bir değişim analizi ve teorik model içinde ele alacağız. Kürt-Türk gibi etnolojik ve ideolojik tartışmalar daima araştırma dışı kalmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve KULLANILAN MALZEME

GİRİŞ

Bu araştırma, çok büyük ölçüde sahada yapılan çalışmalar neticesinde meydana getirilmiştir. 1965'in Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim aylarında; 1966 yılının Şubat ve Mart aylarında sırf araştırma alanında kalınmış, bu sürelerin çok büyük bir kısmı göçebelerle birlikte çadırlarda geçirilmiş, iş gücü şeklinin yaz ve kışa göre değişmesi, yazlık ve kışlık bölgelerde topraktan faydalanma şekli, göç gibi temel konular bir bütün olarak kavranmak istenmiştir. Diğer taraftan göçebe aşiretlerinin sosyal organizasyonu gibi çok karışık ve hiç incelenmemiş bir konuyu ele almadan önce, esas problemleri ve bu problemlerin diğer problemlerle olan bağlantı derecelerini kavrayabilmek için, belirli bir müddet plânsızlık bile gerekmiştir. Az gelişmiş alanlarda yaptığı sosyolojik çalışmaları ile tanınan Sosyolog Konning de bu plânsızlık kavramına işaret etmektedir.¹

Grup hakkında ilk bilgiler Bitlis'te askerlik görevimi yaptığım sıralarda yani, 1963 Nisan'ında elde edilmiştir. O zaman göçebe aşiretler büyük kabileler halinde güney steplerinden kuzeydeki yaylalara göç etmekteydiler. İlk karşılaşma ve gruba karşı ilgi bu sırada başlamıştır. Daha sonra yine

1. Rene Koning, **Az Gelişmiş Denilen Alanların Sosyolojisine Giriş ve Sosyolojide Ampirik Araştırma Tekniklerine Giriş**, İÜEF Yayını, İstanbul 1958, s. 4

aynı günlerde askeri bir görevle 5.5 ay müddetle Şemdinli'ye kadar gidilmiş gerek yol boyunca (giderken, Bitlis, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Erciş, Van, Hoşap, Başkale, Yüksekova, Şemdinli ve Hakkâri bölgesindeki muhtelif sınır boyları, gelirken, Şemdinli, Yüksekova, Başkale, Hoşap, Gürpınar, Van, Bitlis, Gevaş, Tatvan) gerek konaklama yerlerinde pek çok Kürt aşiretleri ile karşı karşıya gelinmiş ve çeşitli gözlemler not defterine kaydedilmiştir. Ekim sonlarına doğru Bitlis'e gelindiği zaman, bu sefer yaylalardaki göçebelerin daha sıcak bölgelere yani, Sırt ve Diyarbakır steplerine doğru göçlerine şahit olunmuştur. Bu olaylardan sonra göçebelerin hayatına karşı ilgi durmadan artmış, bunlar hakkında yazılmış eserlerin araştırılmasına başlanmış fakat Türkçe olarak yazılmış hiçbir sosyolojik ve iktisadi etüde rastlanmamıştır. Kürtlerin menşei, Kürt dili gibi bazı eserlerle yetinilmiştir. 1964 senesinde gerek aşiretlerin yaylalara göçü, gerek yaylalardan ovalara göçü, yine dikkatle izlenmiş ve aşiretler yaylalarda iken temas muhafaza edilerek çeşitli bahanelerle onların konakladıkları yaylalara gidilmiştir. Özellikle, Bitlis Boğazi'nda, Nemrut Dağı'nın eteklerinde yapılan askeri tatbikatlarda, aşiretin konaklama yerlerinin askeri mevzilere çok yakın olması, konuşup görüşmenin kolaylaşmasını sağlamış, bu arada özellikle kendi kabilelerinden olan erlerle ziyaretlerine gidilerek birkaç gün çadırlarda kalmıştır. İlk önceleri grubun yabancıya karşı davranışları sert ve benimsememek yönünde olmuş, bazen grup dışı kalmış, sonraları bilhassa, kendi kabilelerinden bir er ile gitme, çeşitli hediyeler, fotoğraflarını çekip verme gibi usüller sayesinde gruba girmek mümkün olmuş ve samimiyet gittikçe artırılmış, hatta grup tarafından ararulan sorulan bir üye haline gelinmiş, bütün bu ilişkiler sırasında az miktarda Kürtçe öğrenilmiştir. Terhisten sonra (Ekim 1964) bazı mektuplaşmalar da olmuştur. Bu temaslar aynı zamanda ileride kullanılacak soru kâğıdının bir provası mahiyetini de taşımıştır.

İşte ana hatlarıyla belirtilen bu olaylardan sonra göçebe Kürt aşiretleri zihninde problemleşmeye başlamıştır.

I. İNCELENECEK AŞİRETİN SEÇİMİ

Doğu Anadolu Bölgesi'nde hareket eden pek çok göçebe aşiret vardır. Bunlardan herhangi biri, örneğin Duderan, Mehmediyan, Beritanlı, Tayan araştırmaya konu olabilirdi... Biz, Alikan Aşireti'ni seçtik. Bu tercihimizin sebebini şu şekilde sıralayabiliriz:

(i) Bir kere askerliğimiz dolayısıyla Bitlis ve Siirt bölgelerini coğrafi bakımdan gayet iyi tanıdık. Aşiretin bu bölgeler içinde hareket etmesi bizim için iyi bir tercih sebebi idi.

(ii) Alikan, Bitlis, Siirt bölgelerinde hareket eden aşiretlerin hemen hemen en büyüğüdür. Bu bakımdan, aşiret, özelliklerini daha fazla saklamış ve korumuştur.

(iii) Diğer taraftan Alikan Aşireti, yukarıda da açıkladığımız gibi askerliğimiz sırasında samimiyet kurduğumuz aşiretlerden biri olup, bu samimiyet, bizim, gruba girip kabul görmemizde büyük bir faktör idi.

(iv) Tesadüfi bir faktör de Bitlis Valisi'nin, 1965 yılının yaz aylarında, Nemrut Yaylasında konaklayan Alikan Aşireti için gezici bir okul açmasıydı. Bu gezici okullarda diğer öğretmen arkadaşlarla birlikte çalışır ve gruba öğretmen fonksiyonu ile girersem grup tarafından kabul görme meselesinin daha kolay halledileceğine inanıyordum. Böylece grubu dahi iyi gözleme tabi tutma ve öğretmen arkadaşların yardımını da sağlamanın mümkün olacağı bir gerçektir.

II. ARAŞTIRMANIN TEKNİKLERİ

Giriş bölümünde görüldüğü gibi araştırmamız ile doğrudan doğruya ilgili olan kaynakların kıt olması bizi büyük ölçüde sahaya itmiş ve çeşitli araştırma tekniklerini kullanmaya zorlamıştır. Bu tekniklerin başlıcaları gözlem, mülakat, soru kâğıdıdır. Fakat bu tekniklere geçmeden önce araştırma alanına nasıl çıkıldığı, kimlerle ilişkilerin kurulduğu, kimlerin yardımlarının sağlandığı hakkında genel bir bilgi vermek faydalıdır kanısındayım,

1965 yılının Haziran ayı sonunda araştırma sahasına hareket edilmiştir. Araştırma sahasına geçilmeden önce Bit-

lis'te Vali, Milli Eğitim, Sağlık ve Veteriner Müdürlüğü, Jandarma Komutanlığı, Alay Kumandanlığı; Adilcevaz, Tatvan, Hizan, Ahlat, Mutki gibi kazalarda kaymakamlarla, aşiretleri ve aşiret reislerini çok yakından tanıyan kimselerle temas edilmiş, araştırma duyurulmuş, gayeleri açıklanmış, bazı teknik yardımlar ve kolaylıklar sağlanmış, Nüfus, Veteriner ve Sağlık Müdürlüklerinde, Jandarma Komutanlığında göçebelerle ilgili bazı kayıtlar tetkik edilmiştir. O zaman Bitlis Valisi'nin aldığı bir karar bizim için çok faydalı oldu. Vali, Süphan ve Nemrut Yaylaları'nda konaklayan göçebeler için uyguladığı gezici okulu bu sene de düşünmüş, bu okullar için 4 tane de öğretmen tayin etmişti. Hocalardan ikisi, Ali-kan Aşireti'nin Nemrut Yaylası'nın iç kısmındaki zomada çalışmaya başlamıştı. Öğretmenler çocuklara, yetişkinlere ayrı ayrı programlar uygulayarak yazı, hesap, Türkçe, yurttaşlık bilgisi vs. öğretiyorlardı. İşte biz, ilk defa Nemrut Yaylası'nın iç kısmındaki zomaya gittik. Vali muavini ile gitmiş olmamız grup tarafından biraz daha ilgi görmemizi sağladı. Diğer taraftan öğretmenlerin Ahlat'lı olmaları grupla çabuk kaynaşmalarına sebep olmuştu. Olgunlukları, öğretim kabiliyetleri ve bilgileri, Kürtçeye biraz daha hakim olmaları sayesinde grupla samimiyetlerini artırmışlardı. Bu şartlar altında gruba ben de öğretmen olarak girdim. Diğer arkadaşlar gibi faaliyette bulunmaya başladım. Gerek aşiret üyeleri ile daha önceki temâslarım, gerek öğretmen arkadaşların çok yakın ilgisi sayesinde herhangi bir yadırganma ile karşılaşmadım. Ve grup beni ilk anlarda araştırmacı değil öğretmen olarak tanıdı. Öğretmen arkadaşlara araştırmanın esas gayeleri etraflica açıklanıp, gözlem, mülakat, soru kâğıdı gibi araştırmaya tekniği ve bunların kullanılışları hakkında yeterli bilgi verildi.²

A. GÖZLEM

Araştırma teknikleri içinde en fazla faydalandığımız gözlem olmuştur. Daha önce plânsız bir şekilde yaptığımız ve

2. Öğretmen arkadaşların gerek grup ilişkilerinde ahengin sağlanmasında, gerek anketlerin doldurulmasında faydaları çok büyük olmuştur. Bu bakımdan Ahlat'tan Bedri Bahar ve Muzaffer Zincir'e, Bitlis'ten Sami Gebeloğlu ve Osman Gündoğdu'ya teşekkür ederim.

bibliyografya çalışmaları sırasında esas problemleri ve bununla ilgili olan ikinci derecedeki problemleri yakaladığımız için, doğrudan doğruya plânlı olarak gözleme başladık. Gözlem, tamamen katılan gözlem olarak devam etti. Diğer arkadaşlarla birlikte ben de öğretmen olarak faaliyette bulunduğum için grup faaliyetlerine katılmamız ailelerle ve çeşitli kimselerle temas halinde bulunmamız, çadırların içine girip çıkmamız, çeşitli hadiseleri takip etmemiz daha kolay bir şekilde mümkün oldu.

Fakat ben aşiret içinde herkesle konuşuyor, her şeyi öğrenmek istiyor, onlara diğer aşiretlerden, onları konakladıkları yerlerden bahsediyordum. Bendeki bu fazla merak onlar üzerinde bazı şüpheler doğurmuştu. Birgün ben çadırda yokken Aşiret Reisi ve ileri gelenlerle öğretmen arkadaşlar arasında şu konuşma geçiyor.

Reis- Bedri, Muzaffer size bir şey soracağım. Ama sakın kusura bakmayın ve alınmayın, İsmail'e de söylemeyin,

Öğretmenler- Buyurun Gerevan Efendi.

Reis- Ya, bu İsmail'i çok seviyoruz, çok seviyoruz ama her şeyi soruyor, her şeyi öğrenmek istiyor. Bizim işlerimize burnunu sokuyor. Çocuklarımızı Ahlat'taki okula kayıt ettirmek istiyor, diğer aşiretleri benden, sizden daha iyi biliyor. Nedir bu? Öğretmen olsa sizin gibi olur, yoksa hükümet onu bizim içimize casus mu gönderdi. Zaten Ahlat'ta kaymakamla konuştuğunu gördük. Valiyi bile biliyormuş.

Bu konuşmadan sonra öğretmen arkadaşlar benim oradaki rolümün araştırıcı olduğunu, kendileri hakkında bir kitap yazacağımı, neticenin kendileri için çok faydalı olacağını, kendilerini çok sevdiğimi, esas vazifemim üniversite asistanı olduğunu büyük bir dikkatle anlatıyorlar. Buna aşiret çok seviniyor. "Demek Devlet bizimle de ilgileniyor. Bizim varlığımızı biliyor. Bize de toprak vermek istiyor" diye seviniyorlar. Daha sonra makul bir lisanla esas rolümü ben de anlattım. Çekinilecek hiçbir hususun bulunmadığını belirttim. Böylece samimiyetimiz daha çok arttı. Diğer taraftan çeşitli grup faaliyetlerine onlarla birlikte iştirak etmemiz, sevinçlerine ve acılarına ortak olmamız, onlara samimi olduğumuzu ispatlayıcı olaylar oluyordu. Örneğin aşiretin mera yönünden (Ah-

lat) yaylasında köylülerle yapmış olduğu kavgada aracı olarak her iki grubun arasına girmemiz köylülerin anlayışsızlığı sebebi ile artan ve silahlı bir hal alan kavgada bir köylünün sopası ile yaralanmamız samimi olduğumuzu, onları sevdiğimizi daha iyi ispat etmişti. (Bk. Örnek Olay 12)

Böylece üyeler gerçek faaliyetimizi öğrendikten sonra, çekingen davranışlar da ortadan kalktığı için gözlem daha kolay bir şekilde mümkün oluyordu. Benim gibi arkadaşlar da gözetliyor, gördüklerini ayrıca kaydediyorlardı.³

Katılarak yaptığımız gözlem, gruba alışıp kabul görmemize, olayları çözümlememize yardım etmiştir. Fakat gruba tam manası ile girmemiz hatta onları sevmemiz, araştırmanın sıhhatini, güvenilirliğini zedeleyecek kadar tarafsız olduğumuzu göstermemelidir.

Grup 4 defa gözleme tabi tutulmuştur. Birincisi, ilkbahar başlarında yaylaya yapılan göç (Katılmayan bir gözlem).

İkincisi yaylada katılarak yapılan gözlem (üç ay).

Üçüncüsü Sonbahar başlarında step bölgelerine yapılan göç (Bu gözlem de katılarak yapılmıştır. Ve 18 gün devam etmiştir).

Dördüncüsü yine katılarak yapılan gözlem. Kışlık hayat izlenmiştir ve step bölgesinde yapılmıştır. Gözlem ile göç olayı, konaklama yerlerinin özellikleri, yaylaların kiralınması, aile içindeki insan ilişkileri, ailelerin genişlemesi ve daralması, toplumda mülkiyet konusu olan unsurların dağılımı, iş bölümü, folklor gibi konular sıhhatli olarak saptanmıştır.

B. MÜLAKAT

Mülakat belirli bir gayeye doğru yönelmiş metotlu, plânlı bir karşılıklı konuşma tekniğidir.⁴ Araştırmamızda biz bu tekniği soru kâğıdı tekniği ile hemen hemen birlikte kullandık. Şöyle ki, önceden hazırladığımız soru kâğıdına göre, çeşitli konular etrafında, ilgili üye ile hem konuşuyor hemde konuşmamızı not ediyorduk. Grup gerçek rolümüzü öğreninceye kadar geçen sürede ise ilgili üye ile konuşuyor, ko-

3. W. Goode, P. Hatt; a.g.e., s. 156

4. Rene Konning, a.g.e., s. 48.

nüşmaları daha sonra gidince not ediyorduk. Sorukâğıdı bize mülakatın kontrolünü, yayılmamasını sağlıyordu.⁵

Biz bu tekniği, aşiret içinden çeşitli kimselerin bir araya gelerek meydana getirdikleri gruplarda da uyguladık. Böylece yaylaların kiralınması, göç, peynir ve yün satımı gibi bazı müşterek problemler daha bariz şekilde ortaya çıkıyordu. Bu grup mülakatlarında, mülakatçı durumunda olan bizler de iki üç kişi oluyorduk. Konuşmalar daha ziyade sohbet şeklinde cereyan ediyordu. Mülakatı soru kâğıdı vasıtasıyla yürüttüğümüz için onun üzerinde durmayı faydalı buluyorduk.

C. SORU KÂĞIDI

1. Hazırlanması, Tertibi

Askerliğimiz sırasında kazanılan bilgilerin yardımı ile bir soru kâğıdı hazırlanmış, hiçbir bilgi sahibi olmadığımız konularda kapalı sorulardan şiddetle kaçınılmış, daha ziyade açık sorular koymak tercih edilmiştir. Böylece, elastikiyet sağlanmış ve soru sorulan kimsenin kanaatları daha iyi bir şekilde ortaya çıkmıştır. Soru kâğıdı gözlem ve mülakat metotları ile birlikte uygulandığı ve kodlamaya ihtiyaç duyulmadığı için, sorular çok geniş sorulmuş, böylece denegin sohbeti sağlanmıştır. Yazın araştırma sahasına bu soru kâğıdı ile gidilmiştir. Fakat sahada, soruların bir kısmının işe yaramadığı bir kısmının tertip ve tanziminin yersiz olduğu belirmiş ve orada gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yazın araştırma sahasından döndükten sonra, soru kâğıdı yine kaleme alınmış, gerekli düzeltmeler yapılmış ve kışın sahaya yeni soru kâğıdı ile çıkılmıştır. Ayrıca yazın yapılan çalışmalar neticesinde, aşiretin konakladığı yaylaların çevresindeki köylerle ve göç sırasında uğradığı şehir ve kasabalarla olan ilişkileri, göçün bu haklar üzerinde meydana getirdiği psikolojik etkilerin ölçülmesi gerektiği kanısına da varılmış ve bir soru kâğıdı da bu konu için hazırlanmıştır.

2. Uygulanması

Soru kağıdı tarafımdan tatbik edilmiştir. Öğretmen arkadaşların yardımları da büyük olmuştur. Sorular epeyce uzun olduğu için bir kimse ile üç dört defa konuşmak gerekmiş, fakat konuların arasının uzamamasına dikkat edilmiştir. Sorular daha ziyade sohbet konuşması şeklinde yönetilmiş, cevaplar ilgili yerlere kaydedilmiştir. Bir grup içinde konuşulmaktan genellikle kaçınılmış ve tek kalmaya gayret edilmiştir. Böylece kanaatların daha serbest bir şekilde ortaya konması temin edilmiştir. Soru kâğıdı aile reisleri üzerinde uygulanmıştır. Bunlardan üç tanesi de dul kadındır.

Soru kâğıtlarının uygulanmasında örneklerle uygulanmamıştır. Zaten araştırma sırasında karşılaşılan güçlükler bölümünde de bahsettiğimiz gibi Alıkan Aşireti'nin daima aynı oymağı ile karşılaşılmamıştır. Çünkü gerek ekonomik düşünceler, gerek insanlar arası ilişkiler, oba veya zomaların kompozisyon ve hacmini her zaman değiştirmektedir. Bu bakımdan Nemrut Yaylası'nda ilk defa 37 çadırlık bir oba ile karşılaşmış, araştırma bunlar üzerinde başlamıştır. Sonra yaylada ot bitip hayvanlar gıdasız kalmaya başlayınca 37 çadırdan 9'u Nemrut'ta kalmış, diğerleri çevredeki çeşitli yaylalara dağılmışlardır. Süte Yaylası'na daha kalabalık bir grup gittiği için onlarla gidilmiş, bu defa 25 çadırlık bir zomada çalışmalara devam edilmiştir. Biz gitmeden önce ise Süte'de 17 çadır vardır. Bu dağılmalara rağmen yazın 33 soru kâğıdı uygulanabilmiştir. Kışın ise dağılma çok fazla olmaktadır. O zaman üç konaklama yerine gidilmiş, Helin köyünde 7, (Silvan) Malabadi de bir, Silvan-Helin yolu üzerinde 4 anket uygulanmıştır. Ayrıca Baloban köyünde 4 çadır da plânımız dışında ziyaret edilmiş, köylere kışın anket uygulanmıştır. Kışın daha ziyade ahırlama, yemleme, ısıtma gibi kışlık hayatı ilgilendiren sorular sorulmuştur. Yine esas konaklama yerine gidilmeden önce bazı yetkililerin yardımı sağlanmış, bazı kimselerle temas edilmiştir.

Diğer taraftan göçebelerin çevre ile ilişkilerini ve göçer hareketlerinin çevrede uyandırdığı tesirleri ölçmek için yaptığımız anketler, o bölgede bir öğretmen arkadaş ve tarafımdan uygulanmıştır. Bu soru kâğıtları doğrudan doğruya göçebelerin konakladıkları yerlerin çevresindeki köy halkına ve göç sırasında geçtikleri şehirlerin ve kasabaların halklarına

sorulmuştur. Bu şekilde Adilcevaz'da 3, Ahlat'ta 4, Ahlat'ın köyleri olan Cemalettin, Sor ve Yoğurtyemez'de 2'şer, Tatvan'da 4, Norşin Karakolu'nda 1, Bitlis'te 6, Destumî karakolunda 1, Baykam'da 2, Silvan'da 5, Silvan'ın köyleri olan Helin'de 2, Malabadi'de 1 ve Siirt'te 6 olmak üzere 41 anket uygulanmış konuşulan kimsenin yerli halktan ve çeşitli mesleklerden olmasına dikkat edilmiştir.

Diğer taraftan kışın uygulanan 16 anketin yazın uyguladığımız kişilerden olmasına önemle dikkat edilmiş, böylece bir kimsenin yazlık ve kışlık iş gücü faaliyetleri bir bütün olarak kavranmaya çalışılmıştır. Fakat 4 aile yazın konuşulan kimselerden değildir. Bu dört aile yaz mevsimini Düav Yaylası'nda geçirmiştir.

D. FOTOĞRAFLAR

Araştırmamızda temin edemediğimiz için teyp kullanmadık. Fakat çeşitli eşyaların ve olayların fotoğraflarını çekmek imkânını bulduk. Fotoğraflar bazı hususların açıklanmasında çok faydalı olmuştur. Fotoğraf çekilmesi itirazla karşılaşmamış, özellikle çektiğimiz fotoğrafları onlara da vermemiz büyük bir memnunluk yaratmıştır.

E. TOPLANAN MALZEMENİN KONTROLÜ

Araştırma boyunca topladığımız materyal büyük ölçüde gözlem yolu ile kontrol edilmiştir. Zaten grup içerisinde hemen hemen herkesle konuştuğumuz için, bir kimseye sorduğumuzu çeşitli kimselere de soruyorduk. Bu, bir kontrol aracı oluyordu. Diğer taraftan koyunlar, üretilen ürünler, insan ilişkileri ile ilgili olaylar ise sıkı bir şekilde kontrol edilebiliyordu. Ayrıca öğretmen arkadaşlarla bağımsız bir şekilde gözlem yaptığımız için bunları karşılaştırarak gözlemlerimizi de kontrol ediyorduk. Sorulara verilen cevaplardan genellikle şüphe etmedik. Zaten bir kimse sorulara vereceği cevabı ne kadar değiştirmeye çalışırsa çalışsın yine kendi yaşantısının dışına çıkamaz. Dolayısıyla onun vereceği her cevap bizim için makbûldür.⁶

6. Mübecceî Kıray, a. g.e. s. 13

III. ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN BAZI ZORLUKLAR

Sosyal konularda özellikle tatbikata yönelen araştırmalarda araştırmacı birtakım güçlüklerle karşı karşıyadır. Bu güçlükler, araştırmacı, araştırmayı yaptıran ve bizzat araştırmamanın bünyesi ile ilgili olabilir.⁷ Biz bu araştırmamızda karşılaştığımız güçlükler dolayısı ile niçin daha iyi bir eser meydana getiremediğimizi iki büyük kısımda toplayacağız.

A. ARAŞTIRMA KONUSUNUN MAHİYETİNDEN DOĞAN GÜÇLÜKLER

1. Göçebelik, Göç ve Geniş Bir Dağılmadan İleri Gelen Faktörler

a) Göçebeler gerek yaylak muntıkalarında, gerek kışlaklardaki konaklama yerlerinde sınırları belli bir coğrafi bölgede yerleşmiş olmayıp, aralarında kilometrelerce mesafe bulunan coğrafi bölgelerde dağılırlar. Bu bakımdan herhangi bir aşireti bütün kabileleri, kabile reisleri ve aşiret reisi ile birlikte aynı bölgede görmek imkânsızdır. Bu dağılmadan yaz ve kışa göre değişen geleneksel mevsimlik hareketleri kastetmiyoruz. Burada söz konusu olan dağılma, kışın ovalarda, yazın yaylalarda olan dağınık bir konaklama tarzıdır. Örneğin araştırmamızın konusu olan Alikan Aşireti yaz mevsimini Çatak (Van), Kariz (Tatvan), Aveberhan (Hizan), Nemrut (Tatvan-Ahlat), Süte (Ahlat), Süphan (Adilcevaz), Düav (Bitlis), Zövaser (Muş) gibi mesafe ve mekân bakımından birbirlerinden çok uzak yaylalarda geçirirler. Kışı ise Silvan (Diyarbakır), Eruh, Beşiri, Garzan, Kurtalan (Siirt), İdil (Mardin) gibi yine birbirlerinden uzak steplerde geçirirler. (Bk. Harita I) İşte bu dağılma sosyal organizasyonu bir bütün olarak görmede büyük bir engeldir.

b) Diğer taraftan bahar başlarında yaylalara, kış başlarında steplere yani sıcak bölgelere yapılan göçlerin genel olarak geleneksel olmalarına karşılık konaklama mahalli, oba-

7. Arif Payaslıolu, *Sosyal İlimlerde Tatbikata Yönelen Araştırmalarla İlgili Bazı Meseleler*, Plânlama, Cilt I, Sayı I, Ankara 1961. s. 97

ların teşkilî geleneksel olmayıp tamamı ile insanlar arası ilişkilerin ahengine, ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Bununla şunu kasdetmek istiyoruz. Örneğin Nemrut Yaylası'nı ele alalım. Bu yaylada her sene Alikan Aşireti'nin farklı kabilelerinden meydana gelmiş obaları görmek mümkündür. Yani, her yıl aynı aileleri, aynı kimselerle, aynı yaylada göremiyoruz. Bu ise sosyal organizasyonun karmaşıklığını biraz daha artırıyor, bir bütün olarak kavramaya engel oluyor.

c) Burada üçüncü bir güçlük daha sayabiliriz. Bu, aşiretin tamamıyla iç bünyesi, akrabalık sistemi, göçebe hayat felsefesinin yarattığı bir kültür unsurudur. Bir göçebe aşireti soy-sop olarak ele almak lazımdır. Aşiret içinde herkes birbirini hasım ve akraba olarak tanır. Modern toplumlarda aynı derneğe üye olmak, aynı partiyi benimsemek, aynı gazeteyi okumak, aynı artisti beğenmek gibi şekillerle ortaya çıkan grup ilişkileri, toprağa bağlı olmayan göçebe topluluklarında hısımlık ve akrabalık olarak ortaya çıkıyor. Bu hısımlık ve akrabalık ilişkisi, aynı kandan olmak, aynı atadan gelmek, bazen zihinleri kuralayacak özelliktedir. Örneğin çoğu zaman dostluk ve akrabalık birbirlerinden ayırt edilmeyecek kadar giriftir. Bu ise sosyal yapıyı meydana getiren ünitelerin nerede başlayıp nerede bittiğini tayinde zorluk çıkarır.

d) Araştırmamızı güçleştiren önemli bir faktör de göçebe dili, dilin bazı olayları ve durumları açıklayabilme yeteneği ve göçebe kültürü ile ilgilidir. Şöyle ki, göçebeler içinde yaşadıkları küçük topluluklara bunun şeklini, fonksiyonunu, karakterini belli edecek belli isimler vermemişlerdir. Herkes bu üniteler için ayrı ayrı kelimeler kullanır. Farklı açıklamalar yapar.

2. Coğrafi Faktörler

Köyde araştırma yaparken, yaz-kış daima aynı arazi söz konusu olduğu halde, göçebe aşiretin yerleşme mahalli 4 mevsimde de değişir. Sıhhatli bir araştırma, göçebelerle beraber yüksek dağ, mera ve yaylalarda, kışın kar tutan steplerde çadırlarda yaşamayı, hatta mevsime bağlı olarak yaylalardan ovalara yapılan göçlere katılmayı gerektirir. Gerek

göç yollarının gerek konaklama yerlerinin ana yollardan, konut mahallerin uzak, dağ ve yaylaların ıssız yerleri olduğunu belirtirsek, coğrafi faktörlerin araştırmamızı nasıl güçleştirdiğini daha iyi anlatmış oluruz.

B. ARAŞTIRICI İLE İLGİLİ FAKTÖRLER

1. Dil Zorluğu

Ele alınan grup yüzde yüz Kürtçe konuşan, % 75-80 Türkçe bilmeyen göçebe bir aşirettir. Türkçe konuşmak, okumak-yazmak yalnız askerliğini yapmış kimselere hastır. Gerçi bugün Doğu Anadolu'da özellikle köylük yerlerde harkın dil Kürtçedir. Göçebe aşiret topluluklarında ise biricik dil Kürtçedir. Bu özellik, araştırmacıyı, ister istemez farklı bir kültürel ortamla karşı karşıya getirmektedir. Dile yabancılık ise insanı grup dışı kalmaya doğru zorlamaktadır.

Diğer taraftan kan akrabalığı sisteminin çok kuvvetli olduğu bir sosyal yapı karşısındayız. Dışarıya ve yabancıya karşı kapalılık gösteren, ekonomik ve sosyal ilişkiler bakımından kendine yeterlik gösteren böyle gruba, araştırmacı olarak veya herhangi bir fonksiyonla girip kabul görmek mühim bir meseledir. Köylerde bu problem muhtar, öğretmen gibi resmi kişiler aracılığı ile biraz olsun yumuşatılmıştır. Göçebelerde ise gerçekten zordur. Aşiret reisinin şehirdeki tanıdıkları ile aşiretin konakladıkları yaylaların sahipleri ile, aşireti çok iyi tanıyan koyun, yağ, peynir tüccarları ile temasa geçerek bu problemin halli mümkün olabilir.

2. Araştırma Yardımcılarının Zarureti

Bu tip saha araştırmalarında araştırma yardımcılarına kat'i surette ihtiyaç vardır. Özellikle konaklama mntıkaları itibariyle dağınıklık gösteren bunun gibi kabileler üzerinde çalışırken, buna daha fazla ihtiyaç duyulur. Böylece farklı kabile ve obalar ayrı ayrı kimseler tarafından aynı yöntemle göre incelenirse çok daha iyi olur. Ayrıca seçilecek araştırma yardımcılarının Kürtçeye hakim, dağ havasına ve çobanlığa alışık kimseler olmasında büyük fayda vardır.

3. Mali İmkânsızlıklar

Saha çalışmalarında mali imkânların idaresi çok önemlidir. Araştırma sonuçları ile mali imkânlar arasında sıkı bir bağ vardır. Mali imkânları geniş olan araştırmaların neticesi muhakkak daha ilmi, daha gerçeğe yakın olur. Bu bakımdan bu gibi araştırmaların yeterli imkânlarla desteklenmesinde büyük zaruret vardır. Diğer taraftan toplumsal yönü büyük olan her araştırma belirli bir müddet sonra araştırma konusu olan insanların bilinçlenmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan incelenen şartları değiştirmeye elverişli olan mali imkânları ele geçirmeden araştırma yapmak ahlâki bakımdan engelleyicidir. Bu her ne kadar güdülen siyaset meselesi ise de, araştırmacı kendini bunu sağlamakla görevli hissetmelidir.⁸

ÖZET

Bu araştırma çok büyük ölçüde sahada yapılan çalışmaların bir neticesidir. Bu bakımdan uzun süre gerek yaylalarda, gerek kışlaklarda, gerekse göç sırasında göçebelerle çadırlarda kalınmış, sosyal ve iktisadi hayatın her safhası gözleme tabi tutulmuştur.

Araştırma alanına çıkmadan önce, Vali, Kaymakam, Veteriner Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, Jandarmanın vs. ile temasa geçilerek onların yardımı sağlanmış, gruba öğretmen fonksiyonu ile girilmiş, daha sonra esas amaç açıklanmıştır.

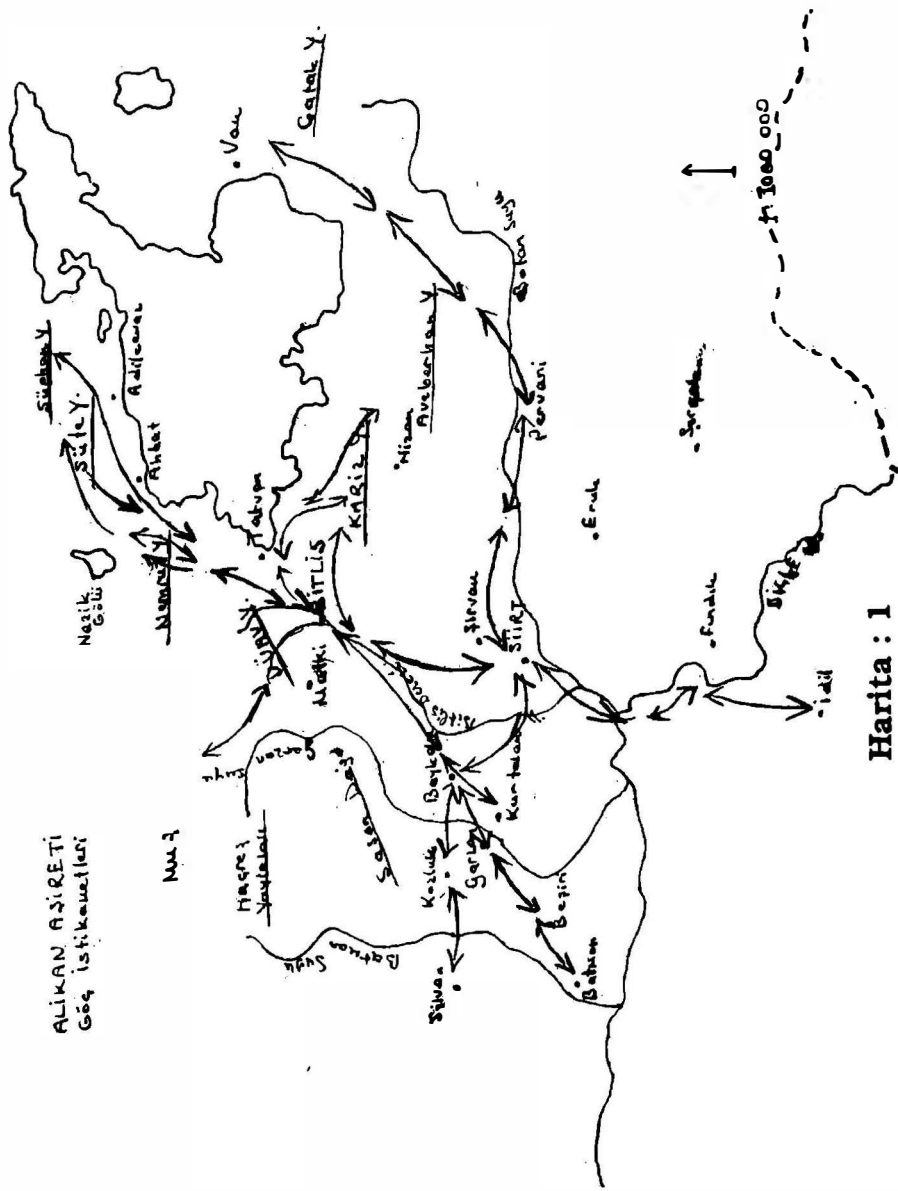
Araştırma teknikleri olarak büyük ölçüde gözlem kullanılmış mülakat ve soru kâğıdı gözlem ile sağlanan bilgilerin doğruluğunu kontrole yaramıştır. Gerek mülakat, gerek soru kâğıdı uygulanırken örneklem seçilmemiş, mevcut bütün aile reisleri (37 Çadır) hesaba katılmıştır. Ayrıca grubun dış faktörlerle ilişkilerini ölçmek için şehir ve köylerde ikinci bir soru kâğıdı uygulanmıştır. Fotoğraflar ise bazı konuların kolay ve daha iyi bir şekilde açıklanmasında çok büyük bir yardımcı olmuştur.

8. Aynı hususlara Rene Konning de işaret etmektedir. Bak. a.g.e s. 30-42

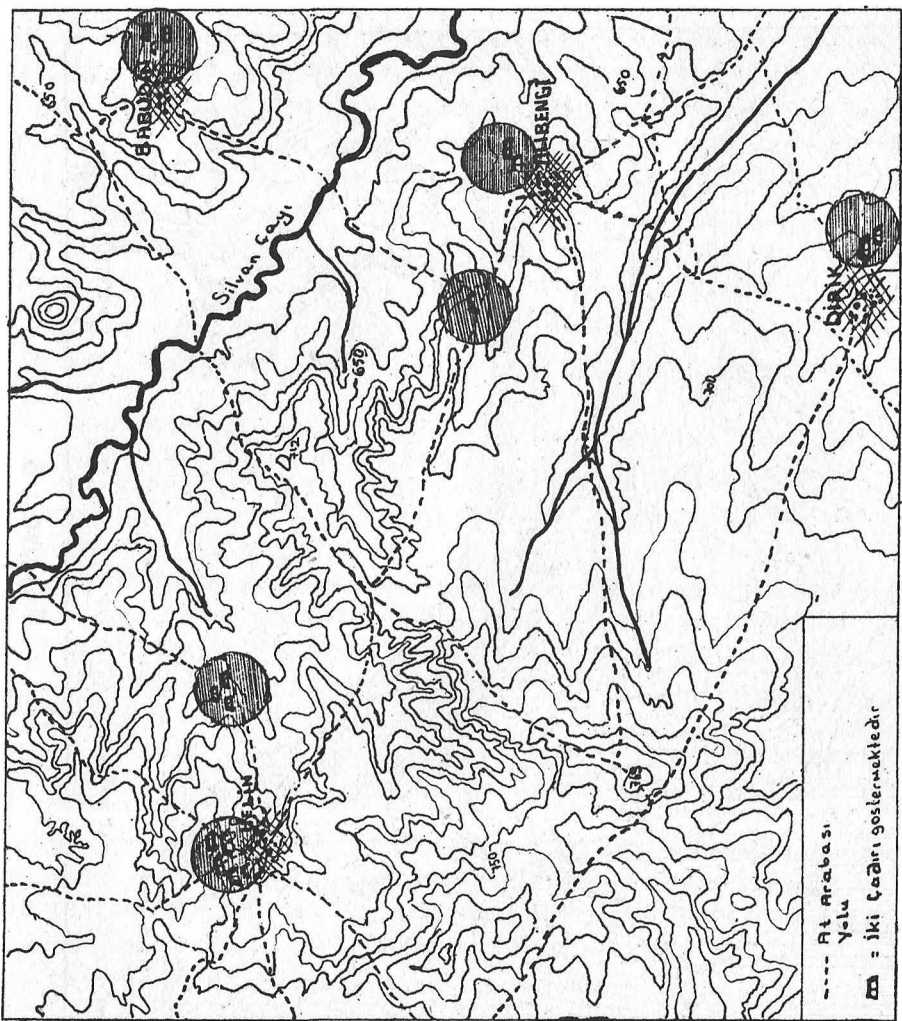
Gerek araştırmanın bünyesinden doğan, gerek araştırmacı ile ilgili bazı faktörler de daha iyi bir araştırma yapılmasını engellemişlerdir.

ALIKAN ASİRETI
Göç İstikametleri

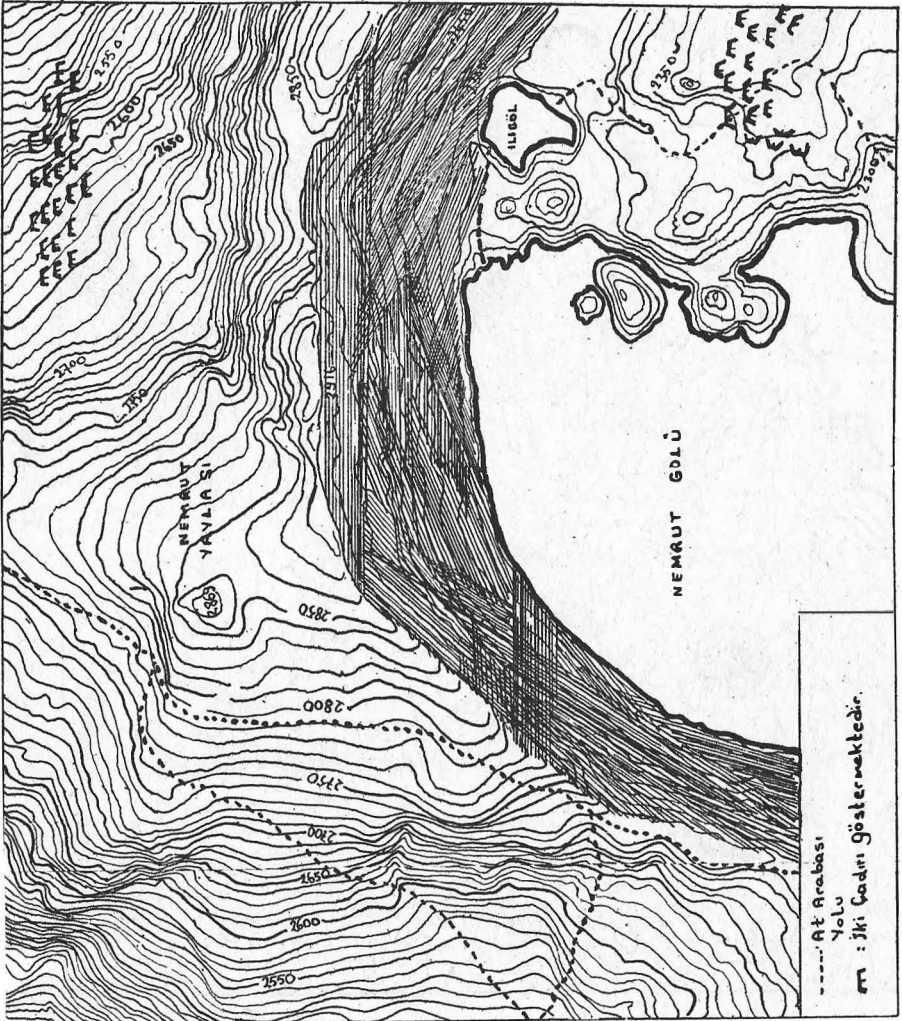
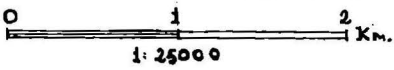
三

Harita : 1

Harita : 2

Harita : 3

COĞRAFI ve TOPLUMSAL EKOLOJİ

I. FİZİKİ ANALİZ

Göçebeliliğin tarihi ve ekonomik nedenlerine inildiği zaman topoğrafya, iklim ve özellikle bitki örtüsü ile çok yakın ilgisi olduğu görülür. Gerçekten hudutları belli bir coğrafi bölgede yerleşen ve örgütlenen bir grup, geniş hayvan sürülerini beslemek için gerekli arazi mera varlığına sahip değildir. Diğer taraftan geniş ölçüde yapılan hayvancılık ahırlamadan ziyade yaz-kış otlaklardan faydalanmayı ön görmektedir.¹ Bu şekilde yazın yayladaki taze otlardan kışın step bölgelerinin ve ovalarının yazdan arta kalan otundan faydalanma imkânları sağlanmış olmaktadır.

Göçebelikte tarihin derinliklerinden gelen alışkanlıklar, soy-sop olmanın ortaya koyduğu neticeler, millet karakteri büyük rol oynuyorsa da yukarıda açıklanan ekonomik faktör, yani, geniş hayvan sürülerine yaz ve kış otlak bulabilme ihtiyacı, dolayısıyla, iklim şartları bunların ta temelinde yatan bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca göçebe sosyal örgütü yaz ve kış konaklanan bölgenin, coğrafi şartlarına göre değişmekte, araziye göre şekil almaktadır. Bu bakımdan biz burada hem topoğrafyayı açıklamaya çalışıp hem de bir analizle göçebeliliğin mahiyetini ortaya koyacağız.

1. Selahattin Batu, **Doğu İller Hıvancılığı**, AÜVF Yayını, Ankara 1953, s. 5

A. COĞRAFİ ŞARTLAR ve GÖÇEBELİK

1. Yer Şekilleri

Harital'de görüldüğü gibi, Alikan Aşireti'nin hareket alanının kuzey kesimleri yani, Van Gölü çevresi çok dağlıktır ve yükseltisi fazladır. Van Gölü ve çevresi etrafı yüksek dağlarla çevrili bir çanaktır. Doğu ve kuzeydoğusunda yüksek plâtolar, batısında Nemrut (3050), Süphan (4437), Tendürek (3542), Aladağ (3551) sönmüş volkanları yer almaktadır. Yine göl çevresinde bulunan Erçek, Arin, Nazık, Nemrut Gölle-ri çanağın içinde bulunan kapalı çanaklardır. Gölün güney-batısı ve güneydoğusunda 2000-3000 metre yüksekliğindeki geniş dağlar ve plâtolar yer almıştır.² Van Gölü'nün tabanı çok yüksektir (1720) metre. Dolayısı ile çevredeki dağların vadi tabanları da çok yüksektir. Örneğin Nemrut Dağı çevresindeki çukur yerlerden ancak 1500 metre kadar yüksekliktedir. Ayrıca yayvan yamaçlar büyük bir alan kapladığı için dağın her tarafından kolaylıkla en yüksek doruklara çıkılabilir.

Aşiretin hareket alanının güney kesimindeki yer şekilleri ise gerek biçim ve gerekse meydana geliş şekilleri bakımından Van Gölü çevresindekilerden çok farklıdır. Diyarbakır'ın güneydoğu, Mardin'in doğu ve Siirt'in güneybatı taraflarında yer şekilleri iyice değişmekte ve yükselti alçalmaktadır. 3000 metreyi aşan yükseltiler yerine, buralarda, Silvan (500), Garzan (750), Batman-Beşiri (400), Cizre (400) metreye kadar düşmektedir. Çizelge 1, bize aşiretin hareket sahasının topoğrafik durumunu göstermektedir.

Aşiretin hareket ettiği alanda büyük ölçüde Dicle Nehri ve kolları akmaktadır. Çevrede hareket eden aşiretler, çoğu zaman Dicle Nehri'nin en büyük kollarından olan Botan, Garzan ve Batman sularına paralel olarak hareket etmektedirler. (Bk. Harita 2)

2. Reşat İzbirak, Cilo Dağı ve Hakkârlı ile Van Gölü Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, İstanbul 1951, s. 71

2. İklim

a) Sıcaklık³

- **Yaylalar:** Deniz seviyesinden çok yüksek, denizden uzak ve yüksek dağlarla çevrili Van Gölü çevresinin iklimi genel olarak kara iklimi manzarası gösterirse de, gölün tesiri bir mikro klimanın teşekkülüne sebep olmaktadır. Gölün düzenleyici etkisi sayesinde kışlar Erzurum ve Kars'a nazaran daha hafif geçer. Buna rağmen çevresinde kışlar uzun ve serttir. Havalarda Kasım'ın sonuna doğru soğumaya başlar ve dağlara kar düşer. Şiddetli soğuklar Aralık ayının ortalarından Mart ayının sonuna kadar devam eder. İlkbahar kısadır. Sıcaklar ancak Mayıs ayının ortalarına doğru değişmeye başlar. Mayıs ortalaması (13.8°) ve artarak Eylül sonuna kadar devam eder, 20-25 dereceye kadar yükselir. Güz mevsimi de belirsiz ve kısadır.⁴

Kışın göl çevresinde sıcaklık hiçbir zaman sıfırın üstünde değildir. Bazı yerlerde -20'ye kadar düşer.

- **Stepler:** Bölgede güneye doğru inildikçe sıcaklık yükselmektedir. Bu yükselmede güneydeki çölün büyük etkisi olmaktadır. Bölgede en sıcak ay Temmuz, en soğuk ay ise Ocak'tır. Temmuz'da çok yerlerde sıcaklık 35 dereceye kadar yükselmektedir. Fakat, Ocak ortalaması hiçbir zaman sıfırın altına düşmemektedir.

Güneydeki çöl ikliminin etkisi ve kuzeydeki yüksek dağların serin hava akımlarının bölgeye girmesini önlemesi neticesinde yaz ayları oldukça sıcak geçer, kış ayları ise nisbeten sıcaktır.⁵

3. Sıcaklık ile ilgili bilgiler şu kitaptan faydalanılarak hazırlanmıştır: Sırrı Eriş, **Killmataloji Tatbikatı ve Türkiye ve İklim Şartları**, İTÜ Yayını, İstanbul 1957, s. 103-109

4. Hüseyin Saraçoğlu, **Doğu Anadolu**, Cilt 1, MEB Yayını, İstanbul 1956, s. 91-94

5. Ümran Emin Çölaşan, **Türkiye İklimi**, Ankara 1960, s. 254

b) Yağışlar⁶

- **Yaylalar:** Van Gölü çevresinde yağış bakımından bazı özellikler görmek mümkündür. Çukur yerlerde yıllık yağış ortalaması 300-400 mm civarında olduğu halde, yüksek dağlarda 1000-1500 mm'yi bulmaktadır. Gölün çevresindeki dağların çeşitli yönlerde bakan yamaçlarında yağış farkları olabileceği gibi, yükseldikçe bu farkları daha iyi görmek mümkündür. Örneğin Süphan Dağı'nda Nemrut Dağı'nın iç kısımlarında yazın da erimeyen kar örtüleri bulunmaktadır. Bunların meydana gelmesinde yağışın rolü büyüktür. Göl çevresine gerek volkanik kütlelerin bulunduğu kesimler, gerek güneydoğu gerek güneybatı tarafları geniş ölçüde kışın yağış almakta ve bu yağışlar orman ve çayır örtülerinin meydana gelmesine sebep olmaktadır.⁷

- **Stepler:** Kuzeyden güneye doğru yağışlar azalmakta ise de hiçbir zaman 600-800 mm'nin aşağısına düşmemektedir. Yağışlar ilkbahara rastlar. İlkbaharla birlikte hava diğer bölgelere nazaran daha evvel ısınmaya başladığı için ilkbahar yağışları fazladır.⁸

c) Kar Yağışları⁹

- **Yaylalar:** Dağlardaki kar kalınlığı çukurlara nazaran çok fazladır. Van Gölü çevresindeki yaylalarda kar ortalama olarak 100 gün kalmaktadır. Nemrut, Süphan-Çatak gibi dağlarda 120-130 gün de kaldığı olur. Ayrıca buralardaki kar kalınlığı çok yerlerde 1-1.5 m'yi de geçmektedir.

6. Yağışlar hakkındaki bilgi şu kitaptan faydalanılarak hazırlanmıştır:
Ahmet Ardel, **Umumi Coğrafya Dersleri**, Cilt 1, Klimatoloji, İÜEF Yayını, İstanbul 1961, s. 304

7. Hüseyin Saraçoğlu, a.g.e., s. 95

8. Ümran Emin Çölaşan, a.g.e., s. 255

9. Kar yağışları hakkındaki bilgi şu kitaptan faydalanılarak hazırlanmıştır:

Ayhan Onur, **Türkiye'de Kar Yağışları ve Yerde Kalma Müddeti Üzerinde Bir Etüd**, DTCF Yayını, Ankara 1964, Harita 2

ÇİZELGE 1: TOPOĞRAFİK DURUM

	Yüzölçümü Dönüm 1/ 10 Hektar	Dağlık %	Yayla %	Ova %	Dalgali %
<u>BITLİS</u>	1.565.550	73.7	1.9	9.1	15.3
Mutki	1.006.935	93.3	-	-	6.7
Hizan	1.009.000	92.3	2.8	-	4.9
Ahlat	517.420	30.8	14.4	10.1	44.1
<u>DİYARBAKIR</u>	2.552.274	10.5	4.5	47.2	39.3
Çüngüş	475.000	85.3	0.2	4.7	9.8
Hazro	298.270	43.4	10.4	12.9	33.3
Silvan	1.289.765	25.0	0.2	24.2	50.6
<u>MARDİN</u>	897.200	64.4	0.3	29.1	6.0
Cizre	428.900	34.9	8.8	29.1	26.6
İdil	1.124.243	29.1	10.3	14.4	26.2
Silopi	729.281	49.7	0.2	38.3	11.8

Kaynak: KİBKEE, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Tablo 2a

- **Stepler:** Steplerde bazı kesimlerde hiç kar yağmaz. Cizre, Mardin ovasının doğu tarafları vs. böyledir. Genel olarak ise çok az kar yağar. 1-15 gün yerde kalır, kalınlığı fev-kalede az olduğu için erimesi kolaydır.

d) Diğer Faktörler

- **Rüzgar:** Van Gölü çevresinde rüzgârların esiş doğrul-tuları çok değişiktir. Kışın kuzey ve kuzeydoğu, ilkbaharda güney ve güneybatı, yazın batı, güze doğru güneydoğu rüz-gârları esmeye başlar. Yaz mevsiminde doğudan gelen ve iş-mine acem rüzgârları denen rüzgârlar ürünler üzerinde çok iyi etki yapar. Ve bu rüzgârlar kurak geçen yıllarda yağmur yerine geçer. Rüzgârın ortalama hızı saniyede 1.4 m. olarak saptanmıştır. Steplerde ise daha ziyade batı ve kuzeybatı rüzgârları eser. Rüzgârların ortalama hızları 2.1 ile 3.1 m. arasında değişmektedir. İlkbahar ve yaz mevsimlerinde de eser.¹⁰

- **Nem:** Yaylalarda nisbi nem ortalamasının % 62 olma-sına karşılık step bölgelerinde % 54'tür. Mardin ve Siirt'te % 5 hatta % 1'e kadar düşmektedir. Bu bakımdan steplerde kuraklık çok fazla hissedilmektedir.¹¹

- **Güneş:** Güneş ve bulutluluk durumuna gelince, yayla-lar ortalama olarak 106 gün açık, 81 gün kapalıdır. Güneş-leme oranı ortalama 7.5 saattir. Step bölgelerinde ise açık günler 160, kapalı günler 70'dir. Güneşleme oranı 8.1 saat-tir.¹²

3. Bitki Örtüsü¹³

- **Yaylalar:** Yer şekillerinin uzanış tarzı, yükseklik fark-ları, çeşitli rüzgâr ve hava akımlarının varlığı ile ilgili olarak meydana gelen iklim şartları bitki örtüsünün zenginleşmesi-

10. Ümran Emin Çölaşan, a.g.e., s. 259

11. Ümran Emin Çölaşan, a.g.e., s. 296

12. Ümran Emin Çölaşan a.g.e., s. 259-295

13. Bitki Örtüsü, hakkındaki bilgi Saraçoğlu'nun adı geçen kitabı, s. 109'dan istifade edilerek hazırlanmıştır.

ne sebep olmuştur. 4435 metre yükseklikteki Süphan Dağı'nın ve Nemrut Dağı'nın yüksekliklerinde çayırılık alanlara rastlanır. Van Gölü çevresinde kış mevsimi çok uzun sürdüğü için toprak uzun bir müddet kalın bir kar tabakası ile örtülüdür. Özellikle yüksek dağlarda bunu görmek daha kolaydır. Bu ise çayır ve orman alanlarının meydana gelmesine sebep olmuştur. Örneğin ot, rutubete çok fazla ihtiyaç gösterdiği için bölgenin çukur yerlerinde daha yaz başlarında kuruduğu halde, dağlık bölgelerde yavaş yavaş eriyen karlardan meydana gelen nemle yaz boyunca yumuşak ve taze kalır. Bundan ötürü bu dağlık yerlerde hayvancılık daha ileridir.¹⁴

- **Stepler:** Çayır ve orman alanları Van Gölü çevresindeki muhtelif yaylalarda, Muş yaylalarında toplanmıştır. Buna karşılık aşiretin hareket sahasının güney kesimleri, Silvan, Batman, Beşiri, Mardin'in doğu kesimleri çayır ve orman sahaları bulunmayan yerlerdir. Rutubetin bölgede çok az olması, ona fazlası ile ihtiyacı olan çayır ve otun yetişmesine engel olur. Buralarda daha ziyade tarla tarımı yapılır. Bölgede kış mevsimi de kısmen sıcak olduğu için yazdan biçilmiş tarlalarda, tepe yamaçlarında sürüler otlayabilir. Yazdan biçilmiş ot yığınlarından da faydalanılır.

4. Göçebelğin Nedeni

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi gerek yer şekilleri gerek iklim, gerekse bitki örtüsü bakımından Alıkan Aşireti'nin hareket sahasının güney ve kuzey kesimleri tamamen farklı bir durum göstermektedir.

(1) Yazın güney tarafların (Silvan, Batman, Beşiri, Cizre vs.) bazan 35° C'ye varan sıcaklığına karşı, yaylalar gayet serindir. İnsanların ve hayvanların yaşamı için daha elverişlidir. Bunun sebebi uzun zaman karı kalkmayan dağların mevcut oluşudur. Gerçekten bu karlı dağları yalayıp geçen rüzgârlar gerek çukur yerlerde, gerek yükseklerde havanın ısınmayıp serin geçmesine sebep olur. Kışın ise yüksek dağlara çok kalın kar düşer. Bazı yerlerde soğuk -20'ye kadar

düşüp kar kalınlığı 2-3 metreye kadar çıkar. Bu ise gerek insanların, gerek hayvanların (ahırlama dışında) yaşamasına imkân bırakmaz. Bu sırada güney stepleri ise kısmen sıcaktır. Sıcaklık sıfırın daima yukarısındadır.

(ii) Gerek yağmur, gerek kar halindeki yağışlar yaylalarda daha fazla olduğundan bitki örtüsünün zenginleşmesi ortaya çıkmıştır. Rüzgârlar, nem gibi faktörler de bunu desteklemektedir. Bu bakımdan bölgenin dağlık ve yüksek yerlerinde yazın hiçbir zaman taze ve yeşil ot sahaları eksik olmaz. Bu ise geniş çapta hayvancılık için çok elverişlidir. Steplerde ise böyle zengin bir yağış ve bitki örtüsüne rastlanmamaktadır. Bu bölge, daha ziyade güney mıntıkaları tesiri altında kaldığı için çöl iklimine yakın bir karakter göstermektedir. Kışın Van Gölü çevresindeki bitki örtüsü kalın bir kar tabakası altında kaldığı için hayvanların faydalanması imkânsızdır. Steplerde ise hayvanların otlayabilmesi için sahalar bulunmaktadır. Yazın biçilmiş hububat sahalarından da faydalanılabilmektedir.

Bundan dolayı:

- Toprağa bağlı olmayan, hiçbir toprak mülkiyeti bulunmayan, geniş ölçüde hayvancılık yapan bir topluluk, yaz ve kış mevsimlerine göre, her iki iklim bölgesinin elverişli şartlarından faydalanmak için, yazın yaylalarda, kışın steplerde konaklamaktadır. Burada akrabalık bağının, soy-sop durumunu da hesaba katmak gerekir. Fakat göçebeliliğin esas nedeni yukarıda açıklanan ekonomik faktördür.

B. KONAKLAMA YERLERİ - GÖÇ - SOSYAL ÖRGÜT

1. Göç-Yaylalar, Göç-Stepler

Harita 2'de görüldüğü gibi Alikan Aşireti ile birlikte Van Gölü çevresinde, Mardin, Siirt, Hakkâri yörelerinde hareket eden pek çok aşiret vardır. Bunların yaylak ve kışlakları ayrı ayrıdır. Yaylak ve kışlak arasındaki mesafe çok uzun olduğu için göçler daha ziyade yatay hareketler şeklinde cereyan etmektedir.¹⁵ Göç istikametleri ise genellikle (Step bölgelerinin-

15. Bedriye Denker, **Güney Doğu Toroslarda Göçebelik**, Hutteroth'a göre) TCD, Yıl 16, Sayı 20, İstanbul 1960, s. 136-142

den yaylaklara olmak üzere) güney-kuzey ve batı-doğu yönündedir. Harita 1, Alikan Aşireti'nin göç istikametini bütün teferruatları ile göstermektedir. Ayrıca steplerdeki ve yaylaklardaki konaklama yerleri de işaret edilmiştir. Buna göre Aşiret:

a) Stepler

Kış ı Silvan, Beşiri, Batman, Garzan, Siirt, Cizre gibi güneydoğu steplerinde geçirmektedir. Kışlık konaklama yerlerini tayin eden başlıca iki faktör vardır: Üretim şartları, emniyet.

Göçebe, kışın herhangi bir bölgeye yerleşmeden önce; hayvanlarını otlatabileceği, kar tutmayan, toprak ısısı fazla olan geniş alanları, ısınmasını sağlayacak çalı-çırpı imkânlarını, gerektiği zaman, meralarda ot kalmayıp, tabii bitki örtüsünden faydalanma imkânları azaldığı zaman gerekli otu ve yemi sağlayabileceği köy civarı,¹⁶ gerek hayvanların, gerek kendisinin ihtiyacı olan su kaynaklarını; gerek çadırlarını kurabilecek, gerek rüzgâr ve kar fırtınalarından korunmuş kuytu düzlükleri; ürettiği ürünleri gerektiği zaman bazı pazarlara ulaştırabilecek yol imkânlarının bulunması gibi faktörleri geniş ölçüde göz önünde bulundurur.

Kışlak konaklama yerlerinin seçimine etki eden ikinci önemli unsur emniyettir. Gerçekten bir yerin yaşamaya elverişli olması için orada yaşayan insanların mal ve canlarının saldırıdan korunmuş olması lazımdır. Göçebeler gerek haydutlardan, gerek kötü niyetli diğer kimselerin saldırılarından korunmak için emniyetlerini her şeyden önce düşünmek zorundadır. (Bk. Çizelge 2) İşte bu iki temel faktörden dolayı aşiret kış mevsimini daha ziyade köylerin içinde veya civarında konaklayarak geçirir. Her köyün arazi, mera ve otlak miktarı belli olduğu için ancak belirli sayıdaki göçebeyi kabul edebilir. Çünkü kışın göçebeler köy nüfusuna eklenmiş kamu hizmetlerini ve arazi varlığını aşağı yukarı onlarla paylaşan üyeler durumundadırlar.

16. Kışlaklarda hayvanların bir müddet çadırların içine alınmaları hiçbir zaman ahırlama özelliği göstermemekte, tamamen bitki örtüsü ve iklim şartlarının zaruri bir neticesi olarak belirmektedir.

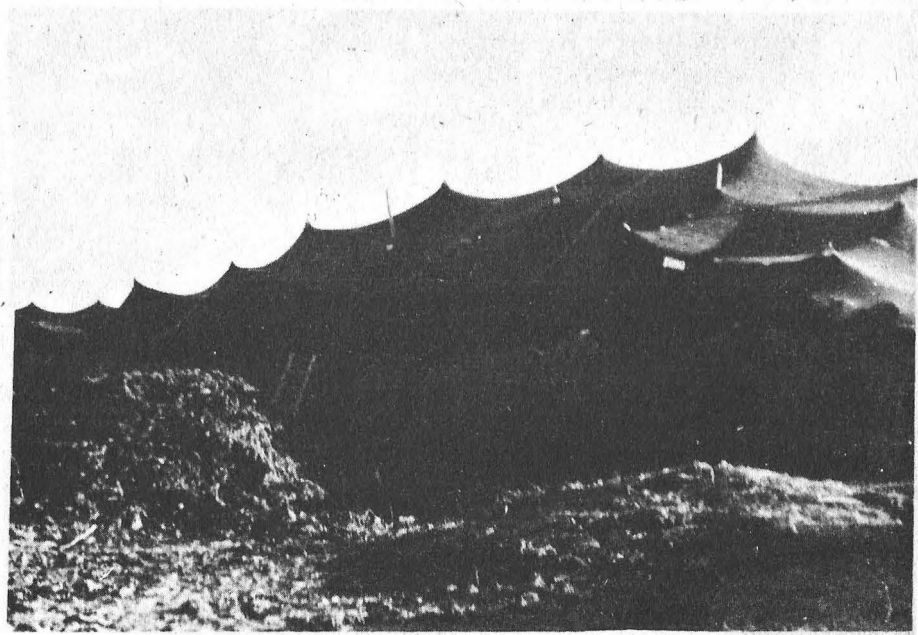
Bu bakımdan göçebeler kışın çok dağınıktırlar. Harita 3'de görüldüğü gibi; Helin köyünde 9, Alibengi'de 4, Babu-din'de 5, Dirik'te 4, Alibengi-Helin yolu üzerinde 2, Helin-Silvan yolu üzerinde 6 hane konaklayabilmektedir. (Resim 9)

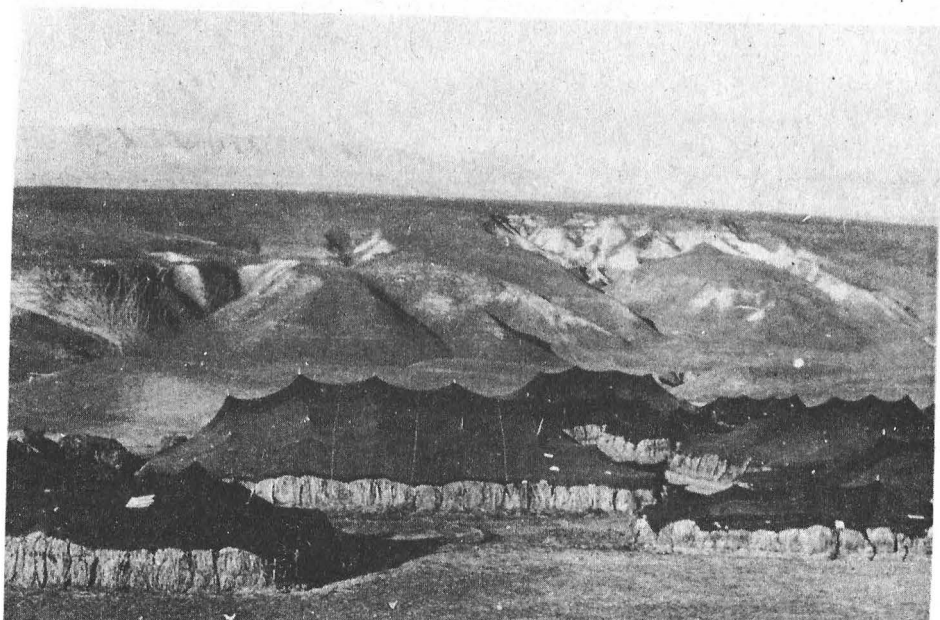
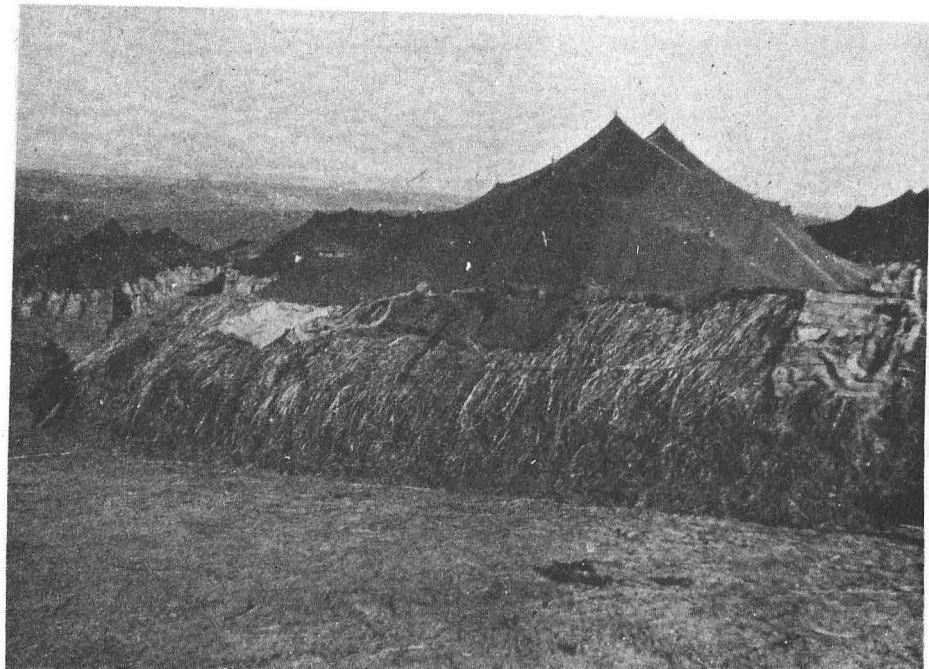
Diğer taraftan, emniyetin, arazisi kiralanan köy tarafın-dan sağlanması, köylülerle bir arada yaşamının bir emniyet telkin etmesi de dağınık konaklamayı destekleyen unsurlar olarak belirlemektedir.

Örneğin, Helin köyünü ele alalım. 400 nüfuslu olup ka-zaya 14 km kadar uzakta ve Silvan çayının güneybatısında-dır. Kışın kar tutmaz. Fazla soğuk değildir. Deniz seviyesin-den ortalama olarak 700 m. yüksekliktedir. Aşiret reisi ve aşiretin ileri gelenleri ile ağa arasında yapılan sözlü anlaş-maya göre aşiretin canına, malına gelen bütün saldırılardan ağa sorumludur. Bu köy bir hayvancı köyü değildir. Geniş ölçüde tütün tarımı yapılır. Hububat ve hayvancılık ikinci plânda yer almaktadır. Dolayısı ile göçebelerin hayvanlarını otlatabilmesi için geniş meralar mevcuttur.

ÇİZELGE 2 : AİLE REİSLERİNE GÖRE KIŞLIK MINTIKALARDA ARANILAN ÖZELLİKLER

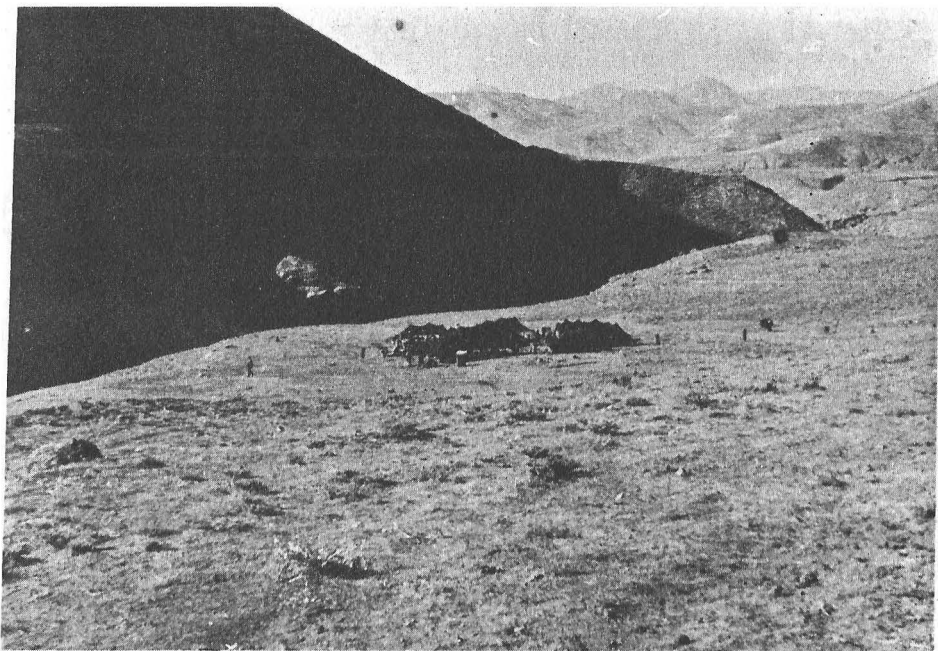
	Aile Reislerinin	
	Sayısı	%
- Emniyet	9	24
- Geniş çadırlar kurabilecek rüzgâr ve fırtınaya karşı kuytu	10	27
- Su imkânları	5	13,5
- Geniş ve otlanabilen Mera	7	20
- Çalı-çırpı imkânları	2	5,5
- Yem bulma imkânı	3	7,5
- Yol	1	2,5
Toplam	37	100.0

b) Yaylalara Göç

Nisan ayının sonlarına doğru Alıkan Aşireti yaylalara hareket eder. Göç hazırlıkları göçten 3-4 gün evvel başlar. Bu arada özellikle kışlık çadırlar köylerde bir aileye teslim edilir. Göç sırasında yapılacak denklemin kaba bir plânlaması yapılır.

Göç iki kademede olmaktadır.

Birinci kademede sürüler başlarında çobanları olduğu halde giderler, ikinci kademede insanlarla birlikte eşyalar hareket eder. (Bk. Resim 5, 6, 7, 8) bütün eşyalar katırlara sarılmıştır. 8-9 kişilik bir ailenin yükünü 8-10 katır ancak taşıyabilir. Bunlardan yalnız çadırı bir veya iki katır; yiyecek maddelerini (un, bulgur, peynir gibi) 3-4 katır; yatak, yorgan, çul-çuval, keçi gibi eşyalarını 3-4 katır; çadır içinin diğer malzemelerini de 2-3 katır taşır. İnsanlar genellikle yürürler. Yalnız ihtiyarlar, hasta koyunlar hayvanların sırtında taşınır. Yeni doğmuş kuzuları, kadınlar ve çocuklar kucaklarında taşınırlar. İlkbahar başlarında steplerden yaylalara yapılan göç sırasında birinci kademe ile ikinci kademenin, yani sürülerle insanların arası fazla açılmaz. Çünkü kışın koyunlar doğum yapmış ve sütleri fazlalaşmıştır. Sabah-akşam sağılmaları lazımdır. Ayrıca insanların kucaklarında taşınan yeni doğmuş kuzuların, analarının sütünü emmeleri lazımdır. Bu bakımdan koyun sürüleri ile insanlar günde en aşağı bir kere birbirleriyle buluşurlar.

Harita (1) ile Alıkan Aşireti'nin step bölgelerinden yaylalara yaptığı göçler bütün teferruatı ile gösterilmiştir. Kabileler veya zomalar kışlak bölgelerden hareket edip doğrudan doğruya yaylalardaki konaklama yerine ulaşamazlar. Yol boyunca pek çok yerlerde konaklarlar. Bu bakımdan göç, yani kışlak ve yaylak bölgeler arasında uzaklığın kat edilmesi bir ay kadar devam eder. Bunun nedenlerinden biri yıl boyunca ilkbaharın etkisi ile yeşermeye başlaması ve sürülerin taze otlaklarda otlaya otlaya gitmesidir. Ayrıca, dağların yüksek kısımları göçün başlangıç sıralarında henüz karlı ve soğuktur. Yeni yeni ısınmaya başlamıştır. Diğer taraftan kışlak ve yaylak bölgeler arasındaki uzaklığın çok fazla olması (200-250 kilometre) ağır ağır dinlenerek ilerlemeyi gerektirmektedir.

Yol boyundaki konaklama yerlerinde, o yerin su, ot ve genişlik durumuna göre, 1 veya 5-6 gün kalınabilir. Kısa kalınacak sürelerde çadır kurulmaz. Yalnız denkler çözülür, bir haftaya varan sürelerde ise çadır kurulur.

Helin köyünden itibaren Malabadi, Silvan, Ziyaret (Vey-selkarani), Baykam, Destumi (Bitlis), Rahvadüzü (Tatvan) en önemli konaklama yerleridir. Göç toplu halde yapılır. Aşiret bir bütün halinde değil oymak oymak hareket eder. Birlikte harekette soy-sop durumu çok büyük rol oynamaktadır. Bu bakımdan göç sırasında, aynı yol boyunda olsa bile, aşiretler, birbirlerine karışmazlar. Herkes daima kendi grubu içinde hareket eder.

Koyun sürüleri şehir ve kasabaların, insan oturan diğer bölgelerin daima kıyısından dolanarak giderler. Zorda kalmadıkça içinden geçmezler. Diğer taraftan sürüler büyük bir zorunluk olmadıkça, motorlu araçlar tarafından çiğnenme korkusu ile ana yollardan ilerlemeyip, kestirme yollar, dağ yamaçları, vadi içlerini tercih ederler. Bu şekilde korundukları gibi yayılma imkânları da bulurlar.

İnsanlar ise şehir ve kasabaların içlerinden geçmeyi, insan oturan bölgelerin civarında konaklamayı özellikle tercih ederler. Bu şekilde yaylaya çıkmadan önce, hem şehirde yapılması gereken ihtiyaçlarını karşılamakta, hem de çevredeki meseleler hakkında bilgi sahibi olmaktadırlar. Göç için önceden bir hazırlığa ihtiyaç yoktur. Göç sırasında da her günkü normal hayat biraz değişiklikle aşağı yukarı aynen devam eder. Saç üzerinde yine günlük ekmekler pişirilir, su kenarlarında çamaşırlar yıkanır, sürüler sağılır, peynir yapılır, teşide yün eğirilir, çör-çöp toplanır.

Göçebelerin geçtikleri sıralarda özellikle şehir ve kasabalarda, alışverişte, sokaklarda büyük bir canlılık göze çarpar. Ayrıca trafikte ve asayişte büyük aksamalar meydana gelir. Bazı insanlar mevsimlik faaliyetlerini göçebelerin geliş ve gidişlerine göre ayarlarlar. Çünkü bu göç, periyodik olarak devam eder. Aşiret Mayıs ayının sonlarına doğru yaylalardaki konaklama yerlerine ulaşır ve yerleşir.

c) **Yaylalardaki Konaklama**

Çizelge 3'ten anlaşılacağı gibi yazlık konaklama yerinin ve yaylaların seçimde en büyük faktörü geniş ve bol imkânları sınırlamaktadır. Göçebe ekonomisinin en önemli ve başta gelen faktörü olan yaylayı çeşitli şekilde tarif etmek mümkündür. "Yayla, yılın belirli bir süresi içinde hayvan otlatmak, ziraat yapmak ve geçimin sağlanmasında menfaat temin eden her türlü işte çalışmak hatta dinlenmek için çıkılan ve gidilen, köyün hayat sahasının dışında kalan, çok defa köyün müşterek mülkü olan, köyden ayrı ve çok uzak olmakla beraber sosyo-ekonomik bağlarla tamamen köye bağlı bir dahil veya köyün esas geçim sahasına ekli ikinci bir bölümdür."¹⁷ Yazın davarlara taze ot bulmak, süt ve tereyağı mahsullerini sıcaktan korumak için yüksek yaylalara çıkılır. Buralara, davarlarla geçinen kimseler veya büyük sürü sahibi aileler, efradı ile beraber çıkarlar.¹⁸

ÇİZELGE 3 : YAYLALARDA ARANILAN ÖZELLİKLER

	Alle Reislerinin	
	Sayısı	%
Geniş ve otlulu mera	21	57
Hayvan suyu imkânı	6	16.2
İçme suyu imkânı ve çadır kurulacak geniş alan	6	16.2
Çalı-çırpı	1	2.7
Emniyet	3	8.1
Yol	0	0
Toplam	37	100

Daha önceki bölümlerde gerçek göçebelik, yaylacılık ve yarı yaylacılık arasındaki farkları belirtirken de işaret ettiği-

17. Necdet Tunçdilek, **Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık**, İÜCED, Cilt 7, Sayı 14, İstanbul 1964, s. 16.

18. Ali Tanoğlu, **Nüfus ve Yerleşme**, İÜEF Yayını, İstanbul 1965, s. 245-255

miz gibi, bizim yayla anlayışımız, yani göçebelikle ilgili olan yayla ise **(I)** Her şeyden önce bu yerleşme şeklini, **(II)** Koyun-keçi yetiştirmekle ilgili olayları, **(III)** Belirli bir grubun geçimini sağ'layan sosyal ve ekonomik ilişkilerin cereyan ettiği yeri ifade eder. Coğrafi olarak da: **(I)** Genellikle 2000-3500 metreyi aşan düzlüklerdir. **(II)** Geniş bir ot ve çayır alanı vardır. **(III)** Su imkânları geniştir. (Dağların yüksek kısımlarında eriyen karlar bu imkânı artırır.)

Bu bakımdan çok serindir. Köylerin etkisinden çok uzaktır, genellikle hazine arazileridir. Fakat zamanla köyün orta malı haline gelmiştir.

Örneğin incelediğimiz grubun yaylak bölgesi olan Nemrut Dağı, tepe tarafı geniş bir çukurdur. Çukurluğun alanı 38 km² kadar vardır. Bunun en çukur yerini 9 km² kadar genişliğinde bir göl işgal eder. Göl kar ve kaynak suları ile beslenir. Çok derin olduğu söylenir. Suları tatlıdır. Fakat balık yoktur. Büyük Göl'ün yanındaki Ilıgöl'ün kuzey uçlarında (Bk. Harita 4) dipten kaynaklı sıcak suların bir çukurlukta birikmesi ile meydana gelen ve Germav denilen küçük bir göl daha bulunur. Göl, deniz seviyesinden 2400 metre yüksekliktedir. Fakat hayvanların otlatıldığı Nemrut Yaylası'nın suyu ve otu kıttır. Yalnız krater çukurunun sularından hariç kalan kısmında iyi ot ve çayır yetişir. Nemrut Dağı'nın Bitlis ve Muş ovasına bakan etekleri ve Rahva Ovası dalgalı yükseltiler halindedir. Bu ovada ot kısıdır. Lâkin hayvana iyi gelir. Kanıreş, Boryan en iyi yaylalardır.

Bu bakımdan yaylalardaki yerleşme şekli ona kısmen benzeyen kom, ağıl, divan, mezra, oba gibi yerleşme biçimlerinden tamamı ile farklıdır.¹⁹ Diğer taraftan göçebelerin faydalandığı yaylaların köy orta malı olması gibi idari, dinlenme ihtiyacının karşılanması gibi sosyal özelliklerinden ziyade belirli bir grubun geçim vasıtası yani, tamamen ekonomik özelliği daha önemlidir. Yayla, yaylak, yazlak, zoma gibi terimler hemen hemen aynı anlamı ifade etmektedirler. Alıkan Aşireti, zoma (Kürtçe) tabirini kullanır. Çevredeki yer-

19. Murat Sarıbeyoğlu, **Aşağı Murat Bölgesinin Beşirli ve İktisadi Coğrafyası**, İstanbul 1951, s. 38-39

Necdet Tunçdilek, a.g.e., s. 16

leşmiş halk da bu tabiri kullanmakta ise de biz daha yaygın olduğu için yayla tabirini kullanmayı tercih ettik.

Yaylalarda aranan önemli özelliklerden biri de gerek hayvan, gerek içme suyu imkânlarının geniş ölçüde mevcut olmasıdır. Ve Van Gölü çevresinin önemli yaylalarında (Dü-av, Karız, Aveberhan, Karineş) bu imkân boldur. Kışlık konaklama yerlerinde çok mühim bir faktör olarak karşınıza çıkan emniyet unsuru, yaylalarda değerinden çok büyük ölçüde kaybediyor. Bunun en büyük sebebi göçebelerin, yazın yaylalarda toplu olarak kalma imkânlarını bulabilmeleridir. Gerçekten kışın köylerin civarında ancak 1, 2, 3, 4-5 çadır bir arada kalabilirken, yaylalarda, 20-25-30-40 çadırın bir arada konakladığını görüyoruz. (Bk. Harita 4) Böylece toplu bir halde kalındığı için emniyet de kendiliğinden sağlanmakta, dışarıdan herhangi bir insan grubunun veya makamın desteğine ihtiyaç kalmamaktadır. Bu şekilde dağların en yüksek kısımlarında, köy topluluklarından uzak olanlarla ilişkiler kurmadan yaşayabilmektedirler. Aşiret üyelerinin yaylalarda toplu halde kalmalarının diğer bir sebebi yaylaların genişliği, yani ot ve çayır ve su imkânlarının yeter derecede çok olması ve yine göçte olduğu gibi soy-sop durumu zenginlik veya fakirlik gibi faktörlerdir. (Bk. Çizelge 4)

Çizelge 4'de görüldüğü gibi soy-sop durumunun çözülmesi, zenginliğin artması, yaylaların dar olması, dağınık yerleşmeye sebep olmaktadır. Zenginlik gruptan bağımsız hareket etmeyi ve kişisel olarak yaylalara gidebilmeyi sağlamak- tadır. Soy-sop durumunun kuvvetli bir bağ olarak devam etmesi, fakirlik, kiralanan arazinin genişliği, emniyetin aşiret bünyesinden sağlanması durumu ise göçebeleri toplu halde yaşamaya zorlamaktadır.

Gerek 2. gerekse 3. çizelgeye baktığımız zaman göçebelerin konaklama yerlerinde aradıkları en önemli özelliğin, geniş ölçüde hayvanları ile ilgili olduğunu görürüz. Göçebe kendi yaşama imkânlarını daima hayvanlarınsından sonra düşünür. Örneğin çalı-çırpı bulma, içme suyu bulma, yol göçebenin aradığı önemli faktörlerden değildir. Çünkü imkânları, çok uzaklarda da olsa fazla zamanda da olsa kendi gücü ile yaratabilir.

**ÇİZELGE 4: GÖÇLERDE KIŞLAK VE YAYLAKLARDA DAĞINIK
VEYA TOPLU YERLEŞMENİN FAKTÖRLERİ**

	Göçlerde				Kışlaklarda				Yaylaklarda			
	Dağınık		Toplu		Dağınık		Toplu		Dağınık		Toplu	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Soy-sop kuvvetli	1	2.5	11	30	-	-	-	-	-	-	5	13.5
Soy-sor zayıf	-	-	-	-	2	5.5	-	-	-	-	-	-
Zenginlek	6	16.5	-	-	5	13.5	-	-	-	-	-	-
Fakirlik	-	-	12	33	-	-	5	13.5	-	-	-	-
Kışlakların dar olması	-	-	-	-	18	49.5	-	-	-	-	8	21.5
Kışlakların geniş olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yaylakların geniş olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yaylakların dar olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	46.0
Emniyeti çevre faktörleri sağlıyor	1	2.2	-	-	7	1.90	-	-	-	-	-	-
Emniyet aşiret bünyesinde sağlanıyor	-	-	6	16.5	-	-	-	-	-	-	7	19
Toplam	8	21.5	29	78.5	32	86.5	5	13.5	-	-	37	100

Biricik geçimi hayvancılık olan, hayvancılıktan başka hiçbir gelire sahip bulunmayan bir grubun hayvanlarının yaşama imkânlarını kendisinininkinden önce düşünmesi, normal bir olaydır. Çünkü hayvanını herhangi bir şekilde kaybeden kimse bir anda kendisini, her şeyini kaybetmiş hissetmektedir.

Aşiret, yaylada 4.5-5 ay kadar kalmaktadır. Fakat bu 4.5-5 ay hiçbir zaman aynı bölgede geçirilmeyip 2-3 kere yayladan yaylaya göç yapılır. Bu kısa mesafeli göçlerin yegâne sebebi, yaylalardaki ot ve besi imkânlarının azalmasıdır. Örneğin, Ağustos ortalarına doğru Nemrut Yaylası'nda konaklayan 37* çadır, yayladaki ot ve su imkânlarının tükenmesi ile parçalanarak, başka başka yaylalara göç etmişlerdir. Burada, Nemrut Yaylası'nda konaklarken haneler arasında meydana gelen anlaşmazlık ve kavgalar da büyük rol oynamaktadır. (Bk. Çizelge 5-6)

ÇİZELGE 5: YAYLADAN YAYLAYA GÖÇÜN SEBEPLERİ

	Alle Reislerinin Sayısı	%
Yayladan yaylaya göçmeyenler	8	21.5
Yaylada ot imkânları bitmiştir	14	38.0
Hayvan suyu yetersizdir	7	19.0
İçme suyu tükenmiştir	1	2.5
Nemrut Dağı çok yüksektir		5.5
İnilip çıkılması zordur	0	0.0
Aileler arası kavgalar olmuştur	5	14.5
Başka	2	5.5
Toplam	37	100.0

Diğer taraftan aşiret, yaylalardan kışlaklara gitmek için birden bire göç durumuna girmez, bahardan itibaren karlar

* Buradaki 37 rakamı tam olarak uygulama imkânı bulduğumuz 37 anketi işaret etmektedir. Yöntem ve Teknikler Bölümünde açıkladığımız gibi Temmuz 1965'te Nemrut Yaylası'nda ilk önce rastladığımız 37 çadırıdır. İkisinin de 37 olması rastlantıdır.

eridikçe yükseklerle doğru çıktıkları gibi, yüksek dağlardan aşağılara da yavaş yavaş inmektedirler.

ÇİZELGE 6 : NEMRUT YAYLASINDAN BAŞKA YAYLALARA GÖÇENLER

	Alle Reislerinin	
	Sayısı	%
Göçmeyenler	8	21.5
Süte Yaylası (Cemalettin tarafı)	9	23.0
Süte Yaylası (Yoğurt yemez tarafı)	2	5.5
Kanireş	7	19.0
Rahvadüzü	6	16.5
Kırklar Yaylası	5	14.5
Toplam	37	100.0

d) Kışlık Bölgelere Göç

Aşiret 4.5-5 ay kadar yaylalarda kaldıktan sonra, kışlak bölgelere doğru göç başlar. Yukarıda dediğimiz gibi birden bire göç durumuna girmeyip belirli bir süre dağların eteklerinde, düzlük yerlerde konaklarlar. Örneğin Nemrut Yaylası'nda konaklayan grup, göçe girmeden önce Rahvadüzü'nde kalır. Ekim sonları ve Kasım başlarına doğru da Bitlis Boğazı'ndan itibaren göçe girer. Bu göç ilkbaharda yapılan göçler gibi uzun sürmezse de, yine 25-30 gün devam eder.

İlkbaharda yapılan göçlerde olduğu gibi normal hayat aynen devam eder. Kışlak bölgelere doğrudan doğruya gidilmez. Birçok yerlerde konaklanır. Sürülerin ağır gitmesinin sebebi ilkbaharda olduğu gibi çayır ve meralardan faydalanma değil hayvanların gebe olmalarıdır. Ayrıca sütlerinden faydalandığı için sürüler ile insanlar arasındaki mesafe açılabilir. Sürüler yine şehir ve kasabalardan, insanların oturduğu diğer yerlerin uzağından, kestirme yollardan giderler. İnsanlar şehirlerden geçerlerken, gerek sosyal hayatta, gerek iktisadi hayatta büyük canlılık ve değişimler meydana

gelir. Bu defa bütün yaz boyunca yaylada peynir, yün, vs. üreten göçebe, bunu, şehir pazarlarında değerlendirir ve kışlık ihtiyacını bu sırada karşılar. Diğer taraftan göç kabileleri şehrin trafiğinde ve güvenliğinde bazı aksamalar meydana getirir.

e) Kışlaklar mı, Yaylalar mı?

Bir yıllık toprak ve insan ilişkilerini bu şekilde tahlil ettikten sonra şöyle bir soru sorabiliriz: Acaba göçebelerin, kışlak hayatı mı, yazlık hayatı mı daha önemlidir? Kanıma göre aşiretin kışlaklardaki hayatı hazırlıktan başka bir şey değildir. Çünkü, yegane iş-güç şekli ve ekonomik faaliyet olan hayvancılık ancak yaylalarda yapılabilir. Kışlaklarda ise hiçbir ekonomik faaliyet yoktur. Aşiret peynirini, yünü-nü, hatta bizzat koyununu yaylalarda üretir. Diğer taraftan yaylaların geniş olması aşiretin serbest ve hür bir şekilde hareket etmelerine imkân verir. Kışlaklar ise zaten köylülerin kontrolü altındadır. Bu bakımdan aşiret kışlaklarda büyük bir sabırsızlıkla ilkbaharın gelmesini dolayısı ile yaylalara göçmeyi arzu eder.

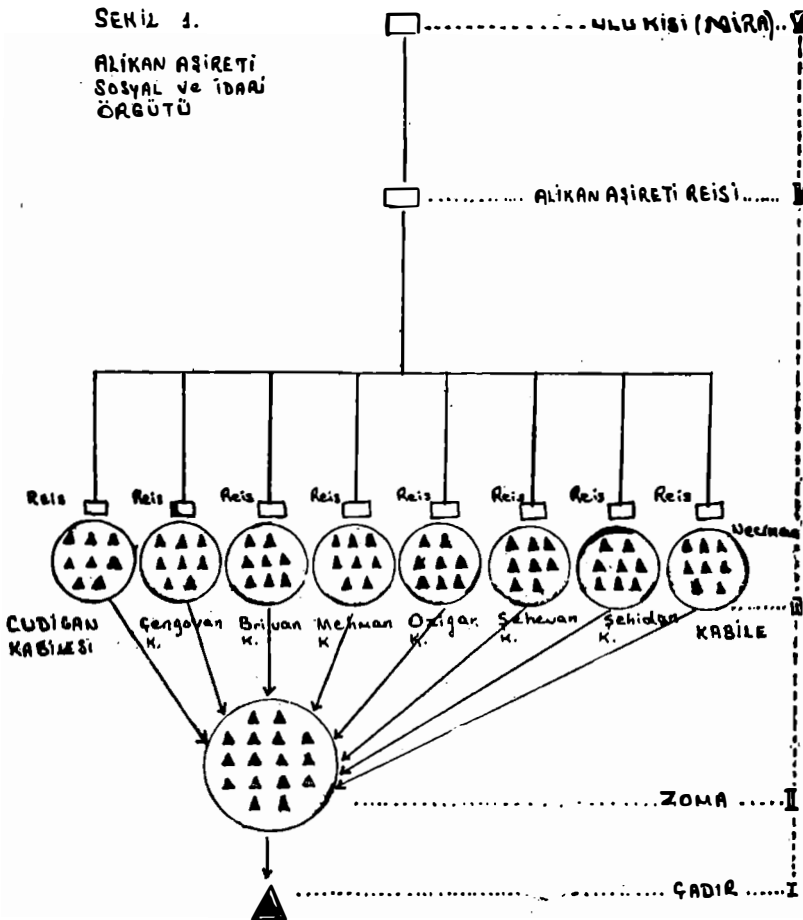
f) Taşıma Vasıtası

Göçte taşıma vasıtası olarak yalnız katır kullanılır. At da beslenir. Fakat o daha ziyade binek hayvanıdır. Göç sırasında herkes yürür. Yalnız malzemeler katır sırtında taşınır. Araba, motorlu vasıta kullanılmaz. Bu husus, ilkbaharda hayvanların çayırdan faydalanarak gitmesi, kışın gebe olmaları faktöründen ileri geldiği gibi, yol durumu da, vasıtaların işlemesine engeldir. Bu bakımdan, araba çadırlardan da istifade edilemez. Zira bazı Orta Asya göçebelerinde araba çadırları da kullanılmaktadır. Bazıları ise at, deve kullanır.²⁰

20. Wladimirtsov, a.g.e., s. 61; Radloff, a.g.e., I. (x) s. 298-465

SENİ 1.

ALİKAN AŞİRETİ
SOSYAL VE İDARİ
ÖRGÜTÜ

2. Sosyal Örgüt

a) Örgütlenmenin Mahiyeti

Toplum içinde gerekli ihtiyaçların giderilmesi sırasında insanların örgütlü olarak hareket etmeleri örgütsüz olarak hareket etmelerinden çok daha iyi neticeler verir. Örgütlenmek, sosyal hayatın devamı ve ekonomik faaliyetlerin gereği için şarttır. Sosyal örgütlerin hemen hemen hepsi bilinçli bir birleşmenin neticesidir. Bir sosyal grubun üyeleri çeşitli bağlarla birbirlerine bağlanmıştır. Bu bağlar insanları bir araya getirir ve ortak arzulara örgütlenmeyi sağlar.

b) Alikan Aşireti'nin Sosyal Örgütü

Göçebe örgütünde başlıca beş kademe sayabiliriz.

aa) Çadır, bb) Zoma, cc) Kabile, dd) Aşiret, ee) Aynı kandan gelindiğine inanılan ulu kış. (Bk. Şekil 1)

Bunlardan birincisi bir konut tipini, ikincisi doğrudan doğruya bir yerleşme şeklini, üçüncüsü kan akrabalığı bağını, dördüncüsü hısımlığı, beşincisi ise aşiretlerin meydana geliş, büyümesi ve dağılışı ile ilgili faktörleri açıklamaktadır.

aa) Çadır

Çadır bir konut şeklidir. Yerleşik toplumlardaki ev karşılığında kullanılmakta olup aile ve haneyi ifade etmektedir.

bb) Zoma

Zoma konaklama düzenidir. Oymak ve çadırların bir araya gelmesinden meydana gelir. Oymakların genişliği yaylak ve kışlak bölgelere, buralardaki çeşitli şartlara göre değişir. (Çizelge 6) Zoma, kabilede olduğu gibi soy-sop durumunu ifade etmemektedir. Yani bir aşiret içinde ayrı kabileler, ayrı ayrı zoma teşkil etmeyip, bir zomada çeşitli kabilelerden çadırlar (hane, aile) bulunmaktadır. (Çizelge 7) Bu bakımdan Zom, Zoma, Oba, Oymak gibi terimler arasında bir fark aramak lüzumsuz ve hemen hemen aynı şeyi ifade ederlerse de zomada bazı özellikler bulmak mümkündür. Oba, Şemsettin Sami ve Hüseyin Kâzım Kadri'ye göre büyük ve uzun

bir göçebe çadırı, çadır halkı, aile anlamına gelmektedir. Ziya Gökalp eski Türklerdeki beraber konup göçen çadırların toplamına oba derdi. Bir sop (Ziya Gökalp'e göre bir boyun ihtiva ettiği daha küçük bir aile zümresi) Yakutlar'da olduğu gibi, ya bir oba halinde dolaşır, yahut oturaklığı tercih ederse bir köy tesis ederdi.²¹ Bu bakımdan biz tamamen bir konaklama birimi olarak anladığımız için, Kürtçede aynen söylenen zomayı tercih ettik. Örneğin Alikan Aşireti'nin 8 kabilesi vardır. Zomada ise aşiretin çeşitli kabilelerinden hane-çadırlar yan yana gelmiştir. Fakat, Çizelge 8'de görüldüğü gibi aynı kabilelerden olma, yakın akrabalık, kan davası gibi insanlar arası ilişkileri aksatıcı olayların yokluğu, zenginlik, güç, kuvvetlilerle yan yana olmak, Türkçe bilenlerle beraber dolaşmak zomaların meydana gelmesinde aile reislerinin önem verdikleri faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanın bir reisi vardır. Bu reis, geleneksel olmayıp her yıl değişir. Çünkü, zoma her yıl aynı sayıda ve aynı hanelerden teşekkül etmez. Her yıl çeşitli faktörlerin ağırlık derecelerine göre çeşitli yaylalara gidebilirler, hiçbir zaman geleneksel değildir. Nemrut, Süphan, Düav, Zövaser, Aveberhan, Kariz, Süte gibi yaylalarda pek çok zomalar vardır. Kışlaklarda ise konaklama birimleri daha fazla olmaktadır.

cc) Kabile

Kabile birbirine tamamen kan akrabalığı bağı ile bağlı hane ve ailelerden meydana gelir. Orta Asya göçebelerinde de durum budur.²²

21. Ali Tanoğlu, a.g.e., s. 250; Ayrıca Bk. K. de Planhol, a.g.e., s. 190.

22. B. Y. Wladimirtsov, a.g.e., s. 74

ÇİZELGE 7 : BİR ZOMANIN MEYDANA GELİŞİ

<u>Kabllenin Adı</u>	<u>Çadır Sayısı</u>
Cudigan	9
Çengoven	7
Ozigan	3
Neciman	1
Mehman	4
Birivan	6
Şehidan	2
Şehevan	5
Toplam	<u>37</u>

ÇİZELGE 8 : HERHANGİ BİR ZOMANIN MEYDANA GELİŞİ İÇİN ÇADIRLARIN (HANELERİN) BİR ARAYA GELMESİNİ DESTEKLEYEN FAKTÖRLER

	<u>Alle reisi sayısı</u>	<u>%</u>
Aynı kabileden olma	8	21.5
Çok yakın akraba olma (Kardeş, amca vs)	9	24.0
Zenginlerin yanında olma	2	5.5
Türkçe bilenlerin yanında olma	5	13.5
Kan davası gibi anlaşmazlıkların olmaması	6	16.5
Güçlü kuvvetlilerin yanında olma	5	13.5
Başka	2	5.5
Toplam	<u>37</u>	<u>100.0</u>

Kabile çok geniştir. Evlenmede esas kabiledir. Fakat ikinci derecede aşiret içindeki kabilelerden de evlenilebilir. Kabileyi ve kökü korumak büyük bir zarurettir. Soy-sop zihinlerde daima yaşar. Baba ve dedelere ait secereler zihinden zihine büyük bir ustalıkla aktarılır. Yeni doğan çocuğa

kökü, kabilesi, aşireti anlatılır. Bu bakımdan herkes kabilesini ve aşiretini bilir. Kabile içinden evlenme geleneği, kabilenin kuvvetini bir kat daha artırmaktadır. Aşiretin genel bir reisi olduğu gibi kabilenin de reisi vardır.

dd) Aşiret

Aşiret daha ziyade evlenme yolu ile meydana getirilen akrabalıkların yani, hısımlıkların bütünüdür. Aşiret, kabillerin birleşmesinden meydana gelir. Aşiretin, büyüklüğüne göre kabile sayısı artmakta veya azalmaktadır. Aşiret, bir idari ve siyasal birliktir. Kabile reislerinin üzerinde genel bir aşiret reisi vardır. Aşiretin idaresinden, diğer aşiretlere karşı soy-sopun devamının sağlanmasından, diğer aşiretlere karşı üstünlüğünün korunmasından reis sorumludur. Evlenme yalnız aşiret içinden olur. Aşiretin dışına taşıdığı çok az görülmüştür. Aşiretin kabileleri arasında devamlı bir dostluk vardır. Bu dostluğun ve ahengin kökleşmesinden aşiret reisi sorumludur.

Aşiret aynı zamanda bir siyasal birliktir. Şerefname, Kürt aşiretlerinin tarih boyunca çeşitli devirler ve çeşitli devletlerde birbirleri ile savaşlarını, Kürt beyliklerinin feodalizminin mahiyetini açıklamaya çalışır, dolayısıyla aşiretlerin siyasal bir birlik olması, tarihin derinliklerinden gelen bir gelenektir. Bu husus, Hamidiye Alayları kuruluşunda kendisini daha iyi sezdirmiştir.

ee) Ulu Kişi

Büyük ve ulu bir ata olarak bilinen bu manevi otorite, aşiret örgütünün en üst kısmında yer almaktadır. Gerektiğinde başka aşiretleri de nüfuzu içine alabilir.

c) Sosyal Organizasyonun Siyasal Açidan Değerlendirilmesi

Ulu kişi, Şerefname'de anlatıldığına göre aşiretler konfederasyonunun başkanı olarak görülmektedir. Aşiretler arasındaki savaşlarda birbiri ile anlaşabilen veya güçlü bir aşiretin otoritesini kabul eden aşiretler bir araya gelir ve böyle-

ce diğer aşiretlere karşı hak ve çıkarları aynı olan bir siyasal birlik doğar. Bu konfederasyonun başkanlığı da kendisine geçer.

Aşiret ise bağımsız bir siyasal birlik olup kabilelerin çıkarlarının savunulduğu ve temsil edildiği yegâne merkezdir. Aşiret reisi, aşireti içinde kudret ve kuvvetini hissettiren kabilelerden seçilir. Bu bakımdan kabileler arasında hızlı bir yarışma vardır ve bu yarışma siyasal görünüştedir.

Fakat aşiret hayatının çok eski devirlerini açıklayan bu organizasyon, günümüz şartlarında değişerek meydana gelen organizasyondan çok farklıdır. Bir kere eski düzende, zoma diye bir kademe bulunmazken, toplum dinamizmi yeni düzene geçişte böyle bir mekanizma yaratmıştır. Yani, eskiden, kabileler tamamen ayrı ayrı konaklama birimleri meydana getirirken, bugün birçok kabilelerden üyeler yan yana gelerek, bir konaklama birimi meydana getirebilmektedirler. Buna sebep eskiden dış faktörlere karşı kabile içi danışma, güvenliği sağlama yeter ve elverişli iken, özellikle Cumhuriyetin ilânından sonra, merkezi idarenin ve ona paralel olarak mahalli idarelerin güç kazanması sonunda yavaş yavaş zayıflayan aşiretlerde, kabile içi dayanışmanın yeterli olmayıp aşiret içi dayanışmanın gerektiği inancıdır. İşte bu özellik, toplumun yeni düzene geçişinde, bir buhranı önlemekte ve eski müesseselere yine fonksiyonel bir karakter vermektedir. Bu, teorik model bölümünde tartışmasını yaptığımız bir tampon mekanizmadır. Ve bu özellik yeni organizasyona, akrabalık bağı ötesinde tamamen siyasal bir görünüş vermektedir. Böylece toplum dinamizmi siyasal yetkiyi, ulu kişi, aşiret ve kabilelerden almakta doğrudan doğruya zoma reisinin kişiliğinde birleştirmektedir. Bu bakımdan yeni aşiret organizasyonunu akrabalık bağı yanında siyasal faktörlerle de açıklamak faydalı olur.

d) Aşiretlerin, Kabilelerin Meydana Gelmeleri, Gelişmeleri ve Dağılımları

Aşiret ve aşiretin kabilelerinin meydana gelmesi büyük ölçüde akrabalık ile ilgilidir. Şerefnameye göre kabileler, ekseriye kendilerine isim veren adamın adı ile çağırılır. Diğer

taraftan yine Şerefname, bütün Kürtlerin Bacan ve Bolhan olmak üzere iki soydan geldiğini söyler.²³ Ayrıca Alikan Aşireti'nin ulu kişi olarak tanıdığı Mira'ya bağlı başka aşiretler de vardır. Duderan, Soran, Garzan, Kıçan, Mehmedîyan, Tayan, vs. de Mira soyundan gelmektedir. Tespit ettiğimize göre Mira, Suriye'de oturan ve büyük bir aşiret olan Mira'nın da başkanıdır. Bu duruma göre Alikan Aşireti Mira'ya bağlı iken zamanla büyümüş, nüfusu, gücü, kuvveti artmış ve Mira'dan ayrılarak ayrı bir aşiret halinde belirmiştir. Bu durumu Alikanlılar'ın sözü gayet güzel açıklamaktadır.

Mira mir (büyük)

Alikan Vezir

Duderan saypîr (köpek)

Mira büyüktür. Alikan, onun veziridir. Duderan ise köpeğidir. Bu söz Mira soyunu açıkladığı gibi, Mira'ya bağlı olan aşiretler arasında birtakım farklılaşmaların olduğunu da açıklayacak güçtedir.

Alikan Aşireti'nin kabileleri olarak saydığımız Cudigan, Çengovan, Birivan, Mehman, Şehevan, Şehidan, Neciman, Ozigan ise (Alikan'ı bir reis olarak kabul ettiğimiz takdirde) Alikan'ın oğulları gibi anlayabiliriz. Aşiret ve kabilelerin daha ziyade reisin ismi ile ifade edildiğini ise, yukarıda belirttiğimiz gibi Şerefname kaydetmektedir. Zamanla bunların birisi diğerleri aleyhine olarak olanağanüstü gelişip nüfus ve güç bakımından arttığı zaman yeni bir aşiret meydana gelebilir. Fakat aşiretin büyümesi tamamen kendi bünyesi içinde olmaktadır. Aşiret ve kabileye başka aşiretlerden hiçbir zaman üye katılamaz. Fakat aşiretler arasında, çok önceki savaşlarda olduğu gibi, bir silahlı çatışma sonunda bazı aşiretler büyük aşiretlere tabi hale getirilebilir. Aşiretlerin ve kabilelerin meydana gelmesi, gelişmesi ve dağılmaları İbni Haldun'un devlet felsefesi ile de yakından ilgilidir. Gerçekten aşiret içinde güç, şahıslarda toplanarak nimetler ve refah vasıtaları çok gelişir ve uygun ölçülerde halka dağıtıldıktan sonra aşiretin ihtiyarlama çağı başlayıp kabileler belirli otoriteden ayrı, merkezileşmeye doğru gitmektedirler. Diğer ta-

23. Şaraf Al-Bin, *Şerefname* (1, 158) |A., s. 1091

raftan²⁴ Sorokin ve Toynbe gibi sosyolog ve tarihçiler de çözümleri bir mistisizm havası ile izah etmektedirler.²⁵

3. Konut (Çadır)

Çadır coğrafi koşulların aksettirdiği, çevre koşullarının ve göçebe hayatının bünyesine en iyi uyan ve çevre koşullarının etkisini taşıyan bir konut şeklidir. İnsanlar çevrelerinde buldukları ve kendi yarattıkları malzemeleri her yerde aynı şekilde kullanamazlar. Dolayısıyla konutların meydana getirilmesinde coğrafi etkenler kadar alışkanlıklar, gelenek ve görenekler, istekler ve eğilimler de büyük rol oynar. Konut şekilleri ile coğrafya (yapı malzemesi ile çevre şartlarının bağıntısı yönünden), etnoğrafya (mesken tipleri ve bunların dağılışı yönünden) de meşgul olur. Sosyoloji ise konutu, sosyal bütün içindeki yeri ve sosyal bütünü sağlamadaki rolü yönünden açıklamaya çalışır.

a) *Neden Çadır: Çadırı Yaratan Faktörler*

aa) Mülkiyet

En önemli faktör mülkiyetle ilgilidir. Göçebeler toprağa bağlı olmadıkları ve en ufak toprak mülkiyetine sahip bulunmadıkları için göçtükleri yaylalara veya kışlaklara konutlarını da götürmek zorundadırlar. Göçebelere sınırları belli yaylak ve kışaklardan faydalanma hakkı verilirse, belki oralarda sabit konutlar kurabileceklerini düşünebiliriz. Fakat o zaman, göçebeliliğin bünyesinden epeyce uzaklaşmış olur.

bb) Göçebe Hayatının Devamlı Göç İsteyen Özelliği

Göçebe, pratik olmak zorundadır. Toprağa bağlı olmayıp devamlı göç halinde bulunduğu için bütün malzemesi, bu arada konutu, kolayca taşınabilir bir cinsten olmalıdır. Göçebe her an hayatın çeşitli zorlukları ile karşı karşıyadır. Ge-

24. İbnî Haldun *Mukaddema*, İ. Çev. Zakir Kadri Ugan, MEB Yayını, Ankara 1954, s. 452-453

25. Sorokin ve Toynbe, P. Sorokin-A. Toynbe, Çev. E. Güçbilmez. SBF Yayını, Ankara 1964, s. 28-33

rektiğinde anı kararlar alıp bir yayladan başka bir yaylaya göç edebilir. Çadırın kurulması, sökülmesi, taşınması gayet kolaydır. Çadır, dışarıdan gelen çeşitli tehlikeler, saldırılar karşısında toplanıp daha çevik hareket etmeyi tehlikesiz bölgelere göçmeyi mümkün kılar. İşte bilhassa bu göç hareketi onun pratik olması zorunluluğunu ortaya çıkarır bir faktördür.

cc) Malzeme ve İklim

Diğer bir faktör malzeme ve iklimle ilgilidir. Göçebenin, konutu olan çadırı meydana getirmek için dışarıdan malzeme almasına lüzum yoktur. Çadırın esas malzemesi olan kılı, yetiştirdiği siyah kıl keçilerinden elde eder. Diğer taraftan, göçebe, yazın sıcak günlerini yaylalarda daha iyi geçirir. Çünkü, çadır havayı daima serin tutar. Kışın ise kısmen sıcak bölgelere göçtükleri için, çadır içi kısmen sıcak kalıp, dışarının soğuşundan etkilenmez. Siyah keçi kılı yağmur suyunu geçirmez. Çünkü yağın yağmurlar, kılların örgüleri arasındaki gözenekleri doldurur. Bu sırada içerte biraz düşer, sonraları ise çadırın etrafındaki hendeklere akar.

dd) Fayda

Çadırı yaratan önemli bir faktör de ondan faydalanma tarzıdır. Çadırın yapılış amaçları ile şekil ve tertipleri arasında büyük bir ilgi vardır. Çadır, göçebe toplumuna yerleşik bölgelerin evlerine nazaran daha fazla fayda sağlamaktadır. Bir kere, büyüyüp küçülmesi gayet kolaydır. Büyüklük ve küçüklük yaz ve kışa, aile ve hanenin genişliğine, yetiştirilen hayvan sayısına bağlıdır. Diğer taraftan her zaman tabiatın sıcaklığında ve tabiatla devamlı mücadele halinde olan bir insanın karakter ve kişiliği, her şeyden evvel hürriyet ve atılganlık ile yoğrulmuştur. Çadır, bunların bu arzularını daha iyi karşılayan bir kuruluştur. Ayrıca toplumdaki biricik ekonomik faaliyet hayvancılık olduğu için, hayvansal ürünlerin korunması ve saklanması da geniş örgütlü konutlara ihtiyaç göstermemektedir.

b) Karaçadır (Bk. Daha önce zikredilen resimler)

Karaçadır göçebe topluluğunun en belirgin özelliklerinden biridir. Sabit, devamlı evlere geçmeden önce birtakım konut şekilleri de vardır ki, karaçadır bunlardan biridir. Yerleşik hayata geçilirse çadır da ortadan kalkar.²⁶

aa) Malzemesi

(i) Siyah keçi kılı, (ii) direk, (iii) kamıştan yana yana getirilerek bağlanan ve çadırın yanına gerilen gergi. Bazı yerlerde bu gergi, taşların üst üste konması ile sağlanır. Bazı yerlerde ise ağaç dalları kullanılır. Burada konaklanan arazinin çevresinin imkânları önemlidir. (iv) Sağlam ıpler, (v) kazıklar.

Çadırdaki kullanılacak malzeme miktarı, büyüklüğüne göre değişir. Normal bir yayla çadırı yukarıdaki malzemeleri ile birlikte 100 kilo kadar gelir. Kışlaktaki çadırları ise çok büyüktür.

bb) Dokunması

Çadırın dokunması kadınlara ait bir iştir. Önce 70 cm kadar eninde, 8-9 metre kadar uzunluğunda (bu uzunluk çadırın büyüklüğüne göre değişir) bantlar dokunur. Bir çadırı meydana getirebilmek için 7-8 tane bandı yan yana getirip dikmek lazımdır. Bu bantlar dışında herhangi bir parça yoktur. Çadır bütündür. Tüm olarak dokunmaz. Çok yorucu olduğu ve fazla kıl istediği için her yıl birkaç bant dokunur. Bir çadır 7-8 yıl kullanılır, fakat eskidiği zaman tüm olarak değil, her yıl bir-iki bandı yenilenir. Böylece her yıl, her aile bir iki çadır bandı dokumak zorundadır. Çadır dokunan ve istar denilen tezgâhlar yine yerlidir ve aşiret tarafından yapılır.

cc) Kurulması, Sökülmesi

Çadırın kurulması ve sökülmesi kadınların vazifesidir. Normal bir yaylak çadırı, 4-5 metre kadar eninde, 8-9 metre

26. Ali Tanoğlu, a.g.e., s. 208

uzunluğunda olmak üzere 35-45 m² lik bir alan kaplar. Çadır rüzgâr yönünden tersine ve enine kurulur. Çadır direkleri havaya kaldırılır. Direkler çadır sahibinin toplumsal statüsüne göre az veya çoktur. En az iki direkli olur. Direklerin uçlarında arkaya, öne ve yana geçirilen ipler, toprağa rapt edilmiş kazıklara saptanmıştır. Ortadaki direklerin boyu yanlardaki direklere göre biraz daha uzundur. Böylece ortadan yanlara doğru bir revnaklık meydana getirilmiştir. Bu özellik çadıra, rüzgâra karşı esneklik sağladığı gibi estetik bakımdan da güzellik kazandırır. Diğer taraftan çadır ipleri esneyerek rüzgâra dayansın diye çok geniş tutulmuştur. Şiddetli rüzgârlarda çadırın yırtılması baş gösterirse, direkler aşağı indirilerek tehlike atlatılır. Çadırın etrafı, özellikle arka kısmı, kamışlardan meydana getirilen hasır ve gergilerle kapatılır. Bu sayede çadır kapalılık gösterir. Bazı yerlerde hasır temin edilemezse taş ve ağaç dallarından faydalanılır.

Hasırlar çoğu zaman yüksek kemerler üzerine gerilir. Böylece çadırın devamlı hava alması sağlanmış olur. Çadırın kurulması ile birlikte hemen hendek kazılır, böylece yağın yağmurların oraya akması, çadırın içine zarar vermemesi sağlanmış olur. Diğer taraftan çadır kurulmadan önce yeri pekleştirilir.

dd) Çadırın İç Bölümleri

Bu kıl oda, dış etkilerden korunmuştur. Şekil 2'de çadırın iç taksimatı bütün ayrıntıları ile gösterilmiştir. Görüldüğü gibi hane reisinin, misafirlerin, gıda maddelerinin, ürünlerin, kadınların, erkeklerin yerleri ayrı ayrıdır. Bu şekil, baba otoritesine dayanan bir düzende ve otoriter kültürde düzen ve disiplinin sağlanarak karışıklığın önüne geçen en güzel bir usuldür. Çadır içinde reisin ve ocağın yerleri arasında yakınlık vardır. Aile veya hane reisi daima ocak yanındadır.²⁷ Zira soy-sop'un yani aile ocağının devamında reisin büyük rolü vardır. Böylece maddi bir yapı olarak ocak ile aile reisi ve soy-sop arasında bir ilgi kurmak mümkündür. Bu bölünme hemen hemen bütün çadırlarda vardır. Fakat aile-

27. H. de Planhol, a.g.e., fig. 41

R. Montegne, a.g.e., s. 20

nin gelir seviyesine göre bunlar azalır veya çoğalır. Kışlak mıntıkalarındaki çadırın iç bölümü de hemen hemen aynıdır. Yalnız gerektiğinde hayvanlarla bir arada kalınacağı için çok geniş çadırlar kurulur. Yarısında insanlar, yarısında hayvanlar kalır (Bk. Resim 1, 2, 3, 4)

ee) Çadır ve Sosyal Statü

Göçebe toplumunda çadır, sosyal statüleri ve sosyal kademeleri gösteren ve tayin eden esaslı bir unsurdur. İki direk üzerine konmuş çadırlar çobanlara ve yoksullara aittir. Normal çadırlar 4-5 direkli olur. 6-7 direkli çadırlar reis çadırları veya ulu kimselere ait çadırlardır.²⁸ Ayrıca çadırların kuruluşunda gözetilen sıra; çadırın reis çadırına göre uzaklığı veya yakınlığı, onun statüsünü tayin edebilir. Reis çadırın hemen hemen en öndedir. Akrabalarının, yakınlarının çadırları onun çevresindedir. Daha sonra ileri gelenler ve diğerlerinin çadırları bulunur. Diğer taraftan çadırların içindeki araç ve gereçlerin çeşitliliği, pahası onun sosyal kademelerdeki yerini gösterebilir.

ff) Göçebe Çadırının Özellikleri

Göçebe Çadırında birtakım fiziki ve sosyolojik özellikler görmek mümkündür.

Fiziki Özellikler

Yapılması ve taşınması kolay ve az masraflıdır, kurulması ve sökülmesi kolaydır, kar ve yağmur yağışlarını geçirmez, yazın serin tutucu, kışın da etrafının sağlamlaştırılması sayesinde sıcak tutucu özelliği vardır. Dumanı ve pis kokuları dışarı çıkarır, icabında genişleyip daralabilir, çok sağlam ve dayanıklıdır.

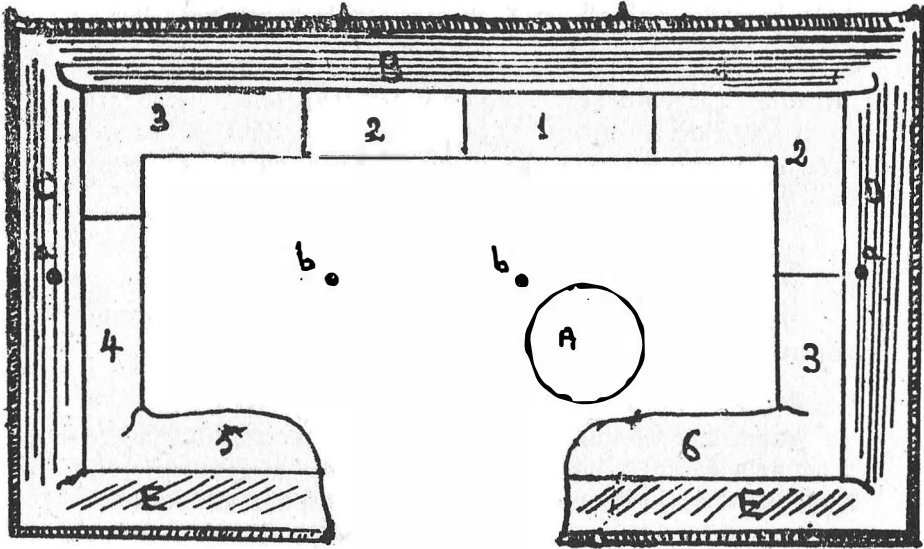
Sosyolojik Özellikler

Çadırın kuruluşu reis çadırına göre uzaklığı yakınlığı onun sosyal statüsünü tayin eder. Çadırdaki orta direk sayı-

28. Direkleri sayarken şaşırılmamalıdır. Çadırdaki cepheyi gözönüne alırsak üç sıra direk vardır. Bu ulu çadırlarda dört sıra olabilir. Burada söz konusu olan ikinci sıradaki direk sayılarıdır.

ları sosyal kademeleri gösterir. Esaslı bir yurttur, bütün hanenin toplandığı yerdir. Çadır kutsaldır. Allenin veya hanenin acı tatlı bütün ilişkilerinin geçtiği yerdir. Çadırın yanında kül yığınının azlığı veya çokluğu hane veya aile reisinin misafirperverliğini gösterir. Çadırın yapılış ve kuruluşundaki bazı özellikler, araç ve gereçlerdeki bazı esaslar onun hangi aşirete ait olduğunu gösterir.

ŞEKİL 2 : DÖRT DİREKLİ BİR ÇADIRIN İÇ BÖLMELERİ

A. Ocak	1. Reis'in yeri
B. Yiyecek ve giyecek çuvallarının yeri	2. Misafirlerin yeri
C. Peynir, yün vs. stokları	3. Yetişkin oğulların yeri
D. Kap-kacak yeri	4. Kadınların yeri
E. Çalı-çırpı yeri	5. Genç kızların yeri
a. Yan direk	
b. Orta direk	

II. TOPLUMSAL EKOLOJİ

A. TARİHSEL GÖRÜNÜŞ

1. Genel Tarihsel Görünüş

Bir grubun sosyal organizasyonunu incelerken tarihini, nereden geldiğini, ne olduğunu araştırmak önemlidir. Fakat tarihin yaratılıp, yazılması nüfus ve zamanla ilgili olduğu kadar mekanla da ilgili olduğu için, göçebe topluluklarda tarihsel gelişimi kavramak çok zordur. Özellikle Moğollar gibi örgütlü bir devlet seviyesine ulaşmamış topluluklarda, bu husus, daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır.²⁹ Bu bakımdan biz, Alikan Aşireti'nin tarihine ait esaslı bilgi toplayamadık. Yalnız Alikan Aşireti'nin hareket alanı ve Kürtlerin tarihçesi hakkında kısa ve genel bir bilgi vermekle yetiniyoruz.

Van Gölü çevresinde yapılan çeşitli arkeoloji kazılarının çok eski uygarlıklara sahne olduğunu, gerek tarihten önce, gerek tarihsel çağlarda, doğudan batıya ve batıdan doğuya doğru yapılan birçok istilaların yolu üzerinde bulunduğunu göstermektedir. Bilhassa kavimler göçü sırasında Doğu Anadolu devamlı bir savaş alanı halinde idi. 1071 senesinde Selçuklu istilâsına kadar Anadolu, nüfus bakımından çalkalandı durdu. Moğol egemenliği ise daha kanlı oldu. Moğollardan sonra Anadolu hızlı bir Türkleşme devresine girdi. 1299 senesinde kurulan Osmanlı Devleti zamanında Doğu Anadolu'da çeşitli nüfus hareketleri ve yerleşmeler olmuşsa da bunlar bir desteklemeden öteye gidememiştir.³⁰ Osmanlılar'ın ilk yüzyıllarda İranlılarla yapılan savaşlar, Doğu Bölge-

29. B.Y. Waladimirtsov, a.g.e., s. 61

30. Hamit Sade Selen, **Türkiye'nin Etnik Bünyesi**, SBF, IV. sınıf için teksir edilmiştir, 1957-1958, s. 33-35; Osman Turan, **Büyük Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da Türk Destanı**, Türk Yurdu, Sayı 6, Ağustos 1959, s. 2-8

Faruk Sümer, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihimizdeki Yeri**, Türk Yurdu, Sayı 2, Nisan 1959, s. 13-14.

Fuat Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşel Meselesi**, Belleten, Sayı 28, Ankara 1943, s. 266-276 Mehmet Eröz, **Türk Köy Sosyolojisi Meselesi ve Yörük Türkmen Köyleri Sosyolojisi Konferansları**, 6'ncı Kitap, 1965-1966, İstanbul 1966, s. 126

sinin iç yöresinde, bilhassa Van Gölü çevresinde büyük zararlar sebep oluyordu. Bu bakımdan Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi, ancak, Sünniliğin Şiilik üzerine bir zaferi olarak düşünülebilir. Çünkü burada aynı ilin (Oğuz-Türkmen) çocukları, aynı ülkede birbirleriyle savaşmışlardır.³¹ Bu bakımdan Doğu Anadolu ve özellikle Van Gölü havzasında son asırlarda görülen iktisadi, sosyal ve kültürel bir gerilik, bu bölgeden çeşitli yerlere kalabalık küteler halinde göçler, yani, nüfus azalması ve istilalardır. Bu tarihsel gelişim içinde şehirlerden uzak, kışlak ve yaylaklar arasında yer değiştiren, Van Gölü havzasında ve Güneydoğu steplerinde hareket eden Kürtler, ancak 14. ve 15. asırlarda Türklerin yardımı ile bir varlık olmaya başlamışlardır. Zaten Kürtler hakkındaki bilgiyi de bu tarihten itibaren bulabiliyoruz.³² Özellikle Osmanlı-Safevi Savaşları Kürtlerin bir varlık olarak ortaya çıkmalarını sağlamıştır.

2. Alikan Aşireti

Alikan Aşireti hakkında ilk esaslı bilgiyi, Sultan Abdülmecit'in 1891 yıllarında Doğu illerinde kurduğu Hamidiye Alayları kuruluşu ile saptayabiliriz. Alikan Aşireti, bu çağda kurulan 36 alaydan biri değilse de, o sırada aşiretler arası çatışmalarda büyük rol oynamıştır. Zaten Hamidiye Alayları daha ziyade Muş, Bingöl, Ağrı, Urfa illerindeki aşiretlerden meydana getirilmiş Siirt bölgesindeki aşiretlerden alay teşkil edilmiştir. Aşiretin ihtiyarları, o tarihli olayları, hayal-meyal anlatabilmektedirler.³³

31. Faruk Sümer, a.g.m., s. 14

32. Şeref Han, Şerefname, a.g.e.

Z. Fahri Kırzioğlu, Kars Tarihi Cilt I, 1951, s. 96.

Z. Fahri Kırzioğlu, Kürtlerin Tarihi (Kökü) Türk Yurdu, Sayı 6, Nisan 1963. s. 19-53

33. Şerif Fırat, Doğu illeri ve Varto Tarihi, MEB Yayını, Ankara 1961, s. 96-107

Minorsky, I. A., s. 1106

Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri, Barış Dünyası, Sayı 13, Nisan 1953, s. 241-243; Sultan Hamit Doğu Anadolu'da başkaldırmaya başlayan

B. ALİKAN AŞİRETİNİN HAREKET ETTİĞİ SAHANIN SOSYAL YAPISININ BAZI ESASLARI

Bir toplumu, diğer toplumlardan ayırarak sırf kendi başına bir varlık gibi ele alamayız. Çevresinin gerek coğrafi, gerek beşeri şartları ve kültürü, o toplum üzerinde çok büyük etkiler yapar. Özellikle göçebe toplum devamlı hareket halinde bulunduğu için hareket sahasındaki beşeri şartlarının çok büyük ölçüde etkisi altında kalmakta, dolayısıyla göçebe, sosyal ve ekonomik organizasyonun meydana gelmesinde, bu organizasyonda meydana gelen değişmelerde, eski ve yeni müesseselerin birbirlerine bağlanmasında çevre faktörlerinin rolü çok büyük olmaktadır. Bu bakımdan biz burada, çevrede nüfus artışı, toprak mülkiyeti, hayvancılık, eğitim, dil, yol gibi sosyal yapının problemimiz bakımından önemli olan bazı temel faktörlerine değineceğiz.

1. Nüfus

Çizelge 9 bize, Aşiretin en mühim hareket alanı olan Sirt, Diyarbakır ve Bitlis bölgelerinde genel nüfusu; Çizelge 10 genel nüfusun, köyler ve şehirler itibariyle dağılışını; Çizelge 11 ve Şekil 3 ise yine bu bölgelerde nüfus artışını göstermektedir. Bu duruma göre bölgenin nüfusu çok geniş ölçüde tarımsal yapıya sahip olup, çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu özelliklerin göçebeler bakımından önemi şudur: Bu tarımsal nüfusun aşırı bir şekilde artması, onların devamlı olarak toprak, mera ve yayla isteklerinin artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla endüstrileşmenin az oluşu, büyük nüfus kitlelerini çalıştırabilecek iş yerlerinin mevcut olması halkı daima tarım sektörüne sevketmekte, onların toprak ve yayla isteklerini artırmaktadır. Bu ise gö-

Ermenilere karşı Kürtleri bir tampon olarak kullanmak amacıyla 36 Hamidiye Alayı teşkil ettirdi. Aşiret Reislerine de Alay Komutanlığı ve Kaymakamlık unvanı verdi. Bunlar okuması-yazması olmayan kimselerdi. Her alay 1200 atlı idi. Alaylar Padişah tarafından silahlandırılmıştır. Sonraları bu aşiretler zamanla kendi aralarında mücadeleye girmişlerdir. Zaten Sultan Hamid'in esas amaçlarından biri de bu idi; Kürtleri kendi aralarında mücadeleye sevk ederek birleşmelerine ve bağımsızlık istemelerine engel olmak.

çebelerin hareket alanını daraltmakta, yaylaların ve kışlakların kira bedellerinin artmasına sebep olmakta, çeşitli yayla ve kira anlaşmazlıkları dolayısıyla göçebelerle köylülerin arası gerginleşmekte, ekolojik bir problem ortaya çıkmaktadır.

2. Ekonomik Durum

Çizelge 12'de nüfusun meslekler itibarıyla dağılışını görüyoruz. Bitlis'te Nüfusun % 89-90'ı, Siirt'te % 82'si, Diyarbakır'da % 79-80'i çiftçilerden meydana gelmektedir. Aktif nüfusun meslekteki yerini gösteren 13. Çizelge sanayi sektörünün çok geri olup, büyük ölçüde tarımsal sektörün hakim olduğunu göstermektedir. Fakat iş organizasyonu, ulaştırma ve banka organizasyonu gibi imkânların sağlanmaması yüzünden, bu sektörde de büyük bir işsiz ve malı-mülkü olmayan bir kitle göze çarpmaktadır.

Toprak mülkiyeti ve aile genişliklerini gösteren 14. Çizelgeye göre, 0-10 dönüm arasında toprağı olanlar Bitlis'te % 57, Mardin'de % 33, Diyarbakır'da ise % 33 olduğu halde, bunlar sırası ile toprağın 4.9-2.9 ve 1.9'unu işlerler. Diğer taraftan Bitlis'te ailelerin % 2.4 Mardin'de % 4.5 Diyarbakır'da 6.6'sı sırasıyla toprağın % 28-49-63'ünü işlerler. Bu ise bölgede toprak ağalığını doğrulayıcı bilgilerdir.³⁴ Zaten Bitlis'te arazinin % 75'i, Mardin'de % 45'i, Diyarbakır'da ise % 30'u dağlık ve tarla tarımına elverişsizdir. Bu bakımdan ekonomik durumu tayin eden esaslı faktör hayvancılıktır. Çizelge 15'de yine de bu üç ilin hayvan sayıları görülmektedir. (Bu çizelgeler ileride büyük ölçüde işimize yarayacaktır.) Ticaret, hizmet, sanayi sektörü gelişmemiştir. Bütün bu ekonomik faktörlerin hayvancılıkla uğraşan göçebe aşiretin çevre, köy ve şehirlerle bütünleşip sosyal organizasyonunun gelişmesinde çok büyük rolü vardır.

34. Ali Aras, **Güneydoğu Anadolu'da Arazi Mülkiyeti ve İşletme Şekilleri**, AÜZFY, Ankara 1956, s. 54-56

Harmandalioğlu, **Doğuda Kıtık Vardı**, Toplum Yayınları, Ankara 1965, s. 285

Mehmet Emin Bozarslan, **Doğunun Sorunları**, Ankara 1966, s. 8-9

3. Dil, Eğitim ve Öğretim

Çizelge 16 bize, çevrede konuşulan dili, Çizelge 17 ise eğitim ve öğretim durumunu göstermektedir. Bu duruma göre hakim dil Kürtçe olup Bitlis'te % 64, Siirt'te 71.2, Diyarbakır da % 65.9 civarında konuşulmaktadır. Arapça ise Bitlis'te % 1.5, Siirt'te % 15, Diyarbakır'da % 1 civarındadır. Bu özellikler bölgenin Türkiye ile bütünleşmesine büyük bir engeldir. Dolayısıyla göçebe aşiretin, Türkiye ile bütünleşmesi, bölgenin yani, Doğu Anadolu'nun Türkiye ile bütünleşmesiyle çok yakından ilgilidir.

Örneğin okuyup-yazma bilen nüfus, Bitlis'te % 15, Diyarbakır'da ise % 20 civarındadır. Bu bakımdan bölgede, toplumun dışarı açılması ve bütünleşmesiyle ilgili olan, birbirine bağlı bu iki faktör çok elverişsizdir.

4. Yol, Haberleşme, Sağlık

Toplumun dışarıya açılması ile ilgili olarak önemli faktörlerden biri de yol, haberleşme, sağlıktır. Çizelge 18, bölgenin yol durumunu göstermektedir. Harita 1'de görüldüğü gibi ancak iller ve kasabalar birbirine bağlanabilmektedir. Köy yolları yok denecek kadar azdır. Ve yolların büyük bir kısmı kışın kar ve çamurda işlemez durumdadır. Yol şebekesine bağlı olarak otomobil otobüs, kamyon gibi taşıma araçları gelişmemiştir. Halbuki yol sosyal gelişme ve bütünleşmede en mühim faktördür. Bu imkânın kısıt olması haberleşme, sağlık, eğitim gibi hizmetlerde de aksamalara sebep olmaktadır.³⁵

C. ALIKAN AŞİRETİ'NİN ÇEVRESİYLE OLAN İLİŞKİLERİ

Alıkan Aşireti'nin her şeyden önce mevsim, arazi, iklim şartları ve bitki örtüsüne göre değişen, ikili bir sosyal organizasyonu vardır.

(I) Yaylalarda meydana getirilen organizasyon. (II) Kışlaklarda meydana getirilen organizasyon.

35. Cavit Orhan Tütengil, İktisadi ve İhtimal Bakımdan Türkiye'nin Kara Yolları, İstanbul 1961, Özellikle Giriş ve Sonuç kısmı

Burada üçüncü bir organizasyon şekli daha sayabiliriz ki bu göç durumudur. Çünkü göçler sırasında aşağı yukarı farklı bir organizasyona ihtiyaç vardır. Gerek yaylak, gerek kışlak bölgelerde aşiret, çevresiyle devamlı ilişki halindedir. Kendinin yegâne iş-güç sahası ve geçim tarzı hayvancılık olduğu için, diğer ihtiyaç maddelerini çevresinden sağlar. Daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi kışlak bölgelerde, tamamen köy içlerinde ve çadırlarda kaldıkları için bu ilişki daha yoğundur. Burada yün, peynir ve koyun ile ekin, şeker, çay vs. trampa edilir.

Fakat esas ilişki göçler sırasında olur. Göç sırasında bütün aşiretler, hareket halinde olduğu için yol boyunca birbirleriyle karşılaşır, haberleşirler. Diğer taraftan, göç sırasında aşiret, köy, kasaba, şehir gibi çeşitli topluluklarla karşı karşıya geldiklerinden kültür yayılmasından, kültürlerini karşılıklı etkilerinden bahsedilir. Burada özellikle zoma ismi altında, aralarında akrabalık bağı bulunmayan, yani akrabalığa dayanmayan yerleşme düzeni olarak anladığımız gruplar çok büyük rol oynarlar.

Bu grupların ilişkileri çeşitli aşiretlerin etnik kastlarını karşı karşıya getirir. Bu ilişki grupları, yani etnik kastlar gerek kışlak, gerekse göç mahallerinde yerleşik tarımsal toplumlarla karşı karşıya geldikleri zaman etnik tabakalaşma zamanla sosyal tabakalaşmaya doğru gelişmektedir. Gerek göçlerin yaya olarak yapılması, gerek yaylak ve kışlaklardan Bitlis, Tatvan, Ahlat, Siirt, Batman, Diyarbakır gibi büyük merkezlere yaya ve hayvanla gidip gelme, haberleşmeyi daha yoğun bir hale getirir. Alikan Aşireti'yle diğer aşiretler arasında etnik kast meydana geldiği gibi, aynı aşiretin köy ve kasaba gibi topluluklarla olan ilişkilerinde de böyle bir kast meydana gelebilir. Fakat bu sefer kastın üst kısmında olan yerleşik yani toprağa bağlı halktır.

Bu genel görüşlerden sonra Alikan Aşireti'nin çevresiyle olan ilişkilerinde birçok özel durumların da meydana geldiği konusuna geçebiliriz.

ÇİZELGE 9 : YAYLAK VE KIŞLAK ALANLARINDA NÜFUS

	1945		1950		1955		1960		1965	
	<u>Sayı</u>	<u>Km² düşen</u>	<u>Sayı</u>	<u>Km² düşen</u>	<u>Sayı</u>	<u>Km² düşen</u>	<u>Sayı</u>	<u>Km² düşen</u>	<u>Sayı</u>	<u>Km² düşen</u>
Bitlis	71.950	11	88.636	13	111.187	13	128.966	15	154.509	18
Siirt	133.627	12	156.703	14	191.234	16	232.243	20	263.054	23
Diyarbakır	249.949	18	293.738	20	243.903	22	401.884	26	476.974	30

Kaynak: DİE, 1945-19501055-1960-1965. Genel Nüfus Sayımları

ÇİZELGE 10 : YAYLAK VE KIŞLAK BÖLGELERDE ŞEHİR VE KÖY NÜFUSU

	1960		1965		1960 = 100	
	Kesin Sonuç		Geçici Sonuç		1965 Yılında Nüfus	
	<u>Şehirli</u>	<u>Köylü</u>	<u>Şehirli</u>	<u>Köylü</u>	<u>Şehirli</u>	<u>Köylü</u>
Bitlis	26.94	73.06	28.29	71.71	125.8	117.6
Siirt	24.43	75.57	28.54	71.46	137.3	111.1
Diyarbakır	31.03	68.97	34.08	56.92	130.4	113.4

Kaynak: Polarize Bölge Seçimi ve Aranan Şartlar.
İzmir Ticaret Odası, İzmir. 1965 (Bk. Çizelge 7)

Bu teksir, 7.10.1966'da Erzurum'da Doğu Anadolu'yu Kalkındırma seminerine sunulan bir tebliğdir.

ÇİZELGE 11 : YAYLAK BÖLGELERDE NÜFUS ARTIŞI
(İl ve İlçe merkezlerinin Nüfusu Hesaplara Dahil Edilmemiştir)

	1945	1950		1955		1960		1965		1963	1945'e göre
	<u>Nüfusu</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Nüfusu</u>	<u>Artış</u>
Bitlis											
(Merkez)	150.24	4.233	28.2	3.394	17.6	3.662	16.2	1.462	5.5	27.775	84.9
Adilcevaz	2.669	1.423	53.3	1.974	49.2	1.857	30.6	616	7.8	8.539	219.9
Ahlat	4.374	1.274	29.1	1.967	28.8	1.643	21.8	296	3.1	9.574	118.8
Hizan	10.165	1.796	17.6	1.090	15.9	2.491	17.9	1.638	10.0	18.001	77.1
Mutki	10.734	2.764	25.7	3.118	24.3	2.697	16.9	1.406	7.6	20.053	86.8
Tatvan	7.745	1.761	35.6	1.639	15.6	3.457	28.5	1.391	8.9	16.993	119.0
Toplam	50.711	14.253	28.1	14.001	21.8	15.827	20.2	6.812	7.2	100.935	100.0

Kaynak: Köy Envanter Etüdları İlgili İller, s. 28

ÇİZELGE 12 : MESLEKLERİN DAĞILIŞI (15 ve DAHA YUKARI YAŞLARDAKİ NÜFUS)

	Nüfus	Teknik eleman, serbest meslek	Müteşebbisler Memurlar	Satışla ilgili meslekler	Çiftçiler %	Maden ve taş çıkarıcılar	Nakliyat ve muhaber	Sanatkar imalat tamirat	Kalifiye olmayan işçi	Hizmetler	Diğerleri	
Bitlis	53.951	565	809	877	45.879	89	82	571	1.589	812	1.081	1.228
Siirt	103.230	1.139	1.312	1.651	86.873	82	935	839	2.923	1.286	3.954	3.776
D.Bakır	179.227	2.127	2.948	4.208	142.384	80	166	2.283	2.416	2.970	4.326	10.749

Kaynak: DİE 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 361-362

ÇİZELGE 13 : AKTİF NÜFUSUN MESLEKTEKİ YERİ (23 EKİM 1960)

	Ücretli	İşveren	Kendi Hesabına Çalışan	Aile içinde Ücretsiz	Bilinmeyen	Toplam
Bitlis	5.565	206	10.527	35.923	1.252	53.493
Siirt	10.346	337	32.436	56.739	3.377	103.230
Diyarbakır	18.287	1.197	53.972	95.143	10.628	172.227

Kaynak: İzmir Ticaret Odası, a. g. e., Tablo: 11

ÇİZELGE 14: AİLE İŞLETME BÜYÜKLÜKLERİ VE TOPRAK MÜLKİYETİ (DÖNÜM)

	<u>0-10</u>		<u>11-25</u>		<u>26-50</u>		<u>51-75</u>		<u>76-100</u>		<u>101-200</u>		<u>200'den büyük</u>	
	Aile		Aile		Aile		Aile		Aile		Aile		Aile	
	Sayısı	Dönüm	Sayısı	Dönüm	Sayısı	Dönüm	Sayısı	Dönüm	Sayısı	Dönüm	Sayısı	Dönüm	Sayısı	Dönüm
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Bitlis	57	4.9	11.5	4.1	7.1	5.7	2.5	3.4	10.1	21.1	9.4	32.8	2.4	28
Mardin	33.3	2.9	27	7.8	17.6	11.5	6.3	6.4	4.3	6.4	7.0	17.0	4.5	49
D.Bakır	33	1.9	23.8	4.7	16.0	6.9	5.5	5.3	4.4	4.2	8.8	13.6	6.3	63

Kaynak: KIBKEE, Bitlis. Diyarbakır, Mardin, Tablo,18

ÇİZELGE 15: BÖLGENİN HAYVAN MEVCUDU

	BİTLİS			SİİRT			DİYARBAKIR		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963	1961	1962	1963
Koyun	235.095	243.790	244.175	398.900	415.819	400.734	506.370	396.687	433.310
Kıl Keçisi	182.344	184.450	193.680	128.450	198.910	205.643	536.808	369.273	379.396
Tiftik Keçisi	16.930	17.750	19.253	190	-	-	450	689	541
Sığır	83.138	88.743	97.770	254.687	300.163	322.489	213.417	15.830	234.633
Manda	6.811	7.220	7.700	43.650	73.572	77.813	18.921	15.830	20.440
At	3.719	3.780	4.085	23.035	26.606	22.728	15.381	17.089	9.296
Katır	1.694	1.790	1.985	12.600	5.406	5.850	5.658	7.707	4.490
Eşek	3.429	2.895	3.190	10.460	22.173	24.101	42.689	34.869	1.388
Deve	-	-	-	59	40	43	2.036	1.757	1.741

Kaynak: DİE, Zirai Bünye ve İstihsal, 1962-1963, s. 38-46-81

ÇİZELGE 16 : BÖLGEDE KONUŞULAN DİL

	<u>Nüfus</u>	<u>Kürtçe</u>	<u>%</u>	<u>Türkçe</u>	<u>%</u>	<u>Arapça</u>	<u>%</u>	<u>Diğerleri</u>	<u>%</u>
Bitlis	128.966	82.241	64	43.789	34.5	2.630	1.5	366	0.3
Siirt	232.243	166.721	71.2	30.243	13.5	34.777	15	502	0.3
Diyarbakır	401.884	264.948	65.9	134.235	33.4	1.769	0.4	1.105	0.3

Kaynak: DİE, 1960 Genel Nüfus Sayımı s. 151-152

ÇİZELGE 17: ALTI ve DAHA YUKARDAKİ YAŞLARDAKİ NÜFUSUN OKUR YAZARLIK DURUMU

	<u>Nüfus</u>	<u>Bilen</u>	<u>%</u>	<u>Bilmeyen</u>	<u>%</u>
Bitlis	95.849	15.366	15	40.453	85
Siirt	173.984	27.649	15	146.325	85
Diyarbakır	119.386	63.377	20	255.945	80

Kaynak: 1960 Nüfus Sayımı

**ÇİZELGE :18 BÖLGEDE DEVLET
ve IL YOLLAR (1963 Km. OLARAK)**

	<u>Her Mevsimde Geçit Veren</u>		<u>Her Mevsimde Geçit Vermeyen</u>		<u>Toplam</u>		<u>Genel Toplam</u>
	<u>Devlet</u>	<u>İl</u>	<u>Devlet</u>	<u>İl</u>	<u>Devlet</u>	<u>İl</u>	
Bitlis	168	54	-	133	168	187	355
Siirt	143	172	85	328	228	500	728
Diyarbakır	336	287	-	203	336	490	826

Kaynak: DİE, 1963 İstatistik Yıllığı, s. 420 vd.

ÇİZELGE 19: KARA TAŞITLARI SAYISI (1961-1963)
(Rakamlar Özel ve Resmi Arabaların, Taksitlerin Toplamıdır)

	<u>Binek Otomobill</u>			<u>Otobüs</u>			<u>Kamyon</u>		
	<u>1961</u>	<u>1962</u>	<u>1963</u>	<u>1961</u>	<u>1962</u>	<u>1963</u>	<u>1961</u>	<u>1962</u>	<u>1963</u>
Bitlis	42	45	54	26	31	39	144	161	192
Siirt	78	81	97	41	47	51	350	378	411
Diyarbakır	218	238	280	136	173	177	693	767	863

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı, 1963, s. 245 vd.

1. Alıkan Aşiretinin Çevresiyle Olan İlişkilerinde Etnik Kast Göze Çarpmaktadır

Bugün Doğu Anadolu'da bazı köy ve kasabalarda yaşayan halk yakın zamanlara kadar göçebe, yarı göçebe, bir devir yaşayıp, şimdiki şeklini almıştır. Dolayısıyla bu iki halk arasında etnik kök bakımından bir fark olmadığı halde zamanla yerleşme olayı, halklar arasında kastların meydana gelmesine sebep olmuştur. Çünkü din, dil, fizik antropoloji bakımından tamamen birbirine benzeyen bu insanları aynı etnik gruba dahil etmek yanlış bir görüş değildir. Fakat her iki grup arasında kast şeklinde bir farklılaşmanın mevcut olduğu da sosyolojik bir gerçektir. Bu bakımdan köy ve kasabalarda yaşayan halk hiçbir zaman bir göçebeyi adam yerine koyup onunla konuşmaz. Onların kızını almaz. Onlara kız vermez, onları konuk olarak kabul etmez. Aşiretler de kendilerinin fiili olarak köy ve şehir halkları tarafından düşük görüldüklerini bilirler. Fakat kendilerini onlardan daima yüksek tutarlar. Dolayısıyla ilişkileri daha ziyade, alanda kalmaktadır.

2. Göçebe Aşiretlerinin Çevrenin Asayiş ve Güvenliği Üzerindeki Etkisi Büyüktür

Bugünkü şartlar altında göçebe hareketleri, zabıta kontrol altında değildir. Diğer taraftan yine zabıta tarafından göçebeleri hareket alanları da organize edilmemiştir. Bu durumda Van Gölü havzası ve Güneydoğu Anadolu gibi coğrafi bakımdan çok engebeli, yol durumu iyi olmayan, dolayısıyla iyi bir araç ve gereçlerle donatılmamış bir bölgede, göçebe hareketleri bölgenin asayişini geniş ölçüde etkilemektedir. Özellikle ilkbahar başlarında, yaylalara çıkış ve sonbaharda yayla dönüşünde, günlerce hayvanı ile belirli bir bölgeden, köy, kasaba veya şehirlerden geçen göçebeler tarlalara ve ormanlık alanlara pek çok zarar verirler. Ayrıca şehirlerin trafiğinde de büyük aksamalar meydana gelir. Uzun süren gözlemlerimiz göstermiştir ki, göçebelerin geliş ve gidişleri; birkaç gün bir yerde konaklamaları, asayiş ve güvenliğe etki eden olayların da artmasına sebep olmaktadır. (Aynı konulara Pervari Kaymakamı Mustafa Bezirgan ve

temas imkânı bulduğumuz vali, kaymakam, jandarma komutanları, karakol komutanları da işaret etmektedirler).³⁶ Bütün bunların, aşiret üyelerinin iradesi dışında meydana geldiği şüphesizdir. Yani, göçebe aşiret, asayişsizliğe dolayısıyla etki eder.

Diğer taraftan yine göçebe aşiretler kendi iradelerinin dışında çevredeki eşkıyalara da istemeyerek yataklık etmektedirler. Bu daha ziyade korku neticesinde meydana gelir. Fakat bütün bu olaylar aşiretin çevresiyle olan ilişkilerinde aksaklıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır.

3. Aşiret Hayatına Yeni Bir Yön Verecek Olan Ekolojik Problem

Bugün aşiret çok köklü bir sosyal problem ile karşı karşıyadır. Bu, bilhassa yaylak ve kışlak yerlerin kiralınması sırasında, çevresiyle olan ilişkilerinde meydana gelir. Bugün göçebe aşiretler istedikleri zaman istedikleri yaylalara göçüp konaklayamazlar. (i) Cumhuriyetten sonra kademeli olarak, İran, Irak ve Suriye sınırlarının karşılıklı olarak göçebe hareketlerine kapatılması. (ii) Ve yine Cumhuriyetten sonra aşiretlerin geleneksel yaylalarının en yakın köyün, kamu malı haline gelmesini ön gören kanun ve kararların yapılması. (iii) Hızla artan nüfusa paralel olarak köylülerin, toprak ve yaylak gibi mali imkânlarını artırmak istemeleri ve hükümetin bu tatbikatı benimsemesi gibi faktörler neticesinde aşiretlerin hareket sahası daralmış, istedikleri zaman, istedikleri yerlerde konaklayamaz olmuşlardır.

Diğer taraftan kendi geleneksel yaylak ve kışlaklarının zamanla köylülere geçmesi veya köy orta malı haline gelmesi aşiretin herhangi bir yaylada konaklayabilmesi için önceden kiralınmasına bağlıdır. Bu kıra bedeli ise yine yukarıdaki

36. Mustafa Bezirgan, Güneydoğu İlçelerinden Pervari'de Asayiş Bozan Sebepler ve Çareleri, TİD, Mayıs-Haziran 1963, Sayı 282, s. 32-37.

Milliyet, 3-4 Mayıs 1966 (Şaki Hakimo yedi kişiyi dağa kaldırdı)

Cumhuriyet, 16 Ocak 1967, s. 1, Jandarma Tugayı 3000 kişilik bir aşirete baskın yaptı, 16 firari yakaladı.

faktörlerin etkisi altında her yıl biraz daha ağırlaşmaktadır. Dolayısıyla hem geleneksel yaylalarını kaybeden, hem de bir yaylak veya kışlakta konaklayabilmek için çok büyük kira bedelleri ödemesi lazım gelen bir göçebe aşiret için yaşama koşulları çok zorlaşmakta, göçebelerin çevresiyle olan ilişkilerinde pek çok yayla ve kira anlaşmazlıkları meydana gelmekte, bu ise çevrede sosyal problem olarak belirlemektedir. Fakat burada toplum dinamiklerini (teorik model) bölümünde tartıştığımız şekilde bir tampon mekanizmayı yaratamamakta, eski müesseseler fonksiyonelliğini kaybetmekte, buhran meydana gelmekte, bu ise aşiretin çözülmesine, yani yerleşme doğru bir gidişin meydana gelmesine sebep olmaktadır.

4. Çevre Halkının Göçebe Aşiretler ve Göçebeler Hakkındaki Bilgisi

Bütün bunlara rağmen çevre halkın aşiretler hakkında doğru ve kesin bir bilgisi yoktur.

Göçebe Alıkan Aşireti'nin hareket alanında, çeşitli halk üzerinde yaptığımız bir ankette "Size göre göçebe aşiret nedir" sorusuna ilgili kişiler farklı farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan doğruya en yakın olan açıklama yani, ekonomik faktörlerle açıklamayı ancak 6 kişi (% 14.5) yapabilmıştır. Doğruya biraz daha yakın olana millet karakteriyle açıklayanlar, 13 kişi (% 31.7) çoğunluktadır. Diğer faktörler ise büyük ölçüde yanlış olan hükümlerdir.

Bundan başka gerek yaylalarda, gerek kışlaklarda ve gerekse yol boyunda göçebelerin konaklama yerleri de doğru olarak bilinmektedir. Herkes onları daha ziyade hür kişiler olarak bilir. İstedikleri dağ ve yaylalarda, istedikleri kadar konaklayabileceklerini zanneder, yırtıcı, atak ve çevrelerine zarar veren insanlar olarak bilinir. Tabii bütün bu görüşler yanlıştır. Bu bakımdan toplumu dışarıdan bakarak kavramak, çoğu zaman doğru neticeyi vermez. Bununla beraber, özellikle göç olayı, yani göçebelerin akın akın göçmeleri, şehir kasaba ve köylerde, gerek baharda, gerek sonbaharda halkın bazı işlere başlamasına başlangıç teşkil etmektedir. Göçlerin halk üzerindeki bu psikolojik etkisi daima hissedilebilir. Ayrıca çoluk-çocuk genç ihtiyar, kız-kızan hep yürü-

meleri, karda, yağmurda, kızgın güneş altında perişanlık çekmeleri, halkın, bazen göçebelere acılarına sebep olur.

ÇİZELGE 20 : SİZE GÖRE AŞİRET NEDİR?

	Sayı	%
- Geçim vasıtasıdır. Hayvanları otlatmak için dolaşmak lazımdır gibi iktisadi bir faktör ile açıklayanlar	6	14.4
- Bir millet karakteridir, hür kişilerdir, istedikleri yerlerde konaklarlar diye açıklayanlar	13	31.7
- Çingenelerle karıştıranlar	6	14.6
- Ne olduğu belirsiz, ziyankâr, pis insanlardır diyenler	6	14.6
- Köylülerle karıştıranlar	7	17.0
- Başka faktörlerle açıklayanlar	3	7.5
Toplam	41	100.0

Göçebelerin hayvancılık yaptıkları, iyi peynir ve yün ürettikleri, ekonomik bakımdan çevreye faydalı oldukları bilinir. Fakat onların evlenme adetleri, temizlik durumları, aile yapıları, yayla kıralamaları, hünerleri hakkındaki bilgileri yine yanıltır. Bunun gibi sosyal organizasyon hakkında verilen hükümler de yanıltır. Aşîret Reisi deyince çok kimse hâlâ eski aşîret reislerinin sonsuz kudret ve nüfuzunu hatırlamaktadırlar.

Çevre halkı, göçebe aşîretler hakkındaki bilgisini kontrol için "Bu seneki milletvekilleri seçiminde Nemrut, Süphan gibi yaylalara gelen göçebeler AP'ye verdiler, size göre bunun sebebi nedir" şeklinde bir soru daha sorduk. İlgili kimselerin hepsi de bu soruya çeşitli cevaplar verdiler. Bizim için verilen bu cevaplar önemli değil, önemli olan, çevre halkının göçebenin siyasal faaliyetleri hakkında hiç de açık bir fikre sahip olmadığıdır. Çünkü daha evvelki bölümlerde de açıkladığımız gibi, göçebe çeşitli faktörler sebebiyle rey hakkını kullanamaz. Yani adı geçen seçimlerde de göçebe rey vermemiştir. Diğer taraftan "Size göre devlet göçebelere hangi hizmetleri yapsın" şeklindeki sorumuz şu şekilde cevaplandırılmıştır: 13 kişi (% 31.7) Devlet onları toprağa yerleş-

tirsin de biz de dertlerinden kurtulalım, dediği halde 4 kişi (% 14.6) göçebe hayat düzeninin çok zor olduğuna işaret ederek, onlara acıdıkları için Devlet tarafından yerleştirilmelerini istemişlerdir. Devlet göçebeyi ne yaparsa yapsın beni ilgilendirmez, diyenlerin sayısı ise az değildir. 8 kişi (% 19.5) (Çizelge 21) Birinci şıkkı destekleyenlerin fakir, az topraklı köylüler, 2-3-4 ve 5. şıkkı destekliyenlerin özellikle yabancı memurlar, esnaf, zanaatkâr, üçüncü şıkkı destekleyenlerin ise toprak ve yayla sahibi olmaları, ayrıca çok anlamlıdır.

Bütün bunlar çevre halkın göçebe aşiretler hakkında bildiklerinin esasa dayanmadığını ve yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla göçebeler hakkında alınacak idari kararlar ve tayin edilecek sosyal politika hedefleri esaslı bir araştırma sonucu olmalıdır. Bu bakımdan halka, çevredeki tüzel kişiliği olan kamu idarelerinin görüşlerini aksettiren kararların ve sosyal politika hedeflerinin tatbıkattaki başarı derecesi düşük olacaktır.

ÇİZELGE 21 : SİZE GÖRE DEVLET GÖÇEBEYE HANGİ HİZMETİ YAPSIN

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
- Devlet göçebeyi toprağa yerleştirsın biz de onların derdinden kurtulalım	13	31.7
- Devlet göçebeleri toprağa yerleştirsın zavallılar çok zahmet çekiyorlar	6	14.6
- Göçebe düzeni iyidir. Bu şekilde devam etsin	5	12.0
- Devlet göçebeyi yerleştirmesın fakat göçebe faaliyetlerini, onlar için şart olan kamu hizmetlerini daha iyi organize etsin	3	7.5
- Devlet göçebeyi okutsun adam etsin	3	7.5
- Devlet göçebeyi ne yaparsa yapsın beni ilgilendirmez	8	19.5
- Başka	3	7.5
Toplam	<u>41</u>	<u>100.0</u>

ÖZET

I. FİZİKİ ANALİZ

Göçebe aşiret düzenine temel şeklini veren biricik iş gücü ve geçim kaynağı hayvancılık ve bunun gereği güçtür. Her aşiretin binlerce koyunu vardır. Böyle geniş sürüler daima bir arazi kesiminde beslenemeyeceği için mevsim, iklim ve bitki koşullarına göre göç edip, yaylalardaki ve ovalardaki nimetlerden faydalanmak büyük bir zorunluluktur. Dolayısıyla yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü gibi coğrafi koşullarla göçebeliliğin çok yakın ilgisi vardır. İşte geniş çapta hayvancılık yapmanın gereği olarak ortaya çıkan bu olay, göçebe sosyal yapısının en belirgin özelliği, birçok sosyal ve iktisadi değerlerin kaynağı, göçebe hayat felsefesinin esasıdır.

Her aşiretin yaylak ve kışlak bölgeleri vardır. Fakat bunlar geleneksel değildir. Son zamanlarda nüfus artışına paralel olarak köylerin yayla, mera gibi orta malı ihtiyaçları da artmış, bu ise göçebenin hareket alanını daraltmıştır.

Kış mevsimini Beşiri, Silvan, Batman gibi Güneydoğu ovalarında geçiren Alikan Aşireti, ilkbahar başlarında kuzey yaylalarına doğru göçer. Göç kademelidir. Önce, başlarında çobanları olduğu halde sürüler gider. Sonra da, kız-kızan, çoluk-çocuk, kadın-erkek, genç-ihtiyar... insanlar. Bir aşiret yaylada beş ay kalır. Soğukların kar ve yağmurların başlamasıyla, bu sefer steplere doğru bir göç başlar. Gerek yaylalardan ovalara, gerek ovalardan yaylalara yapılan göç, bir ay kadar devam eder. Ve taşıma vasıtası her zaman at-katırdır. Ve yine en büyük görev kadınlarındır.

Burada önemli olan bir yıllık devrevi faaliyetler ve faaliyetlerin sert değil elâstiki olması, mevsim, iklim, bitki örtüsü ve ihtiyaca göre değişmesidir. Ve yine göçlerden önce, yani herhangi bir yaylak ve kışlak bölgeye gitmeden önce aşiret reisi ve ileri gelenler yer kiralamak için hareket ederler. Arazi sahipleriyle mahalli ağalar, tüzel kişiliği olan mahalli idareler belirli bir süre için arazi kiralarlar. Sonra sürüler ve aşiret halkı tüm olarak gelir.

II. SOSYAL ÖRGÜT

Göçebe sosyal örgütü, bu göç faaliyetiyle yakından ilgilidir. Çadır, zoma, kabile, aşiret, ulu kişi diye kademelenen bu örgüt, göçebe toplumsal yapısını en iyi şekilde aksettirir. Çadır, sosyal örgütün en küçük ünitesidir, kabile kan akrabalığına, aşiret ise evlenme yolu ile meydana gelen hısımlıklara dayanır. Birkaç aşiretin bir araya gelmesiyle aşiretler arası bir konfederasyon meydana gelir. Ulu kişi, bunun reisi görülür.

Fakat bu örgütü yalnız akrabalık bağı ile açıklamak bir bakıma sosyal gerçekleri tam görmemektir. Aşiret aynı zamanda siyasal bir birliktir. Fakat kabile de siyasal bir birliktir ve aşirete bağlıdır. Son zamanlarda ise kabile içi dayanışmanın aşiretin birliğini sağlayamadığı görülerek, dışarıya karşı daha kuvvetli olabilmek için birçok kabilelerden üyelerin yan yana gelmesiyle zomalar belirmekte, dolayısıyla siyasal güç kabile reisinin, ulu kişinin kişiliğinden ayrılarak zoma reisinin kişiliğinde birleşmektedir.

III. KONUT

Göçebe aşiret, kendi yapısal özelliklerini aksettiren bir konut tipi yaratmıştır. Bu, çadırıdır. Çadırın dokunması kolay ve az masraflıdır. Aynı zamanda taşınması da kolaydır. Bundan başka kurulmasının ve sökülmesinin kolay olması, sağlamlığı, gerektiği zaman genişleyip daralabilmesi gibi fiziki özellikleri ve bu fiziki özelliklerin yanında aşiretteki sosyal kademeler tayin edilmesi, yurt olması, kuruluşunda aşirete has özellikleri belirtmesi gibi sosyal özellikleri de vardır.

IV. TOPLUMSAL EKOLOJİ

Göçebe Alıkan Aşireti'nin, tarihsel gelişimi, bölgenin tarihsel gelişimi ile yakından ilgilidir. Şerefname'de ve 1891'lerde Sultan Abdülhamit tarafından kurulan Hamidiye Alayları'nda bu aşirete ait bilgiye rastlıyoruz.

Alıkan Aşireti'nin toplumsal ekolojisiyle bütünleşip, sosyal organizasyonun gelişmesi, çevrenin sosyal yapısı ile yakından ilgilidir. Bu bakımdan aşiretin hareket alanının, nü-

fus yapısı, ekonomik durumu, dil ve eğitim ve öğretim durumu, yol, haberleşme ve sağlık koşulları bu bütünleşme ve gelişmede çok büyük rol oynarlar. Diğer taraftan Alıkan Aşireti'nin çevrestyle olan ilişkilerinde bazı özellikler de bulmak mümkündür. Bunlardan biri aşiretle, köy ve kasaba halkları arasında bir etnik kastın olduğudur. Bu bakımdan köy ve şehirler aşirete kız vermediği gibi onlardan kız da almaz. Diğer bir özellik göçebe hareketlerinin, çevrenin asayiş ve güvenliği üzerinde geniş ölçüde etkiye bulunduğuudur. Çevredeki nüfus artışıyla meydana gelen aşiretin hareket sahasının daralması, dolayısıyla yaylak ve kışlaklara pek büyük kira bedellerinin ödenmesi ve toplum dinamizminin bu gelişmeyi karşılayacak bir mekanizma yaratmaması aşiretin hayatına yeni bir yön verecek olan ekolojik problem yaratmakta, aşiretin çözülmesine sebep olmaktadır.

Bunlara rağmen, çevre halkın, aşiretler hakkında doğru bilgisi olmayıp birtakım yanlış kanılar vardır. Bu bakımdan aşiret için alınacak idari kararlarda ve tayin edilecek sosyal politika hedeflerinde çevre halkın, kanaat ve davranışları değil, aşiret hakkında yapılmış bir çalışmanın neticesi esas olmalıdır.

NÜFUS ve BAZI ÖZELLİKLERİ

Bir toplumun sosyal ve iktisadi gelişmesi ve zenginleşmesi beşeri şartlarla çok yakından ilgilidir. Yalnız, sosyal ve iktisadi koşullar üzerine etki eden sadece insan sayısı değil, o sayının bazı özellikleridir.¹ Bu bakımdan biz, burada, nüfusun genel görünüşünü gösterdikten sonra, çadırlar, (hane-aile), cinsiyet ve yaş grupları itibarıyla dağılışı, medeni hal, kültür seviyesi ve dil durumunu bir analize tabi tutacak, kaba da olsa nüfustaki artma eğilimlerini göstermeye çalışacağız.

I. VERİ YETERSİZLİĞİ

Nüfus hakkında daha esaslı ve kesin neticelere ulaşabilmek için hiç olmazsa 15-20 yıl süre ile periyodik aralıklarla yapılmış istatistiklere ihtiyaç vardır. Biz çalışmamızda böyle istatistiklerden faydalanamadık. Çünkü nüfus sayımı cetvellerinde göçebelerin kaydını gösteren herhangi bir işaret yoktur.² Diğer taraftan nüfus sayımının yapıldığı zaman (genellikle 23 Ekim) göçebeler, yaylaklardan kışlaklara doğru göç durumuna girmişlerdir. Henüz çok dağınıktırlar. Bir kısmı

1. Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İÜİF Yayını, İstanbul 1962, s. 41

2. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ev halkı soru kâğıdı örneği,

Sayım yapılan nüfusun bulunduğu:

1. Vilayetin adı:

dağların yüksek kısımlarındaki yaylalarda, bir kısmı eteklerinde, bir kısmı ise doğrudan doğruya Bitlis Boğazı'nda göç halindedir. Bu bakımdan sayılmaları zordur. Ancak köylerin, kasabaların civarında konaklayanlar o köylerin nüfusu sayılırken onlarla beraber hiçbir ayırma tabi tutulmadan yazılırlar.

23 Ekim 1965'te yaptığımız gözlemlere göre: Alıkan Aşireti Nemrut Yaylası, Nemrut kraterinin kıyısı, Nemrut etekleri, Rahva Düzü, Bitlis Boğazı gibi coğrafi bakımdan birbirinden çok uzak arazi kesimlerinde idiler. Çoğu Bitlis Boğazı içine girmiş konaklıyordu. Sayım memurları yalnız Başhan köyü nüfusunu yazarken, muhtardan bilgi alarak çevredeki göçebeleri de yazdılar. Daha sonraları doğrudan doğruya göçebelerden ve sayım yapan memurlardan aldığım bilgiye göre, bazı konaklama gruplarına memurlar giderek yazmış, Nemrut tarafına hiç giden olmamış. Bir yerde de göçebeler sayım memurundan korktuğu için memurlar kızmış, gelişigüzel bir şeyler yazmışlar. Bütün bunlardan dolayı biz nüfusun ancak belirli bir devredeki durumunu saptayabileceğiz.

II. NÜFUSUN GENEL GÖRÜNÜŞÜ-SAYISI

Araştırma konumuz içine giren 37 çadır vardı. Bu 37 çadırdaki nüfusu, ayrı ayrı saydık. Mevcut toplamı 311'dir. Bir çadıra isabet eden ortalama nüfus ise 8.4 civarındadır. (Bk, Çizelge 22)

III. NÜFUSUN ÇADIRLAR (HANE-AİLE) İTİBARIYLA DAĞILIŞI

Nüfusun büyük bir kısmı (% 62.5) aile birimleri içinde

-
2. Kazanın adı:
 3. Nahiyenin adı:
 4. Köyün adı:
 5. Sokağın adı:
 6. Bina numarası:
 7. Daire numarası:
 8. Yerin mahiyeti:

(Ev, Otel, Fabrika, Hastane, Kışla, Tren vs.)

değil, haneler içinde yaşamaktadır. Aile birimleri içinde yaşayanlar ise ancak % 37.5 civarındadır. Burada aile ile hane kavramını ayırt etmek büyük bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir göçebe çadırında ana, baba, oğullar, gelinler, torunlar vs. bir arada yaşayabilir. Evli oğulların aynı çadır içinde yaşamaları, aynı kazandan yemek yemeleri, geçimlerini bir kaynaktan sağlamaları hanenin özelliğini göstermektedir. Birbiriyle akrabalık bağı olan hatta olmayan (örneğin, bazen çoban-olarak kiralanan kimseler de çadırda kalabilir) çeşitli ailelerin yan yana gelmesiyle haneler meydana gelebileceği gibi tek kişilik (örneğin dul bir kadın) bir hane meydana getirebilir. Aile ise yalnız ana, baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelmektedir. Demek ki, her aile bir hane teşkil ettiği halde, her hane bir aile değildir. O halde hane geçim birliği esasına dayanır. Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı kazandan yemek yiyen, geçimini aynı esasa bağlayan ana, baba, evli oğul, gelin, torun vs.'den meydana gelen bir veya daha çok kimselerin ve ailelerin meydana getirdiği bir topluluktur. Aile müessesesinin böyle temel bir özelliği yoktur.³ Her aile bir çadır içinde oturur ve aile veya hanenin geniş olup olmamasına göre çadır da büyür veya küçülür. İşte buna göre nüfusun % 62.5'i hane, ancak % 37.5 aile bünnyeleri içinde yani geniş aile organizasyonu içinde yaşamaktadır. (Bk. Çizelge 22)

IV. NÜFUSUN CİNSİYET İTİBARIYLA DAĞILIŞI

Bir nüfus kütleğinde kadın ve erkek nüfusunun oranları genel olarak birbirine eşit durumdadır. Bir toplulukta kadın nüfusun erkeğe nazaran azlığı veya çokluğu topluluğun gelişmesinde, kuvvet kazanmasında bir amil olabilir. Fakat sağlam nüfus yapısı kadın ve erkeğin hemen hemen birbirine eşit sayıda olduğu, aradaki mesafenin çok az olduğu nüfus yapısıdır.

3. Behice Boran, a.g.e., s. 182

İbrahim Yasa, Köylerin Sosyolojik Bakımdan İncelenmesinde Bazı Esaslar, SBFD, Cilt 14, Sayı I, Ankara 1959, s. 155

Mübeccel Kiray, Ereğil, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara 1964, s. 113

23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu (Bk. Açıklama)

Alikan Aşireti'nde bu oran kadınlarda % 51, erkeklerde % 49 civarındadır. Farklılığı yaratan unsur daha ziyade askere giden gençlerden ileri gelmektedir. (Bk, Çizelge 23)

V. NÜFUSUN YAŞ GRUPLARI İTİBARIYLA DAĞILIŞI

Bir nüfusun yaş gruplarına göre incelenmesi topluluğun hayatiyeti bakımından çok önemlidir. Çünkü iktisadi kapasitenin gelecekteki değişmesini o tayin eder. Ne kadar süt çocuğu, ne kadar olgun, ne kadar ihtiyar olduğunu o gösterir. Bir topluluğun üretim kapasitesi o topluluğun nüfusuna göre değil, bu nüfusun çalışabilecek yaşta olan kısmı ile ölçülür. Çalışabilecek grup diğerlerini besleyeceğine göre, topluluğun iktisadi ve sosyal gelişmesinde bu iki grubu büyük bir dikkatle göz önünde bulundurmak lazımdır.

Biz burada, nüfusu 0-5, 6-11, 12-50, 51-70 ve 71'den fazla olmak üzere başlıca altı yaş grubuna ayırdık. Bunu yaparken daha ziyade faal nüfus kriterini göz önünde bulundurduk. Buna göre 0-5 yaşındaki grup hiçbir işte kullanılmaz. 6-11 grubunda ise erkekler yavaş yavaş çobanlığa, kızlar ev işlerine alıştırılır. 12-50 ve 51-70 grupları ise asıl faal nüfustur. Prof. H. Cillov normal olarak 14-15 yaşları arasında gösterdiği⁴ faal nüfusu göçebe toplulukları için gayet rahat bir şekilde 12-70 olarak alabiliriz. Çünkü göçebenin tek iş-güç şekli vardır. O da hayvancılıktır. Bu bakımdan başka işlere kafasını yormadığı gibi devamlı olarak iklim ve su değiştirirler. Bunlar ise ömrü uzatan faktörlerdir. Diğer taraftan Darwin'in doğal ayıklama nazariyesi göçebelerde iyi bir tatbik alanı bulmaktadır. Ancak yaşayabilecek olanlar hayatta kalmakta diğerleri ölmektedir. Çocuklar ise çok erken yaşlarda işe alıştırılmaktadır. Bu 12-70 yaş grubunun sonlarına doğru özellikle 61-65 yaşlarından sonra faallık yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Her ne kadar göçebelik, göç gibi yorucu faaliyetleri de ihtiva ederse de, bu faaliyetler daima yeknesak olduğu için göçebe bakımından büyük bir enerji kaybına mal olmamakta dolayısıyla ihtiyarlık çok daha genç yaşlarda ortaya çıkmaktadır.

71 yaşından sonrakiler ise epeyce bir miktar teşkil etmelerine rağmen faal değillerdir. (Çizelge 23)

4. Haluk Cillov, a.g.e., s. 92

ÇİZELGE : 22 ÇALDIRLARIN ANATOMİSİ (1965)

Nüfusun (Hane-Aileler) İtibariyle Dağılışı

	<u>1 Allelik</u> <u>Hane</u>	<u>%</u>	<u>2 Allelik</u> <u>Hane</u>	<u>%</u>	<u>3 Allelik</u> <u>Hane</u>	<u>%</u>	<u>4-5 Allelik Hane</u> <u>Hane</u>	<u>%</u>	<u>Toplam</u>	<u>%</u>
Çadır Sayısı	14	37.5	12	32.	7	19	4	11	37	100
Nüfus Sayısı	84	27	90	28	79	26	58	19	311	100
Hane başına ortalama nüfus	6		7.5		11.3		14.5			

Not: Bu çizelge ileride gelir grupları ve sosyal tabakalar da hesaba katılarak tekrar ele alınacaktır

ÇİZEL 23: NÜFUSUN BAZI ÖZELLİKLERİ

Yaş Grubu	Cinsiyet Durumu				Medeni Hal Durumu				Okuma Yazma Dukumu				Türkçe Bilme Durumu			
	K		E		K		E		K		E		K		E	
	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
0-5	32	10	35	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6-11	20	7	19	7	2	0.4	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1.0
12-50	81	27	74	25	72	26	59	9	-	-	17	4.5	-	-	21	5.5
51-70	22	5.5	17	4.5	22	7.5	16	6.5	-	-	1	0.1	-	-	7	5
71-	4	1	5	1.5	4	1	5	1.5	-	-	-	-	-	-	1	0.1
Toplam	159	51	152	49	100	34.9	70	17	-	-	17	4.6	-	-	30	7.7

VI. NÜFUSUN MEDENİ HAL DURUMU

Çizelge 23 medenî hal sütununda gördüğümüz gibi 6-11 yaş grubunda iki kız evli olup, evli erkek yoktur. 12-50 yaş grubundan 81 kadından 72'si, 74 erkekten ise 59'u evlidir. Evlenemeyenler daha ziyade 12-13 yaşlarında olanlardır. Bu, evlenmenin özellikle kadınlarda çok küçük yaşlarda olduğunu gösterdiği gibi, aşağı yukarı her kesin evlendiğini de göstermektedir. Yalnız 51-70 yaş grubunda bir erkeğin hiç evlenmediği tespit edilmiştir. Bu, tamamen fizyolojik ve cinsiyetle ilgili bir hastalıktır. Ayrıca 12-50 yaş grubunda 35 yaşlarında bir deli de kasten evlendirilmemiştir.

VII. NÜFUSUN KONUŞTUĞU DİL, OKUMA-YAZMA DURUMU ve KÜLTÜR SEVİYESİ

Bu faktörlerin hepsi de toplumun dışarıya açılmasıyla ilgilidir. Çizelge 23'te görüldüğü gibi yalnız otuz erkek, yani nüfusun ancak % 77'si Türkçe bilmekte, geri kalanlar ise bilmemektedir. Okuma-yazma durumuna gelince (Çizelge 23) kadınlardan hiç kimse bilmemekte, erkeklerden ise yalnız 18 kişi yani nüfusun yalnız 4.6'sı bilmektedir ki, bunlar da askerliğini yapıp gelmiş olan delikanlılardır. Okuma-yazmayı askerlikte öğrenmişlerdir.

Aşiretin hareket ettiği alanın toplumsal yapısının bazı esasları bölümünde de belirttiğimiz gibi nüfusun bu özelliklerinin toplumsal ekoloji ile bütünleşmesi mümkündür. Çünkü bu neticeler hemen hemen oradaki neticelere paralel gitmektedir. Yani bölgede de Türkçe bilme ve okuma-yazma durumu çok düşüktür. Fakat gerek bu nüfusun, gerek bu nüfusun hareket ettiği alandaki nüfusun, Türkiye ile bütünleşip gelişmesi yukarıdaki faktörlerden dolayı çok yavaş olmaktadır.

VIII. NÜFUSTAKİ ARTMA EĞİLİMLERİ

Başlangıçta söylediğimiz gibi hiç olmazsa 15-20 yıl içinde periyodik aralıklarla yapılmış nüfus istatistikleri bulunmadığı için nüfus artışı hakkında kesin şeyler söyleyemeyiz. Fakat araştırma boyunca yaptığımız kişisel gözlemler ve mü-

lakatlara dayanarak artış hakkında kaba da olsa bir şeyler söylenebilir.

1965'te 12 doğum vakası olmuştur. 1964'de de aşağı yukarı bu rakama yaklaşıyordu. 12'yi, toplam nüfus olan 311'e oranlarsak % 3.80 civarında olduğu görülür. Bu, 1966 nüfusuna etki edecek artışı gösterir. Diğer taraftan aşağıdaki çizelgeye baktığımız zaman nüfusun artıcı özelliğini görmek gayet kolaydır.⁵ Yukarıda 3.80 rakamı bizim saptayabildiğimiz rakamdır. Ben, göçebe aşiretlerde artış hızının daha fazla olduğu kanaatindeyim.

Dipnotu 5'deki çizelgeye göre 0-5 ve 6-11 yaş gruplarının diğer yaş gruplarına oranı % 35 olarak görülmektedir. 12-13 yaş grubunu da buna ilâve edersek % 40'ın üzerinde bir oran bulacağımız katıdır. Bu ise nüfusun geniş ölçüde bir artıcı özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. 50 yaşından sonrakilerin oranı ise % 12.5 civarında kalmaktadır. 12-70 yaş olarak aldığımız esas faal nüfus ise % 63'tür.

ÖZET

Göçebe nüfusunu tahlil edebilecek verilerden büyük ölçüde yoksunuz. Ancak, sahada yaptığımız bazı sayımlara göre nüfusun bazı özelliklerini ortaya çıkarmak da mümkündür.

37 çadırılık bir zomada genel nüfus 311 olup hane, yani

5.

Yaş Grupları	Artırıcı Tıp	Duru Tıp	Gerileyici Tıp
0-14	40	33	20
15-49	49	50	50
50	10	17	30

Kaynak: Celal Aybar, *Türkiyede Nüfus Artışı ve Yaş Ayrılığı Bakımından Artma Temayülleri*, SBO Dergisi, 1943, C. 1, Sayı 1, s. 143-158

Nüfusu yaş gruplarına göre ayırdığımız zaman: 0-14 yaş grubunun oranı % 40, 15-49 % 50, 50'den yukarıdakiler % 10 ise böyle bir nüfus yapısı artıcı özelliğe sahiptir.

- Orhan Türkay, *Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme*, İş Bankası Yayını, Ankara 1962, s. 7-10

çadır başına 8.4 kişi düşmektedir. Nüfusun % 62.5'i geniş aile organizasyonu yani haneler veya hane-aile bileşiği içinde, geriye kalanlar da çekirdek aile içinde yaşamaktadır. Nüfusun % 51'i kadın, % 49'u erkektir. Bu bakımdan nüfus kendi bünyesi içinde dengelidir. Nüfusu yaş grupları itibarıyla ele aldığımız zaman çocukların bilhassa (0-5) yaşındakilerin büyük bir oranı teşkil ettiğini görüyoruz. Bunun yanında aşiret hayatının devamlı tabiatla karşı karşıya olma özelliğinden dolayı faal nüfus yelpazesi de çok geniştir. (12-70) Evlenme yaşı kızlarda 13-14, erkeklerde 18 civarındadır. Kızlardan bu yaşı geçip de evlenemeyen yok gibidir. Dil ve kültür durumuna baktığımız zaman toplumsal ekolojinin şartlarının burada da daha elverişsiz olarak karşınıza çıktığını görüyoruz. Bu özellik, nüfusun çevre ile ve Türkiye ile kolay kolay bütünleşemeyeceği anlamına da gelmektedir. Nüfusun en önemli özelliklerinden biri de hızlı bir şekilde artmasıdır. (% 3.8)

SOSYO-EKONOMİK ANALİZ

I. MÜLKİYET

Mülkiyet herhangi bir şeyi serbest olarak kullanmak ve bir servete sahip olmak hakkıdır. Zenginliğe ilişik olduğu için iktisadi ve hukuki zenginliklerin dağılışı ile ilgili olduğu için siyasi, toplumun temel yapısını şartlandığı için de sosyal bir olaydır. Araştırmamızda mülkiyeti ferdi ve kolektif mülkiyet olarak ele almak istiyoruz. Ferdi mülkiyet menkul mallarda, kolektif mülkiyet ise gayri menkul mallarda görülür. Mülkiyet, ister ferdi ister kolektif olsun bir katılma halidir. Daima insan ile eşya arasında bir bağ olarak göz önüne alınır. İlkel toplumlarda kişisel mülkiyetin pek az eşyaya uygulandığı görülür. Hiemen hemen bütün ilişkilerinde kolektif mülkiyet vardır. Toprak, (kelimenin en geniş anlamıyla) ölüleri ve canlılarıyla birlikte tamamen sosyal gruba ait¹ olup, kişisel mülkiyet toplumun evrimi ile gelişmiştir. Yalnız şu önemli noktayı bir kere daha belirtmekte fayda vardır. Göçebeler toprağa bağlı olmadıkları için toprak mülkiyetine de sahip değildirler. Daha önceki bölümlerde de açıkladığımız gibi Modern Türk Devleti göçebe aşiretleri, köy, belediye gibi bir mahalli idare yani tüzel kişi olarak tanımadığı için, onlara, köylerde olduğu gibi orta malı, yaylak, mera vs. de ayır-

1. Felicien Challaye, *Mülkiyetin Tarihi*, Çev. Turgut Aytağ R. K., İstanbul 1954, s. 7-8-13

namıştır. Bu bakımdan geniş hayvan sürülerini beslemek zorunda olan göçebe hem kışlak hem de yaylak bölgelerini para karşılığında kiralamak zorundadır. Dolayısıyla burada hukuki anlamda ortak mülkiyetten yani müşterek mülkiyet ve iştirak mülkiyetten değil,² kolektif kiralama olayından bahsedeceğiz.

A. KİŞİSEL MÜLKİYET

Göçebe Alıkan Aşireti'nde kolektif olarak kiralananan ve faydalanılan yaylak ve kışlak arazilerinden başka, günlük hayatta kullanılan bütün hayat malzemesi kişisel mülkiyete konu teşkil eder. Fertler bu malları bağımsız olarak kullanabilirler.

1. Temel Mülkiyet Unsurları

Temel mülkiyet unsurlarını a) Çadır, b) At-katır, c) Koyun-keçi altında başlıca üç grupta toplayabiliriz.

a) Çadır

Kanaattınce çadır toplumsal yapıyı şekillendiren en esaslı faktörlerden biridir. İklim ve hareket faktörünün şartlandığı bu konut tipi aynı zamanda göçebe hayatını en iyi aksettiren müesseselerdendir. Çadır hakkında bundan önceki bölümlerde gerekli bilgi verildi. Bundan sonra sırası gel-dikçe değinilecektir. (Çizelge 24)

b) At-Katır

Alıkan Aşireti'nde at-katır, zenginliği gösteren faktörlerden biri ise de varlığı tayin eden unsur değildir. At-katır birinci derecede taşıma aracıdır. Hanelerin, zomaların tüm olarak, bir yerden bir yere göçleri bunların sayesinde olur. Her aile kendi yükünü taşıyacak kadar at ve katıra sahiptir. Ne kadar at ve katırı varsa bir yerden bir yere göçü de o kadar kolay olur. Hayvanlara birinci derecede yükler sarılır.

2. H. Veldet Velidedeoğlu, Türk Medenî Hukuku, 3. Baskı, 1963, s. 705

Eğer yer kalırsa insanlar biter. At daha ziyade binek hayvanı olarak kullanılır. Katır ise yük hayvanı. Göçebelerin büyük yük baş hayvanları arasında eşeğe de rastlamak mümkündür. Fakat bunlar çok azdır. Genellikle fazla kullanılmaz. Zaten at ve katırdan meydana gelen sürülere eşekler katılmaz. Onlar ayrı yerlerde otlatılır. (Çizelge 25)

c) Koyun-Keçi

Göçebe Alkan Aşireti'nde zenginliği gösteren esas unsur koyundur. Koyun ve keçi gelir hayvanı olarak yetiştirilir. Yegâne iş-güç şekli ve geçim vasıtası budur. Ekonomik faaliyetlerin ham maddesini bu teşkil eder. Sütünden, derisinden yününden vs. faydalanılır. Ayrıca bizzat satılmak suretiyle de büyük gelirler sağlarlar. Koyun ve keçi sayısı arttıkça veya azaldıkça fert de zenginleşir veya fakirleşir. Ayrıca koyun ve keçinin fazlalığı veya azlığı toplumsal statüyü de tayin eder. Burada en önemli noktayı da belirtmek faydalı olur. Göçebe hayvancılığı daha ziyade koyunculuğa dayanır. Keçi ikinci derecede yetiştirilir.

- 2. İkinci Derecede Mülkiyet Unsurları

Yaşama araç ve gereçlerinin hepsini ikinci derecede mülkiyet unsurları adı altında toplayabiliriz. Çadırın içinin zenginliğini gösteren bu unsurlar aynı zamanda hanelerin ve ailelerin zenginliğini ve statülerini de göstermektedir. Çizelge 27'de günlük yaşama malzemelerinin hepsi ve bunların çadırlar itibarıyla dağılışı gösterilmiştir. Bu araç ve gereçler de kişisel mülkiyete konu teşkil ederler. Ve bağımsız olarak kullanılabilirler. Yalnız çizelgede de görüldüğü gibi her gereçten herkesin yoktur. Örneğin istardan 37 çadır içinde yalnız yedi hanede vardır. Diğerlerinde yoktur. Bu yedi tane istar aşiretin ortak mülkiyeti değildir. Fakat grup içinde sosyal dayanışma çok kuvvetli olduğu için olmayanlar, olanlardan faydalanır. Bu gibi malların el değiştirışı grup ilişkilerinde yüz yüze karşı konuşup, görüşmelerde çok büyük rol oynar.

ÇİZELGE 24 : AİLELER İTİBARIYLA ÇADIR SAYISI

	<u>Yazlık</u>		<u>(+)</u> <u>Kışlık</u>		<u>(++)</u> <u>Başka Çadır</u>	
	<u>Aile Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Aile Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Aile Sayısı</u>	<u>%</u>
1 Çadır	24	66	31	85	15	41
1 den fazla çadır	13	34	1	3	2	6
Toplam	37	100	32	88	17	47

ÇİZELGE: 25 AT VE KATIR DURUMU

<u>Hayvan Grupları</u>	<u>Aile Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Sahip Olduğu Miktar</u>	<u>%</u>	<u>Hane başına düşen ortalama</u> <u>At-Katır</u>
	3	8.3	1	0.4	0.3
0-2	9	21	25	9.5	4.1
3-5	13	36.2	84	32.5	6.5
6-8	9	21.9	78	30.4	8.8
9-11	4	13.5	68	27.2	16
12-					
Toplam	37	100	256	100	

(+) Bazı ailelerin daha ziyade fakir olanların kışlık çadırları yoktur. Yazlık çadırlarını biraz daha örterek kışlık hale getirirler.

(++) Başka çadırdan kasıt, göçebelerin bilhassa kışın yeni doğmuş kuzular ve hayvanları için kurdukları çadırlardır. Ayrıca çadırın büyüklüğü veya küçüklüğüne göre çadır, didir direği, çadır gergisi ve çadır kazığının da adedi artar ve eksilir.

3. Mülkiyetin Devri: Miras

Mülkiyet babadan oğullara geçer. Kız evlat miras almaz. Ölen bir kimsenin mülkiyeti, hayvanlar da dahil olmak üzere oğulları arasında paylaştırılır. Kız çocuklar bundan faydalanamazlar. Yalnız kızlar evleninceye kadar büyük ağabeyleri onlara bakmak zorundadır.

B. KOLEKTİF KİRALAMA

Mülkiyet şartları yani toprak mülkiyetinin olmaması başta göçebelik olduğu halde birçok müesseselerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi yaylak ve kışlak alanların kiralanmasıdır.³

3. Biz, göçebeler hiçbir toprak mülkiyetine sahip değildir derken, sadece bugünkü durumu kastediyoruz. Tarihsel bir araştırma yapıldığı zaman, belki onların da yaylak ve kışlakları olduğu, bunlara hiçbir bedel vermeden faydalanma hakkına sahip olduklarını görebiliriz. Bunun için özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak rejimini iyi bilmek lâzımdır. Büyük ölçüde Selçuklulardan gelen ve zamanla Osmanlılar tarafından birtakım ekler yapılarak geliştirilen Osmanlı arazi rejimi, çok zaman Batı-Ortaçağındaki arazi rejimine benzememiştir. Ancak Devletin kudreti zayıflayıp, merkezi otorite parçalanıp mahalli kademelerde toplandığı zaman feodaliteye benzer bir müessese ortaya çıkmıştır. Bugünkü feodalizm kalıntısını, imparatorluğun zayıflaması anından itibaren temellendirmek yerinde olur.

Bu sisteme göre toprak tamamen devletin tasarrufu altındadır. Yalnız faydalanılması has, zeamet, tımar örgütü içinde reayaya yani çiftçilere verilmiştir. Tamamen örfi hukuk kaidelerine göre düzenlenmiştir. Padişahın imparatorluk toprakları üzerinde rakipsiz bir hakkı vardır. Bu arada padişah harpte yararlık gösteren askerlere, miri topraklardan mülkler ayırarak verebilir ve topraklar o kimselerin malı olur, şeri hukuk kaideleri uygulanırdı.

İşte burada konumuzu ilgilendiren önemli bir olay vardır. Yavuz Sultan Selim 1514'de Çaldıran Savaşı'na giderken, Anadolu'da Sünni-Şii ayrımı son kertesine varmıştı. Şah İsmail zamanında İran'dan Anadolu'ya yayılan Şiilik büyük bir gelişme göstermektedir. Yavuz Sultan Selim bu gelişmeyi durdurmak için Şiilerden kırk bin kişi katletmiştir. Böylece Anadolu'da büyük bir karışıklık meydana gelmiştir. İşte Yavuz Sultan Selim bu gelişmeyi durdurmak için Bitlis, Siirt, Muş ve Ağrı'da oturan ve kendisine karşı isyan etmeyen hatta destekleyen Kürt beylerini memnun etmek için onlara yurtluk, ocaklık

1. Yaylakların Kiralanması

Aşiret henüz yaylalarda iken aşiret reisi ve ileri gelenler, aşiretin hangi yaylalara gideceklerini kararlaştırırlar.

Reis ve ileri gelenler kanılarını belirtürken aşiretin diğer üyelerine de danışrlar. Kiralanacak yaylalarda aranılacak

adı altında, malikaneler, araziler vermiş, yaylaklar ve kışlaklar tahsis etmiştir. Ve bunlar da şeri hukuk hükümlerine göre kullanılmaya başlanmıştır.

Fakat bu araziler zamanla, aşiretler arasında çeşitli anlaşmazlıklar, aşiretlerin dağılıp parçalanmaları, yerleşik halkın göçebelere karşı bazı üstünlük iddiaları, fiili kuvvete dayanan zorlamaları neticesinde göçebe zihniyetinden silinmiş ve baskılar karşısında göçebe hakkını arayamamış olabilir. Bu özellikler ayrı bir araştırma konusudur.

- Fuat Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine tesiri, THİKM, Sayı 1

Ömer Lütfü Barkan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Devrinde Toprak meseleleri, THİKM, Sayı 2

Ömer Lütfü Barkan, Türkiye'de Toprak Meselelerinin Tarihî Esasları THİKM, Sayı 2

Ömer Lütfü Barkan, Malikane Divan'ı Sistemi, THİKM, Sayı 2

Oya Sencer, Türkiye'de Toprak Sorunlarına Tarihîsel Açından Bir Bakış, Sosyoloji Dergisi, Sayı 17-18, İstanbul 1962-1963 s. 149-150

Osman Turan, Selçuklular Tarihî ve Türk İslam Medeniyeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1965, s. 20-22

- Faruk Sümer, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihîmizdeki Yeri, Türk Yurdu, Sayı 2, Nisan 1959, s. 13-14

- Şerif Fırat, Doğu illeri ve Varto Tarihi, MEB Yayını, Ankara 1961, s. 16 vd.

- Diğer taraftan 1274 (1858) Tarihli Osmanlı Arazi Kanunnamesi, memleket topraklarını, mülk arazi, miri arazi, metruk arazi, mevkuf (vakıf) arazi, mevat (ölü) arazi olmak üzere beş kısma ayırmakta, köylük yerlerin faydalanması için padişah tarafından meydana getirilen bir ferman ile yaylak, mera ve kışlak yerler tahsis edilebilmektedir. Belki Alikan Aşireti de o zaman (özellikle Hamidiye Alayları kuruluşunda büyük rol oynadığı sıralarda) böyle bir tahsisten faydalanmış olabilir. Bunu tarihî kaynaklardan araştırmak lâzımdır. Fakat bu araştırma, konumuzla ilgili değildir.

özellikler daha önceki bölümlerde gösterilmiştir. Burada yaylaların nereden kiralandığı ve bedeli üzerinde duracağız.⁴

Yaylalar daha ziyade mahallî idare makamları, özellikle köy tüzel kişiliğinden veya şehir ve kasabalarda oturan feodalizm kalıntısı beylerden, yani yayla sahiplerinden kiralanır.⁵ Bölgede sistemli bir kadastro faaliyetinin bulunmaması

- Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Prensipleri**, Cilt I, İÜHFY, İstanbul 1960, s. 947-952

- Turan Tufan Yüce, **Türk Hukukunda Yaylak ve Kışlaklar**, (Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Seminerine sunulmuş bir tebliğdir. 7-12 Kasım 1966, Erzurum.

4. Daha önceleri de söylediğimiz gibi Alikan Aşireti Nemrut, Süte Süphan, Düav, Zövaser, Kariz, Aveberhan gibi Van Gölü çevresindeki muhtelif yaylalarda konaklar. Bu yaylaların hepsine kira bedeli ödediği halde Aveberhan yaylasına (3050 metre) (Hizan) kira ödemez. Alikan Aşireti'nin Şehidan kabilesine mensup aileler genellikle buraya gelir. Bu yaylada konaklayanlar hemen hemen belirli ailelerdir. Yalnız Aveberhan'a has olan bu faydalanma yukarıda dipnotu 3'te açıklanan durumlarla ilgili olabilir. Bu durumu tespit edemedim. Yalnız göçebeler "Atalarımız, dedelerimiz, kadimden beri buralara gelirlermiş" diyorlar.

- Turan Tufan Yüce, a.g. tebliğ

Bu konuda Hizan'da kaymakamlık ve Bitlis'te valilik yapan Sayın Nusret Budunç ile temas ettik. (1965) O bize "Aveberhan Yaylası çok yükseklerde (3050 metre) kaldığı için ve insan oturan yerlerden (Hizan) uzak olduğundan köylüler o yaylalara gidip gelmeyebilir. Hak talep etmeyebilir, daha elverişli bir yer olsa yerleşik insanlar o yaylalara şüphesiz sahip çıkar" dedi. Sayın Nusret Budunç'un bu kanısı da araştırılması lâzım gelen bir husustur.

5. Yaylak ve kışlaklar genellikle, bir köyün merası, orta malı değildir. Şehirde oturan bir kimsenin özel mülkiyetine girmiştir. Burada 1274 (1858) Arazi Kanunu ile meydana getirilen esas mülkiyeti devlete ait olan ve kamunun faydalanmasına sunulan, miri ve metruk arazilerin şekil itibarıyla kanuni, aslında hukukun ruhuna aykırı olarak (iki yalancı şahit, jandarma komutanının tasdiki, çeşitli manevi baskılar vs. ile) zamanla özel mülkiyete geçtiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan bir ağa köyünü ele alalım. Burada köye ait her şey ağanın olduğu için köye ayrılan yaylak gibi aslında orta malı olan ve halkın faydasına sunulan mallarda ağanın özel mülkiyetinde imiş gibi görünmektedir. Bu şekilde Hizan'da Şeyh Selahattin ailesi, Düav Yay-

nedeniyle neresinin hazine arazisi, neresinin köy orta malı, nerelerinin özel mülkiyete konu teşkil eden arazi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bu kargaşalık ise Türkçe bilmeyen, okuması olmayan göçebelere, haksızlığa uğramış bir duruma düşürmüştür. Yaylak yerlerin kira bedeli ot ve su durumuna, yaylaların genişliğine göre değişmektedir. Örneğin Zövaser ve Düav yaylaları Nemrut yaylasının bir kısmı bu bakımdan çok pahalıdır. Aşiret, Nemrut, Süphan, Süte yaylalarını kiralarken muhtar ve ihtiyar heyeti ile, şehirde oturan ağaların yaylalarını kiralarken sahipleri ile karşı karşıya gelir. Dolayısıyla aşiret, kira bedellerini ya muhtara veya ağaya ödemektedir.

Yayla, yerleşme birimi olarak aldığımız zaman, zoma reisi ve ileri gelenler tarafından kiralanmakta, sonra herkes sahip olduğu hayvan miktarına göre kendine düşen payı ödemektedir. 1964 ve 1965'te yaylalarda küçükbaş hayvanlar için, hayvan başına 175-180, büyükbaş hayvanlar için 250-300 kuruş ödenmiştir. Ayrıca çadır yerleri için 1000-1500 lira arasında para ödenmiştir. Bu paraları hayvan sahiplerinden reis toplar ve toplu olarak yaylanın sahibine verir. Kira için başvurulacak yerlerden biri de (Çiftçi Koruma Örgütüdür). Çiftçi Koruma Örgütü çeşitli kanunların belediyelere verdiği görevler dolayısı ile kurulan kurullardan biridir. Belediyeler bir kısım kurullar için kendi bünyelerinden üye verir. Bir kısım kurulları da seçer. İşte bu örgüt seçilen kurul-

lası'nda Paşo ailesi büyük hak ve çıkarlar elde etmiştir. 7-12 Kasım 1966 tarihleri arasında Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından Erzurum'da düzenlenen ve "Doğu Anadolu'nun Kalkındırılması Semineri"nde Bingöl Belediye Reisi "ben de bir ağayım, yılda dönümü 19 kuruş gibi çok küçük bir vergi ödediğim yaylaları (Şerafettin Yaylası olması mümkündür) binlerce lira karşılığında göçebelere (bu göçebeler kış mevsimini Urfa taraflarında geçiren Beritanlı Aşireti olsa gerek) kiraya veriyorum" demiştir. Bu itiraf tarafımızdan anlamlı bulunmuştur.

İşte bu şekilde esasında miri ve metruk araziler zamanla ağaların kontrolü altına geçerek ağaları feodalizm kalıntısı unsurlar haline getirmiştir. (Bu özelliklerin daha esaslı, ilmi olarak incelenmesi lâzımdır. Şimdilik bizim konumuzla pek fazla ilgisi yoktur.)

lardan biridir. Belediye meclisi tarafından seçilen 5 asil, 5 de yedek üyeden meydana gelir. Dört yıl için hizmet eder.⁶

Çiftçi Koruma Örgütü'nün göçebelere kiraladığı araziler daha ziyade belediye hudutları dahiline giren özel mülkiyete konu olan arazilerdir. Örneğin Ahlat'ın kuzeyindeki Süte yaylası tamamen bu şekildedir. Süte yaylasın da Ahlat'lılar kışın hayvanlarını yedirmek için ot yetiştirirler. Bu otlar mayıs sonlarına doğru biçilir. O zamanlardan itibaren zaten göçebeler buralara gelir yerleşirler. Ahlat'lıların biçtiği otların geriye kalan kısımlarından faydalanırlar.

2. Kışlak Yerlerin Kiralanması

Daha önceleri de belirttiğimiz gibi emniyetin daha iyi bir şekilde sağlanması sebebiyle kışın göçebeler köy ve karakollara yakın olmayı tercih ederler. Köylerde, ancak belirli sayıdaki göçebeyi kabul edebileceği için dağınık bir konaklama şekli meydana gelmektedir.

Kışlak yerler kiralanırken, o köyün insanları ile iyi ilişkiler kurmak faktörü de büyük rol oynamaktadır. Köyün otlakları yanında ot ve yem imkânları da fazla olmalıdır. Zira hayvanlar iklim sebebiyle meralardan faydalanamazlarsa gıdalarını bu şekilde sağlayabilmelidirler. Kışlakların kirası yaylalara nazaran çok fazladır. Yazın bir küçükbaş hayvan için ödenen 175-180 kuruş, kışın 4,5 liraya kadar çıkmaktadır. Aynı şekilde bu büyükbaş hayvan için ödenen miktar da artmaktadır. Bu para yine reis tarafından toplanarak ağa köyü ise doğrudan doğruya ağaya, diğer şekillerde muhtar vasıtası ile köy sandığına yatırılır.

3. Yaylak ve Kışlak Alanlarda Arazi Sahipleri ile Göçebelerin İlişkileri

Yaylak ve kışlak alanlarda arazi sahipleri ile göçebelerin ilişkileri birbirine benzememektedir. Bu husus özellikle mülkiyetin dağılışı ile yakından ilgilidir. Yukarıda da açıkladığımız gibi yaylalardaki mera ve yaylaklar daha ziyade köy tü-

zel kışlıklarındır. Örneğin Nemrut ve Süphan Yaylaları bu durumdadır. Bir kısım yaylaklar ise Süte yaylalarında olduğu gibi doğrudan doğruya özel mülkiyete konu teşkil ederler. Dolayısıyla buralarda göçebe ya köy tüzel kişiliği ve onun başkanı muhtarla veya Çiftçi Koruma Örgütü gibi birtakım resmi organlarla karşı karşıyadır. Köylülerle olan yayla anlaşmazlıklarını bu iki kuruluş çözümlemeye çalışır. Diğer taraftan yaylaklarda yayla sahipleri ile yapılan anlaşmalar, göçebelere yaylalardan belirli bir süre için ancak faydalanma hakkı verir. Göçebe dışarıdan gelecek bütün saldırıları kendisi def etmek zorundadır. Ne köy mahalli idaresi, ne de Çiftçi Koruma Örgütü göçebelere gelen bu saldırılardan sorumlu değildir.

Kışlaklarda ise durum başkadır. Eğer kışlak olarak seçilen yer bir ağa köyü ise göçebeler ile ağarın mera ve kira bedeli üzerinde anlaşmaları üzerine ağa, göçebe kendi arazisi üzerindeyken dışardan gelecek bütün saldırılara karşı onu korumak sorumluluğunu da üzerine almış demektir. Buralarda ağalığın sosyal bir müessese olarak belirlediğini açıkça görüyoruz. Bütün insan gruplarının olduğu gibi göçebelerin de şehir ve kasabalarla, mahalli idare makamları ile iktisadi ve sosyal ilişkileri vardır. Fakat göçebenin konuştuğu dil Kürtçedir. Türkçe bilmez. Devlet kapısında hakkını savunacak herhangi bir adamı yoktur. Gerek devlet otoritesi karşısında gerek çevrede nüfuz sahibi kişiler karşısında, gayet zayıftır. Bu şartlar altında onların adı geçen bu makamlarla ilişkisini sağlayacak bazı müesseseler lazımdır ki, bu, ağa olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan göçebe aşiretler Yeni Türk Devleti tarafından bir tüzel kişi, bir mahalli idare olarak tanınmadığı için onlara devlet tarafından gerekli hizmetler de yapılmamaktadır. Bu hizmetlerin yapıcısı olarak yine ağayı görüyoruz.

Çünkü, ister ileri toplumalarda, ister pek ilkel topluluklarda olsun devlet birtakım kamu hizmetlerini yerine getirmekle görevlidir. Devlet, iktisadi, sosyal ve siyasal kudreti ölçüsünde bu görevleri yerine getirir. Fakat devlet kudreti taşraya kadar uzanıp kamu görevlerini doğrudan doğruya yapacak özellikte olmadığı zaman, devlet kudretinin yerini alacak ve hizmetler yapacak birtakım müesseseler de meydana gelmektedir ki ağalık bunlardan biridir.

İmparatorluğun kudretli zamanlarında toprağın idaresi ve devlet idaresi ayrı ayrı olduğu ve devleti temsil edenler toprağı idare edenleri daima kontrol ettiği için hizmetler, gerek devlet, gerekse toprağı idare edenler (has, tımar, zeamet) tarafından gayet iyi yerine getiriliyor. (Vakıf, tımar ve mülk riayası) toprağı idare edenler tarafından ezilmiyordu. Fakat ne zamanki toprağı idare eden güç ile devlet yönetimi gücü aynı ellerde toplanmaya başlandı, bir çeşit feodalitenin meydana gelmesine, dolayısıyla köylü sınıfının da ezilmesine sebep oldu.⁷

Bugünkü şartlar altında ağalığın işleyişini, ağa ve köylünün iktisadi ve sosyal ilişkilerini araştırmak konumuz bakımından pek önemli değildir. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, göçebelerin kışlak mıntıkalarındaki hayatı, arazi sahibi ile göçebeler arasındaki ilişkilerin sağlamlığı, arazi sahibine bir takım görevler vermesi ve emniyetin sağlanması bakımından daha esastır. Örneğin araştırma konumuza giren zamanın bazı ailelerinin kışlık konaklama yeri olan Helin (Silvan) köyü bir ağa köyüdür. Ve bu köyde göçebe yayladakine nazaran kendilerini daha emniyetli hissetmektedirler.⁸

4. Kiralama Olayı Sırasında Ortaya Çıkan Çatışmalar

Yukarıdaki sebeplerden dolayı kiralama olayı sırasında gerek köylü ve köy tüzel kişiliğı ile gerek belediye, Çiftçi Kurumu gibi örgütlerle ve gerekse feodalizm kalıntısı mahalli beylerle göçebeler arasında birçok anlaşmazlıklar meydana gelmektedir. Bu anlaşmazlıklar çoğu zaman silahlı çatışma-

7. Oya Sencer, a.g.m., s. 146-157

8. Kışın gece vakti meradaki sürüye bir saldırı olmuştu. (1966) Saldıranlar 20-25 koyunu sürüden ayırıp götürmek istemekteydi. Çobanların bağırmaları ve silah sesleriyle bu haberi çadırlardaki herkes duydu. Bağırmalar çabucak etki yarattı ve durum köyün sahibine (İ. A) bildirildi. Ağa adamlarını harekete geçirdi. Göçebelerin ve onların ortak çalışmaları sonunda saldırı önlenemedi. Sonradan köyün ağası (İ. A) ve Alikan Aşireti Reisi (H. G.) ile yaptığımız konuşmalara göre o gece maddi bakımdan aşirete bir zarar gelseydi ağa bu zararın yarısına ortak olacaktı.

lara da varır. Bunun en önemli sebebi artan nüfus ve hayvan sayısına paralel olarak yayla ve mera ihtiyacının da artmasıdır. Köylüler de, göçbeleri kendi arazilerine sokmamaktadır. Çünkü, göçbelerden alınan para köy sandığına, eğer ağa köyü ise ağanın cebine girer. Köylülerin herhangi bir menfaati olmaz.

Diğer taraftan Çiftçi Koruma özellikle göçbeleri sömürerek yayla ve mera bulmak zorunda olan bu kişilere ağır fiyatlar karşısında yaylaları kiralamaktadır. Belediye tarafından sıkı bir kontrolde bulundurulmadığı için sağlanan geliri tamamen kişisel çıkarları için harcamaktadırlar.

Böylece, üçlü bir ilişki karşındayız.

(I) Yayla ve mera kiralamak zorunda olan göçebe, (II) kendisine lazım olduğu için göçbelere köy orta mallarını kiralamak istemeyen köylü, (III) köy orta mallarını, özel mülkiyete konu teşkil eden arazileri göçbelere kiralayarak onlardan kanuni olmayan gelirler elde etmek isteyen Çiftçi Koruma Örgütü.

İşte çıkar bakımından birbirleriyle paralel gitmeyen bu üçlü unsur daima çatışma halindedir. Dolayısıyla bu çatışmalar geleneksel aşiret düzenini sarsmakta ve aşiret içi çözümlere sebep olmaktadır. Burada bu değişmeyi buhransız kılacak, toplumsal dengeyi sağlayacak, eski müesseselere tekrar bir fonksiyonel bir karakter verecek yeni bir müessese yani tampon mekanizma yaratılamamıştır. Dolayısıyla bu buhran her yıl sosyal problem olarak kendisini daha fazla hissettirmeye başlayacak, çözümler artacak, aşiretin toprağa yönelmesi, toprağa yerleşme eğilimi hızlanacaktır,

5. Tarımsal Kira Hukuku Açısından Kiralama Olayının Görünüşü

Yukarıda ızah ettiğimiz kiralama hadisesine tarımsal hukuk veya tarımsal kira hukuku açısından baktığımız zaman bunun hiçbir esasa dayanmadığını, kiracıyı koruyucu hiçbir kaidenin bulunmadığını görmek gayet kolaydır. Tarımsal kira hukukunun, toprak sahibi ile ondan faydalanan arasında adalete uygun ilişkiler kurması, işletmede devamlılık, üretimde gelişme, kiracı için uygun bir hayat seviyesinin sağlanması, kiracıyı kullandığı toprağın sahibi kılacak ted-

birlerin alınması gibi birtakım amaçları vardır. Diğer taraftan kiracının hakkını korumak için meydana getirilen kanunlarda, esaslı bir kira anlaşmasından söz edilmektedir. Kira anlaşması kesin olarak yazılır. Kira anlaşmasında özellikler şüphesiz belirtilir.

(i) Zorunlu en aşağı süre, kiranın yenilenmesi, (ii) araziyi terk etme, (iii) kira bedelinin düzenlenmesi, (iv) Kira sonunda iyileştirdiği araziden vs. dolayı zarar ödentisi verilmesi, (v) meydana gelen herhangi bir anlaşmazlıkta tarımsal kira makamları vs. gösterilir.⁹

Göçebelerle yaylak ve kışlak yerlerin sahipleri arasında yapılan anlaşmalar ise hiçbir zaman yazılı olmayıp tamamen sözlüdür. Bu bakımdan meydana gelen herhangi bir çatışma da mahkeme tarafından göz önüne alınmamaktadır. Diğer taraftan süre ve terk etme tamamen ve kışlak yerlerin sahibinin tek tarafı buyruğuna dayanır. İsteddiği anda göçebeyi yaylasının dışına atabilir.¹⁰

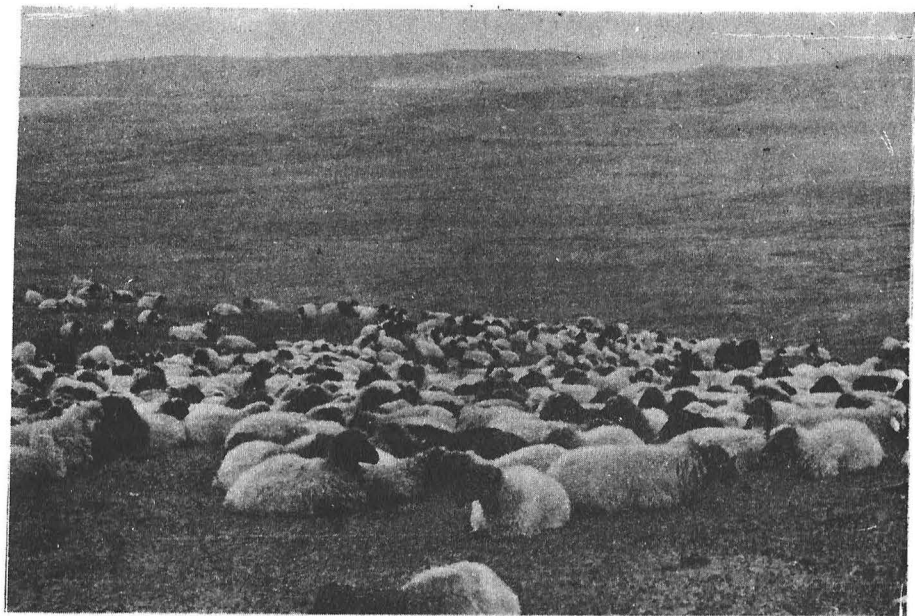
Kira bedelinin düzenlenmesi yine güçlü tarafın tek tarafı buyruğu ile olmaktadır. Burada aşiret üyeleri hiçbir sosyal, siyasal ve iktisadi kuvvete sahip olmadığı için kira bedeline ağa ve yayla sahipleri istedikleri kadar ağırlık koyabilmekte, aşiret temsilcileri ise bu paraya ister istemez uymaktadırlar. Bütün bunlar işe sosyal, siyasal ve iktisadi bakımdan kuvvetli olan kimseler karşısında göçebelerin daha da zarara uğramalarına, sömürülmelerine, birçok çatışmanın meydana gelmesine sebep olmaktadır.

9. Kemal Fikret Arık, **Mukayeseli Toprak Reformu**, Cilt 2, TODİAY, Ankara 1961, s. 56-57

10. Çiftçi Koruma Örgütü, Alihan Aşireti'nin Süte Yaylası'nın Cemalettin tarafında konaklayan zomasına, bir kısmını belirli bir bedel karşılığında kiralamıştı. Sonra bu parayı az görüp, koyunu fazla olan bir aileden bir miktar daha para istedi. Aile bu parayı vermemekte diretti. Çünkü Çiftçi Koruma Örgütü tamamen haksızdı. Bu durum karşısında Çiftçi Koruma Örgütü o aileye "bugünden tezi yok, çadırını sök, davarını topla nereye gidersen git. Seni bu yaylalarda bir daha katiyen görmeyeyim" dedi. Ve pek çok tehditler savurdu. Göçebe ailesi diğer çadırlardan ayrılıp hiçbir yere gidemeyeceği için daha sonraları bu parayı ödemek zorunda kaldı.

ÇİZELGE 26 : KOYUN-KEÇİ SAYISI

<u>Hayvan Grupları</u>		<u>Alle Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Sahip Olduğu sayı</u>	<u>%</u>	<u>Hane Başına Düşen Ortalma</u>
Yok	3-4	3	8.3	9	0.1	3
	5-50	9	24.3	330	5.5	34.6
	51-250	18	48.4	2497	42	120.2
	251-500	5	13.5	1676	29.4	366.6
	500-	2	5.5	1403	23	662.5
		<u>37</u>	<u>100</u>	<u>5935</u>	<u>100</u>	

II. EKONOMİK FAALİYETLER

A. HAYVANCILIK

Göçebe ekonomisinin temelini hayvancılık ve onun çevresinde toplanan diğer faaliyetler meydana getirir. Daha önceki kısımlarda açıkladığımız gibi mülkiyet koşulları, tarımsal sektörün tarla tarını ile ilgili taraflarının gelişmesine engel olmuştur. Burada hayvancılıktan anladığımız esas nokta koyun beslemektir. Küçükbaş hayvanlardan keçi çok az yetiştirilir. Örneğin siyah kıl keçisi ancak çadır dokumak için gerekli siyah kılı sağlayacak kadardır. Bundan başka kümes hayvanları vs. göçebe hayatının zorunluluklarından dolayı beslenememektedir. Ayrıca özel bir bakım istediğinden dolayı büyükbaş hayvanlar da yetiştirilememektedir. At-katır-eşek ise gelir hayvanı olmaktan ziyade yük hayvanıdır.

1. At-Katır

At ve katır göçebelerin gelir hayvanı değildir. Yük hayvanıdır. Bu bakımdan göçebe hayatının ve göçebe ekonomisinin temel şartlarından biridir. Esas ekonomik gücü koyun sayısı gösterir. Fakat at ve katırın sayıları da bunu gösterebilir. Çünkü koyun sayısı fazlaştıkça zenginlik artmakta, zenginlik arttıkça çadırın içindeki araç ve gereçler çoğalmakta, dolayısıyla, daha fazla yük hayvanına ihtiyaç hissedilmektedir. Çizelge 25 bize topluluk içindeki at ve katır olmayan ailelerden 15-20 tane olanlara kadar her gruptan aile veya hane olduğunu göstermektedir. Normal bir göçebe çadırında yani hanesinde ise 6.9 hayvan isabet etmektedir. Bu sayı köylülerin sahip oldukları sayılara göre çok üstündür. (Çizelge 28) Bazı göçebeler yük hayvanı olarak öküz, bazı göçebeler deve vs. kullanır.¹¹ At daha ziyade binek hayvanı olarak kullanıldığı halde esas yük hayvanı katırdır. Katır çeşitli

11. B. Y. Wladimirtsov, a.g.e., s. 61

Ali Rıza Yalçın, a.g.e.

R. Montagne a.g.e., s. 17

X de Planhol a.g.e., s. 281

Hutteroht, a.g.e., s. 87

arazi ve iklim koşullarına dayanıklı kuvvetli bir hayvandır. Dağdan dağa, yayladan yaylaya günlerce yürüyebilir. Gücü daha az olduğundan olsa gerek eşek çok az kullanılır. Göçebenin at ve katır çok kıymetlidir. Onlar evin temel direğidir. Bu hayvanlar yalnız göçler sırasında kullanılır. Diğer hallerde ve konaklama yerlerinde yularsız, kolansız bir şekilde kendi sürüleri içinde yayılırlar. Bu sürülerin ayrı bir çobanı da vardır. (Bk. Örnek Olay 15)

2. Koyun - Keçi

Göçebe topluluklarında zenginliği, yani varlığı tayin eden esas unsur koyundur. Aileler sahip oldukları koyun sayısı ölçüsünde zengin veya fakir olurlar. Toplumsal tabakalaşmada esas rolü hemen hemen bu oynar. Çizelge 26'da görüldüğü gibi toplum içinde hiç koyunu olmayan ailelerden 500-800 koyunu olan hanelere kadar çeşitli gruplardan aileler vardır. Yine, bu çizelgeden bir göçebe hanesine 160.4 küçükbaş hayvan isabet ettiğini görüyoruz. Bu rakam içine keçiler de dahildir. Fakat keçi, koyunlara nisbetle daha az yetiştirilir. % 12-15 civarında. Bu 160.4 rakamı üzerinde biraz düşünmemiz lazımdır. Zira ortalama 160.4 rakamı köylerin yâni köylü ailelerin ortalama rakamları ile karşılaştırılınca pek yüksek olduğu görülür.

Bizim araştırma alanımızın Güneydoğu kesimlerinde göçebeler ve dağ köylüleri ile ilgili bir beşerî coğrafya çalışması yapan Dr. Hutteroth ise bu rakamı 120-130 olarak göstermektedir.¹²

Burada şu unsuru da unutmamak lazımdır. 160.4 rakamı çadır başına düşen hayvan sayısıdır. Çadırda ise aileler de, ailelerden meydana gelen haneler de oturabilir. Bu rakamın yükseldiğini şu faktörlerle izah edebiliriz.

(1) Göçebenin yegâne geçim tarzı hayvancılıktır. Köylerde ise bu hayvancılık çoğu yerde tarla tarımından sonra ikinci derecedeki bir faaliyet olarak gözükür. Her ne kadar Doğu Anadolu'nun bazı yerlerinde gelirin % 60-70'i hayvancılıktan elde edilirse de bunu her taraf için düşünemeyiz. Hayvancı-

12. W. Hutteroth, a.g.e., s. 91

lık yegâne geçim şekli olunca göçebe fazla miktarda koyun besleme zorunluğunu hissetmektedir.

(ii) Diğer taraftan köylerde koyun, keçi gibi küçük baş hayvanlardan başka öküz, inek, manda gibi büyükbaş hayvanlar da yetiştirilir. Göçebelerde bu yoktur. İnek, öküz gibi büyükbaş hayvanların yetiştirilmesi göçebelikten yerleşik hayata geçiş devirlerinde görülmektedir.

(iii) Bu sayının kabarık olmasını ortaya koyan üçüncü bir önemli sebep, aile organizasyonunun çok geniş olmasıdır. Köylerde, daha ziyade çekirdek ailelere rastladığımız halde, göçebelerde birkaç ailenin bir çadır içinde yaşadığı hanelere rastlıyoruz. Bir çadır içinde hanelerin artışına yani hanenin gelişmesine paralel olarak nüfus artmakta, buna paralel olarak da koyun sayısı çoğalmaktadır. Bu bakımdan çadır başına değil, fert başına düşen hayvan sayısını hesaplamak daha doğru olur kanaatindeyim. Çizelge 29'da göçebe aşiret ile Ahlat ve köylerinde, hane başına düşen küçükbaş hayvan miktarı gösterilmiştir. Ahlat, göçebelerin yaylak mıntıklarına yakın olduğu için seçilmiştir. Göçebe aşiret ve Ahlat'ta hane başına, çadır başına düşen miktarların birbirine oranı (5.4)'dür. Aynı birimlerde fert başına düşen miktarların birbirlerine oranı (3.6)'dır. Fert başına düşen kısımda bu iki sayı arasındaki aralık daha dar olduğu halde, aile başına düşen kısımda daha fazladır. Bu, bize, göçebe nüfusunun geniş aileler, yani haneler içinde organize edildiğini bir kere daha göstermektedir.

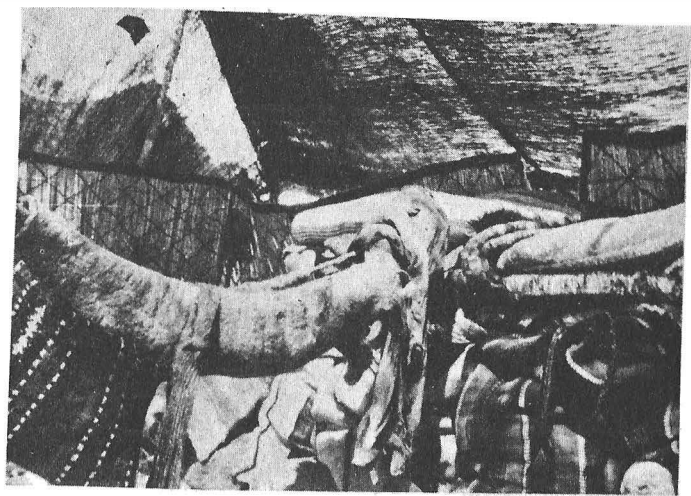
(iv) 160.4 ortalamasının çok üstün olmasını ortaya koyan sebeplerden biri de, üstün bir teknikle hayvancılık yapılmasıdır. Göçebeler bunu atalarından, dedelerinden kalan bir sanat olarak devam ettirmektedirler. Tarım, çoğunlukla babadan oğula geçerek öğrenilen, geliştirilen bir meslektir. Göçebeler, başka geçim kaynağı olmadığı için bütün güçlerini koyunculuk üzerine toplamışlardır. Köylüler ise başka geçim alanlarına da malik olduklarından hayvancılık üzerinde ısteleyerek durmazlar.

ÇİZELGE 27 : İKİNCİ DERECEDE MÜLKİYET UNSURLARININ ÇADIRLAR İTİBARI İLE DAĞILIŞI**1186.9**

<u>Mülkiyet Unsurları</u>	<u>Yok</u>	<u>Var</u>	<u>1 Tane Olanlar</u>	<u>2-3 Tane Olanlar</u>	<u>3'den Fazla Olanlar</u>
Yatak-Yorgan (a)	-	37	13	16	9
Minder	-	37	3	19	15
Keçe-Kilim	-	37	2	21	14
Kıl Çuval	-	37	3	13	21
Sandık	36	1	-	-	-
Ekmek Sacı	-	37	31	4	2
Saç Ayağı	-	37	30	5	2
Hamur Teknesi (b)	12	25	24	1	-
Büyük Kazan (c)	14	23	18	5	-
Küçük Kazan	-	37	27	7	3
Bakır kap-kacak	-	37	1	-	29
Yemek Tepsisi	29	8	8	-	-
Nehre-Tulum (d)	-	37	2	19	14
Durik (torba) (e)	-	37	2	20	15
Su Tenekesi	32	5	5	-	-
İbrık	-	37	27	5	5
Tas	-	37	24	6	7
Demlik	-	37	31	5	1
Çay Bardağı (f)	5	32	2	14	16
Çay Tepsisi	36	1	1	-	-
Lüks Lâmba	36	-	-	-	-
Fener	36	1	1	-	-
İdare Lâmbası(g)	23	14	14	-	-

Gaz Yağı Şisesi	30	7	7	-	-
Süpürge (h)	35	2	2	-	-
Yün Tarağı (Şe) (j)	26	11	11	-	-
Tezgah (Spi) (k)	31	7	7	-	-
Teşi (iğ)	-	37	-	31-	6
Tokmak (ı)	22	15	15	-	-
Bavul (m)	35	2	2	-	-
Kürek	31	6	5	1	-
Bezir Yağı	-	37	30	2	5
Kırkım Makası	22	15	15	3	-

- (a) Yatak yorgandan anladığımız, düzenli bir yatak takımı değildir. Göçebe gerektiğinde minderlerin üstüne örtü atarak uyuyabilir.
- (b) Yerine göre çamaşır yıkamak için kullanılır.
- (c) Peynir vs. yapıldığı gibi çamaşır suyunda kaynatılır.
- (d) Nehre, yani tulumlar, süt ve su taşımak için, yoğurt ayran ve yağ yapmak için, peynir ve yağ stoklarını saklamak için kullanılır.
- (e) Torba anlamına gelen durik içinde nehrerler, küçük çocuklar, yeni doğmuş kuzular yani ileri geri ele geçen her şey taşınabilir.
- (f) Bazılarında çay bardağı yoktur. Olmayanlar konuk geldiği zaman başkalarından isterler.
- (g) Aydınlatma aracı olarak daha ziyade idare lambası kullanılır. İdare lambası olmayanlar da çoktur.
- (h) Ortalığın tozunu toprağını giderebilmek için umumiyetle minder, keçe vs. alınır dışarıda silkinir ve üzerine üfürülür. Süpürge kullanılmaz. Kullanılanlar da ağaç dallarındandır.
- (i) Olmayanlar olanlardan faydalanırlar.
- (k) Bu da herkeste yoktur. Olanlardan istifade edilir.
- (l) Bu da her çadırdadır yoktur. Olanlardan faydalanılır.
- (m) Daha ziyade askerliğini bitirmiş ailelerin oğulları getirir.

**ÇİZELGE 28 : GÖÇEBELERİN HAREKET
SAHASINDAKİ YERLEŞİK HALKIN
BÜYÜK VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN
DURUMLARININ GÖÇEBELERİNKİLERLE
KARŞILAŞTIRILMASI
(Hane Başına Düşen Birimler)**

	<u>Nüfus</u>	<u>Büyükbaş*</u>	<u>Küçükbaş**</u>
<u>Alıkan Aşireti</u>	<u>8.4</u>	<u>6.9</u>	<u>160.4</u>
Mutki	5.3	2.4	12.6
Hizan	5.1	2.2	14.9
Ahlat	5.6	3.7	29.9
Çüngüş	4.5	2.1	5.2
Hazro	4.8	3.9	8.3
Silvan	4.6	4.0	7.0
Cizre	4.8	4.4	20.8
İdil	5.1	3.4	25.7
Silopi	4.7	2.9	21.5
Batman	5.6	3.6	11.3
Kozluk	4.8	3.8	8.1
Pervari	4.8	1.6	13.3

**ÇİZELGE 29 : AHLAT'TA ve ALIKAN AŞİRETİNDE
HANE ve FERT BAŞINA DÜŞEN
HAYVAN SAYISI**

	<u>Hane Başına</u>	<u>Fert başına</u>
Ahlat	<u>29.5</u>	<u>5.2</u>
Alıkan Aşireti	<u>160.4</u>	<u>18.9</u>
	<u>160.4</u> = 5.4	<u>18.9</u> = 3.6
	29.5	5.2

* Büyükbaş hayvan olarak Alıkan Aşireti'nde yalnız at-katır vardır.

** Köylük yerlerde ise bunlara ilaveten inek, öküz, manda vs. bulunur.
Kasabalarla ilgili kaynak: KİBKEE, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Bitlis,
Tablo 26

a) Koyun Yetiştirilmesi

Göçebe, koyunu yetiştirmekte özel bir teknik geliştirmiştir. Biricik geçim tarzı ve iş-güç şekli olduğu için koyunun yetiştirilmesine özel bir dikkat gösterilir. Damızlık seçiminde dikkatli davranır. Köylerde genellikle iyi, gelişmiş, güçlü, kuvvetli hayvanlar satılır. Geriye kalan zayıf yapılı olanlar da damızlık olarak bırakılır. Bu ise koyun ırkının geliştirilmeyip tam tersine bozulmasında çok büyük rol oynar. Göçebe ise bu konuda çok dikkatlidir. Güçlü kuvvetli ve en iyi hayvanlarını damızlık için ayırır ve özellikle erkek damızlık üzerinde çok dikkatli durur. Böylece sürüyü de iyileştirmiş olur.

b) Bakım ve Besleme

Koyun yetiştirilmesinde önemli olan bir özelliği de bakım ve beslemedir. Göçebe hayvancılığında ahırlama yoktur. Yaz-kış meradan faydalanılır. Sürü, geceyi meralarda, yaylalarda ve kışlaklarda geçirir. Kışın sürüler, daha ziyade rüzgâr ve fazla soğuktan arınmış, kuytu yerlerde yatırılır. Pek fazla olduğu zaman büyük çadırların içine alınır. Ayrıca yeni doğmuş kuzuları soğuktan korumak için, özel çadırlara veya büyük çadırlara alınır. (Resim 15-16-17-18) Koç katımı, yaz ve sonbahara rastlar. Doğum mevsimi ise Ocak ve Şubat aylarıdır. Gecikmiş doğumlar da olabilir. Hayvanlar devamlı olarak açık havada kaldıkları için rutubet, sıcaklık değişimi gibi faktörlerle hayvan hastalığı da meydana gelmez.¹³

Kısır koyun yok gibidir veya çok azdır. % 90-95 yavru- lar. Çobanlar, doğum yapacak koyunları yakından izlerler. Havalar iyi ise merada doğumu yaptırılabilir. Çok soğuklar- da çadırlara alınır. Doğum yapılacak meranın çok temiz ol- ması lazımdır. Ve buna özellikle dikkat edilir. Buralar do- ğumdan önce temizlenir. Kışın en önemli iş-güç şekli, koyunların doğum yapması ve kuzuların bakımudur. Bu işle- re özel olarak zaman harcanır.

aa) Çobanlık

Göçebelikte çobanlık çok mühim bir sanattır. Bir sürü-

13. Reşit Sönmez, **Koyunculuk ve Yapağı**, EÜZFY, İzmir 1966, s. 185

de 500 koyun, 2-3 adet de çoban vardır. Çobanlık, erkeklerin görevlerindendir. Başlıca beş çeşit çobanlık vardır.

(I) Koyun çobanlığı, **(II)** Keçi çobanlığı, **(III)** Kuzu çobanlığı, **(IV)** At-katır çobanlığı, **(V)** Hasta hayvan çobanlığı.

Bunlardan en önemlileri koyun çobanlığıdır. Koyunlar yaradılış itibarıyla dar ve kapalı yerlerden hoşlanmadıkları için daima açık havayı tercih ederler. Sıcak havalardan, yağmurlu durumlardan korunmaları için gölgelik yerlerin bulunması lazımdır. Böylece koyunlar sağlıklı, sağlam ve verimli olurlar. Koyun sürüsünün sağlıklı ve sağlam olmasında, sahibine gelir sağlamasında, çobanın rolü çok büyüktür. Koyun, tabiatı icabı yavaş yavaş hareket eden bir hayvan olduğu için, insanın yardımına ihtiyacı vardır. Merada istenilen yönde güdülmesi, suya götürülmesi, fena hava şartlarında kuytu yerlere alınması, kızgın öğle sıcaklarında gölgelik yerlere çekilmesi, tuz verilmesi, vahşi hayvan saldırılarından korunması, hasta hayvana gereken işlemin yapılması, çobanlar tarafından dikkatle yapılan işlerdendir. Ayrıca koç katımında, doğumda, çeşitli hastalıklarla savaşta, kırkımda ve sağımda çobanın rolü büyüktür. Dolayısıyla çoban, koyunu seven, uzunca bir süre, sürü işlerinde bilgi ve teknik kazanan insanlardan olur. Bu bakımdan çobanlık, babadan oğula geçen mesleklerden biridir.¹⁴

Zengin, yani koyunu fazla olan aileler, sürüleri için özel çobanlar kiralatır. Çobanlar yıllık olarak kiralanır. Çobanın yıllık ücreti 1000-1400 lira arasında değişir. Çoban, senenin belirli günlerinde yoğun bir faaliyet içindedir. Özellikle göçler sırasında, yaylalarda görevi ağırdır. Fakat kışlaklarda bu görev azalır. Koyun sayıları az olanlar, birbirleriyle anlaşarak bir sürü meydana getirir, sıra ile çobanlık yaparlar. Burada dikkate değer bir özellik ile karşılaşırız. O da çobanlığın kolektif oluşudur. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi büyük sürü sahiplerinden başka, çoban kiralayanlar azdır. Koyunları az olanlar ise koyunlarını bir araya getirerek sürü meydana getirirler. Bir sürü 500 koyundur. Çobanlık bazen bir, bazen birkaç gün ara ile aileler arasında yer değiştirir. Çobanın yiyeceği, yani azığı, ailesi tarafından temin edilir.

14. Prof. Reşit Sönmez'de aynı özelliğe işaret etmektedir. a.g.e., s. 201

Çoban gerek vahşi hayvanların, gerek insanların sürüye saldırtısından meydana gelen zararlardan sorumlu değildir. Hayvan kımın ise zarar yalnız ona aittir. Çobanın iyi niyetinden şüphe edilmez. Eğer çok fakir bir kimsenin koyunu çalınmış ise zenginler ona koyun verir.

Çoban, hayatını, koyunların hayatına uydurur. Gün ağıarırken koyunlar harekete hazır olduğıundan, çoban da harekete hazır olmalıdır. 4-5 saatlik bir otlatmadan sonra sürü bir gölgeye çekilir. Öğleden sonra sürü tekrar harekete geçirilir. Akşam karanlığına kadar sürü otlatılır. Gece için, yazın daha ziyade serin ve açık yerler seçilir.

Sürü içinde çingıraklı hayvanlar bulunur. Çoban, bu hayvanlar sayesinde sürünün dağılıp dağılmadığını anlar. Çobanın dikkat edeceği önemli işlerden biri de zehirli bitkilerin yoğun olduğı alanları seçip, sürüleri o tarafa yöneltmektir. Koyunların suya götürölmesi de önemli bir meseledir. Yaylaklarda temiz akarsular vardır. Bu su, koyunların çok hoşuna gider. Buralarda havalar serin olduğı için, 1 veya 2 günde bir suya indirilir. Çobanın önemli görevlerinden biri de özellikle öğlenin kızgın sıcaklarında, sürünün birbiri içine girmesine, birbirlerine sokulmasına engel olmaktadır. Çünkü koyunların bu hareketi zaten yüksek olan ısıyı artırdığından birtakım hastalıkların meydana gelmesine sebep olabilir. Çoban burada öyle bir ıslık çalar ki, koyunlar arka arkaya, yani dizi dizi yürürler. Bu ıslık çalınmadan, daima birbirinin içine girerler. Çobanlar kendi sürülerindeki koyunları büyük bir ustalıkla tanır. Hatta bir koyunun, zamanın içinde hangi kişiye ait olduğunu da bilirler. Bu tanıma doğrudan doğruya onun iç güdüleri ve çoban karakteri ile ilgilidir. Koyunların merada serbest bir şekilde yayılmaları esastır. Hiçbir taraftan etkilenmemeleri lâzımdır. Bu bakımdan çocuklar sürüye hiç yaklaştırlmaz. Çünkü onlar sürüyü rahatsız ederler. Koyunların sakın sakın ve ağır ağır otlamaları gerekir. Koyun tabiatı, dışarıdan gelen hiçbir etkiyi kabul etmez. Bu bakımdan çoban, bunları da defetmek zorundadır. Keçi gibi değildir. Sağım daha ziyade öğle vakti (günde bir defa) çobanlar tarafından yapılır, fakat sağılan sütü kadınlar çadırlara kadar taşırlar.

Sürüye, lüzumu kadar tuz sağlamak yine çobanın göre-

vidir. Günde bir koyuna 10-15 gram tuz lazımdır.¹⁵ Yaylak ve meralar genellikle sulak olduğu için tuz miktarı da artar. Kurak meralarda ise bu ihtiyaç azalır. Tuz hayvan sahipleri tarafından temin edilip çobana teslim edilir.

bb) Çoban Köpeği

Çoban köpeği çobanın en büyük yardımcısıdır. Mera tamamen açık olduğu için 1-2 çoban köpeği, sürüye dışarıdan gelecek saldırıların yok edilmesi için şarttır. Diğer taraftan koyunlar sakin rıhlı hayvanlar olduklarından onların bu hareketinde çoban köpeği büyük rol oynar.¹⁶

cc) Mera

Koyunların beslenme ve bakımı ile ilgili olarak diğer bir faktör, meralardan faydalanma tarzıdır. Kiralanan mera çobanlar tarafından göz kararı ile kısınlara ayrılır. Bu ayırım koyunların daima aynı yerde otlamalarına engel olup meranın her tarafından eşit surette faydalanmayı da sağlar. Yazın yaylalarda tamamen meralardan faydalanılır. Kışın da meralardan faydalanmak esastır. Kışlak bölgeler genellikle serin olduğu ve az kar tuttuğu için hayvanlar meradan faydalanabilirler. Fakat kış aylarında merada seyrek ve sararmış otlar bulunduğu için bu tip otların besin değeri azdır. Saman ve tane ile yem de verilmelidir. Özellikle çok soğuklarda mera tamamen karla örtüldüğü zaman buna daha fazla ihtiyaç duyulur. Fakat bu olayı ahırlama özelliği olarak görmemek lazımdır. Tamamen iklim ve bitki örtüsü koşullarının bir neticesidir.

Keçi çobanlığı, koyun çobanlığı kadar önemli değildir. Bu, keçinin yırtıcı tabiatından ileri gelen bir özelliktir. Keçiler bazen ögle sıcaklarında, koyunları hareket ettirmek için kullanılır. Öncü olarak görev yapanlar az sayıda olduklarından daha ziyade koyun sürüleri ile beraber otlarlar. Kuzular doğumdan sonra 2-3 hafta annelerinin sütünü emerler. Daha sonra yumuşak otları yemeye başlarlar. 4-5 aylık olunca ana sürüye katılırlar ve onlarla beraber yayılırlar.

15. Reşit Sönmez, a.g.e., s. 203

16. Reşit Sönmez, a.g.e., s. 202

Koyunlar, çadırlardan çok uzakta kalan meralarda otlatıkları halde, at-katır sürüleri çadırların civarındadır. Bu sürülerin çobanı sürüyü uzaktan da kontrol edebilir. Koyun çobanlığı kadar müesseseseleşmemiştir. Hasta hayvanlarla daha ziyade kadınlar ve çocuklar meşgul olur. Bu hayvanlar hastalığın derecesine göre çadır içinde veya çevresinde, çocuk ve kadınların kontrolü altında yayılırlar.

3. Hayvancılık Çevresinde Toplanan Diğer Faaliyetler

Hayvancılık çevresinde toplanan diğer faaliyetlere baktığımız zaman bunların hiç de gelişmemiş olduğunu görüyoruz. En önemli ihtiyaçlardan biri olan çoban abasını kendileri yapmazlar. Onu gezici yapıcılardan alırlar. Genellikle Urfa, Diyarbakır gibi şehirlerde oturan bu geziciler, göçebeler yaylada iken her obaya uğrayarak ücret karşılığında her zamanın ihtiyacı kadar keçe yaparlar. Fakat bazı göçebeler gezici keçecilere ihtiyaç duymadan kendileri de yapabilirler. Örneğin Duderan Aşireti böyledir. Ayrıca nalbantlık gibi yine hayvancılıkla ilgili bir sanatın gelişmediğini görüyoruz. Bunu da gezici nalbantlar yapar. Veya göç sırasında şehirlerden geçerken yaptırılır.

B. TİCARET HAYATI - KAPALI EKONOMİ - DEĞİŞ TOKUŞ EKONOMİSİ

Göçebe Alikan Aşireti'nde üretim daha ziyade tüketim için yapıyor görünüyorsa da, esasında öyle değildir. Geriye tüketim fazlası olan pek çok mal artar. Ve bunlar aşiretin dışındaki birtakım unsurlara satılır. İşte burada bu faaliyetin çok ilkel ölçüler içinde yapıldığını, göçebenin üretici gücünün bazı çevreler tarafından sömürüldüğünü görüyoruz.

1. Kapalı Ekonomi

Göçebe ekonomisi bir bakıma kapalıdır. Çünkü göçebe birçok mal ve hizmeti kendi bünyesi içinde yaratır. Göçebe yaşayışı zaten basit ve hayvana bağlı olduğu için, çeşitli ihtiyaçlar, hayvan ürünlerinden de sağlanabilmektedir. Örneğin

çadır, tamamen göçebenin kendi malıdır. Bütün araç ve gerecini kendisi sağlar. Yiyecek maddelerinin, ekın yani un harıç olmak üzere yüzde yüzü, yiyecek maddelerinin çok büyük bir kısmı doğrudan doğruya göçebe tarafından sağlanır. Çadır içindeki diğer araç ve gereçler de hemen hemen böyledir. Fakat, zamanla göçebenin yerleşik tarımsal toplumlarla daha fazla ilişki halinde bulunması, üretilen hayvan ürünlerinin tüketim miktarını çok aşması, çeşitli değiş tokuş usullerinin meydana gelmesine sebep olmuştur.

2. Değiş - Tokuş Ekonomisi

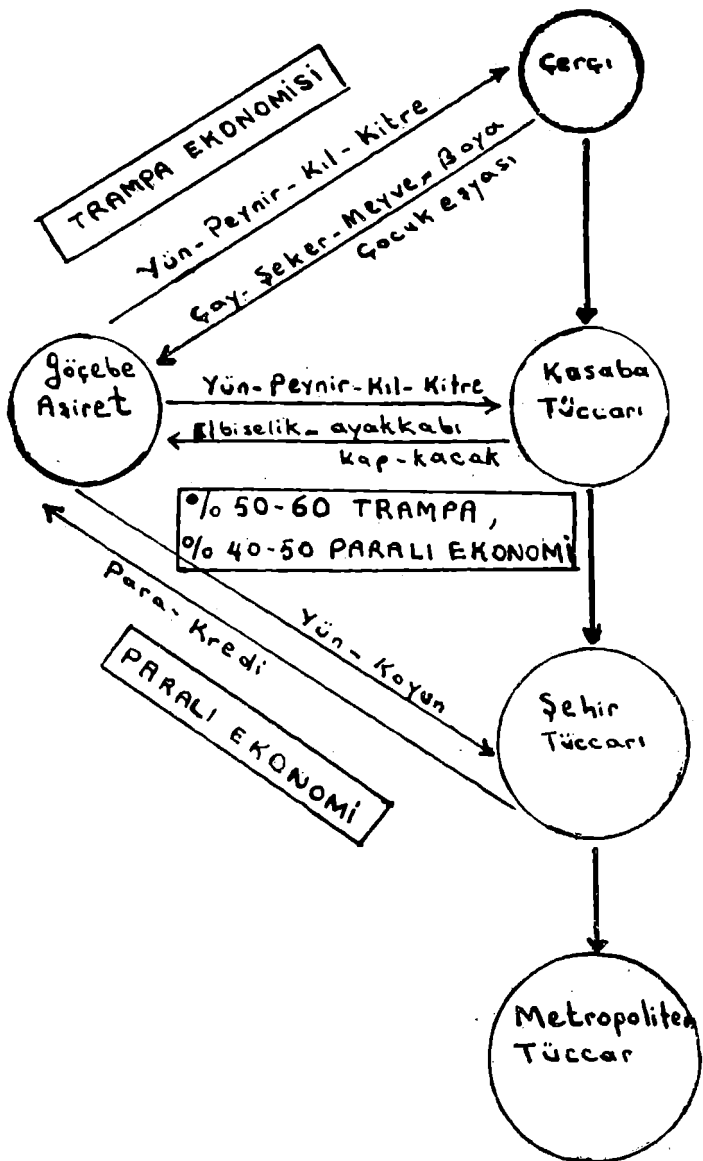
a) Çerçi

Çerçi yalnız göçebe ekonomisinde değil Doğu Anadolu'da köy ekonomisinde çok büyük rol oynar. Çerçiler, köy ve kasabalarda oturan işi gücü olmayan fakir insanlardır. Kasabadan sağladığı bir miktar para ile şeker, incik, boncuk, boya, büsküvit, çocuk oyuncuğı, vs. satın alır, bunu bir katıra yükler ve zoma zoma gezer. Orada bu malzemeleri yün, kıl, kitre karşılığında değiştirir. (Kitre, bazı yayla otlarından sağlanan bir maddedir. Zamk endüstrisinde kullanılır. Beyazının kilosu beş, sarısının kilosu üç liradan hesap edilir) Burada tamamen trampa ekonomisi uygulanır. Para katiyen işin içine girmez. Elma, armut, karpuz getiren çerçiler vardır. Bunlar da trampa ederler. Trampa tipi alış veriş çerçi ile kadınlar arasında yapılır. Erkekler bu işe karışmaz. Bir birim yün veya peynire karşı ne kadar çerçi malı verileceğı yine kadınlarla çerçiler arasında yapılan pazarlık neticesi belli olur.

b) Kasaba Tüccarı

Göçebeler, çerçiden sonra kasaba tüccarları ile ilişkiler de bulunurlar. Bu seviyede pazarlık, alış-veriş çadırlarda yani zomada olmaz. Göçebe malını kasabaya götürür. Göçebenin malının çeşidinde herhangi bir değişiklik yoktur. Fakat aldığı mallarda değişiklik olmuştur. Ayakkabı, elbiselik gibi giyim kuşam malzemesi ve kap kacak alır. Ve artık ekonomide para da rol oynar. % 50-60 trampa ekonomisi % 40-50 paralı ekonomi vardır.

Şekil 3. Aşiret ve Aracı Kademeleri

c) Şehir Tüccarı

İlişkilerin bu seviyesinde hem ekonomik ilişkilere konu olan araç ve gereç hem de mekanizma farklıdır. Burada göçebenin başlıca ürünü, koyun ve yündür. Bu kademede peynir değerinden kaybetmiştir. Para ekonomisi hakimdir. Tüccar aldığı koyun ve yünün karşılığında para ve kredi verir. Burada kredinin rolü şudur: Bir tüccar göçebenin koyun ve yünlerinin başka birisine satılmasını önlemek için, önceden, göçebeye biraz para yani kredi verir. Böylece göçebeyi kendisine bağlamış olur. Bazen bir tüccarın her yıl aynı göçebenin koyun ve yünlerini aldığı da görülür. Ve bu pazarlık doğrudan doğruya tüccarların çadırları ziyareti sırasında yani sürü başında yapılır.

d) Büyük Şehir Tüccarı

İlişkilerin bu kademesinde çerçilikten başlayarak kasabada, şehirde işlerini ilerleten tüccar, iyice zenginleştiği için İstanbul, Ankara gibi büyük merkezlere doğru gitmeye yönelir. Ya malını mülkünü tamamen satıp büyük merkezlere yerleşir veya taşradaki ilişkilerini oradaki adamlarıyla yine büyük merkezlerden idare etmeye çalışır. (Bk. Şekil 3)

3. Tüccar, Yani Aracı Basamakları

Yukarıda belirttiğimiz gibi göçebe, ürettiği ürünleri doğrudan doğruya tüketicilere ulaştıramamakta, araya birtakım aracı kimseler girmektedir. Yâni esas üretici ve tüketici karşı karşıya gelememektedir.¹⁷ Burada mühim olan unsurlardan birisi göçebe aşiret ile esas tüketiciler arasında rol oynayan bir aracı sınıfın doğrudan doğruya kendisi arasında bir sosyal ve ekonomik tabakalaşmanın varlığıdır. Şekil 3'de görüldüğü gibi, çerçi, kasaba tüccarı, şehir tüccarı, büyük şehir tüccarı arasında büyük gelir farklılıkları vardır. Fakat bu tabakalaşma sert değildir. Çerçi zenginleştiği zaman kasabada bir dükkân alıp yerleşmekte, kasaba tüccarı da zenginleştiği zaman kasabayı terk edip şehire yerleşmekte ve daha büyük işlerle meşgul olmaktadır. Yine şekilde görüldü-

17. M. Emin Bozarslan, a.g.e., s. 35-46

ğü gibi şehirde işini yoluna koyan bu kimse icabında malını mülkünü satarak veya yalnız ailesiyle birlikte İstanbul Ankara, İzmir gibi büyük merkezlerle yerleşmekte böylece bazı bölgelere insan akımı ile beraber sermaye akımı da olmaktadır.

Dikkate değer ikinci özellik, bu aracı sınıfın, özellikle şehir tüccarlarının, esas üreticiden fazla kazandığıdır. Örneğin yün, çadırlarda 7-8 liraya alınıp, büyük merkezlerde 12-13 liraya satılmaktadır. Dolayısıyla esas kazanç bu tüccarlarda kalmakta ve göçebelerin sömürülmesi söz konusu olmaktadır.

C. ÜRETİM ARAÇ ve GEREÇLERİ

Göçebenin üretim araç ve gereçleri ilkindir. Gelişmemiştir. Bunlar süt ve yapılarını üreten, koruyan ve saklayan, yün ve kıldan bazı yapılar elde edilmesine yarayan bazı araç ve gereçlerdir. Bunlardan en önemlisi göçebelerin şılaf dedikleri bir peynir mayası yapma tekniğidir. Göçebeler şılafın eczanelerde satılan peynir mayalarından daha üstün olduğunu söylerler. Şu şekilde elde edilir: Yeni doğmuş bir kuzu üç günlük iken kesilir. Karın kısmı çıkarılır. Bunun içerisi, kuzunun emdiği ağız sütü ile doludur. İşte göçebe bunu alır, ağzını bağlar ve güneşte kurutmaya bırakır. 20-30 gün kurur. Peynir yapmak gerektiği zaman bunu alır ve bir tas kaynamış sütün içine bir-iki kere daldırır, çıkarır. Sonra bu sütü, esas peynir sütüne karıştırır.¹⁸ Göçebe peyniri genellikle tulum peyniridir. Tulum veya tuluk, kesilen koyun ve keçi derilerinden yapılır. Bu deriler yıkanır, tuzlanır ve kurutulur, sonra tekrar ıslatılarak dikilir ve şişirilir. Göçebe, suyu ve sütü de bu tulumlarda taşır. Fakat su ve süt taşınacak tulumların tuzunun iyice yıkanması gerekir.

18. Silatin kimyasal açıklaması şudur: Yeni doğmuş kuzu anasından ağız sütünü alıyor. Bu süt miğde de, maya yapacak olan miğde öz suları ile karışıyor. Pepsin vs. karına geçiyor ve karında herhangi bir değişim olmadan kuzu kesiliyor. Artık maya olmuştur. Bu süre içinde kuzu başka şeyler de yemediği için çok temizdir. Bunun gibi örneğin, süt içtikten sonra kusan bir kimsenin kusmuşu peynir şeklinde çıkar. Çünkü miğde öz suları ile karışmıştır.

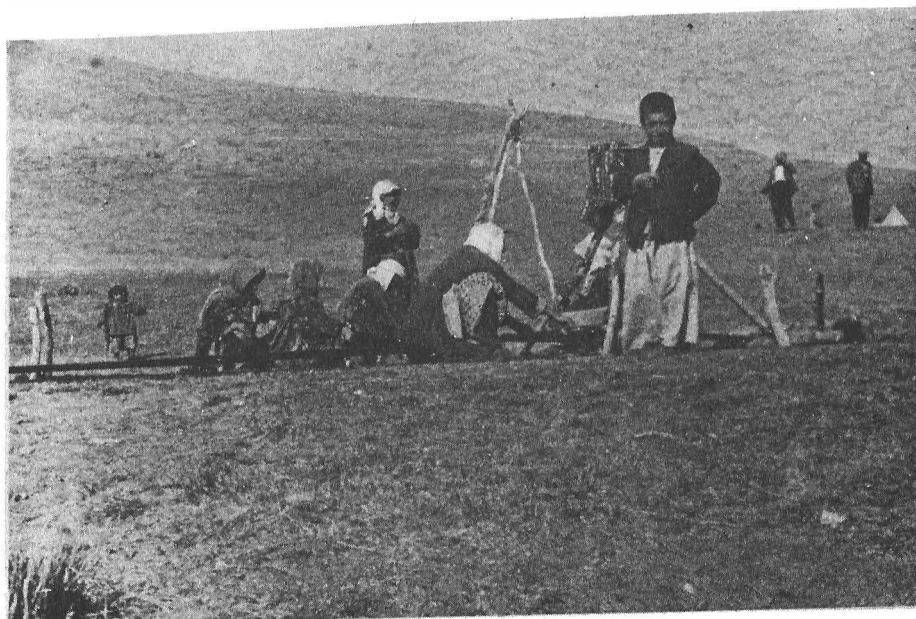
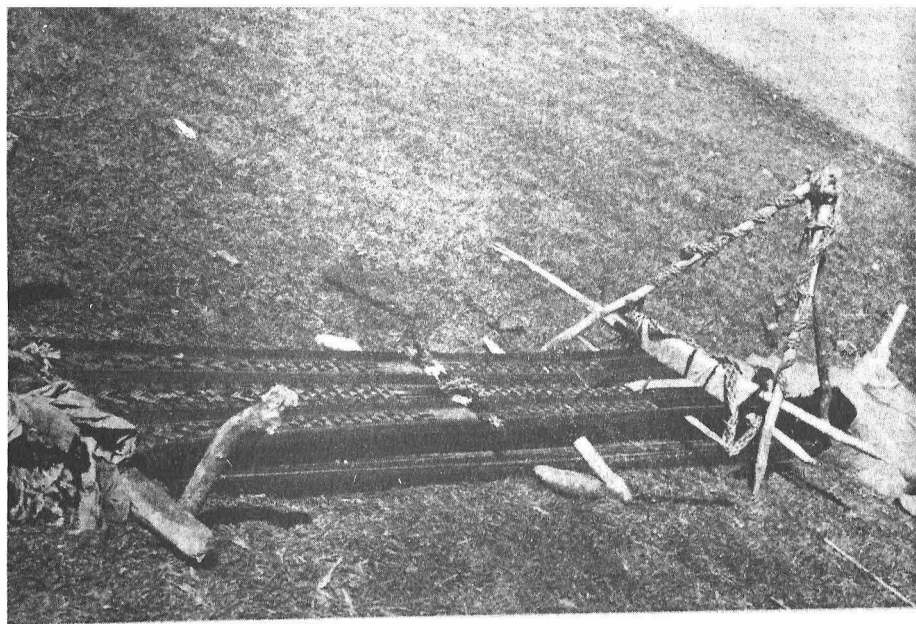
Yün ve kılı yapılmış maddeler haline getirmek için kullanılan araç ve gereçleri şu şekilde sıralayabiliriz.

(I) Teşi, (İg-Kırman) Yün eğrilir, (II) Şe (Tarak) yün ve kıl didmek için kullanılır. (III) Spi, İstar (Tezgâh) dokumacılıkta kullanılır. Çok basittir. Üç ağacın üçgen pirizma meydana getirecek şekilde birbirine bağlanmasından meydana gelir. Yerde de iplerin gerilmesi için iki paralel ağaç vardır. (Bk. Resim 7-8-9-10)

Teşi, tulum vs. her evde bulunmasına rağmen Şe ve Spi bazı büyük ailelerde bulunur. Fakat diğer aileler de sıra ile ondan faydalanırlar. Fakat son zamanlarda aşirette bu konularda da büyük değişimler olmaktadır. Köy, kasaba ve şehirliyle olan ilişkiler sonunda aşirete, yeni yeni üretim araçları girdiği gibi zihniyette de büyük değişimler vardır. Örneğin eski kültürde yağsız peynir, günah ve haram sayılırken şimdi buna geniş ölçüde rastlamak mümkündür. Aşiret ahlakı ile çok yakından ilgili olan bu özellik, aşiret üyelerinin tüccarlara güveninin yavaş yavaş azalmasıyla belirmektedir. Önceden dışarıdan gelen bir yabancıya güven varken, itimat edilirken, köy, şehir ve kasabalar halkı ile çeşitli ilişkiler neticesinde bu güven sarsılmış, böylece önceden ayıp olan şey, güvenin kalkmasıyla normal bir hale gelmiştir.

Hatta bugün bazı zomalarda bile süt makinasına rastlanmaktadır. Bu inanç değişmesi eski kültür ile yeni düzen arasında bir tampon fonksiyon rolü oynamakta, eski kültür, yeni düzen içinde de fonksiyonel görevini devam ettirmektedir. Zaten göç olayı, göçebeleri, şehir, kasaba, köy gibi pek çok sosyal grup ve insanlarla karşı karşıya getirdiği için bu ilişkiler inanç ve kanaatlara daha kolay etkili olmakta ve kültürün bu yapıları daha kolay değişmektedir. Diğer taraftan şehirliye ve köylüye olan inanç ve itimadın sarsılması, tanınmayan kişiden daima peşin para almaları vs. bir şehirleşme olayı olarak da belirmektedir.

(Bk. Örnek Olay 1, H. G.'nin fikirleri)

ÇİZELGE 31: GELİR GRUPLARI (TL.)

<u>Gelir Grubu</u>	<u>Aile Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Erişkin Nüfus Ortalaması</u>	<u>Ele Geçen Para</u>	<u>Grupta Aile Başı Gelir Ort.</u>
1	3	8.3	2.3	1000-1500	1100
2	9	24.3	3.9	1501-1300	2140
3	18	48.4	4.5	3001-10000	9111
4	5	13.5	6.3	10001-30000	26300
5	2	5.5	8.1	30001-80000	61250
Toplam	37	100.0			

ÇİZELGE 33 : GELİR GRUPLARI (TL.)

<u>Gider Grubu</u>	<u>Alle Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Erişkin Nüfus Ortalaması</u>	<u>Gider Miktarı</u>	<u>Grupta Alle Başına Gider Ort.</u>
1	3	8.3	2.1	900-1200	1150
2	9	24.3	3.9	1201-2500	1974
3	18	48.4	4.5	2501-10000	7911
4	5	13.5	6.3	10001-25000	18187
5	2	5.5	8.1	25001-60000	44334
Toplam	37	100.0			

ÇİZELGE 34: GELİR VE GİDER GRUPLARI (TL.)

Gelir ve Gider Grubu	Alle Sayısı	%	Alle başı Erişkin Nüfus Ort.	Gelir TL.	Gider TL.	Alle Başı Gelir Ort. TL.	Alle Başı Gelir Ort. TL.	Artış TL.
1	3	8.3	21	1000-1500	900-1200	1100	1150	-5.
2	9	24.3	3.9	1501-3000	1201-2500	2140	1974	166.
3	18	48.4	5.2	3001-10000	10000-9110	9110	7911	1199.
4	5	13.5	6.6	10001-30000	25000-23600	23600	18187	1199.
5	2	5.5	8.1	30001-80000	60000-61250	61250	44334	16916.
Toplam	37	100.0						

D. GELİRİN MEYDANA GELİŞİ ve GELİR GRUPLARI

Gelirin meydana gelmesinde rol oynayan esas unsur koyundur. Çünkü koyun, gelir hayvanıdır. Göçebeler, koyun satışı neticesinde büyük paralar elde ederler. Koyuna bağlı olarak yün, kıl, peynir satılır ve bunlardan da para kazanılır. Çizelge 30 bize gelirin meydana gelmesinde hangi faktörlerin büyük rol oynadığını göstermektedir. Çizelge hazırlanırken gelir kaynakları arasına süt, yoğurt, yağ ilave edilmemiştir. Bu sayılan maddeler gelir sağlanmasında için üretilmezler. Bu özellik büyük merkezlerle olan haberleşme ve ulaştırma araç ve gereçlerin imkânsızlığı, tüketici pazarlarının yokluğu ile yakından ilgilidir. Ayrıca gelir sağlanması için kıl da üretilmez. Kıl, daha ziyade çadır dokumak ihtiyacını karşılayacak kadardır. (Dr. Hutteroht da hemen hemen çizelge 30'daki sayılara yakın sayılar vermektedir.¹⁹

Çizelgenin yün sütununa kıl da dahildir. Bu miktarın genel olarak % 12-14'ünü kıl olarak alabiliriz. Ayrıca bir koyunun bir yılda 35 kg süt ve 1200 gr yapağı verdiği saptanmıştır. Doğumdan sonra yavruya verilen süt bunun dışındadır. 31 numaralı çizelge 30 nolu çizelgeden çıkarılmış olup, gelir grupları koyun sayısına göre meydana gelmiştir. Zenginliği gösteren koyundur. Herhangi bir kimsenin zenginliği gösterilmek istenirse koyunlarının fazlalığından söz edilir. 31 numaralı çizelge hazırlanırken yetişkin nüfus miktarı göz önüne alınmıştır.²⁰

19. Hutteroht, a.g.e., s. 91-93-95-99-103.

Ali Rıza Yalgın, a.g.e., (Muhtelif fasiküller)

20. Erişkin nüfus çalışabilir nüfus demektir. Şu şekilde saptadık.

Yaş Grupları	Takribi Yaş
0-2	0
3-9	9.50
10-15	0.75

III. GELİR ve GİDER FARKLILAŞMASI ve TÜKETİM EĞİLİMİ

A) GENEL GÖRÜNÜŞ

Gelir gruplarını meydana getirmek için yaptığımız çizelgeyi gider için de uygulayarak 32 numaralı çizelgeyi meydana getirdik. Çizelge yapılırken gider çeşitleri arasında arazi kirası, giyim, kuşam, gıda maddeleri gibi belli başlı olanlar kaydedilmiş, diğer giderler, umulmadık masraflar, diğer giderler sütununda gösterilmiştir. Daha önceleri de belirttiğimiz gibi göçebeler her an tabiatın zorlukları ile karşı karşıyadır. Diğer taraftan Türkçe bilmemesi, devlet kapısında adamının olmaması, kendini savunmadan yoksun oluşu, şehir, kasaba ve köylerdeki insanlar tarafından daima sömürülmelerine sebep olur. Bu bakımdan, umulmadık, beklenmeyen masrafları pek çoktur. Ayrıca, özellikle göç sırasında ayak bastı parası, yol kesti parası, tırnak parası gibi adlarla bilhassa belediyeler ve Çiftçi Koruma Örgütü tarafından mali bakımdan niteliğinin ne olduğu bilinmeyen paralar alınmaktadır. Gelişi güzel alınan bu paralar yine göçebelerin sömürülmelerinden başka bir şey değildir.

B) GELİR ve GİDER FARKLILAŞMASI

Gerek gelirin, gerekse giderin meydana gelişini gösteren çizelgelere baktığımız zaman, gelir ve giderlerin birbirine paralel olarak gittiğini görürüz. Fakat önemli olan nokta bu değildir. Önemli olan nokta, çadırlar arasında gelir ve gider farklılaşmasını görmektir. Örneğin birinci gelir grubunun toplam gelire oranı % 1 gibi çok küçük bir miktarda olmasına rağmen, 4. ve 5. gelir gruplarında bu miktar % 30'u geçmektedir. Aynı şeyi giderler hakkındaki çizelgede de görebiliriz. Birinci gruptaki ailelerin gelirinin genel yıllık gelirler içindeki oranı 1.6 olduğu halde, diğer gruplarda, bu yine % 30'a yaklaşmaktadır. Bu, gelir ve gider grupları arasında büyük mesafeler olduğunu göstermektedir. Gelirin % 54.4'ü koyun satışından, % 40 kadarı da peynir ve yün satışından meydana gelir. Ciderin % 21.2'si arazi kirası, % 23.5'i yem parası ve % 28-30'u da gıda maddelerine gidiyor.

C. TÜKETİM EĞİLİMİ

1. Gıda Maddeleri

Aşiret içine yeni besin maddeleri henüz girmemiştir. Çizelge 35'te görüldüğü gibi en önemli tüketim maddeleri arasında un, bulgur, peynir, tütün gelmektedir. Süt, sebze ve et gibi maddelere çok az yer verilir. Göçebe, ancak hayvan ölmeye yüz tuttuğu, artık hiçbir hayır gelmeyeceğini anladığı zaman onu keser, yer. Kışlık yiyecekler arasında ete fazla yer verilmez. En önemli yiyecek peynirdir. Zaten göçebe, enerjisinin büyük bir kısmını peynir ile ekmekten sağlar. Göçebeliliğin koşulları sebze, meyve gibi besin maddelerinin devamlı şekilde tüketimini engellemektedir.

İlgili çekici olan özellik, gelir ve gider yelpazesi çok olan bu toplumda bütün gelir grupları aynı maddeleri tüketirler. Peynir, ekmek yüksek gelir gruplarında olanlar, ara sıra çay gibi maddeleri tüketirlerse de ana besin maddesi peynir ile ekmektir. Besin maddeleri tüketiminde gösteriş sağlayan bir norma tesadüf etmek güçtür.²¹

ÇİZELGE 35: EN ÇOK TÜKETİLEN BESİN MADDELERİ

	<u>Yılda Fert Başına Düşen Miktar</u>
Un	300 Kg
Bulgur	10 Kg
Peynir	54 Kg
Tütün	32 Kg
Tuz (*)	42 Kg
Et	10 Kg

2. Kılık-Kıyafet

Kadın Kıyafeti: Kadınlar başlarına tülbent sararlar, yalnız evli ve çocuk sahibi olmayanlar bunu bağlayamazlar. Geniş ve topukta düğümlenen bir kiltot üzerine fistan giyilir.

21. Mübeccel Kıray, **İstihlak Normları**, Plânlama, Sayı 3, İlkbahar 1962, s. 144.

*. Hayvan başına düşen miktarı gösterir.

Fistanın kolları bir bağcıkla bilekte daraltılır ve bileğe sarılır. Belden kuşakla bağlanır. Üzerine de yine basmadan yapılmış bir manto giyilir. Bütün bunlar parçalı ve geniş olarak dikilir. Böylece hayvan sırtına binmek daha kolay olur. Elbisenin göğüs kısmı çok geniştir. Kuşakla da bağlandığı için gerektiği zaman torba vazifesini de görebilir. Kadınlar ele geçen öte-berilerini oraya doldururlar. Yün çorap ve lastik ayakkabı yaz-kış kullanılır. Kadınlar yüzük kullanmalarına rağmen küpe ve gerdanlığı ancak düğünlerde kullanırlar. (Bk. ilgili fotoğraf 20-21-22)

Erkek Kıyafeti: Erkekler başlarına sarık bağlarlar. Geniş şalvar giyerler. Kadın ve erkeklerin iç çamaşırları hemen hemen aynıdır. Gömlek de giyilir. Gömleğin uçları bir bağcık ile daima geriye doğru kıvrılır ve dirseğe bağlanır. Kuşak yine bir giyim-kuşam alışkanlığıdır. Yün çorap ve lastik kadınlarda olduğu gibi yaz-kış kullanılır. Naylon çorap, iskar-pin, naylon gömlek vs. de rastlamak mümkündür.

Giyim kuşama ayrılan para önemli bir yekün tutmaktadır. Fakat bu konuda kadınlara yapılan masraf, erkeklerden yüksektir. Kadın kıyafetinde şimdiye kadar göze çarpacek önemli bir değişiklik yoktur. Yıllardan beri aynı alışkanlıklar devam eder. Erkeklerde ise kıyafet değişikliklerine rastlamak mümkündür. Özellikle şehirle devamlı bağlantısı olan, yayla kiralamasında, aşiretin çeşitli ihtiyaçlarının halledilmesi için şehir ve kasabalarla, köylerle devamlı ilişkileri bulunan insanın kıyafeti tamamen şehirlileşmiştir, diyebiliriz. (Bk. Fotoğraf 27) Yaş grupları, okuma-yazma bilme, kıyafet değişikliklerinde önemli rol oynar. Özellikle askerliğini yapmış erkeklerin kıyafetlerinde şehir tesirleri büyük ölçüde kendisini gösterir. Ve değişimin bu aşamasında tüketim normlarının statü tayin ettiğini de görüyoruz. Diğer taraftan gelir grupları bakımından bu meseleyi ele aldığımız zaman yüksek gelir gruplarında kıyafet değişimini görmek gayet kolaydır.

Çizelge 36 : ELBİSEDE ARANILAN EN ÖNEMLİ ÖZELLİKLER

	<u>Erkekler</u>	<u>%</u>	<u>Kadınlar</u>	<u>%</u>
Prestij Sağlama	16	44	1	7.7
Güzellik Sağlama	4	11	4	30.8
Ucuzluk	5	13.5	2	5.4
Rahatlık	10	26	6	46.1
Başka	2	5.5	-	-
Toplam	37	100.0	13	100.0

Halbuki gelir seviyesi çok düşük olup, çobanlık yapanlarda kıyafet değişimi çok azdır.

Kılık kıyafette aranan faktör prestij sağlamak ve gösterişten ziyade rahatlıktır. Özellikle devamlı çalıştıkları için rahatlık üzerinde ısrarla dururlar. Örneğin gerektiği zaman ata binmek zorunda olan kadınlar elbiselerini bir bütün değil, ata binmeyi kolaylaştıracak şekilde parçalı yaparlar. İş gücü olmayan erkeklerin ise prestij yarışına çıkmaları normaldir. Bu bakımdan erkeklerde pijama, naylon çorap, iskarpın, şapka, naylon gömlek vs. görmek mümkündür. Bütün bu yenilikler askerliğini yapmış delikanlıların kanalı ile topluma yayılmaktadır.

3. Diğerleri

Aşirete son zamanlarda yeni yeni üretim araç ve gereçleri girdiği gibi, toplum içinde lüks sayılabilecek bazı mallar da girmektedir. Bunların başında radyo vardı. 37 çadırılık zomada 4 ailede radyo vardır. Özellikle gece vakti zomanın bütün üyeleri radyonun çevresinde toplanmaktadır ve Kürtçe yayın yapan istasyonların özellikle şarkıları dinlenmektedir. Onlara göre radyo bir lüks değildir. Hoşça vakit geçirmek için gerekli olan bir şeydir. Fakat herkesin radyo sahibi olmasına lüzum yoktur. Bir zomada birkaç tane bulunsa yeter. Diğerleri de onlardan faydalanabilirler.

Radyoda en çok tercih edilen şarkılar olup siyasal haberler, ancak şarkılar arasında olursa dinlenmektedir.

Su ve süt taşınak için kullanılan durukler yerine büyük

gaz tenekeleri; yağ, peynir, kavurma stoku için kullanılan tulumlar yerine de büyük gaz tenekeleri, vita kutuları vs. de geçmektedir. Bütün bunlar toplumun dış faktörlerle yavaş yavaş bütünleştiğini ve şehirleşme özelliklerinin belirdiğini göstermektedir.

4. Dışarı ile İlişkiler

Gelir ve gider farklılaşmaları neticelerinden biri de dışarı ile olan ilişkilerdir. Aşiretin, dışarı ile olan ilişkilerini daima reis ve ileri gelenler düzenler. Herhangi bir köyle anlaşmazlık halinde, onu, aşiret adına çözecek reistir. Devlet kapısında bir mesele olduğu zaman onu iletecek reistir. Yaylaları kiralayacak, parayı ödeyecek reistir. Reis bu kararları tek başına veremez. İleri gelenlerin, hacıların, yaşlıların da kanaatını alır. Aşiretin veya zomanın, dışarı ile ilişkilerinde başlıca beş basamak sıralayabiliriz.

(i) Diğer zomalarla, (ii) diğer aşiretlerle, (iii) köylerle, (iv) kasaba ve şehirlerle, (v) resmi idare makamları ile.

Bu ilişkilerin özü idari işleri (yayla kiralama, anlaşmazlıkları çözme, büyük sayıda koyun satışı vs.) ise reis ve ileri gelenler yapar. Ufak-tefek, özellikle trampa şeklindeki ticareti ise kadınlar yerine getirir. İlişkinin konusu resmi makamlarla karşı karşıya gelmeyi öngörüyorsa, şüphesiz reis yapar.

IV. SOSYAL TABAKALAŞMA ve SOSYAL HAREKETLİLİK

A. GENEL GÖRÜŞLER

Sosyal tabakalaşmayı saptamada, meslekler, eğitim ve öğretim seviyesi, gelir ve gider imkânları, yaş grubu, şan ve şeref, kabul görme gibi faktörler çok büyük rol oynamaktadır.²² Diğer taraftan aynı hayat tarzı ve davranışı, aynı ha-

22. C. Wright Mills. **Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi**, Çev. Özer Ozankaya, SBFD. Cilt 19, 1965, Sayı 2-3, s. 126 vd.

Hans Freyer, **Sosyolojiye Giriş**, Çev. Nermin Abadan

2. Baskı SBF Yayını, Ankara 1963, s. 171

yat görüşü,²³ sosyal tabakalaşmayı saptamada büyük rol oynar.

B. ALİKAN AŞİRETİ TOPLUMSAL TABAKALAŞMASI

Duruma bu genel açıdan baktığımız zaman Alıkan Aşireti'nde meslek fonksiyonunun tabakalaşmayı gösteren temel bir fonksiyon olduğunu göremiyoruz. Yegâne ekonomik faaliyeti hayvancılık olan ve hayvancılıktan başka iş gücü şekli bulunmayan bir toplum için meslek farklılaşmasının olmaması normal bir şeydir. Diğer taraftan aynı hayat durumu, hayat davranışı ve aynı hayat görüşü gibi faktörleri ele aldığımız zaman Alıkan Aşireti'nde bunların da bir toplumsal tabakalaşmayı gösterebilecek birer fonksiyon olmadığını görüyoruz. Aynı hayat durumundan kasıt, aynı şartlar altında yaşayan, aynı tehlikelerle ve mutluluklarla karşı karşıya olan insanların meydana getirdiği bir grubun yaşama tarzıdır. Ücretli ameleler, köylüler vs. gibi. İşte bu açıdan baktığımız zaman Alıkan Aşireti'nin diğer aşiretlerle birlikte bir tabakalaşma meydana getirdiğini, aşiret içinde ise kesin farklılaşmaların var olmadığını görüyoruz. Aynı hayat davranışlarından kasıt ise giyim ve kuşam alışkanlıkları, aynı besin maddesi alışkanlıkları, boş zamanların değerlendirilmesi, çocuk terbiyesi ve yetiştirilmesindeki töreler, belirli olaylara katılmadaki ayniyet vs.dir.²⁴

Bu bakımdan da Alıkan Aşireti kendi dışındaki topluluklara karşı bir tabaka yani sınıf olabilir. Fakat bu unsurlar aşiret içinde şekillenmeyip bütünlük arz eder. Aynı hayat görüşünde de aşiret içinde farklılıklar göremiyoruz. Şeref anlayışı, dini otoritenin etkili alanı, belirli inanmalar, ahlâki esaslar, aşiret içinde yine bir bütünlük arz eder. Yani aşiretin içindeki bütün üyelerin dini otoriteye bağlılıkları, şeref ve ahlak anlayışları vs. hemen hemen aynıdır. O halde bunlar bizim sosyal tabakalaşmamızı gösteren fonksiyonlar olarak ele alınamazlar. Bu bakımdan biz Alıkan Aşireti'nde toplumsal tabakalaşmayı saptayan esas unsurun gelir olduğu üze-

23. G. Kesler, *İçtimalyata Başlangıç*, Çev. Z.F. Fındıkoğlu, İÜİF, İstanbul 1938, s. 128-129.

24. KESLER, a.g.e., s. 129

rinde duruyoruz. Aynı gelire sahip kimseler, bir sınır içinde toplanabilir. Gelirin meydana gelişi ile ilgili çizelgede görülebileceği gibi beş sınıf arasında, gelir ve gider farklılaşması epeyce büyüktür. Aynı gelire sahip kimselerin ise bir sınıf veya tabaka içinde toplanmaları gayet kolaydır. Fakat Alikan Aşireti'nin toplumsal tabakalaşmasında bunu tayin eden esas faktörlerden biri gelir olmakla beraber, biricik faktör değildir. Toplum içinde gelir durumu yüksek olmakla beraber herkes tarafından saygı görmeyen, toplum tarafından kabul edilmeyen kimselerin var olduğu, özellikle dikkate değer. Örneğin aşiret reisi, zoma reisi, oğulları, yakınları vs. gelir seviyesi bakımından çok iyi durumdadırlar. Fakat dışarıdan görüldüğü kadar esaslı bir kabul görmezler. Burada gelir toplumsal tabakalaşmayla ilgili olarak prestij ve otorite kavramına değinmek zorundayız. Gelir arttıkça otorite de artar. Bu ikisi arasında bir korelasyon mevcuttur. Otoriteye itaat edilir. Halbuki prestijin gelirle bir ilişkisi yoktur. Yaşlılar, hacılar, eğitim ve öğretim durumu iyi olanlar, askerliğini yapanlar, Türkçe bilenler, prestij sahibi kimselerdir. Bunlar diğer kimselerden resmi veya gayri resmi bir şekilde saygı görürler. Halbuki otorite sahibi kimseye sadece itaat edilir.²⁵ Bu iki unsur bir dereceye kadar birbirlerini tamamlıyorsa da ayrıldıkları noktalar da vardır.

Tabakalaşmadan kasıt toplum içinde bir üyenin, diğer üyeden kendini üstün veya aşağı görmesidir. Bu duruma göre özellikle Alikan Aşireti'nde askerlik yapmak, Türkçe bilmek, okuma-yazma ve hesap bilme prestij faktörleridir. Şehirle ilişkisi çok olan, şehirde tanıdığı olan, hükümet meseleleriyle ilgilenen kimseler diğerlerinden çok büyük saygı ve itibar görürler. Burada gelir durumu, aşiret ve zoma reisliği ve prestij arasında bir tahlil yapabiliriz. Aşiret ve zoma reisi olmak, gelir durumu ile ilgilidir. Bu gelir ona otorite sağlar. Eğer bu reis, askerliğini yapmış, Türkçe biliyor, dışarı ile bağıntısı kuvvetli, kılığı, kıyafeti şehirlileşmiş ise bu durum onun reisliğini kuvvetlendirici faktörlerdendir. Böylece prestij ve otorite bir elde toplanmıştır. Fakat reiste bu kabiliyetler yoksa prestij başkalarına aittir ve durumu pek kuvvetli sayılmaz.

25. Nermin Erdentuğ, Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, DTCFY, Ankara 1956, s. 76

İşte biz bütün bu özellikleri göz önüne alarak toplumu başlıca beş tabaka içinde ele aldık, Bunlar alt, alt-orta, orta, üst-orta, üst tabakalardır. Sonra deneğe kendisini bunlardan hangisinden hissettiğini sorduk. Verilen cevaplar ile daha evvel saptadığımız gelir seviyeleri arasında yakın bir korelasyon vardır. Bu özellik toplumsal tabakalaşmayı gösteren önemli bir unsurdur.

Bu tabakalar arasında yaşama şartları, hayat tarzı ve davranışı hakkında kesin ayrılıklar yok ise de özellikle gelire dayanan farklılaşma, prestij ve otorite durumu, eğitim ve öğretim gibi fonksiyonlarda bir değişiklik ve farklılaşma meydana getirmeye başlamıştır. O halde, Alıkan Aşireti, ilkel bir topluluk değildir. Sosyal ve ekonomik tabakalaşmanın hakim olduğu dinamik bir toplumdur.

Burada önemli bir özellik de bu tabakalar arasında bir kastın mevcut olmayışı, geçişin kolaylıkla mümkün olmasıdır. Tabakalar arası geçişi sağlayan, birinci derecede zenginleşme, yani koyun sahibi olmadır. Diğer yandan Hıcaza gitmek Türkçe bilmek, aşiretin dışarı ile ilişkilerini düzenlemek, yine tabakalar arasında geçişi sağlayan faktörlerdir. Ayrıca, özellikle zoma reislığının, babadan oğula geçmesi diye bir kaide yoktur. Zenginleşip, güç ve otoriteyi temin eden kimse eğer tabakalaşmada rol oynayan diğer özelliklere de sahip ise reis olabilir.

Fakat burada, bir lokma bir hırka felsefesine uyarak, aşiret üyelerinin, fazla zenginleşmeye ve yükselmeye engel, birtakım kültür kalıplarını da görüyoruz. Onlara göre "Çobanın oğlu, yine çobandır", "Göçerin oğlu yine göçerdir" ne kadar zenginleşirse zenginleşsin, ne kadar okursa okusun yine göçerdir, üç beş koyunun arkasından gidecektir. Başka bir şey olamaz. Bu durum çizelge 35'de görülmektedir.

Aileler, kendilerini aşağı sınıftan görme eğilimi içindedirler. Örneğin gelir seviyesi çok yüksek olduğu halde, en üst gelir seviyesini meydana getiren iki kişi, kendini orta-üst tabakada göstermiştir.

C. AŞİRET İÇİ EKONOMİK ve SOSYAL İŞ BÖLÜMÜ

Yukarıda belirttiğimiz gibi Alıkan Aşireti'nde, temelinde

gelir farklılaşması olan bir sosyal tabakalaşma mevcuttur. Gelir gider bakımından bu tabakalar arasında çok büyük farklar olmakla beraber bu sınıfların kesin olarak belirmediğini, tabakalar arası geçişin gayet kolay olduğunu belirtmiştik. Grup içinde dayanışma kuvvetlidir. Yalnız burada, meseleyi iki bakımdan belirtmek lazımdır. Sosyal dayanışma, özellikle dış faktörlere karşı kuvvetlidir. Aşirete dışarıdan bir saldırı, bir kötü niyet eğilimi başgösterdiği zaman bu saldırıyı yok etmek için aşiret, anca beraber kanca beraber zihniyeti ile toptan hareket eder. Fakat aşiret dışı karşı olan dayanışmasını kendi bünyesi içinde göstermemektedir. Devamlı kavgalar gürültüler vardır. Özellikle ağız kavgaları hiç bitmez. Diğer taraftan sosyal tabakalar arasında iş bölümü de göze çarpmamaktadır. Sosyal tabakalaşmayı gösteren faktörlerden biri olan meslek burada tümü olarak hayvancılık şeklinde karşımıza çıktığı için bir meslek farklılaşması yoktur. Herkes çobandır. Yalnız alt, alt-orta tabakadaki 2-3 hane diğer ailelere çoban durur. Diğer aileler ise sürülerinin çobanlığını doğrudan doğruya kendileri yaparlar. Yalnız kırkım zamanı aileler birbirlerine yardım ederek bir nevi imece faaliyetinde bulunurlar. Ayrıca yaylalar-kışlaklar, üst-orta, üst tabakadaki hane reisleri, yani ileri gelenler tarafından kiralanır. Arazi sahibine karşı hesap verenler bunlardır, aşağı tabakadakiler değildir. Koyun, keçi, yün, peynir vs. satışında (büyük çaptaki satışlar) tüccarlarla yine bu ileri gelenler karşılaşır. Diğer hallerde herkes kendi işini kendi yapar. Bu bakımdan ekonomik iş bölümünden çok silik bir ölçüde bahsedilebilir.

Sosyal iş bölümüne gelince, bu, bilhassa evlenme sırasında, dul kadınlara yardım sırasında ortaya çıkar. Evlenme kararı her ne kadar ailelerden gelirse de bunu hacılar, yaşlılar, ileri gelenler yerine getirir. Aşirete dışarıdan gelen herhangi bir konuk başta reis olmak üzere yine ileri gelen aileler tarafından karşılanır ve ağırlanır. Diğer ailelere kendi akrabaları ve yakınları konuk olur.

Bütün bunlara rağmen, özellikle meslek farklılaşması olmadığı için aşiret içinde belirli hatlarıyla bir ekonomik ve sosyal iş bölümü görmek mümkün değildir.

ÇİZELGE 37 : BEŞ GELİR GRUBUNUN SEÇİLMİŞ AİLE REİSLERİNİN DIŞARI İLE İLİŞKİLERİ
(Belirli Merkezlere Gelme-Gitme Sayısı)

Gelir Durumu ve Dışarı ile Temaslar

	I	II	III	IV	V
Yaylalar					
Tatvan	1	1	3	6	9
Ahlat	-	-	1	2	4
Bitlis	1	4	1	4	5
Kışlaklar					
Silvan	-	2	4	8	14
Malabadi	-	-	1	1	1
Diyarbakır	-	-	-	2	3
Siirt	-	-	-	3	3
Göçler					
Baykam	1	-	-	-	-
Ziyaret	2	2	2	2	2
Bitlis	-	-	1	2	4

ÇİZELGE 38: TOPLUMSAL TABAKALAR

<u>Toplumsal Tabakalar</u>	<u>Hane Sayısı</u>	<u>%</u>
Alt	5	13.5
Orta	16	43.2
Alt-Orta	11	30
Üst-Orta	5	12.1
Üst	-	-
Toplam	37	100.0

ÇİZELGE 39: GELİR GRUBU VE SOSYAL TABAKALAŞMA ARASINDAKİ KORELASYON

<u>Gelir Grubu</u>	<u>Alle Sayısı</u>	<u>%</u>	<u>Tabakalar</u>	<u>Alle Sayısı</u>	<u>%</u>
1	3	8.3	Alt	5	13.5
2	9	24.3	Alt-Orta	11	30
3	18	48.4	Orta	16	43
4	5	13.5	Orta-Üst	5	13.5
5	2	5.4	Üst	-	-
Toplam	37	100.0		97	100.0

ÖZET

I. MÜLKİYET

İncelenen bu göçebe aşirette mülkiyeti, ferdi mülkiyet ve kolektif mülkiyet diye ikiye ayırabiliriz. Ferdi mülkiyet, menkul mallarda, kolektif mülkiyet ise gayrimenkul mallarda, özellikle yaylaların kiralanmasında görülür. Ferdi mülkiyet unsurlarının başlıcaları çadır, at-katır, koyun-keçi ve çadır içindeki diğer araç ve gereçlerdir. At-katır ve koyun-keçi, göçebe yaşama faktörlerinden ikisidir. Koyun-keçi aynı zamanda varlığı tayin eden bir unsur olarak da görülmektedir.

Spî (dokuma tezgâhı), Şe (yün tarağı) gibi üretim araçlarından her hanede olmayıp ancak bazı varlıklı hanelerde vardır. Bu gibi üretim araç ve gereçleri olmayan ailelerininkinden faydalanırlar. Bu özellik, toplum içinde grup ve hane ilişkilerini kuvvetlendiren ve sosyal dayanışmayı sağlayan bir faktördür. Mülkiyet hakkı babadan oğullara devredilir. Kız evlat mirastan faydalanamaz.

Kolektif mülkiyet ise yaylak ve kışlak yerlerin kiralınması sırasında ortaya çıkmaktadır. Bu olaylar sırasında göçebeler, köylüler ve kasabalılar arasında meydana gelen ilişkiler, ekolojik bir problem yaratmakta, bu problem her yıl biraz daha yoğunlaşmakta ve yönü toprağa yerleşmek olan çözümlere yol açmaktadır. Bu kiralama olayları, Tarımsal Kıra Hukuku'nun yazdığı nitelikleri de göstermemektedir. Bu bakımdan göçebeler, gerek yaylalarda, gerek kışlaklarda kiralayan makamlar (mahalli ağalar, köy, kamu tüzel kişileri, Çiftçi Koruma Örgütü gibi) tarafından sömürülmektedirler.

II. EKONOMİK FAALİYETLER

Aşiret içinde biricik iş-güç şekli, dolayısıyla ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Geniş ölçüde koyunculuk yapılır. Zorunlu içinde hane başına 160.4 koyun düşmektedir. Bu rakamın, köylülere düşen aynı birimlerle karşılaştırıldığı zaman çok yüksek olduğu görülür. Bunun birçok sebepleri vardır. Bir kere yegâne iş-güç şekli olduğu için, geniş ölçüde dikkat harcanmakta ve değeri çok üstün olan halk uygulamaları

yapılmaktadır. Göçebe kültürünün, tarihin derinliklerinden getirdiği bu özellikler, veteriner hekimlere geniş ölçüde ışık tutar kanısındayım.

Göçebe sosyal organizasyonu, ticaret hayatını geliştir-memiştir. Daha ziyade kapalı bir ekonomi vardır. Göçebe aşiret, bu kapalı ekonomi düzeni içinde, çerçi, kasaba tüc-carı, şehir tüccarı, büyük şehir tüccarı gibi birtakım aracıl-arla ilişki halindedir. Burada önemli olan göçebe aşiretle ilişki halinde olan bu unsurların arasında da bir tabakalaş-manın var olduğunu göstermektir. Örneğin çerçi, zamanla iktisadi bakımdan işlerini yoluna koymakta, kasabada yerle-şen bir tüccar haline gelmektedir.

Göçebenin, üretim araçları da yalnız hayvancılık faali-yetlerini karşılayacak kadar gelişmiştir. Bunların en önemli-leri çadır dokumak ve peynir yapmak için kullanılan üretim araç ve gereçleridir. Ayrıca göç olayını kolaylaştıracak tek-nikler de geliştirilmiştir.

III. GELİR ve GİDER FARKLIlaşMASI, TÜKETİM EĞİLİMİ

Toplum içinde varlığı tayin eden biricik unsur koyun-dur. Zenginlik, koyunun azlığına veya çokluğuna göre değış-mektedir. Buna göre, beş ayrı gelir ve gider durumu saptamak mümkündür. Alt, alt-orta, orta, orta-üst, üst. Bu tabakalar arasında gelir ve gider farklılaşmasına paralel ola-rak tüketim eğilimi de hızlanmaktadır. Örneğin besin mad-delerinde, kılık-kıyafette, radyo gibi toplum tarafından lüks sayılabilecek bazı mallarda, dışarı ile ilişkilerde, bu özelliği görmek mümkündür.

IV. SOSYAL TABAKALAşMA ve SOSYAL HAREKETLİLİK

Alıkan Aşireti'nde toplumsal tabakalaşmayı şekillendi-ren en önemli unsur, yukarıda gösterilmeye çalışılan gelir ve gider farklılaşmasıdır. Meslek farklılaşması olmadığı için bu özellik toplumsal tabakalaşmaya etki etmemektedir. Fakat son zamanlarda askerlik yapmak, Türkçe bilmek, köylere,

şehirlere sık sık gidip gelmek gibi faktörlerin de tabakalaşma olayında rolü belirlemektedir.

Meslek farklılaşmasının olmaması aşiret içi sosyal ve ekonomik iş bölümünde, gelişmesine engel olmaktadır.

AKRABALIK ÖRGÜTÜ ve AİLE

Daha önceki bölümlerde açıkladığımız gibi göçebe aşiretlerin sosyal organizasyonunda çadır, yani hane en küçük ve temel bir sosyal ünedir. Yine daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi nüfus, daha ziyade aile yani hane organizasyonu içinde toplanmıştır.

I. SOY-SOP, AKRABALIK ÖRGÜTÜ

A. SOY-SOP

Göçebe aşiret topluluklarında, herkes birbirinin akraba-sıdır. Herkes birbirine kuvvet derecesine göre, kan rabıtası, evlenme yolu ile meydana gelen hısnlıklar, dostluklar yolu ile bağlanmıştır. Bunun ötesinde herkes, zaten, müşterek bir atadan (MİRA) geldiğine inanır. Soy-Sopun devamını sağlayan unsur, içerden evlenme kaldesidir. Evlenmenin, aşiret dışına taşıdığı, yani, diğer aşiretlerden evlenmeler çok azdır. Bu durumda, aşiret içinde, yalnız bir kişi saptanmıştır. Bu kimse Duderan Aşireti'nden bir kız kaçırarak evlenmiştir. Köylerden evlenenler ise (özellikle köy delikanlılarının göçebe kızlarını kaçırmaları şeklinde olur) çok az rastlanan bir olaydır. (Bk. Şekil 4)

B. AKRABALIK BABA TARAFINDAN TAYİN EDİLİYOR

Göçebe topluluklarında aile, tamamen baba hukuku¹ ailesi özelliklerini gösterir. Akrabalık, baba tarafından şekillenir. Kayınbiraderler, eltiler, elti çocukları, görümceler, bunların kocaları ve çocukları hanede kabul gören kişilerdir. Bunun yanında ana tarafı, teyzeler, bunların kocaları ve çocukları, dayılar, bunların karıları ve çocukları vs. birinciler kadar saygıya layık değildirler.

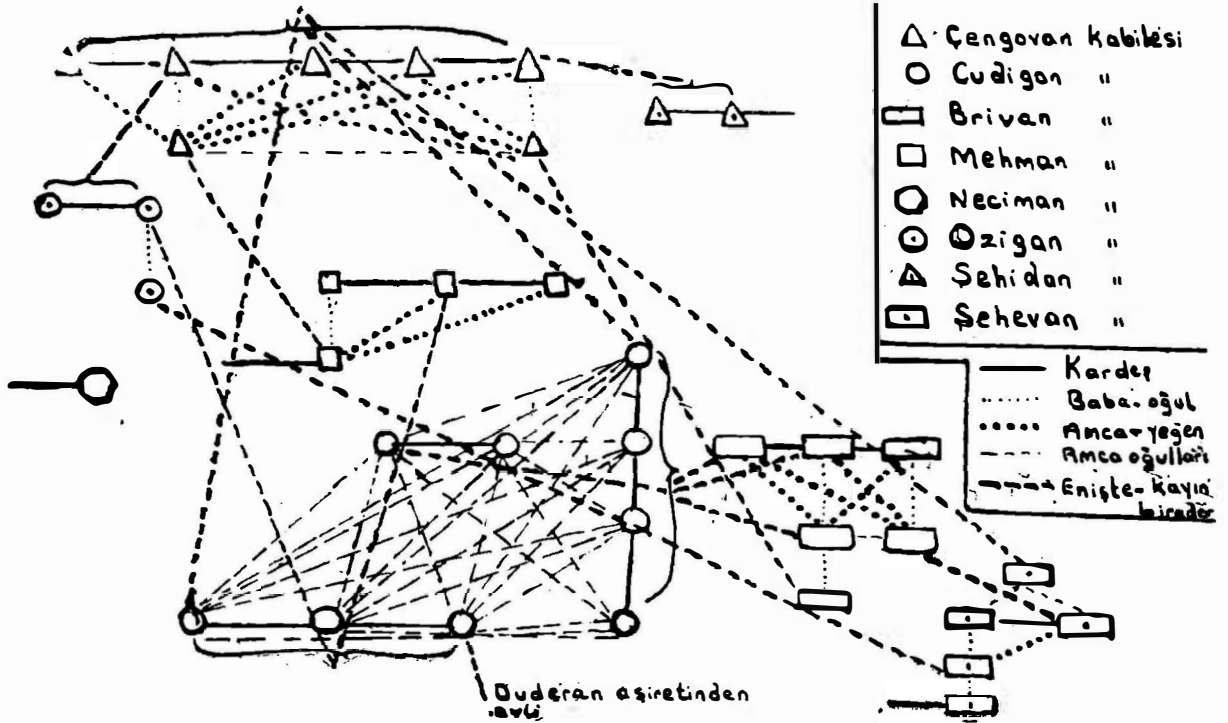
Kan akrabalığının çok kuvvetli ve sağlam olmasına karşılık, evlenme yolu ile meydana gelen akrabalıklar (hısımlıklar) o nisbette zayıftır. Örneğin kan akrabaları, birbirine karşı akrabalık sorumluluklarını her zaman hissettikleri halde, evlenme yolu ile birbirlerine hısım olanlar arasında, böyle bir dayanışma yoktur. Bu özellik, hanede baba otoritesini sağlayan esas faktörlerden biridir.²

II. AİLENİN KURULUŞU

A. EVLİLİK ÖNCESİ

Göçebe topluluklarda, evlilikten önce, kız ve erkek arasında kasaba ve köyde olduğu gibi kaç-göç yoktur. Zaten her gün tabiatın çeşitli güçlüklerine göğüs germeyi, daima tabiatla kucak kucağa bulunmayı gerektiren göçebe hayatı, kız ve erkeği çeşitli yerlerde karşı karşıya getirir. Bir sürü başında, bir çeşmede, çalı-çırpı toplanması sırasında, yaylalardan ovalara veya ovalardan yaylalara göç ederken kız ve erkek birbirlerini görüp beğenebilirler. Fakat kız ve erkeğin birbirini görüp beğenmesi, evlilik için yeterli karar değildir. Hatta baba ve ana tarafından göz önüne alınmayan bir karardır. Burada erkek ve kızın durumu farklıdır. Erkek evladın evlenme istek ve arzuları, kendisine eş seçmesi dikkate alınması gereken bir husustur. Kız, zaten böyle bir arzu ve istek belirtemez. Toplumsal törelere aykırıdır. Bu da ailede, erkek otoritesini kuvvetlendiren ve destekleyen bir faktördür.

-
1. Hans Freyer, **Sosyolojiye Giriş**, Çev. Nermin Abadan, 2. Baskı, SBF Yayını, Ankara 1963, s. 225
 2. Tezimizin konusu etnolojik olmadığı için akrabalık terimleri verilmemiştir. Fakat akrabalık ilişkileri üzerinde ileride durulacaktır.

Şekil 4. 37 Çadırılık Bir Zohada Hane Reislerinin Birbirleri Arasındaki Akrabalık Bağı

B. AŞİRET İÇİNDE EVLİLİK

Yukarıda işaret edildiği gibi, daha ziyade aşiret içinden evlilik geleneği vardır. Bu, ya doğrudan doğruya kabile içinden veya kabileler arasından olur. Aynı kabilede olanlar birbirleriyle evlenebileceği gibi kabileler arasında da evlilik olabilir. Bu ikinci şık daha fazla görülmektedir. Çünkü kabile daha ziyade kan akrabalığına dayanır. Halbuki Müslümanlığın ön gördüğü birtakım evlenme yasakları, yakın akrabalar arasındaki bazı evliliği yasaklıyor. Bu bakımdan aynı aşiret içinden, başka kabilelere gitmek büyük bir zorunluk olarak ortaya çıkıyor. Bundan başka diğer aşiretlerden evlenme hemen hemen yok gibidir. Çünkü, aşiretler arası üstünlük, aşağılık davası çok önemlidir. Her aşiret, kendisinin daha soylu-soplu, daha dipli-bucaklı, daha üstün olduğuna inanır. Bir de zenginliği dolayısıyla diğer aşiretlere göre daha üstün bir yaşama seviyesine ulaşmış olan aşiretler vardır. Örneğin Alıkan, böyle bir aşirettir. Bu bakımdan kendisini daima üstün görür. Dolayısıyla Alıkan Aşireti, diğer aşiretlerden kız alabilir. Fakat diğer aşiretlere kız vermez. Bu kendisi için diğer aşiret karşısında bir alçalma"dır. Yukarıda da söylediğimiz gibi araştırmamıza konu olan zomada başka aşiretten evli tek kişi vardı. Ve bu, Duderan Aşireti'nden bir kız kaçırarak evlenmişti.

Evlenme konusunda, köy ve kasabalarla olan ilişkilere gelince toprağa bağlı ve yerleşik olan bu topluluklarla aşiretler arasında yine üstünlük ve aşağılık meselesi karşımıza çıkmaktadır. İktisadi bakımdan güçlü olan aşiretler, kendilerinin diğer aşiretlere göre nasıl üstün görürlerse, toprağa bağlı yerleşik gruplar da kendilerini, göçebe aşiretlere karşı öyle üstün hissederler. Bu bakımdan köylerden aşiretlere kız verildiği hiç görülmemiştir. Fakat bazen köy delikanlıları, aşiretlerin kızlarını kaçırlar. Özellikle köy civarında konakladıkları kış mevsiminde, bu, daha fazla görülmektedir. Aşiret, burada köy ve köylü ile daha çok ilişki halindedir. Halbuki yaylalarda aşiretler köylerden ve insan oturan başka yerlerden çok uzaktadırlar. Çevre ile ilişki kurulması, uzaklık, yer bakımından çok kere mümkün değildir. Evvelki bölümlerde bu konulara değinilmiştir. Şehirli insanlar ise evlenme konusunda söz konusu bile edilmezler. İşte görüldüğü gibi

içten evlenmeyi öngören geleneksel birtakım kaideler yanında, bunu aşiret dışında destekleyen bazı unsurlar da mevcuttur.

C. TEK EVLİLİK

Daha ziyade tek evlilik görülür. Bunu öngören en önemli faktör ekonomiktir. Evlenmeden önce, kızın babası tarafından istenen başlık çok ağır olduğu için, bunu yerine getirmek, ekonomik bakımdan güçlü olmayı gerektiriyor. Bu bakımdan tek kadınla evlilik ile ailelerin ekonomik seviyesi arasında kesin bir korelasyon vardır. Gelir arttıkça çok evlilik de fazla görülüyor. (Çizelge 40) Bu konuda bazı psikolojik faktörleri de saymak mümkündür. Ayrıca kadınların, kocalarının ikinci bir defa daha evlenmelerine karşı koymaları, kocaların aile içinde geçimsizlik olmasından korkmaları, tek evliliği destekleyen psikolojik nedenlerdir. Birden fazla kadınla evliliği öngören, onu toplum vicdanında da doğrulaştıran tek olay ilk evlilikte çoluk-çocuk sahibi olmamaktır. (Çizelge 41)

Çizelgede görüldüğü gibi aile reislerinin üçü kadın olup, sayıya dahil edilmemiştir. Bunlar % 8.1 civarındadır. Geriye kalanlardan 29 tanesi yani % 77.3'ü tek evli olup, iki evlilerin oranı % 10.8'dir. İkiiden fazla evli olanlar ise % 2.7 gibi gayet az bir sayıda kalmaktadır.

Yine gözlemlerimiz göstermiştir ki, ikiiden fazla evli olanlar yaşlı kimseler olup, (45'ten sonra) genç kuşaklarda bu eğilim görülmemektedir.

D. BAŞLIK ve BUNU ORTADAN KALDIRAN MÜESSESELER

Yukarıda belirttiğimiz gibi evlenmeden önce, kız ailesi tarafından istenen başlık çok ağırdır. Bu, para olarak 10.000 liranın üstündedir. Bu paradan başka at, katır, tüfek, koyun, tabanca gibi göçebe yaşayışı için çok kıymetli olan şeyler de istenir. Bu para miktarını ödemek ise ekonomik bakımdan güçlü olmayan bazı aileler için gerçekten çok zordur.

ÇİZELGE 40 : GELİR GRUPLARI VE ÇOK EVLİLİK

<u>Gelir Grubu</u>	<u>Tek Evli</u>	<u>%</u>	<u>2 Evli</u>	<u>%</u>	<u>2'den Fazla Evli</u>	<u>%</u>
1	1(*)	2.7	-	-	1	2.7
2	8 (**)	21.6	-	-	-	-
3	16	43.2	2	5.4	-	-
4	3	8.1	2	5.4	-	-
5	1	2.7	-	-	-	-
Toplam	29	77.3	4	10.8	1	2.7

(*) Bu grupta aile reislerinin ikisi dul kadındır.

(**) Bu grupta aile reislerinin birisi dul kadındır.

1. Başlığın Sosyal Fonksiyonu

Her şeyden önce başlığın toplumsal rolünü belirtmeye çalışalım. Göçebe anlayışına göre başlık, kadının aile içinde önemli bir varlık olduğunu gösteren, bunu erkeğe daima hissettiren bir müessesedir. Karısına kavuşabilmek için ağır bir fiyat ödeyen erkek, karısının kendisine kaç mal olduğunu hissedecek, onun kıymetini bilecektir.

Bunun aksi, yani evlilikte iyi geçinmeyen, sonunda kocasından ayrılmak zorunda kalan bir kadının, geleceğinin, başlık vasıtasıyla garanti altına alınmış olması da düşünülebilir. Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında durum budur. Fakat göçebelerde, böyle bir anlayış yoktur. Geçimsizlik dolayısıyla kız kocasından ayrıldığı zaman, oğlan babası başlık parasını geri isteyebilmektedir. Hatta gelinliği sırasında ölen bir kadına ödenen başlık parası gene geri istenebilir. Birinci tip olay şimdiye kadar görülmemiştir. Çünkü göçebe ailesi çok kuvvetlidir. Boşanma pek anormal bir olaydır. İkinci olay görülebilir. Bundan başka kocasından herhangi bir surette ayrılmış bir kadını, babası, tekrar kocaya satar-ken yeniden bir başlık isteyebilmektedir. Bu da sık sık görülen bir olaydır. Dul kadın, eğer yetişmiş çocukları varsa evlenmez. Aile reisi olarak kalır. Genç ise babası yeniden evlendirir.

Anadolu'nun birçok köy ve kasabalarında olduğu gibi, göçebeler için de çocuk, iktisadi bir varlıktır. Oğlan çocuğunun kıymeti, soy-sopu devam ettirmesi bakımından olduğu halde, kız evlat, tamamen iş-güç bakımından değerlendirilir. Kız evlat evin en önemli iş gücü kaynağıdır. Bütün işlerde anaya yardımcı olan odur. Onun, aileden ayrılması şüphesiz çok büyük kayıplara neden olur. İşte aileden ayrılan bir iş gücünü ekonomik bakımdan biraz olsun karşılayabilmek için başlık alınmaktadır.

2. Başlığın Yerini Alan Müesseseler

Burada günümüz şartlarında göçebeler tarafından bile çok ağır olarak nitelendirilen başlığı hafifletmek için bulunan üç müessese sayacağız.

ÇİZELGE 41: NİÇİN BİRDEN FAZLA KADIN İLE EVLENMİYORSUNUZ

	<u>Hane Reisleri</u>	<u>%</u>
Tekrar evlenecek kadar paraya sahip değilim	16	43.2
Karım izin vermez	6	16.2
Geçimsizlik olur	5	13.5
Kanunen yasaktır	4	10.8
Başka	3	8.1
Toplam :	<u>34 (x)</u>	<u>91.9</u>

a) Başlık Karşılığı Olarak Çobanlık

Evlenmek isteyen, fakat başlık parası verecek kadar parası olmayan bir genç, eğer kızın babasıyla anlaşabilirse, onun çobanı olmayı kabul eder. Oğlan, kızın babasının yanında belirli bir süre (6-8 yıl) çobanlık yapar. Bir çobanın yıllık 1400-1600 lira arasında değişmektedir. Yapılan akitte, oğlan bu çobanlığı tamamen tamamlayıp, sonra evlenir. Veya evlendikten sonra ücretsiz olarak çobanlığa devam edebilir. Süre bitince serbesttir. İsteddiği gibi çalışır. Bu türlü evlenmeler azdır. Sonra göçebe hayat felsefesine de aykırıdır. Çünkü, erkeğe birtakım sorumluluklar yüklemekte, onun hareket serbestisini kısıtlamaktadır. Göçebe tabiatı ise daima hür ve serbest olmayı, yükümlülük altına girmemeyi, başkalarına minnet etmemeyi öngörür. Burada şu özelliği de belirtiyim ki, yukarıda anlatılan olay hiçbir zaman Anadolu'nun birçok yerlerinde rastlanan içgüveylik müessesesi ile karıştırılmamalıdır. Göçebelerde, böyle bir müessese yoktur. Çünkü kadına ödenen para, yani onun fiyatı, o kadar yüksektir ki, bunu ödeyen erkek, toplumsal statüsünü kazanmak için ya bağımsız bir çadıra geçer veya babasının çadırında kalır. Zaten baba otoritesinin geniş olduğu kültür, erkeğin, kızın babasının evinde kalmasına izin vermez.

b) Berdel Usulü Aile Kuruluşu

Burada, üzerinde esas durmak istediğim konu, Berdel

* Aile reislerinin üçü dul kadındır.

usulü ile evlenmedir. Bu usul, başlığı tamamen ortadan kaldırmaktadır. Berdel ailesi, birbirleriyle aşağı yukarı aynı yaşta, hem kız, hem de oğlu bulunan iki ailenin, karşılıklı olarak hem kız, hem de oğullarını birlikte evermeleridir. Halk arasında kızların değış tokuşu olarak bilinir ki aile aynı anda meydana gelmektedir. Burada, hemen şunu belirtiyim ki, Berdel ailesinin kuruluşu gereğı, evlenecek olan eşlerin birbirleriyle aynı yaşta olmaları pek önemli değildir. Önemli olan alınan bir kıza karşı, bir kız vermek. Veya verilen bir kıza, bir kız alabilmektir. Bu bakımdan Berdel ailesinin kuruluşunun ekonomik nedenleri yanında başka bir sebep göremedim. Zaten Anadolu'da, başlık müesseselerinin çok ağır olduğu yerlerde bu tip evlenmeler görülmektedir. Başlık müessesesinin hiç olmadığı veya hafif olduğu yerlerde ise böyle bir müesseseye rastlanmamaktadır. Demek ki Berdel usulü evlenme, toplumsal fonksiyonu olan bir müessese değil, ekonomik koşulların zorlamasıyla ortaya çıkan bir müessesedir. Bunun aksi de düşünülebilir. Yani, taraflar, akrabalığı daha fazla kuvvetlendirmek için böyle bir evlenme yapabilirler. Fakat tatbıkatta bu tip evlenmelerin, kuvvetli akrabalık meydana getirdiğı görülmemiştir.

Bu tip aileye, Doğı ve Güneydoğı Anadolu'da çok rastlanmaktadır. Fakat, birçok anlaşmazlıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. (Bk. Şekil 5, Örnek Olay 4) Bu tip evlenmeye Prof. Tanyol, değışik usulü demektedir.³ Berdel tipi evlenme ile birbirlerine bağı olan aileler çok nadir hallerde birbirleriyle sıkı ilişkiler kurabilirler. Çoğunlukla anlaşmazlıklar, çatışmalar, geçimsizlikler ve hır-gürlerle doludur. Örneğın B ailesinin kızı ve A ailesinin gelinine, kaynanası dirlik-dışlık vermiyorsa, A ailesinin kızı ve B ailesinin gelinine de, kaynanası dirlik-dışlık vermez. Bir tarafta karı-koca, herhangi bir sebeple veya ölüm sebebiyle ayrıldığı zaman, diğeri tarafta aynı şekilde karşılık verir veya başlığı geri ister. Mekanizma itibarıyla çok karışık bir kuruluştur. Bu müessesenin sorunları da karışiktır.⁴

3. Cahit Tanyol, **Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları**, Sosyoloji Der., Sayı 7, 1932, s. 66

4. Prof. İbrahim Yasa'nın, **Taygeldi Ailesi** incelemesi gibi, Berder ailesi de üzerinde etraflı olarak durulması gereken bir aile şeklidir.

c. Başka Usüller

Başlığın yerini alan diğer bir usul de şudur: Erkek kardeş öldüğü zaman, kadın, bekâr olan kayınbiraderi ile evlenebilir. Burada psikolojik faktör de önemli derecede rol oynar. Çünkü çocukların öksüz kalmaması, yuvanın dağılması, gelinin zaten aileye alışmış olması önemli bir sebeptir. Ayrıca, ufak-tefek mirasın da dışarıya çıkmasına engel olunmuş olur. Fakat, bu tip evliliklerde, ailelerin yeniden anlaşması şarttır.

Bu müesseseyi tamamlayan ve buna benzer başka bir usul de, kadın öldüğü zaman erkek tarafının kızın kardeşlerinden birisini almasıdır. Burada başlık yine ortaya çıkar fakat hafiftir. Fakat gelin çok genç yaşta gelinlik etmeden ölmüşse başlık istenmez. Bu ikinci tip evlilikte yine yukarıdaki sebepleri sayabiliriz.

Levirat (Bir erkeğin kardeşinin dul karısıyla evlenmesi)

Sorarat (Bir erkeğin ölen karısının kız kardeşi ile evlenmesi) diye isimlendirilen bu evlenme tipleri kanaatımızca tezimizi fazla ilgilendirmedikleri için üzerinde daha fazla durulmasına lüzum yoktur.⁵

3. Kız Kaçırımlar Başlığı Bertaraf Edemiyor

Burada üzerinde durulması gereken bir olay da kız kaçırımlarıdır. Yalnız göçebe topluluğunda kız kaçırma olayları ağır olan başlığı ortadan kaldırmak için değil, doğrudan doğruya birbirlerini beğenen gençlerin, birbirlerine kavuşabilmeleri için yapılmaktadır. Veya yalnız erkeğin, beğendiği bir kızı kendi buyruğu ile kaçırmasıdır. Çünkü erkek kız kaçırarak hiçbir zaman ödenmesi gereken başlıktan kurtulmuş olmaz. Aksine daha da artar. Bir kere kız kaçırılmış dahi olsa baba başlık parasını ister. Bu para normal olan paradan daha ağırdır. Baba bu paradan hiçbir zaman vazgeçmez. Karşı taraf vermeden çekinirse, vermemekte ısrar ederse bu kan davasının başlangıcı olabilir. Bu bakımdan

5. Bk. Hans Freyer a.g.e., s. 230; Ayrıca Bk. Z. Fahri Fındıkoğlu, *İçtimalyat*, 3 Cilt; *Hukuk Sosyolojisi*, İÜİF Yayını, İstanbul 1958, s. 127-128.

kötü olaylara meydan vermemek için erkek bu parayı öder. Çünkü aşiret hayatında aileler farklı kabilelerden dahi olsalar her zaman için yüz yüze gelebilirler. Kız kaçırılmış olmakla ailesinin, kızın babasının ve kardeşlerinin gözünden irak edilmiş olmaz. Bu parayı alabilmek ailenin toplum içinde hatırının sayılması ile yakından ilgilidir. Bunu alamayan ailenin otoritesi düşer. Buna karşılık kız köy-kasaba gibi toprağa bağlı insanlar tarafından kaçırıldığı zaman başlık meselesi büyük bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Başka aşiretler tarafından kaçırıldığı zaman ise çok şiddetli bir şekilde ortaya çıkıp aşiretler arası çatışmaların kan davalarının başlangıcı olabilmektedir. (Kız kaçırımların cereyan tarzı, neticeleri, buna ait farklar hakkında Bk. Örnek Olay 3)

E. AİLENİN GENİŞLİĞİ

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu da ailenin genişliğidir.

Aşirette geniş aile tipi hakimse de eğilim dar aile tipine doğrudur. Ana, baba, oğullar, gelinler aynı çadırdaki bir arada kalabilirler. Hatta beş neslin bir arada kaldığı görülmüştür. Şekil 6 da görüldüğü gibi geniş bir aileye az rastlanıyor ise de üç neslin bir arada bulunması (Ana, baba, evlenmiş erkek kardeşler ve bunların çocukları) gayet normaldir. Ailede bu birliği ve genişliği sağlayan faktör baba otoritesidir. Babaya karşı duyulan saygı ve babanın tecrübelerinden faydalanmak ihtiyacıdır. (Çizelge 42)

ÇİZELGE 42: HANELERİN GENİŞLİĞİ, ÇOLUK-ÇOCUK ve GELİN SAYISI

	<u>1 Aile</u>	<u>2 Ailelik Hane</u>	<u>3 Ailelik Hane</u>	<u>4-5 Ailelik Hane</u>
Aile Başı Art. Nüfus	6	7.5	11.3	14.5
Çocuk Sayısı	3.2	3.6	4.8	6.2
Gelin Sayısı	0.5	1.1	2.2	3.5

Ayrıca baba, oğullarının mümkün olduğu kadar dağıl-mamasını, hepsini kanatlarının altında görmeyi arzu eder. Fakat ailede birlik ve bütünlüğü sağlayan ulu kişi öldükten sonra, kardeşlerin birbirlerinden ayrılarak bağımsız çadır kurmalarına sık sık rastlanır. Yukarıda işaret edildiği gibi eğilim daralmaya doğrudur. Yani ana, baba ve evlenmemiş erkeklerden meydana gelen aileler çoğalmaktadır. Bu daralmanın başlıca sebebi ekonomiktir. Ekonomik güçlenme ayrı ayrı çadırlarda bağımsız olarak yaşama fikrini ortaya çıkarıyor. Ekonomik durum kuvvetlenince ferdi aileler de çoğalmaktadır. Bu iki hadise arasında sıkı bir korelasyon vardır. (Çizelge 43)

42 numaralı çizelgede aile başı ortalama nüfus, çocuk sayıları, gelin sayıları arasında bir tahlil yaptığımız zaman aile organizasyonunun çok geniş olduğunu görüyoruz. Bir hanelik ailelerden daha geniş organizasyonlara doğru gittiğimiz zaman çoluk-çocuk-gelin-ana-babadan başka ebeveynlerin de bu geniş organizasyon içinde yer aldıklarını gayet kolaylıkla söyleyebiliriz. Halbuki Prof. Dr. Mübeccel Kıray, Ereğli kasabası üzerinde yaptığı bir sosyolojik çalışmada, ortalama aile büyüklüğünün 5.4, çocuk sayısının da 2.4 olduğunu söyleyerek kasabanın büyük ölçüde şehirleştiğini, şehir yapısı özelliklerini gösterdiğini ifade etmektedir.⁶ Ayrıca Prof. Dr. İbrahim Yasa, Ankara'da gecekondu üzerinde yaptığı bir çalışmada ailelerin fazla çocuktan kaçındıklarını göstermektedir.⁷ Bu iki örnek ile göçebe ailesini karşılaştırdığımız zaman, ilk bakışta göçebe aşiretinde hiçbir şehirleşme hadisesi olmadığı, geniş aile düzeninde hiçbir değişiklik meydana gelmediği söylenebilir. Halbuki biz Çizelge 43'ü açıklarken göçebe ailelerinde bazı küçülmelerin olduğunu iddia edeceğiz.

Çizelge 43'ün bize gösterdiği en önemli özellik hane organizasyonunun genişliğidir. Fakat bunu ters yönden de yorumlayıp geniş hane organizasyonu içinde kişisel gelirini ve zenginliğini artırarak bir çadıra çıkmış olanların varlığını da kabul edebiliriz. Anketimizde tek aile oturan çadırların adedi 14 olup % 37.8, iki aile oturan çadırların adedi % 32.4'tür.

6. Mübeccel Kıray, a.g.e., s. 144

7. İbrahim Yasa, **Ankara'da Gecekondu Aileleri**, Sağ. ve Sos. Yar. Bak. Yayını, Ankara 1966, s. 110

Bu rakamlar bize ailelerin küçüldüğünü de ifade edebilir. Zaten gözlemlerimiz de daha ziyade bu hususu doğrulayacak yöndedir. Hane içinde ekonomik bakımdan kuvvetli olanın yanında etiler arasındaki anlaşmazlıklar, gelin-kaynana, gelin-görümce arasındaki anlaşmazlıklar ailenin küçülmesinde de psikolojik faktör olarak kendini hissettirmektedir. (Bk. Örnek Olay 1)

F) EVLENMEDE SIRA GÜTME

Evlenme konusunda yaşayan kültürlerin en önemlilerinden birisi de evlenmede sıra gütmedir. İki kız kardeşten büyüğü evlenemeyince küçüğü katiyen evlenemez. Çok anormal durumlar olmadığı sürece iki erkek kardeşten büyüğü evlenmeden, küçük evlenme hakkına sahip olamaz. Fakat bir erkek, ablası evlenmeden kendisi evlenebilir. Sıra gütme yalnız aynı cinsler arasında olup erkek ve kızlar arasında söz konusu değildir. Bu kurallara uymak veya uymamak toplum içinde şeref ve ünleri ile yakından ilgilidir. Hiçbir kimse büyük kızı dururken küçük kızını satıp toplumsal itibarını düşürmez. Ayrıca bu kurallara erkeğin otoritesini artıran ve onaylayan özellikler olarak da bakabiliriz.

III. AİLE İÇİ EKONOMİK ve SOSYAL İŞ BÖLÜMÜ, KADININ YERİ

Aşiret ailesinde kadının vazifesi çok ağır ve yorucudur. Hemen hemen bütün günlük faaliyetler kadınlar tarafından yapılmakta ve yürütülmektedir. Aşağıdaki paragraflarda aile içindeki kadının, erkeğin ve çocukların görevleri ayrı ayrı gösterilmiştir.

A. KADININ GÖREVİ

Fazla miktarda çocuk doğurmak, onları büyütmek, adam etmek. Kadınlık etmek, (eğer aile geniş aile tipinde ise ailenin diğer büyüklerine gelinlik etmek.) Gıdaları hazırlamak, pişirmek, kotarmak. Evin günlük su ihtiyacını sağlamak (su bazen çadırdan çok uzaktadır.) Kadın kilometrelerce uzaktan sırtındaki nehresiyle bu suyu çadıra kadar taşır. Çadırların etrafını (özellikle kışın) sağlamlaştırmak için yol-

lardan ağaç kesip bunları sırtlarında taşımak. Kışın hayvanlara yem olarak verilen otları taşımak. Hasta hayvanların iyileştirilmesinde erkeğe yardım etmek. Kışlık yakacak maddelerini (odun-çalı-çırpı) toplamak. Beride çobanlar tarafından sağılan sütü yine neherelerinde çadırlara kadar taşımak. Kışın koyunların, kuzuların kaldığı ağılları temizlemek. Hayvanların yemini vermek. Çuval-çadır dokumak. Keçe yapımında erkeğe yardım etmek. Çorap, eldiven, başlık dokumak. Çamaşır yıkamak. Peynir yapmak. Çadıra gelen çerçi ile alış-veriş yapmak, çarşıya pazara gidip alışveriş yapmak. Çadırın etrafında dolaşan hasta hayvanlarla uğraşmak, çadırların, çul çuvalın ham maddesi olan kılı eğirip ip haline getirmek, çarşıdan alınan bezlerle çamaşır dikmek, herhangi bir yere göçüleceği zaman çadırları kurmak ve sökmek. Göç için denklemleri hazırlamak. Göçte yürümek vs.

B. ERKEKLERİN GÖREVİ

Aile içinde idari işleri düzenlemek. Çobanlık etmek. Koyunların sütünü sağlamak. Hasta hayvanları iyileştirmek. Kırkım zamanı koyunların yününü kırmak. Değirmene ekini götürüp getirmek. Çadırlara gelen koyun ve yün tüccarları ile fiyat konusunda anlaşmak. Konukları karşılamak. Oğlunu everip, kızını satmak.

C. ÇOCUKLARIN GÖREVİ

1. Kız Çocuklar

Odun, çalı-çırpı toplanmasında anaya yardım etmek. Su taşımakta anaya yardım etmek. Kendisinden küçük kardeşlerini avutmak. Yün eğirmek. Çorap eldiven dokumak. Çamaşır yıkamak. Gıda maddeleri, bilhassa ekmek hazırlanmasında anaya yardım etmek. Ana, çarşı-pazara, köye, kente giderken ona eşlik etmek. Çadırların etrafında yayılan hasta hayvanları otlatan erkek kardeşine yardım etmek.

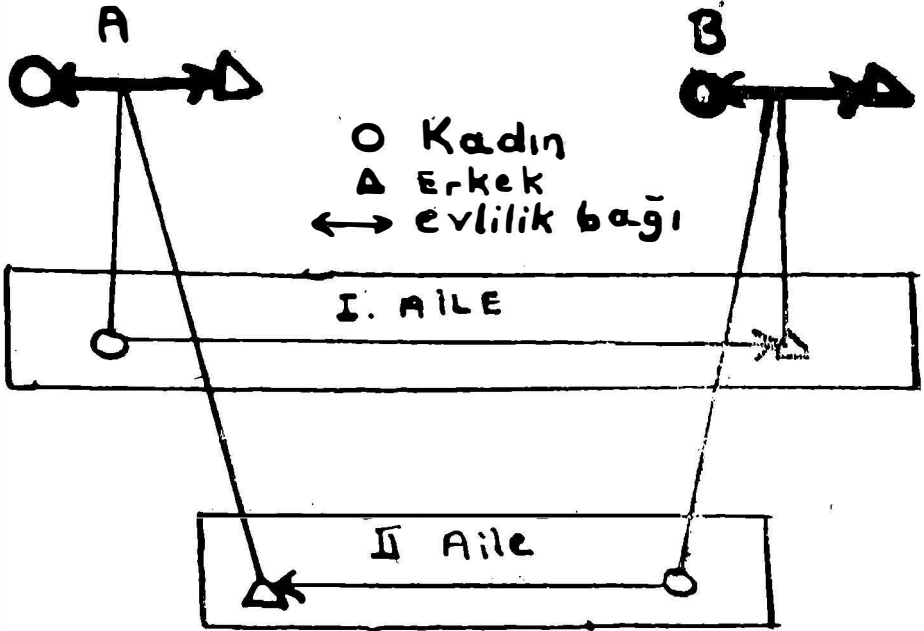
2. Erkek Çocuklar

Çobanlık eden ağabeylerine, babalarına yardım etmek, çobanlara çadırdan azık taşımak, çadırların etrafında hasta hayvanları otlatmak.

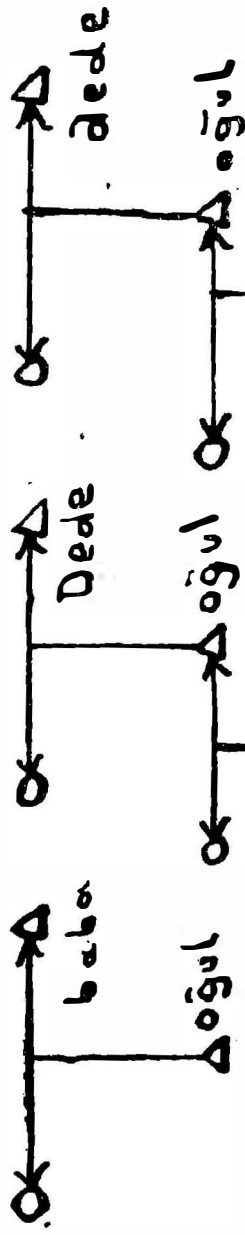
ÇİZELGE 43: GELİR GRUPLARI VE AİLENİN GENİŞLİĞİ

Gelir Grubu	1 Ailelik Hane	%	2 Ailelik Hane	%	3 Ailelik Hane	%	4-5 Ailelik Hane	%	Toplam	%
1	3		-		-		-		3	8.1
2	5		4		-		-		9	24.3
3	6		8		4		-		18	43.6
4	-		-		3		2		5	13.5
5	-		-		-		2		2	5.4
Toplam	14	37.8	12	32.4	7	18.9	4	5.4	37	100

Şekil 5. Berdel Ailesi (Genel Şema)

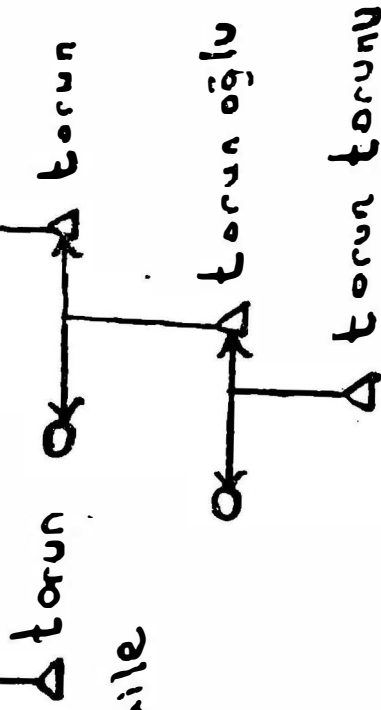

Şekil 6. Çeşitli Hane Genişlikleri

I. Dar Aile

II. Normal aile

III. Geniş Aile

D. İŞ BÖLÜMÜ ANALİZİ ve KADINLARIN İŞ BÖLÜMÜNDEKİ YERİ

Yukarıdaki paragraflarda görüldüğü gibi aşiret hayatı daha ziyade kadınlara iş yüklüyor. Kadınların yapmış oldukları birçok işleri erkeğin yapması, örneğin sırtında çalı-çırpı, su vs. taşınması toplum nazarında ayıptır. Kadınlar aşiret hayatının sertliklerine, yırtıcılık isteyen tabiatına tamamen uymuşlardır. Bazı ailelerin reisi kadındır (dul kadın). Bunlar hiçbir kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan erkeğin yaptığı işleri yaparlar. Kadınlar yukarıda sayılan yükleri tamamen sırtlarında taşırlar. Halbuki süt, su, çalı-çırpı bazen çok uzak yerlerdedir. Ve bu işler için hayvanlar kullanılabilir. Fakat gerek kadınlar ve gerek erkekler, hayvanları ancak göç sırasında kullanıp diğer hallerde dinleneceklerine inanmışlardır. Bu bakımdan hayvan kullanılmıyor. Durumdan kadınlar da şikayetçi değildir. Zaten erkeklerde kadınların her işi yapacaklarına dair bir anlayış vardır.

Kadınların karda, yağmurda, güneş altında aşırı derecede çalışması bazı vücut sakatlıklarının da meydana gelmesine sebep olmuştur. Örneğin çoğunun rahimleri çıkmıştır. Sırtlarında taşıdıkları torbadan "nehre"den dolayı göğüsler çökmüştür. Zira nehrenin ön kayışları göğüslerin üzerinden geçer. Ellerde ayaklarda çatlaklar eksilmez vs. Kadınlar umumiyetle çok taraflı çalışırlar. Örneğin çarşıya, pazara, suya, giden bir kadın, çocuğunu da sırtındaki nehresine koyarak birlikte götürür. Eller boş kaldığı için çorap vs. dokuyup yün eğirebilir. Kadınların bu türlü çalışkanlıklarına rağmen erkek tamamen tembeldir. Çocuklar özellikle kız çocukları büyükler arasında çalıştırılarak, daha, körpe yaşlardan itibaren aşiret hayatının güçlüklerine alıştırılırlar.⁸

Kadının Mevkii: Kadının aile içinde üstün bir değeri vardır. Aile içi ekonomik ve sosyal iş bölümünde kadının payının bu kadar fazla olduğu, buna karşılık erkeğin yan gelip yattığı bir toplumda kadının gerçek yeri nedir? Burada hemen şunu söyleyelim ki yalnız erkeklere değer veriyor görünen, bu, baba hakkına dayanan bu toplumda, kadının yeri,

8. Behice Boran, İş Bölümü ve Kadının Sosyal Mevkii, DTCFD, Cilt 3, Sayı 3

sanıldığından çok yüksektir. Evlenmede, kızın reyî alınmaz. Fakat evlenip aile kurduktan sonra aile içinde söz sahibidir. Önemli kararlarda fikir beyan eder. Fikrine başvurulur. Erkeklerle istediği zaman istediği şekilde tartışabilir. Kızların ve erkeklerin evlenmeleri konusunda daima kanaatî sorulur. Bu olaylar sırasında ana, kız tarafındadır. Kız hiç kimseye açmadığı bazı sırlarını anasına açabilir.

Kadının günlük faaliyetlerde ağır ve yorucu koşullarda çalışmasına rağmen, bu kadar fazla söz sahibi olması, paradoksal bir durum olarak gözükebilir. Çünkü Anadolu'nun birçok kasaba ve köylerinde hem fazla çalışır hem de söz hakkı yoktur. Kadınlar tamamen ezilir. Göçebelerde ise kadının ezilmesinden katiiyen söz edilemez. Zaten kadın bu işleri kendi arzusu ile isteyerek ve benimseyerek yapar. O işleri erkeğin yapmasını ayıp sayar. Kadının aile ve toplum içinde elde ettiği bu yeri nasıl sağladığı araştırılmaya değer bir konudur. Kadının fazla çalışması, çalıştığı kadar da söz hakkı veriyor. Bu birinci sebep olarak gösterilebilir. İkinci bir sebep de kadına ödenen bedelde gözüküyor. Çok ağır para ödenen kadın elbette bazı konularda söz sahibi olur. (Bu özellik aynı zamanda kadının niçin bu kadar fazla çalıştığını açıklayan bir sebeptir.) Kadının kıymetinin üçüncü bir sebebi de soy-sopun devamı ile ilgilidir. Kadın her şeyden önce zürriyeti devam ettirecek olan çocukların anasıdır. Bu onun toplumsal rolünü açıklayıcı önemli bir faktördür.

Erkeğin otoritesinin hakim olduğu fakat kadının da bazı önemli hakları elde ettiği aile tipini Prof. Freyer maderşahilikle ifade etmektedir. Prof. Freyer'e göre ana hukuku maderşahilik anlamına gelmez. Baba hukukuna dayanan bir ailede kadının bazı hak ve yetkilere sahip olması anlamına gelir. Prof. Freyer'in işaret ettiği bu özellik bizim açıklamaya çalıştığımız aile tipi ile çok yakından ilgilidir.⁹

Bir kadının kadın olduğunu gösteren ve ona toplumsal statüsünü veren en önemli özellik çocuk sahibi olmasıdır. Bazı fizyolojik sebepler neticesinde çocuk meydana gelmezse kusur şüphesiz kadına aittir. Bu konuda erkek hiçbir özür kabul etmez. Zira onun erkekliği toplum tarafından daha

9. Hans Freyer, a.g.e., s. 226

fazla gözetlenen ve kontrol edilen bir şeydir. Kadının bir çocuk, özellikle bir erkek çocuk meydana getirmesi o kadar önemlidir ki kadın ancak çocuk doğurduktan sonra başına beyaz bir tülbent bağlayabilir, bu hakka sahip olabilir.

Burada çok önemli olan bir durumu belirtmeliyim. Aşiret içinde kadınların medeni durumunu başlarına bağladıkları tülbent (kofi) ile anlarız. Bağlayan şüphesiz evlidir. Dul kadınlar da bunu bağlar. Fakat dikkat edilmesi gereken özellik her evli kadının bunu bağlayamamasıdır. Örneğin gelinler bir çocuk meydana getirinceye kadar bunu bağlayamazlar. Bu bakımdan kofi bir kadının toplumsal statüsünü gösteren en önemli bir özelliktir. Evlendiklerinden beri uzun bir süre geçtiği halde hâlâ çocuk meydana getirmediği için kofi bağlamayan gelinler vardır. Diğer kadınlar karşısında bunların durumu gerçekten çok zordur.

İş bölümünde de belirttiğimiz gibi en önemli ortak ideal-leri sayıca artmak olan göçebe toplumunda kadının en mühim vazifesi çocuk yapmaktır. Zaten göçebe hayat felsefesinde ancak çocuk meydana getirip ana olduktan sonra kadını ailenin gerçek bir üyesi sayıyor. Başına beyaz kofi örtmesine izin verilerek onu aileye bağlıyor ve toplum içinde mühim bir mevki veriyor. Bu bakımdan aile içinde ananın, özellikle erkek çocuklarıyla olan ilişkileri daha kuvvetlidir.

Toplumun olduğu gibi ailenin de sayıca artması istenen bir şeydir. Bu bakımdan ne kadar çocuk yaparsa (özellikle erkek) kadının yeri erkek nazarında o derece yükselir ve kadın ihtiyarladığı zaman oğullarından o nisbette saygı görür.

Bunun için doğan çocuklar gerek erkek, gerek kız olsun çok iyi karşılanır ve dikkat gösterilir. Evli erkek nasıl babasının evinde kalıyorsa doğan çocuklar da baba evinde kalırlar. Ana tarafının evine çok seyrek gidilir. Zaten evlenme yolu ile meydana gelen akrabalık çok zayıftır. Dolayısıyla ana tarafına önem verilmez. Önemli olan baba tarafıdır. Bu kutsaldır.

IV. AİLE İÇİ İNSAN İLİŞKİLERİ

Gerek oğlan, gerek kız çocuğu daima ana yanındadır. Oğlan çocuğu altı yaşından itibaren babasıyla dolaştırılmaya

alıştırılır. Fakat çocukların terbiyesinden geniş ölçüde ana sorumludur. Yalnız erkek çocuğun resmi olmayan eğitimi (din, çobanlık vs.) babaya aittir. Bu baba hukukuna dayanan ailede, erkek çocuğun yeri daha üstündür. Erkek otoritesini ortaya koyan pek çok olaylar vardır. Kızlar babalarıyla sofraya oturmazlar, erkeklerden arta kalanı yerler. Göçebe ailesinde öğün diye bir şey yoktur. Karnı acıkan bir ekmek ve peynir alır, onu bir köşede yer. Sofra yalnız erkek ve konuklar içindir. Sofraya çocuklar ve kadınlar erkeklerle beraber oturmaz. Kadınlar daima erkeklerden sonra oturur ve onlardan arta kalanı yer.

Ailede kız evlat, miras hakkına sahip değildir. Evli kız katiyyen miras isteyemez. Bekar kızlara ise evleninceye kadar ağabeyleri bakınakla görevlidir. At, katır, koyun, keçi, silah, ziynet vs. doğrudan doğruya erkek evlâda geçer. Bu, aile içinde erkek otoritesini destekleyen bir faktör olduğu gibi ufak tefek mirasın aile dışında birtakım kimselere gitmesini de önler. Baba sağlığında malını mülkünü (erkek) evlatları arasında paylaştırabilir. Eğer böyle bir şey yapmamışsa, ölümünden sonra evlatları bu işi kendileri yaparlar. Mirasın bölünmesine dair kurallar tamamen örfidir, resmi değildir. Bu bölümümde aşiret reisi gibi ileri gelenler de bulunur. Zaten örfi hukuk, aşiret reisinin ve diğer ulu kişilerin beyanlarında şekillenir. Kız, miras hakkına sahip olmadığı için evlenmeden önce alınan başlık parasından kendisine çeyiz de yapılmaz. Baba bu parayı doğrudan doğruya cebine indirir. Nadir hallerde kıza gelin giderken at, koyun vs. verilir. Fakat bunların kullanılması yine kocaya aittir.

Bu özellikler ailede birtakım değişiklikler olduğuna işaret etmektedir. Özellikle mirasın devrinde bunu görmek mümkündür. Zira ölen bir kimsenin mirası evlatlarına kolektif olarak geçmiyor. Baba, mirasını sağlığında evlatlarına paylaştırabileceği gibi, ölümünden sonra evlatlar arasında da kendiliğinden paylaşılabilir.

Geniş göçebe ailelerinde baba otoritesi çok yüksektir. Baba herkesten hürmet ve saygı görür. Fakat daralmaya doğru yönelen ailelerde, babanın özellikle çocukları karşısında otoritesi çözümlür. Burada bir sosyal çözülme olayı ile karşı-karşıyayız. Örneğin bir erkek evlat, babasıyla gayet rahat

tartışabilir, onun yanında sırt üstü yatıp uzanabilir, sigara içer, hatta ondan sigara isteyebilir. Ona baba demeyip ismi ile çağırabilir. Erkek evlat anasını ve kendisinden büyük kız-kardeşini de ismiyle çağırır. Fakat biricik iş-güç alanı hayvancılık olan ve erkeğe fazla bir iş yüklemeyen göçebe ailesinde, baba-oğul arasında aile geçimsizlikleri yüzünden anlaşmazlıklar çıktığı çok azdır. Evlenme ve kızların satışı konusunda bazı fikir ayrılıkları olursa da baba yine duruma hakimdir. Fakat Berdel tipi evlenmede oğul babasını zorlayıp onu razı edebilir. Kız evlatlar yaşça kendilerinden küçük de olsa erkek kardeşlerine ağabey, derler. Kocalar karılarını genellikle isimleriyle çağırırlar. Kadınlar aşiret içinde başka erkeklere kardeş, erkekler de kadınlara bacı diye seslenirler. Ailede gerek erkek, gerek kadın yaşlılar, aşiretin diğer üyeleri tarafından saygı görür.

Değişen göçebe toplumunda hastalara ve yatakta yatanlara fazla ilgi gösterilmez. Özellikle küçük çocuklar hasta dedelerine, büyük analarına su vermeye dahi üşenirler. Ve bunların bu halî ana-babaları tarafından gülerek karşılanır.

Aile içinde insan ilişkilerinde ortaya çıkan diğer bir konu da yeni gelen gelinlerin aile içindeki çeşitli kimselere karşı tavır ve davranışlarıdır. Bu, özellikle ana baba, evli erkek kardeşlerin ve bunların çocuklarının bir arada yaşadıkları geniş ailede kendini gösterir. Yeni gelen gelin kaynana ve kaynatasına gelinlik ettiği gibi, kayınlara, eltilere, hatta bunların çocuklarına da gelinlik etmek zorundadır. Gelinlik etmek, akrabalık ilişkilerinin zorunlu kıldığı ve yapılmasını öngördüğü geline ait görevlerdir.¹⁰ Büyükler yanında konuşmayı, bazı hallerde kapanmayı, serbest hareket etmeyi öngörür. Fakat Anadolu'nun birçok köy ve kasabalarına göre gelinlik etmek, göçebe aşiret toplumlarında daha realistir. Köylerde ve kasabalarda olduğu gibi ezici kaideler yoktur. Burada gelinlik etmek, daha ziyade tecrübesiz olduğu için fıkır beyan etmemeyi, küçük olduğu için büyüklere saygı göstermeyi erkeklerin dalma arkasında gitmeyi, lüzumsuz ve yüksek sesle gülmemeyi hedef tutar.

10. Nermin Erdentuğ, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, DTCF Yayını, Ankara 1956, s. 43.

V. AİLE İLE İLGİLİ FOLKLORA KISA BİR BAKIŞ

Herhangi bir toplumun tarihin derinliklerinden getirip, nesilden nesile intikal ettirdiği folklor ürünleri, toplumun kökünü açıklayabildiği gibi, hukuk, suç, ceza, aile, eğitim, öğretim, din gibi sosyal müesseselerin gelişmesini de gösterebilmektedir.¹¹ Diğer taraftan bu folklor ürünleri sayesinde toplumsal kurumlar bütünlüğünü korurlar ve çözülmekten kurtulurlar. Folklor ürünlerinin yapılması sırasında insanlar arası ilişkiler daha kuvvetli olup toplumsal dayanışma daha fazla artar.¹² Biz de folklor ürünlerini yani törenleri daha ziyade bu açıdan ele alacağız.

A. DÜĞÜN ÖNCESİ

Görücülük, düğürlük ve söz kesme gibi faaliyetler erkekler tarafından yapılır. Böyle bir durum gerektiği zaman oğlan babası aşiret reisine, zoma reisine bildirir. Diğer ileri gelenleri de haberdar eder. Bundan sonra 5-6 erkek kızın babasının çadırına gider. Eğer kızın babası başka bir zomada ise atla gidilir. Buraya kadınlar götürülmez. Gidenleri diğer zomanın veya kız tarafının ileri gelenleri ağırlar. Bu faaliyetler için ortalığın daha sessiz ve sakin olması bakımından gece vakti seçilir. Ortalık iyice karardıktan sonra kız tarafının çadırına gidilir. Herkes ocağın etrafında bir yere oturur. Ocak durmadan yanar. Meyve, çerez, çemez yenir. Şerbet içilir.¹³ Bu toplantıda düğürcüler kızı ister. Kız babası rıza

11. TULF, **Müze Arşivi Neşriyatı, Folklor ve Etnoğrafya Kılavuzu**, İstanbul 1959, Remzi Oğun Arık, **Halkevlerinde Müze Tarihi ve Folklor Çalışmaları Klavuzu**. CHP Yayını, Ankara 1947, s. 5-8

12. Mübeccel Kıray, a.g.e., s. 124.

13. Şerbet içmek Anadolu'nun hemen hemen her tarafında görülür.

Ali Rıza Yalçın, **Cenupta Türkmen Oymakları**, Kısım, I, II, III, IV, V, 1933-1938 Ankara, ilgili kısımlar. **Toroslarda Karatepeli Bölgesi**, Ankara 1950, s. 30.

Kemal Güngör, **Cenubi Anadolu Türklerinin Etno-antropolojik Tetkiki**, DTCF Yayını, Ankara, Sayı 71; Nermin Erdentuğ, a.g.e., s. 100

İbrahim Yasa, **Hasanoğlanını, İktisadi ve İçtimai Yapısı**, TODAİE, 1955, s. 130.

Mübeccel Kıray, a.g.e., s. 127

gösterirse, başlık için pazarlık yapılır. Zaten önceleri de araçlar vasıtası ile meseleden haberdar olduğu için bu kararı vermesi kolaydır. Eğer rıza göstermezse biraz düşüneyim diyerek meseleyi uzatır.

Başlığın ne miktar olacağını kız babası bildirir. Ondan sonra karşı taraf bunu indirmeye çalışır. Oğlan tarafı aşiret reisini, zoma reisini, kabile reisini, ileri gelenleri öne sürerek onların hatırı için, hatta aşiretçe kutsal sayılan kimselerin (Veyselkararı) aşkı için indirimler yapmasını rica eder. Bunlar genellikle kız babası tarafından kabul edilir. Neticede her iki taraf için uygun bir fiyatta anlaşılır. Burada paradan başka at, katır, koyun, keçi, tabanca, tüfek vs. de istenebilir. Altın genellikle istenmez. Başlığın değeri 10.000 liradır. Tören sırasında oğlan tarafı kadınları getirmediği halde kız tarafının kadınları olaya aktif olarak katılır. Gerçi ocak başına gelip oturmaz, fakat geriden fikirlerini beyan edebilir. (Bk. Örnek Olay 2)

Göçebelerde düşün öncesinin en önemli adetlerinden biri budur. Söz kesildikten sonra taraflar kız ve erkeğin nişanlı olduklarına dair yüzük gibi herhangi bir sembol bile vermezler. Veya buna çok az rastlanır. Bu törenler diğer gruplarda, örneğin Baraklar'da¹⁴ Çerkesler'de olduğu gibi karışık değildir. Diğer taraftan göçebelerde beşik kertisi, (çocukları, daha beşikte iken birbirlerine nişanlamak)¹⁵ gibi gelenekler de yoktur.

Göçebelerde kaç-göç olmadığı için kız ve oğlan evlenmeden önce birbirlerini görebilir. Göç sırasında, beriden çadırlara süt taşırken, çalı-çırpı toplanması sırasında bu daima mümkündür. Fakat çadırlarda resmen görüşüp konuşmaları çok ayıptır. Anadolu köylerinde olduğu gibi, kız ve erkeğin birbirlerini görmeden ve tanımadan evlenmeleri geleneği yoktur.

14. Cahit Tanyol, **Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları**, Sosyoloji Dergisi, Sayı 7, İstanbul 1952, s. 95 vd.

15. Nermin Erdentuğ, a.g.e., s. 99.

B. KIZ KAÇIRMALAR

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi kız kaçırımlar çok ağır olan başlığı giderebilmek içindir. Örnek Olay 3'te bunun cereyan tarzını, neticelerini açıkladığımız için burada ayrıca bahsetmeye lüzum görmüyoruz. Kız kaçırmanın sebeplerini ise Türkiye'deki genel sebeplere bağlayabiliriz.¹⁶

C. DÜĞÜN

Göçebelerde düğün çok şatafatlı, çeşitli törelerle karmaşık bir hale getirilmiş değildir. Hatta değişim içindeki göçebe toplumunda düğün, kız ve erkeğin ait olduğu zomaların her üyesini ilgilendiren, her üyesinin katılabileceği bir olay bile değildir.

Söz kesmekle, düğün arası fazla uzatılmaz. Bu süre bir yılı geçmez. Fakat düğünün yapıldığı zaman kız ve erkek aileleri ayrı ayrı zomalarda yerleşir. Düğün, genellikle yaylalarda yapılır. Kışlak yerlerde yapılan düğünler çok azdır.

Düğünden önce her iki aile, aracılar vasıtasıyla düğünün vaktini kararlaştırırlar. Düğün günü, öğleye doğru atlar hazırlanır, herkes en güzel elbiselerini giyer, gelinin geleceği çadır temizlenir. Oğlan tarafından olan bu hazırlıklara karşı kız tarafında da konukları ağırlamak için yemekler hazırlanır.

Atlara hemen çadırlarda binilmez. Çadırların biraz ötesine yürüyerek gidilir. Zoma reisi, iler gelenler ise kız ailesinin bulunduğu zomaya, yakın ise yürüyerek giderler, uzak ise ya gitmezler veya ata binerek giderler. Atlara erkeklerle birlikte kadınlar da binerler. Bazı kadınlar ise babalarının ve ağabeylerinin terkilerine binerler. (Bk. Örnek Olay 5) Düğünlerde daha ziyade at kullanılır. Ve atlar mümkün olduğu kadar süslenir. Katır ise ancak at olmadığı zaman kullanılır. Yol boyunca erkekler kadar kadınlar da gayet güzel at kullanırlar.

Göçebe müziği, genellikle dans havaları şeklindedir. Çok ritmik. Dans müziğinden başka uzun havalar da vardır.

16. İbrahim Yasa, **Türkiye'deki Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleler**, TODAİE Yayını, Ankara 1962, s. 15-19

Bu uzun havalarda da daha ziyade kahraman bir kimsenin ölümü, büyük felaketler, kan davaları anlatılır. Örneğin bir zamanlar Sırt Bölgesi'nin en büyük haydudu olarak bilinen Koçero'nun ölümünden sonra, arkasından türküler yakılmıştır. Zira Koçero göçebe halkı tarafından sevilen ve benimsenen bir kahramandır. Müziğin bu tarafı daha ziyade Arap ve İran müziğinin etkisi altındadır. Uzun havalar daha ziyade erkekler tarafından söylenir. Dans şarkıları ya kadınlar veya erkekler tarafından veya karşılıklı olarak söylenir.

Athılar giderken, kadınlar ve erkekler birlikte şarkı söylerler. Athılar kızın bulunduğu zomaya yaklaştığı zaman tüfek ve tabancalar sıkılır, ondan sonra toplu olarak çadırlara doğru atlar koşturulur. Çadırların etrafında gösteriler yapılır. Sonra kadınlar, kadınların bulunduğu yere erkekler erkeklerin bulunduğu yere konuk edilir. Bundan önce kız ailesinin çadırının önünde kadınların ve erkeklerin kol kola girerek yaptıkları ve adına çergibez dedikleri oyunlar oynanır.

Yemek yendikten sonra bir süre daha çergibez yapılır, ondan sonra gelin alınır. Atına bindirilir. Yalnız bu basit bir iş değildir. Gelinin alınıp ata bindirilmeden önce çadırdan çıkarılırken kız tarafı, kapı bağı adı altında erkek tarafından bir hediye ister. Bu, para olabileceği gibi erkek tarafının yakın akrabalarından birine ait olan tabanca, tüfek gibi göçebe tarafından ehemmiyet verilen bazı kıymetli vasıtalar da olabilir. Bu, başlık parasından ayrı bir şeydir. Erkek tarafı, kız tarafından talep edilen bu kapı bağını ödemediği kızı teslim alamazlar. (Bk, Örnek Olay 5) Bu olay ,evlenmede kız tarafının ve kadının önemini ortaya koyması bakımından anlamlıdır.

Gelinkız ata bindirilir ve onun atının yuları damadın bir yakını tarafından çekilir. Diğer athılar da gelinin atının çevresinde gelirler. Gelin, erkeğin çadırına geldiği zaman attan indirilir. Başından şeker serpilir, ve geline kayınpederi ve kaynanası tarafından bir hediye verilir. (Bk. Dipnotu 3) Gelin çadırda ayrı bir yere alınır. Çadırın önünde ise çergibez oynanır. Bu oyunlar gece yarısına kadar devam eder.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi düğün töreni, karışık örf ve adetlerle dolu değildir. Genellikle davul, zurna kullanılır.

maz. Çergibez adı verilen danslar, erkek ve kadınların karşılıklı söyledikleri şarkılar, düğünün en renkli tarafıdır. Fakat değişen köy ve şehrin etkisi altında kalan göçebe toplumunda, artık davul zurna da kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan düğüne karşı genel bir ilgisizlik vardır. Düğün sırasında herkes yine işi gücü ile uğraşır. Ancak genç kız ve erkekler buna hevesle katılırlar. Ayrıca nişan ve düğün törenlerine diğer zomalardan ve diğer aşiretlerden ileri gelenler de çağrılmaz. Bütün bu özellikler toplumun bir dereceye kadar şehirlileşmiş olduğunu da göstermektedir.

D. ZİFAF GECEŚİ ve DUVAK SABAHİ

Yeni evliler, birkaç gün için ayrı bir çadıra alınır. O çadıra onlardan başka kimse alınmaz. Evlilerin duvak sabahı çok erken kalkmaları ve kimseye görünmeden yıkanmaları lazımdır. Yıkanmalar genellikle derede olduğu için bu önemlidir. Diğer taraftan gelin duvak sabahı odun ve çalı-çırpı toplamaya gider. Gelinin birinci sabah getirdiği çalı-çırpı zomanın diğer üyeleri özellikle kadınlar tarafından dikkatle gözlenir. Gelin ne kadar çok çalı-çırpı ile dönerse o kadar kuvvetlidir denir.

Gelin birkaç gün çadırdaki kalır, zomanın diğer kadınları gelir ziyaret eder.

E. NİKÂH

Göçebelerde, resmi nikâh yoktur. Zaten çoğu zaman nüfusta bile kayıtları bulunmayan bu insanlarda resmi nikâh aramak lüzumsuzdur. Bu bakımdan imam nikâhı büyük bir önem taşır. İmam nikâhı evliliğin birinci gecesı, yani gerdege girmeden önce yapılır. Civar köylerden bir imam çağırılır. İmam, kızı ve oğlanı bir çadır içine alır. Burada oğlan tarafının ileri gelenleri de bulunur. İmam, kıza ve oğlana İslam dinini ile ilgili birtakım sorular sorar. Bu soruların cevapları her ikisi tarafından bilinirse nikâhlarını kıyar. Bilinmezse öğrendikten sonra kıyar. (Bk. Örnek Olay 7-8)

F. ÇEYİZ

Kızın babası tarafından çok ağır bir başlığın talep edildiğini yukarıda belirtmiştik. Fakat baba, aldığı bu başlık parasıyla, kızına hiçbir şey yapmaz. Parayı olduğu gibi cebine indirir. Yalnız birkaç fistan, ayakkabı, tülbent alır. Dürü, dayı yolu, amca yolu (Bk. Dipnotu 13) gibi adetler de yoktur. Kızın eski elbiseleri, ufak-tefek çeyizli, kızın anası tarafından bir torba içine konarak, gelinin bindiği atın, bir tarafına asılarak getirilir. (Bk. Örnek Olay 5)

Sandık-sepet gibi ağır çeyizlerin bulunmaması, karmaşık örf ve adetleri beraberinde getiren çeşitli hediyeler dağıtılması adetinin olmaması göçebelerin pratik tabiatı ile uyummadığından tarafımızdan anlamlı bulunmuştur. (Çizelge 44)

G. KADINLARIN BAŞLARINA PUŞİ BAĞLAYABİLMELERİ

Aile folkloru ile ilgili en önemli özelliklerden biri de kadının başına, beyaz tülbent yanı puşiyi bağlayabilmesidir. Puşi bağlamak çok önemli bir olaydır. Kadına toplum içinde statüsünü verir. Kadının bu statüsünü elde edebilmek için bir çocuk doğurması lazımdır. Bir çocuk doğurmadığı takdirde bunu bağlayamaz ve statü elde edemez. Kadını ailesine tam manasıyla bağlayarak onu ailenin bir üyesi haline getiren bu usul, kanımca çok anlamlıdır.

VI. GÖÇEBE AİLESİNİN SOSYAL ve EKONOMİK DEĞERİ, AİLENİN KARŞILAŞTIĞI PROBLEM

A. FOLK TOPLUMDA AİLE, DENGELİ AİLE

Yukarıdaki genel açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi akrabalık ilişkilerinin ve sosyal dayanışmanın kuvvetli olduğu, ben duygusunun galip geldiği, dışarıya karşı kapalı, kendine yeter bir toplum karşındayız. Böyle bir topluma folk toplum diyebiliriz.¹⁷ Böyle bir toplumda aile çok kuvvet-

17. Mübeccel Kiray, a.g.e., s. 1

lıdır. Ailenin yıkılması çok zor, hatta imkânsızdır. Boşanma diye bir hadise yoktur. Evlilik dışı zina gibi ilişkiler gayet azdır. Böyle aileye Prof. Zimmerman cemaat ailesi demektedir.¹⁸ İslami ailenin Anadolu'nun pek çok yerlerinde görülen ezici testî göçebelerde yoktur.

ÇİZELGE 44: BAŞLIK PARASINDAN BABANIN KIZINA ALDIĞI ÇEYİZ ve DEĞERLERİ (TL)

Basma Entari	50-100
Lâstik Ayakkabı	8-10
Durik	15-20
Yağlık	8-10
Atkı	40-50
Şal	40-50
Diğerleri	<u>100-150</u>
	261-390

B. İKTİSADİ BİR ÜNİTE OLARAK AİLE ve AİLENİN İKTİSADİ PROBLEMİ

Aile toplum içinde bir ekonomik birimdir. Burada hane kavramını kullansak daha isabetli hareket etmiş oluruz. Çünkü bir çadır içinde birden fazla aile yaşayıp bunlar bir geçim birliği yani hane meydana getirmiş olurlar.

Göçebe aşiret toplumunun esas geçim kaynağı hayvancılık olduğu için ailenin ekonomik bakımdan güçlü olup olmaması, beslediği hayvan miktarına bağlıdır. Aile genellikle geçimini kendi gücü ile sağlar. Başkasına muhtaç olmaz. İşte burada göçebe ailesine ekonomik bakımdan göz dağı veren bir sorun üzerinde durmak yerinde olur. Problem şudur: Göçebeler toprağa bağlı olmadığından bir karış arazileri de yoktur. Bu bakımdan yaz-kış yerleştikleri bütün arazilere kira öderler. Hızlı nüfus artışı bütün toprakların, boş arazilerin değerlendirilmesini öngördüğü için yıldan yıla göçebele-

18. Carle Z. Zimmerman, **Yeni Sosyoloji Dersleri**, Çev. A. Kurthan, İF Yayını, İstanbul 1964, s. 233

rin hareket alanı kısılmakta, hür hareket imkânları azalmakta, dolayısıyla aşiretin ve ailenin yaylalara ve otlaklara ödediği fiyat yükselmektedir. Hem de bu fiyat artışı aşırı derecede hızlı olmakta ve sömürülme durumu ortaya çıkmaktadır. Yine bu sebeple aşiret hayatına dışarıdan derin ve köklü etkiler gelmekte, bunlar ise aşiret ve aile içinde bazı çözümlere sebep olmakta, aileden ayrılmalar, şehirlere yerleşmeler baş göstermektedir. Bu özellikler, tezimizin ekoloji bölümünde tartışılmıştır. (Bk. Örnek Olay 1, H. G.'nin fikirleri)

C. DİĞER PROBLEMLER

Göçebe ailesinin daha başka problemleri de vardır. Bunlardan biri ev olarak kullanılan çadır etrafında meydana gelmektedir. Şöyle ki, aile ister geniş, ister dar aile olsun çadırlarda kalırlar. Bir çadır bir aileye yeter olabilir. Fakat, ana babanın yanında evli erkek çocukların da aynı çadırdaki kaldığı aileler (hane) vardır. Burada çadırın şekli değişmemekte yalnız biraz daha genişlemektedir. İşte birkaç ailenin tek çadır içinde kalması ahlaki, dini ve psikolojik bakımdan bazı özürler ortaya çıkarmaktadır. Üstelik çadır içinde bölümler de yoktur. Çadır içinde herkes gerek gece, gerek gündüz, neler cereyan ettiğini bilir. Herkes birbirinden haberdardır.

Diğer bir problem boş zamanlarla ilgilidir. Aile içi sosyal ve ekonomik iş bölümünü analiz ederken belirttiğimiz gibi kadının işi çok ağırdır. Hiçbir zaman boş değildir. Zaten başka iş yapmadığı zamanlar çul-çuval gibi dokumaların ham maddesini, ipi hazırlar. Buna karşılık erkekler hemen hemen tamamen boştur. Bu durumun erkekler de kadınlar da farkındadır. Erkeklerde, kadınların her işi yapabileceklerine, hiçbir şeyden geri kalmayacaklarına dair bir fikir vardır. Ve bu fikir kadına benimsetilmiştir. Fakat iş bölümündeki bu dengesizlik, göçebe ailesinin önemli bir sorunu olsa gerek. Çünkü kadınlar fazla çalışmadan dolayı bazı fizyolojik sakatlıklara da uğramaktadır.

Başka bir sorun ailede nüfus plânlaması ile ilgilidir. Göçebe toplumu ve ailenin en büyük emeli sayıca artmaktır. Aile, fazla sayıda çocuğa sahip olduğu müddetçe kendisini diğer ailelere karşı kuvvetli ve üstün hisseder. Aynı şekilde

aşiret de diğer aşiretlere karşı aynı hissi duyar. Fazla sayıda çocuk sahibi olmak ailede yaşama standartlarını güçleştiren ve geçimi zorlaştıran bir faktördür. Dolayısıyla geliş güzel ve hızlı bir nüfus artışı büyük problemlerin meydana çıkmasına sebep olmaktadır. Fakat şunu da belirtiyim ki bunlara engel olmak, bu oluşu kolay kolay değiştirmeyecektir. Zaten esas problemler de artık zamanımızda yaşama şartları tarafından hiç desteklenmeyen, kültürel unsurlarla fiili şartlar arasındaki paradoksal durumdan doğmaktadır.

Göçebe ailesinin önemli sorunlarından biri de, imam nikâhı ile yetinip hiçbir zaman resmi nikâh aranmamasıdır. Esasen nüfusta doğru dürüst bir kayıtları olmayan bu aşirette evlenmek için resmi nikâh aramak saçmadır. Fakat bu özellik kızın geleceği için garantili olmayan bir durumdur. Gerçi boşanma yoktur, ama ailelerarası çatışmalarda kızların babaları, kardeşleri, kızları tek taraflı buyruklarıyla tekrar geri alabilmektedirler. Burada baba tek hakimdir. Anlaşmazlıkların çözülmesinde örfi hukuk kuralları uygulanır. (Bk. Örnek Olay 5)

ÖZET

Sosyal organizasyonda en küçük birim ailedir. Fakat değişen göçebe aşiret toplumunda, aile sözü doğru ise de geçim birliğini ifade eden hane kavramı genellikle daha yerindedir. Çünkü dede ve nineler, ana-baba, evli oğullar, torunlar aynı çadırda kalırlar. Bu çok geniş bir ailedir. Ve çok görülür. Fakat ailede genel eğilim daralmaya doğrudur. Bunun en büyük sebebi ekonomiktir.

Evlenme tamamen aşiret içinden olur. Bu bakımdan evlenenler birbirleriyle uzak veya yakın akraba bulunabilirler. Yine ekonomik koşullar tek kadınla evlenmeyi öngörüyor. Çünkü başlık çok ağırdır.

Yeni evli bir gelinin kadın olup ailede ve toplumda yerini alabilmesi için kesin olarak bir çocuk, özellikle bir erkek çocuğu doğurması lazımdır. Ancak bu erkek çocuktur ki onu aileye bağlar. Erkek çocuk anaya yerini verip, onun statü sahibi kadın olmasına sebep olduğu için, aile içinde ana-oğul arasındaki ilişkiler çok önemli ve kuvvetlidir.

Aile içinde baba tarafı daima kutsaldır. Sevilir, saygı gö-rür. Buna karşılık ana tarafının hiçbir önemi yoktur. Akra-balık babadan gelir. Yeni evliler daima erkeğin babasının ça-dırında veyahut bağımsız bir çadırda kalır. Yeni doğan çocukların evi yine baba çadırıdır.

Evlenmeden önce kız babası tarafından istenen başlık çok ağır olduğu için göçebe hayat koşulları bunu yumuşata-cak bazı usuller de bulmuştur. Özellikle Berdel ailesi, üze-rinde enine boyuna durulması lazım gelen bir aile sistemi-dir.

Göçebe hayatında kadının vazifesi çok ağır ve yorucu-dur. İş bölümünde kadına düşen vazife pek büyüktür. He-men hemen bütün günlük faaliyetler kadın tarafından yapı-lır. Buna karşılık erkekler tamamıyla yan gelip yatar. Çocuklar ta körpe çağlarından itibaren, gerek göç sırasında, gerek konaklama yerlerinde, aşiret hayatının sertliklerine, güçlüklerine alıştırılır. Fakat erkeğe çok önem verilen, saygı gösterilen ve baba hukukuna dayanan bu ailede kadının da çok önemli bir yeri vardır. Bir kere kadın her konuda fikir ileri sürebilir. Onun fikri alınmadan önemli konular hakkın-da karar verilmez. Kadının aile ve toplum içinde söz sahibi olmasını ortaya koyan olay, ekonomik faktör olan çalışması ve soy-sopu devam ettiren erkek çocuk doğurmasıdır. Baba-nın çok geniş yetkilerle donatıldığı bu gibi toplumlarda yani, baba hukuna dayanan aile sisteminde ananın da birtakım hak ve çıkarlara sahip olması maderşahilik terimi ile ifade edilebilir.

Bu bakımdan İslami ailenin, Anadolu'nun pek çok yerle-rinde görülen ezici etkileri göçebe ailesinde görülmemekte-dir.

Ailede insan ilişkileri daha rasyonal ve gerçekçidir. Oğullar babalarını baba diye veya ismiyle (baba genç ise) ça-ğırabilirler. Erkek karısını yine ismiyle çağırır. Değişen yani daralan göçebe ailesinde insan ilişkileri daha gerçekçi olmak ve belirli törelerden uzaklaşmaktır. Buna karşılık geniş aile sisteminde ilişkiler bazı töreleri gerektirmektedir (Büyük ge-lince ayağa kalkınak, büyük yanında konuşmamak, gelinlik etmek gibi).

Ailenin ortak ideali sayıca artmaktır. Gerek erkek, gerek

kız çocuklar toplum içinde ailenin prestijini artırıcı unsurlardır. Sayıca artmak aile için olduğu kadar, aşiret için de pek önemlidir.

Göçebe topluluğun tarihin derinliklerinden getirip, nesilden nesile aktardığı çok önemli folklör ürünleri vardır. Çergibez denilen ve kadın erkek birlikte yapılan danslar, birlikte söylenen şarkılar, düğünlere renk veren unsurlardır. Kapı bağı ve imam nikâhının kutsiyeti ise ailede eşler arası bağlılığı artıran geleneklerdir. Çapraşık ve büyük törenleri gerektiren örf ve adetlerin, çeyiz usulünün bulunmaması ise göçebe tabiatının bir neticesi olduğu için tarafımızdan anlamlı bulunmuştur.

Tek iş-güç unsuru hayvancılık olan bir toplumda aile ekonomisini de bu şekillendirmektedir. Ailenin başlıca gelir kaynağı peynir, yün, bizzat koyundur. Genellikle zengindirler diyebiliriz. Fakat toprak sahibi olmamak, Türkçe bilmemek gibi birtakım faktörler, aşiret dışı birtakım kuvvetler tarafından ailenin sömürülmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında ailenin nüfusa kayıtlı olmamasından, resmi nikâh aranmamasından, 2-3 ailenin bir arada, bir çadır içinde kalmasından, erkeklerin boş zamanlarından faydalanmamasından, gelişi güzel ve hızlı bir nüfus artışından ortaya çıkan birtakım problemler aileyi tehdit eden faktörler olarak karşımıza çıkmakta, ailenin çözülmesine sebep olmaktadır.

DİN ve DÜNYA GÖRÜŞÜ

Bu bölümde din, resmi olmayan eğitim ve öğretim, boş zaman faaliyetleri, terbiye, çevre ve dünya hakkında bilgi ve siyasal eğilimler üzerinde durulacaktır. Daha ziyade toplumun dışarıya açılmasıyla ilgili olan bu faktörler birbirleriyle devamlı etki ve tepki halindedir. Örneğin, eğitim ve öğretim gerek boş zaman faaliyetleri, gerek siyasal kanıların şekillenmesinde çok büyük rol oynar. Din ile resmi olmayan eğitim arasında da büyük bir ilgi vardır. Bunun için bu faktörler bir arada ele alınmıştır.

I. DİN

Göçebeler İslamın Sünni fırkasının Şafii mezhebindedirler. Fakat İslamiyetin çok defa aşırı bir şekilde yorumlanarak uygulanan ezici kuralları göçebelerde görmek mümkün değildir. Her şeyden önce toplum kendisine dini hizmetler yapacak bir kimse yaratmamıştır. Dolayısıyla köylerde görülen imam ve hoca göçebelerde yoktur. İslamın beş şartını eksiksiz yerine getiren kimseler az değildir. Özellikle yaşlı kadın ve erkekler bu görevlerini her zaman yerine getirirler. Oruç ise hemen hemen herkes tarafından yerine getirilir. 37 hanelik zomada yedi kişi Hicaz'a gitmiştir. Bunlardan bir tanesi de kadındır. Zengin olanlar fakirlere gerekli yardımı yapar, zekâtlarını verirler. Buna rağmen bütün bunlar bir baskı olmadan olup biten olaylardır. Namaza karşı

davranış, genç kuşaklarda, gerek kadınlarda, gerek erkeklerde daha değişiktir. Çok az gencin bu dini görevleri yerine getirdiği görülmekte, bunlar arasında da İslamın beş şartını, hatta Elham duasını okumasını bilmeyenler bile vardır. (Örnek Olay 6-7)

Bütün bunları göçebe hayat felsefesinin din konusunda ortaya koyduğu lâik davranışlar olarak yorumlamak yerindedir kanısındayım.

Göçebelerde, ölümden çeşitli karmaşık töreler uygulanmaz. Ölen bir çocuk ise hemen oracıkta bir yere gömerler. Bu işi aşiret içinde ileri gelenler, hacılar yapar. Ayrıca bir imama lüzum yoktur. Eğer ölen yetişkin ise o civardaki yakın köylere götürülür. İmam yıkar sonra defneder. Veya imam çadırlara çağrılır. Her ikisinde de ölü köy mezarlığına bir ücret karşılığında yatırılır. Göçebeler ölülerinden pek bahsetmezler. Onları ara sıra mezarlarında ziyaret etmezler. Bu yine göçebenin hayat şartları ile yakından ilgilidir. Çünkü belli bir yeri, yurdu olmayan bu kişilerin ölüleri yaylalarda, ovalarda, çok dağınık yerlerde kalmaktadır. Aynı şekilde Ramazan ve Kurban Bayramı gibi büyük dini bayramların kutlanması da basit ve törelerden uzaktır. Fakat bu dini bayramlar aşiret içinde dayanışmayı sağlayan, küçüğün büyüğe karşı saygısını belirten en önemli bir davranıştır. Bayramlar her ne kadar şatafatsız ise de bu sosyal özelliğini büyük bir güçle devam ettirmektedir.

Göçebelerin hareket alanı içinde Şeyh, Babo, Şeyh Fettullah, Abdülkadir Geylani gibi birtakım yatırımlar vardır. Bunların en önemlisi Bitlis, Diyarbakır, Siirt yol kavşağında bulunan Veyselkarani türbesidir. Son yıllarda ziyaretler arttığı için türbenin yanında bir han yapılmıştır. Bir de çok güzel bir camii vardır. Rivayetlere göre Veyselkarani Yemenli olup, Hz. Peygamber zamanında yaşamış ve onu görmeden aşık olmuştur.¹ Hz. Ali zamanında Sıffiyin savaşına katılmış ve orada toprağa verilmiştir. Altı yerde makamı bulunduğu iddia edilir. En kuvvetlisi yukarıda adı geçen yerdir.

Veyselkarani türbesi Mayıs ayındaki Cuma günlerinde ziyaret edilir. Halk bu ziyaretin özellikle göz hastalıklarını gi-

1. Veyselkarani, **Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt VI, Ankara 1938, s. 197

derici bir etkisi olduğuna inanır.² Göçebeler, ovalardan yaylalara doğru göçerlerken Mayıs ayının başlarında buraya uğrayarak Veyselkarani'yi ziyaret ederler. Bu ziyareti hemen hemen herkes yapar. Veyselkarani'nin göçebe halk üzerindeki etkisinin en önemli sebeplerinden biri kanımca onun da çobanlık yapmış olmasıdır. Böylece, yegâne iş-güç şekli çobanlık olan göçebeler, Veyselkarani'yi kendilerine pir yapmakta kendilerini ona benzetmeye ve onunla aynileştirmeye çalışmaktadırlar.

Göçebelerde batıl inançlar, mistik bir hayat felsefesi geniş ölçüde yayılmamıştır. Çizelge 45'te görüldüğü gibi "Size göre hastalık neden olur" sorusuna verilen cevaplar bunun en güzel örneğidir.

ÇİZELGE 45 : SİZE GÖRE HASTALIK NEDEN OLUR?

	Sayı	%
- Allah'tan gelir	3	8.1
- Pislikten olur	14	37.8
- Gıdasızlıktan olur	13	35.1
- Başka insanlardan geçer	5	12.0
- Başka	2	5.4
Toplam	37	100.0

II. RESMİ OLMAYAN EĞİTİM ve ÖĞRETİM

Göçebeler, şimdiye kadar, göçebe hayatının ortaya koyduğu zorunluluklarından dolayı, resmi eğitim ve öğretimden faydalanamamışlardır. Evvelki bölümlerde de söylediğimiz gibi Türkçe, okuma-yazma bilenler bunu askerlikleri sırasında öğrenmişlerdir. Bu bakımdan resmi eğitim ve öğretimden değil ancak resmi olmayanlardan bahsedeceğiz. Yalnız 1964 yılı yaz aylarında o zamanın Bitlis Valisi Abdullah Asım İğneciler'in çalışmalarıyla Nemrut Yaylası'nda göçebe-

2. Cumhur Kılıçoğlu, **Tarihi ve Turistik Değerleriyle Silirt**, İstanbul 1966, s. 37

ler için gezici okullar kurulmuş ve göçebe kültürüne ilk defa böyle bir fonksiyon girmiştir. Diğer taraftan yine zamanın Ahlat Kaymakamı Mecit Sönmez göçebe çocuklarını biraz da zor kuvveti ile Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'na almış, çocukların orada okumalarını sağlamıştır. Bu ikinci olayın toplumsal yapıda fazla değişiklik yapması beklenebilir. Çünkü çocuklar ailelerinin çok büyük reaksiyon göstermelerine rağmen onlardan ayrılmışlardır. Fakat bu değişim ve değişim eğilimi hakkında daha fazla ve kesin şeyler söyleyebilmek için 10-15 yıl beklemek gerekir. Gerek Yaz Okulları gerek Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'na yapılan kayıtlar 1964'den sonraki yıllarda devam etmiştir. (Bu kültür unsurunun topluma nasıl sokulduğu, bu sırada ne gibi hadiselerin meydana geldiği hakkında Örnek Olay 9'da geniş bilgi vardır.)

A. RESMİ OLMAYAN EĞİTİM

Resmi olmayan eğitim, öğretim ve terbiye çocuğun doğumundan itibaren başlamaktadır.³ Beş-altı yaşına kadar çocuğun terbiyesi tamamen ananınıdır. Gerek erkek, gerek kız çocukların bu yaşlarda baba ile ilgileri yoktur. Bu yaştan sonra baba oğlanı yavaş yavaş kendine çekmeye, ona çobanlık öğretmeye başlar. Kız ise anasının yanında kalır. O da anasının yanında ileri geri oyalanmaya başlar. Bu yaşlara kadar kız ve erkek çocuklar bir arada oynayabildikleri halde, bu yaştan sonra yavaş yavaş ayrılırlar. Hatta kız çocuklar daha küçük yaşlardan erkek çocuklardan ayrılmaya çalışı-

3. Burada etnolojik olanlar yine konumuz dışında kaldığı için dokunulmamıştır. Doğum, sünnet gibi etnolojik bilgi için aşağıdaki kaynaklara başvurulabilir.

- Orhan Acıpayamalı, **Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Erzurum 1961

- Ali Rıza Yalgın, **Cenupta Türkmen Oymakları I**, İstanbul 1931, II - Ankara 1933, III - Ankara 1934, IV - Ankara 1937, V - Ankara 1937 (ilgili bölümler).

- Nermin Erdentuğ, a.g.e., s. 83-92

- Ali Rıza Yalgın, **Toroslarda Karatepeli Bölgesi**, CHP Yayını, Ankara 1950

- Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1949-1966

şılır. Bu yaşlardan sonra çocukların yattıkları yerler çadır içinde de ayrılır. Yine erkek çocuklar bu yaşlarda sünnet edilirler. Sünnet Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi çocuğun gelişmesinde de çok büyük bir faktördür. Genellikle toplu olarak sünnet ettirirler. Toplum içinde ayrıca bir sünnetçi yoktur. Şehirlerden getirirler. Onlar arasında da TİLLO (Siirt)'nin sünnetçileri özellikle tanınmıştır. Anadolu'nun birçok yerlerinde görülen kirvelik geleneğine göçebelerde raslanmamaktadır. Kanınca göçebeler birbirleriyle çoğu zaman kan akrabası durumunda oldukları için bunu bir de kirvelik yolu ile kuvvetlendirmeyi lüzumsuz hissetmişlerdir.

Bu yaşlarda aile tarafından çocuğa çok az dini eğitim yaptırılır. Köylerde olduğu gibi çocukların bir grup halinde bir hocaya gidip ders almalarına olayına burada rastlanmamaktadır. Toplum her şeyden önce dini fonksiyonları görece bir kimse yaratmadığı ve fonksiyonları yerine getirecek bir müessese, örneğin bir mabet olmadığı için çocuklar bu yönden bilgisiz kalmaktadırlar. Bu yüzden hiçbir dua bilmiyen çocuklar vardır.

Din eğitimi konusunda kızlar, erkek çocuklara göre daha cahildir. Evli kadın ve erkekler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Örneğin namaz kılan erkekler kadınlardan daha fazladır. Bu durumu kadınların erkeklere nazaran daha çok çalıştıkları için ibadete zaman bulamıyorlar, şeklinde açıklamak herhalde yerinde bir görüştür.

Gerek kız, gerek erkek çocuklar başları daima örtülü gezerler. Özellikle 6-7 yaşlarından sonra kızların saçlarını şüphesiz örtmeleri gerekmektedir. Erkek çocuklar da sarık sararlar. Bu sarıkların yerini son zamanlarda şapkanın aldığı da görmek mümkündür. Şaşı göstermemek büyüklere karşı duyulan saygının bir ifadesidir. Pratik olarak da başı güneşin kızgın sıcaklarından korumaktır.

Kızlar evleninceye kadar kendi yaşlılarıyla grup halinde iş yaparlar. Su getirirler, çalı-çırpı toplarlar, çocukları avutturlar vs. Kızlar daima annelerinin yanında olmakla beraber kadın gruplarının daima dış halkalarında bulunurlar. Burada yaşlı kadınlar, anneler, gelinler, kızlar diye bir kademelenme vardır. Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi bir gelinin toplum içinde statüsünü kazanabilmesi için ana olması gerekmektedir.

Erkekler de kendi aralarında gruplaşmaktadır. Fakat onlar daha ziyade çoban oldukları için çadırlardan uzakta bulunurlar. Bir delikanlının yaşlı erkekler yanına girebilmesi her zaman mümkün değildir. Evlenmek, bu gruba girebilmek için bir basamaktır. Çoluk-çocuk sahibi olmak, bu sayıyı artırmak ise ikinci bir basamaktır. Fakat bu basamağa son zamanlarda askerliği de eklemek lâzımdır. Gözlemlerimiz göstermiştir ki askere gidip gelenler bu arada Türkçe hatta okuma-yazma öğrenenler toplumda gıpta edilerek anılmaktadır. Böylece Türkiye'nin hemen hemen her tarafında hakim olan "Askerliğini yapmayan adam olamaz" anlayışı yavaş yavaş göçebelerde etkisini göstermektedir. Bu durum toplumun bazı dış faktörlerle bütünleştiğini de göstermektedir. (Çizelge 46)

Pek çok kımse askere Türkçe ve okuma-yazma öğrenmek, çeşitli bilgiler edinmek ve adam olmak için gitmektedir. Devlet zoru ile gidiyorum diyenlerin sayısı 3 (% 5.4)'tür.

Bu ifadelerin samimi olduğunu gözlemlerimiz göstermiştir. Askere gidiş ve dönüşler, izinli gelmeler, getirilen hediyeler, yeni yeni şeylerden söz etmeler, toplum tarafından gıpta ile izlenir. Özellikle mektup geldiği zaman bunu herkes dinler. Anaların gözleri yaşarır, analarda yavruların vatan hizmeti için gittiği kanısı gerçektir. Dolayısıyla üç kadının da bu şekilde cevap vermesi çok manalıdır. Görüldüğü gibi ordunun, toplumun alt kademelerinin eğitilmesindeki rolü çok büyüktür. Aynı hususa Dr. Fay Kirby de işaret etmektedir.⁴

4. Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, İmece Yayınları, Ankara 1962, s. 15

**ÇİZELGE 46 : ÖNCEDEN ASKERE GİTMEK İÇİN
GİZLENİYORDUNUZ. ŞİMDİ NİÇİN
GİTMEK İSTİYORSUNUZ?**

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
- Türkçe, okuma-yazma öğretir	17	45.9
- Devlet mecburi götürmektedir	2	5.4
- Çeşitli bilgiler verir	4	10.8
- Şehirde, çarşıda, pazarda adam içine çıkamamızı temin eder	8	21.6
- Vatan hizmetidir(x)	6	16.2
- Başka	-	-
- Toplam	37	100.0

B. BOŞ ZAMANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Resmi olmayan eğitim ve öğretimle ilgili olarak boş zaman faaliyetlerinden de, söz edilebilir. Serbest zaman faaliyetleri kişinin mesleki, ailevi ve sosyal ödevlerini yerine getirdikten sonra, iradesiyle girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgisini zenginleştirme, maharetini artırma, toplum hayatına gönüllü olarak katılma gibi bir seri meşguliyetlerdir.⁵

Serbest zaman faaliyetlerinin bu tarifine göre, göçebelerde bunların henüz organize olmadığını söylemek kolaylıkla mümkündür. Burada Türkçe bilme, okuma-yazma imkânlarının düşüklüğü, Kürt dili, bu organizasyonun meydana gelmesini kısıtlayıcı faktörlerdir. Fakat en önemlisi kadın ve erkek arasındaki sosyal ve ekonomik iş bölümüdür. Bu ayrım da kadına düşen payın çok olması, kadının boş zamanlarının olmamasında da büyük bir faktördür. Dolayısıyla kadın için hiçbir zaman boş zamandan söz edilemez. Çadırda bütün günlük işlerini tamamladıktan sonra eline teşisini alır,

5. Nermin Abadan, **Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri**, SBF Yayını, Ankara 1961, s. 3

(x) Bu soru kadın olan aile reislerine de sorulmuştur. (Vatan hizmetidir diyenlerin üçü de kadındır)

sırtındaki duriğine çocuğunu koyar, suya gider, çalı-çırpı toplamaya gider, diğer çadırlardaki kadınların yanına gider. Teşi ile yün eğirmek, kadınların diğer faaliyetlerinden arta kalan zamanlarını dolduran tek faaliyet şeklidir. Diğer taraftan kadının faaliyeti daima çok taraflıdır. Kadın yününü eğirirken çocuğunu avutabilir, su, çalı-çırpı getirebilir. Bu bakımdan çok hamarattır. Göç sırasında da, kışlaklarda da bu hep böyle olmaktadır. Bütün bunlar sosyal ve ekonomik iş bölümünde kadınlara düşen payın çok ağır olduğunu gösteren özelliklerden başka bir şey değildir.

Erkeklerle gelince, daha önceleri de belirttiğimiz gibi onların işi çok azdır. Günlerinin büyük bir kısmı boş geçer. Boş zaman vardır, hatta pek çoktur. Fakat değerlendirilmemektedir. Zaten boş zamanlarınızda ne yapıyorsunuz şeklindeki sorumuza hemen, hemen hepsi "Bütün zamanlarımız boş, gördüğünüz gibi oturup konuşuruz. İş yapmak için boş zamana ihtiyacımız yok ki" şeklinde cevap vermişlerdir. Gerçekten hiçbir erkek el sanatları ile de olsa boş zamanlarını değerlendirmeyi arzu etmemektedir. Çoğu zaman bir araya gelip uzun uzun konuşmakta, koyunların yetiştirilmesinden, fiyatlardan, yaylalardan, şehirde olup bitenlerden bahsetmektedirler. Bilmece söylemek, tamamen cebirsel hesaplara dayanan problemler ortaya koyup çözümünü istemek, dama, beş taş vs. oynamak erkekler arasında çok yaygındır. Yukarıda bahsi geçen cebirsel problemler genellikle anonimdir. Gerek göçebelerde, gerek çevrede onu herkes bilir. Onlar bunu tamamen zihinden yapmaya çalışırlar.⁶ Diğer taraftan hikânet denilebilecek sözler de vardır.⁷ Göçebeler bu hüner-

6. Örneğin 40 param var. Bununla 40 kadın satın alıyorum. Kızlar dört para, evli kadınlar 2 para, kocakarıların ise dört tanesi (bir) paradır. Kaç kız, kaç evli kadın, kaç kocakarı alıyorum?

7. Örneğin, üç kardeş var. Bunların babalarından miras olarak kalan şeyler şunlardır: Büyük oğlana sihirli bir ayna, ortancaya sihirli bir halı, küçüğe de bir elma, Bitlis Valisinin kızı çok hastadır. Büyük oğlan bu sihirli aynası sayesinde kızın hastalığını görüyor. Ve diğer kardeşlerine haber veriyor. Ortanca halı sayesinde onları Bitlis'e kadar götürüyor. En küçük oğlan elmasını yediriyor ve kız iyi oluyor. Kız ile evlenmek hangisinin hakkıdır?

lerini özellikle yeni gelen kimselere sorarlar. Onu denerler ve terlediğini görünce de gurur duyarlar.

Kadın ve erkek tarafından yapılan ortak bir boş zaman faaliyeti veya böyle bir organize durumu da yoktur. Çocuklar ise kız çocuk anasının yanında ve kendi akranlarıyla birlikte çeşitli günlük işlere alıştırılır. Onların oyun oynamaları, sere serpe dolaşmaları ayıptır. Oğlan çocukları, gruplar yaparak oynayabilirler, sere serpe dolaşabilir. Onların oyunu, güreş tutma gibi faaliyetleri babalar tarafından gıpta ile seyredilir. Her baba kendi oğlunun kuvvetli oluşuyla ve hüneleriyle övünür. Bu özellikler ailede erkeğin otoritesini temin eden, ona üstünlük veren faktörlerdir.

III. ÇEVRE, TÜRKİYE ve DÜNYA HAKKINDA BİLGİ, SİYASAL KANILAR ve KÜRTÇE

A. GENEL GÖRÜŞLER

Göçebeler devamlı göç halinde bulunduklarından ve bir seçim kütüğüne bağlı olmadıklarından dolayı, genel seçimlerde ve belediye seçimlerinde rey kullanamazlar. Bu bakımdan siyasal kanılar sözünü daha geniş bir şekilde yorumlamak lazımdır. Zira Prof. Duverger'e göre siyaset her yerde her zaman vardır. Politik kararlar insan ve toplum hakkındaki değer yargılarını da ilgilendirir.⁸

Toplum devamlı göç halinde bulunduğu yaylak ve kışlak arasındaki hareket alanı çok geniş olduğu için çok çeşitli insan grupları köy, kasaba, şehir gibi yerleşme birimleriyle karşı karşıyadır. Bu olay onların çevre hakkındaki bilgisini geliştirir. Diğer taraftan konaklama yerleri, şehir, köy gibi insan oturan yerlerden uzak olduğu buralara gidip gelenlerin sayısı az değildir. Her giden kimse, şehirde olup bitenler hakkında, duydukları yeni yeni haberler getirir. Bu haberleri herkes kendi anlama kapasitesine göre değerlendirir. Burada hiçbir zaman aşiret reisinin, diğer ileri gelenlerin kanısı esas değildir. Herkes bağımsız olarak da kanısını şekillendirebilir.

8. Maurice Duverger, **Politikaya Giriş**, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul 1964, s. 7-13

Çevreyi tanıma, haberleşme, uzaklık kavramları hakkında son zamanlarda büyük değişiklikler olmaktadır. Önceden yalnız çoraplara işlenen nakışların (kadın, erkek), başa sarılan sarıklıların (erkek), yine başa bağlanan beyaz tülbentlerin özel anlamıyla anlaşabilmek, günlerce yolculuk isteyen yerlere haberci göndermek suretiyle haberleşmek mümkün iken, bunlara artık mektup da eklenmiştir. Mektup büyük bir çoğunlukla askere giden oğullarla yapılan haberleşmede kullanılır. Son zamanlarda Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'nda okuyan çocuklarla da mektup ile haberleşme olmaktadır. Babalar, okul müdürüne veya çocuklarına yazdıkları mektuplarla onların sağlığından haberdar olmaktadırlar. Mektuplar daha ziyade okuma-yazma bilenler tarafından postaya atılır. Gelen mektuplar ise doğrudan doğruya ilgili kimsenin eline geçmez. İlgili kimse şehirde tanıdık bildik bir dükkân adresi verir, oraya gelir. Diğer taraftan uzaklık kavramında da değişmeler vardır. Yatıp kalkmaya, koyunların sulanıp tuz yalatılmasına, onların sağılmasına, namaz vakitlerine bağlı kalarak zaman ölçülmesi yanında doğrudan doğruya saati ölçü olarak bildirenler de vardır. Fakat alaturka olarak kullanılmaktadır. Bütün bunlar toplumun yavaş yavaş dışarıya açıldığını gösteren faktörlerdir.

B. ÇEVREYİ ve MEMLEKETİ ALGILAMA

Göçebelere çevrelerini, memleketi, dünyayı kavrayışlarına dair birtakım sorular sorduk. Bunlardan "Size göre bu kimselerden hangisi daha forsludur" sorusuna verilen cevaplar çevrede en fazla temasta bulunulan kimselerin göçebe zihninde ne kadar büyük bir etki yaptığını göstermektedir. Çizelge 47'ye göre, jandarma başçavuşu (% 37.1) ve çiftçi korumanın adamları (% 32.4) daha forslu kimselerdir. Jandarma ve çiftçi korumanın forsu halk tarafından benimsedikleri, sevildikleri için değil, doğrudan doğruya zorbalıklarından ileri gelmektedir. Yoksa kaymakam ve veteriner müdürünü de göçebe bilmektedirler. Fakat bunların göçebe üzerinde ezici bir egemenliği olmadığı için onları forslu saymamaktadır. Milletvekili kavramını ise göçebeler gerçekten bilmemektedirler. Yukarıdakine benzer bir olaya Doç. Dr. Behice Boran'ın kitabında da rastlanmaktadır. Orada su

doldurmaya giden bir kıza “Sana göre en büyük kişi kimdir” şeklinde bir soru sorulmuş o da “Ne bilem ben, bilmem ki, onbaşını ki?” demiş,⁹ Bu olay ile bizim olay arasında belirtmek istediğimiz bir fark var. Bu kızcağızın cevabı, onun dünyayı görüş açısının ne kadar dar olduğunu gösterirken, göçebelerin cevabı bu kimselerin kendisi üzerindeki zorlayıcı kudretlerine göre şekillendirmektedir. Nitekim 48 numaralı çizelgede bunu görmek mümkündür. Burada göçebenin bir valiyi, alay komutanı albayı, bir yayla sahibi ağayı algılayışı daha normal ve manalıdır. Milletvekili gibi, senatörün ifade ettiği anlam da göçebe tarafından bilinmemektedir. Fakat dipnotu (10)'da belirttiğimiz gibi isim olarak verdiğimiz için bir kimse onu üstün görmüş olabilir.

Fakat uzun gözlemlerimiz şu noktada toplanmıştır ki, göçebe, partiler, parti çekişmeleri, hükümet hakkında silik de olsa bir anlam sahibi olduğu halde, siyasal temsilciler hakkında böyle bir anlama sahip değildir. Genel seçimlerde rey kullanmamaları bunun en büyük sebebidir kanısındayım.

ÇİZELGE 47: SİZE GÖRE BU KİMSELERDEN HANGİSİ DAHA FORSLUDUR?

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
- Çiftçi Koruma Başkanı	12	32.4
- Milletvekili	-	-
- Kaymakam	8	21.6
- Jandarma Başçavuşu	14	37.4
- Veteriner Müdürü	3	8.1
Toplam	<u>37</u>	<u>100.0</u>

**ÇİZELGE 48: SİZE GÖRE BİTLİS ÇEVRESİNDE
BU KİMSELERDEN HANGİSİ DAHA
BÜYÜK BİR KİŞİDİR?¹⁰**

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
- Alay Komutanı Albay	11	29.7
- Bir şeyhin Oğlu	1	2.7
- Vali	13	35.1
- Bir Senatör	1	2.7
- Yayla Sahibi Bir Ağa	7	18.9
- Bir Şeyh	3	8.1
Toplam	37	100.0

C. BİRTAKIM KİŞİLERİ ve OLAYLARI ALGILAMA

Çizelge 49 göçebenin bir takım olayları ve bu olaylara ait kişileri nasıl algıladığını gösteriyor. Buna göre göçebe (% 89.1) Barzani'yi, onun ne işle uğraştığını, ne yapmak istediğini bilmektedir. Göçebe bu konuda konuştuğça adeta utanmakta ve çekinmektedir. Çeşitli fırsatlarla konuşmalarımızdan çıkardığımız sonuç şudur ki: Molla Mustafa Barzani ile Alikan Aşireti arasındaki ilişki coğrafi yakınlık ve aynı etnik gruptan gelmek olayıdır. Bu iki grup arasında dil ve kültür birliği olsa dahi siyasal kanılar çok farklıdır. Alikan Aşireti Molla'nın isyan etmesini birtakım kimselerin kanının akmasını hiç arzu etmemekte, herkesin, bulunduğu yerde sulh ve sükun içinde yaşamasını istemektedir. Özellikle Barzani'nin komünist fikirli olması, Rusya'dan yardım alması, göçebeler tarafından kesin olarak benimsenmemekte, İslam inançlarına aykırı bulunmaktadır. Barzan Aşireti'nin faaliyetlerine karşı dini bir tepki Muzaffer Erdost'un Şemdinli Röportajı isimli yazı serisinde söz konusu olmaktadır.¹¹

10. Bu soru aslında Bitlis bölgesinden birtakım kişiler belirtilerek sorulmuştur. Fakat yazarken birtakım sakıncalar olacağı düşüncesiyle bu şekilde genelleştirilmiştir.

11. Muzaffer Erdost, **Şemdinli Röportajı**, Yön Yayınları, Sayı 178, s. 12 vd.

Şeyh Sait olayını bilmemeleri veya bu olayın göçebe büyüklerinin zihninde yer etmiş olmaması, yukarıdaki kanımı- zı doğrular niteliktedir. Zaten Bitlis, Siirt ve Diyarbakır'da çeşitli kimselerle yaptığımız konuşmalar bize bu aşiretin, 1926 Şeyh Sait İsyanı'nın, 1928 Dokuz Subay Hadisesi'nin (Şemdinli), 1932 Zilan Deresi, 1936 Ağrı ve 1937 Dersim İs- yanları'nın dışında kalmış olduğunu da göstermektedir. Fa- kat yine Muzaffer Erdost'un adı geçen röportajında da gayet güzel belirtildiği gibi temel halk tabakasının saf ve temiz ni- yetleri birtakım okumuşlar tarafından memleketin geleceği için iyi olmayan yönlere doğru kanalize edilmek istenmekte- dir.

Koçero, göçebe tarafından sevilen ve saygı gösterilen bir kahramandır. Koçero bir halk dostudur. Gayrimeşru servet ve kazançlara karşıdır. Onların nazarında hiçbir zaman bir haydut değildir. Bu bakımdan ölümünden sonra herkes ta- rafından olduğu gibi göçebeler tarafından da ağıtlar s ylen- miş, bu ağıtlarda Koçero'nun kahramanlıkları, mertlikleri, halka ve çocuklara karşı sevgisi, namusa karşı saygısı belir- tilmiştir. Koçero'nun Siirt taraflarından bir köyden olduğu saptandığı halde, diğer halklar gibi göçebelerde onu kendisi- ne mal etmeye çalışmaktadırlar.

Göçebenin Said-i Nursi hakkında bir kanaati olmaması, daha önce d n hakkında söylediğimiz şeyleri doğrulamasaı bakımından manalıdır. Özellikle yaşlı olan göçebeler Sultan Hamit'i onun eseri olan Hamidiye Alayları'nı bilirler. Ayrıca padişah kavramı da göçebeler tarafından bilinmektedir. Hat- ta Atatürk, İnönü, Menderes göçebelerin çoğuna göre birer padişahtır. Bu görüşler de toplumun dışarıya açılmasıyla ve özellikle askerlik hakkındaki davranışların değişmesiyle ya- vaş yavaş ortadan kalkmaktadır.

Atatürk özellikle harp yıllarından bilinir. Atatürk denil- diği zaman cephedeki faaliyetleri ve kahramanlıkları anlatı- lır. Cemal G rsel hakkındaki kanılar şehirde, arşı-pazarda kulaklarına gelenlerin ötesine geçmemektedir. 27 Mayıs an- lamını göçebe henüz kavrayamamaktadır.

**ÇİZELGE 49 : AŞAĞIDA ADI GEÇEN ŞAHSİYETLERİ BİLİYOR MUSUNUZ?
NE İŞ YAPMIŞLARDIR?**

	<u>Biliyorum</u>		<u>Bilmiyorum</u>		<u>Toplam</u>	
	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
Padişah (Sultan Hamit)	14	37.8	23	62.2	37	100
Atatürk	20	54.0	17	45.9	37	100
Barzani	33	89.1	4	10.8	37	100
Koçero	37	100.0	-	-	37	100
Şeyh Sait	8	21.6	29	78.3	37	100
Cemal Gürsel	22	59.6	15	40.5	37	100
Saidi Nursi	-	-	37	100.0	37	100

D. DEVLETİ ALGILAMA ve DEVLETTEN BEKLENENLER

Göçebelerin kanısına göre göçebe, Türk Devleti'nin bir vatandaşıdır. Harp halinde ve Sulh'ta devlete karşı birtakım görevleri vardır. Sulhtaki görevi söz dinlemek, askerlik yapmak, kanunlara saygı göstermek, harpte ise bütün malı ve mülkü ile her çeşit varlığı ile ona yardımcı olmaktır. Nitekim "harp halinde devlete karşı vazifeniz nedir" şeklindeki sorumuz büyük bir çoğunluk tarafından "koyunlarımızı veririz. Bizim koyunlarımız askeri epeyce bir müddet doyurur. Halbuki başkaları bizim kadar yardımcı olamaz" şeklinde cevaplandırmıştır. Harp ederiz gibi cevap verenler de vardır.

Devletten beklenenlere gelince; Çizelge 50'ye göre devletten beklenenler en çok yaylalarla ve buralardan faydalanma ile ilgilidir. (% 70.2) Eskiden hakım olan "Devlet bize dokunmasın ne yaparsa yapsın" görüşü artık değerini kaybetmiş ve topluluk devletten birtakım isteklerde bulunmaya başlamıştır. Bu gelişmede toplumun dışarıya açılması olayı büyük bir faktördür. İsteği meydana getiren unsurların başında da daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi göçebenin yaylalardan artık serbestçe faydalanmaması, yaylaların fiyatının çok yükselmesi, çevreden hakaret görme olayı gelmektedir. Bu olay göçebeyi toprağa yerleşmeye bile zorlamaktadır. Nitekim, "yerleşmek istiyoruz toprak verin" diyenlerin sayısı da küçümsenecek kadar değildir (% 13.5). Bütün yerleşme istekleri şimdilik yalnız erkeklerden gelmektedir. Kadınlar henüz zor göstermektedirler. Bu çizelgenin 21 nolu Çizelge ile karşılaştırılması göçebe ile çevre halkın çıkarlarını birbiri ile çatıştığını bir kere daha göstermektedir.

ÇİZELGE 50: DEVLET BİRİNCİ DERECEDE SİZE BU HİZMETLERDEN HANGİSİNİ YAPSIN?

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
- Devlet bize dokunmasnı ne yaparsa yapsın	2	5.4
Bize yaylalardan faydalanma hakkı versin (Yaylalara serbestçe gelip gidelim, bizden fazla para alınmasını önlesin)	21	70.2
- Bize toprak versin ve yerleştirtsin	5	13.5
- Bize de okul yapsın çocuklarımız okusun	1	2.7
- Bize hakaret edilmesini önlesin, Çiftçi Korumayı Kaldırsın	8	8.1
Toplam	<u>37</u>	<u>100.0</u>

E. DÜNYA, TÜRKÇE ve KÜRTÇE HAKKINDA BİLGİ

Okuma-yazma bilen olmadığı için gazete okuyan yoktur. Fakat radyo dinlenir. Göçebeler daha ziyade Ortadoğu bölgesinde özellikle Kürtçe yayın yapan radyoları tercih ederler. Bu yayınların büyük bir kısmı propagandadır. Örneğin Erivan radyosu daima Sovyet propagandası yapar. Fakat arada bir şarkılar söylediği için bu tarafı göçebelere çok ilgi çekmektedir. Çizelge 51'de görüldüğü gibi Erivan en çok dinlenen bir istasyondur. (% 51.3) Ondan sonra (% 35. 1) ile Tahran gelmektedir. Erivan ve Tahran radyolarının çok büyük çapta dinlenmesi Kürt dilinin çeşitli bölgelerdeki şive farklarından ileri gelmektedir. Örneğin göçebe, Erivan ve Tahran radyosunun Kürtçe yayınlarını gayet güzel anladığı halde Bağdat ve Kahire radyolarının Kürtçe yayınlarını hiç anlamamakta, hatta onlara Farisice demektedir.

Türkçe bilinmediği için Ankara, Erzurum, Van gibi istasyonlar dinlenmemekte, zaten bu istasyonların tesir alanı çok zayıf olduğu için istenilse de dinlemek imkânsız olmaktadır. Göçebelerin bu konudaki kanısını öğrenebilmek için iki soru daha sorduk. "Size göre Türkçenin mi, Kürtçenin mi öğrenilmesi daha lüzumludur" şeklindeki sorumuz büyük bir çoğunlukla (% 83.7) "Türkçe daha lüzumludur. Kürtçe öğrenmenin hiçbir faydası yoktur. Köylülerle aramızda çıkan

çeşitli kavgalarda haklı olduğumuz halde hükümete bile başvuramıyoruz” şeklinde cevaplandırılmıştır. Birkaç kişi ise seçimlerde rey vermemelerini Türkçe bilmemelerine bağlamaktadırlar. Yanlış kanının önemle üzerinde durulması ve giderilmesi lazımdır.

ÇİZELGE 51: EN ÇOK HANGİ RADYOLARI DİNLIYORSUNUZ?

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
Tahran	13	35.1
Erivan	19	51.3
Bağdat	2	5.4
Ankara	-	-
Van	-	-
Başka	3	8.1
Toplam	<u>37</u>	<u>100.0</u>

ÇİZELGE 52: SİZE GÖRE DÜNYADA HANGİ DİL DAHA ÇOK KONUŞULUR?

	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
Türkçe	9	24.3
İngilizce	2	5.4
Kürtçe	5	13.5
Farsça	10	27.0
Arapça	11	29.7
Toplam	<u>37</u>	<u>100.0</u>

“Size göre dünyada en çok hangi dil konuşulmaktadır” şeklindeki sorumuza verilen cevaplar yukarıdaki fikirlerinizi doğrulayıcı olması bakımından ilgi çekicidir. Arapça ve Farsça çok yer tutmaktadır. (% 29.7, % 27.0) Türkçe (% 24.3), Kürtçe (% 13.5), İngilizce (% 5.4)'tür. Göçebe Kürtçenin yer yüzünde önemli bir dil olmadığını da bilmektedir. Hatta bu dilin çeşitli unsurların karışımı olduğunu Farsçaya daha yakın olduğunu bilmektedir. Fakat dünyada konuşulan diğer dillerden habersizdir. Yine dünya hakkındaki bilgilerini yok-

lamak amacıyla sorduğumuz "Bu şehirleri ve memleketleri biliyor musunuz" şeklindeki sorumuza verilen cevaplar da Çizelge 49 ve Çizelge 52'yi doğrulayacak niteliktedir. Burada bilgiden kasıt böyle bir memleket veya şehir ismi duymuş mu, bunun coğrafi yeri aşağı-yukarı nerededir, sorularına verilen cevaplardır. Göçebenin şehirler hakkındaki bilgisi, memleketler hakkındaki bilgisine göre daha azdır. Gerek radyo gibi haberleşme araçları, gerek hudutlarda yapılan koyun kaçakçılığı sebebiyle göçebenin Ortadoğu memleketleri hakkındaki bilgisi diğerlerine göre çok üstündür. Bu olay, siyasal kültürünün ve ekonomik ilişkilerinin Türkiye dışı bazı merkezler "özellikle Ortadoğu'da faaliyet gösteren merkezler" tarafından şekillendiğini de göstermektedir. Üzerinde önemle durulmalıdır. Ortadoğu dışındaki memleketler hakkındaki bilgi ise yine çok zayıftır. (Çizelge 53) İstanbul ve Ankara hakkındaki bilgileri ise yine ilgi çekicidir.

Kadınların bu konudaki bilgisi ise erkeklere nazaran çok düşüktür. Hatta hiç yoktur diyebiliriz. Özellikle askerliğini yapmış olanların dünya hakkındaki bilgisi daha geniştir.

ÖZET

Anadolu'nun köy ve kasabalarında olduğu gibi İslamın halka yanlış akseden ezici etkileri göçebelerde görülmektedir. Daha ziyade lâik bir davranış vardır. Hac vardır ve toplumsal statüyü artırır.

Hz. Peygamber zamanında Yemen'de çobanlık yaparak yaşayan her türlü nimetleri reddeden, Hz. Peygamberi görmeden ona aşık olan Veyselkarani ile göçebe halk kendisini aynileştirmekte, sırf onun çoban olması yüzünden onu pîr saymakta ve onun türbesini her zaman ziyaret etmektedir.

Göçebelerde resmi eğitim ve öğretim faaliyetleri henüz yeni yeni başlamaktadır. Resmi olmayan eğitimde de din eğitimine önem verilmektedir. Elhâm duasını, İslamın şartlarını bilmeyen gençler vardır. Terbiye aile ve toplum tarafından verilir. Ananın rolü çok büyüktür. Baba ancak 5-6 yaşlarından sonra erkek çocuğuyla ilgilenmeye başlar. Kız çocuğu ile daima ana ilgilenir.

Resmi olmayan eğitimin de organize olmaması, boş zamanların değerlendirilmemesini ortaya çıkarmaktadır. Kadınlar için boş zamanlardan bile söz konusu edilmeyeceği gibi, erkeğin zamanının büyük bir kısmı boştur. Özellikle okuma,yazma imkânlarının düşük olması, Türkçe bilmeme, bu faaliyetlerin organize olmasını önlemektedir.

Çevre, memleket ve dünya hakkındaki bilgi, toplumun dışarıya açılması sürecini de hızlandırmaktadır. Son zamanlarda askerlik konusundaki davranışların değişmesi topluma çok geniş bir görüş açısı vermeye başlamıştır.

Türkçe bilinmediğinden dolayı devamlı Kürtçe yayın yapan istasyonlar dinlenmekte, bu ise kültürün ve siyasal kanıların Türkiye dışı (özellikle Ortadoğu) kaynaklar tarafından şekillenmesini ortaya koymaktadır. Buna rağmen, Türkiye dışında kendi etnik gruplarından olanlarla herhangi bir siyasal bağlantısı saptanmamıştır.

Türkçe bilme ve okuma-yazma imkânlarının düşük olması, gerek çevreyi gerek olay ve kişileri gerek dünyayı algılama da çok dar bir görüş açısının hakim olduğunu göstermektedir.

Özellikle göç olayı, çok çeşitli insan ve insan gruplarıyla karşılaşma, kanı ve bilgilerin meydana gelmesinde büyük rol oynamaktadır.

ÇİZELGE : 53

	<u>BİLİYOR</u>		<u>BİLMİYOR</u>		<u>TOPLAM</u>	
	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
Ankara	29	78.3	8	21.6	37	100
Bağdat	12	32.4	25	67.5	37	100
Rusya	19	51.3	18	49.6	37	100
Amerika	19	51.3	18	49.6	37	100
Tahran	15	40.5	22	59.4	37	100
Suriye	22	59.4	15	45.0	37	100
Van	23	62.1	14	37.8	37	100
İstanbul	34	91.8	3	8.1	37	100
Paris	2	5.4	35	94.5	37	100
Almanya	4	10.8	33	89.1	37	100
Çin	7	18.9	30	81.0	37	100

SAĞLIK ve HASTALIKLA İLGİLİ DAVRANIŞLAR

I. GENEL GÖRÜŞLER

Bir toplumun sağlık ve hastalık konusunda meydana getirdiği teknikler, o toplumun yapısıyla çok yakından ilgilidir. Bu bakımdan akrabalık ve aile organizasyonu, kültürel değerler, ekonomik sistem, dini görüşler, coğrafi toplumsal ekoloji toplumun sağlık-hastalık davranış ve alışkanlıklarına çok yakından etki eder.¹

Sağlık, vücudumuzdaki organların, fizyolojik fonksiyonlarını devamlı ve noksansız olarak yapabilmeleri durumudur. Hastalık ise bu organların bir veya birkaçının vazifelerini yapmamaları halidir. Bu bakımdan hastalığın ferdin toplum içindeki fonksiyonları ile çok yakın ilgisi vardır. Şöyle ki, sağlık durumunda olan bir ferdin, sosyal ilişkileri çok geniş ve manalı iken, hasta bir ferdin sosyal ilişkilerinde, sosyal statüsünde ve rollerinde kendi buyruğu dışında birtakım daralmalar ve kayıplar meydana geliyor. Bunun için sağlık, hastalık ilişkilerinin yalnız tıbbi bir konu olarak değil, aynı zamanda sosyal sistemin bir parçası olarak kabul edilmelerinde büyük bir zaruret vardır.²

1. Orhan Türkoğlu, **Türkiye'de Doğum Kontrolü ile ilgili İnsan Faktörleri**, İÜİFM, Cilt 25, No: 1-2, İstanbul 1966, s. 194-205

2. Orhan Türkoğlu, **Türkiye'de Köy Sosyolojisine Yardımcı Olması Bakımından Medikal Sosyoloji Saha ve Problemleri**, THİAD, Seri A, No: 79, İstanbul 1966, s. 16-18

ÇİZELGE 54: HASTALIK MEYDANA GELDİĞİ ZAMAN İYİLEŞTİRMEK İÇİN NELER YAPARSINIZ

<u>İnsanlarda</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>	<u>Hayvanlarda</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
- Hastalık kendiliğinden geçer	2	5.4	- Hastalık kendiliğinden geçer	0	-
- Ot-kök gibi kendi usüllerimiz vardır	4	10.8	- Ot-kök gibi kendi ilaçlarımız ayrıca tekniklerimiz var.	30	81
-Şeyhlere, hocalara götürür üfürttürür ve muska yazdırırız	4	10.8	- Veterinere gideriz	1.	27
- Doktora götürürüz	8	21.6	- Her iki usul de uygulanır	6	16.2
- Yerine göre hangisi uygun gelirse onu uygularız	<u>19</u>	<u>51.3</u>		<u> </u>	<u> </u>
Toplam	37	100		37	100

ÇİZELGE: 55 İNSAN HASTALIKLARI İLE İLGİ İYİLEŞTİRME ALIŞKANLIK VE DAVRANIŞLARI

	Hastalıkla uğraşım az tabii seyrine bırakılır		Herkes tedavi için ot-kök vs. gibi şeyler kullanır		Toplum içinde özellikle bu işle uğraşan aileler		Hastalığın iyileştirilmesinde bazı sosyal müesseseler Okullar, Şehler vs.		Doktor tedaviler		Toplam	Toplam
		%		%		%		%		%		%
I. Ayakta veya az sırsıntı ile geçirilebilen hastalıklar: Amel, Kulak, Göz ağrısı, Karın ağrısı, Mayasıl, Sivil, Nezle, Bademcik, Çeşitli yaralar vs.	8	21.6	19	51.3	-	-	2	5.4	8	21.6	37	100
II. Çocuk Hastalıkları	3	8.1	11	29.7	13	35.1	2	5.4	8	21.6	37	100
III. Kırık Çıkıkla ilgili Hastalıklar	-	-	-	-	37	100	-	-	-	-	37	100
IV. Ruhsal ve Sinirsel Hastalıklar	7	18.9	2	5.9	-	-	24	64.8	4	10.8	37	100
V. Müzmin İç ve Dış Hastalıkları: Verem, Tifo, Frengi, Cüzzam, Beviye vs.	2	5.4	3	8.1	4	10.8	1	2.7	27	72.9	37	100
VI. Doğum Olayı	-	-	3	8.1	34	91.9	-	-	-	-	37	100
VII. Kısırlık	-	-	2	5.4	14	37.8	16	43.2	5	12	37	100
Toplam	20	7.8	40	15.4	102	39.4	45	17.4	52	20.0	259	100

II. BİR DAVRANIŞ ANALİZİ

Yukarıdaki genel esaslar bakımından göçebe toplumuna baktığımız zaman durumun çok ilginç bir gelişme içinde olduğunu görüyoruz. Gerek insanlar, gerek hayvanlar hastalandığı zaman iyileştirme için neler yaparsınız, şeklindeki sorumuz, şu şekilde cevaplandırılmıştır: (Çizelge 54) Hastalık insanlarda meydana geldiği zaman bunu iyileştirme usulleri çeşitlidir. 2 kişi (% 5.4) hastalıkla uğraşılmayıp tabii seyrine bırakıldığı, 4 kişi (% 10.8) et-kök usulleri vs. kullanıldığını, 4 kişi (% 8.4) şeyhlere, hacılara gidildiğini, 8 kişi (% 21.6) doktora gidildiğini, 19 kişide yeri ve zamanına göre bunlardan herhangi birinin bir tercih faktörü olabileceğini veya birkaçının bir arada kullanılabileceğini ifade etmiştir. Fakat hastalık hayvanları ilgilendirdiği zaman tedavinin daha kesin ve tek elde toplandığını görüyoruz. Burada ilgi çekici birinci nokta "Hastalık kendiliğinden geçer ve tabii seyrine bırakılır" diyenler insanlarda iki kişi olduğu halde hayvanlar konusunda hiç yoktur. Yani bütün hayvanlar hastalandıkları zaman tedavi edilirler. İkinci ilgi çekici nokta ise hayvan sağlığı ve hayvan hastalığının iyileştirilmesi konusunda göçebenin tarihin derinliklerinden getirmiş olduğu, babadan oğula geleneksel olarak geçen kendi tekniğini veterinerin tekniğinden üstün tutması, dolayısıyla tedavi için veterinerlere gitmemesidir. Anketimize göre (% 81) kendi usullerimize göre tedavi ederiz, 1 kişi (% 2.7) veterinerlere gideriz, 6 kişi de (% 16.2) her ikisinin de uygularız, demiştir. Gerçekten sürekli gözlemlerimizle de kesinleşmiştir ki göçebe, hasta hayvanlarını iyileştirmede çok büyük başarı göstermekte, kendi tekniğinin veteriner tekniğinden daha üstün olduğunu iddia etmekte, veterinerlere gitmemektedir. (Bk. Örnek Olay 10-11)

İşte bu olay, başlangıçta belirttiğimiz genel görüşleri büyük ölçüde doğrulamaktadır. Biricik geçim kaynağı ve iş gücü hayvancılık olan ve ekonomik temeli buna dayanan bu toplumun, hayvan sağlığı ile daha yakından ilgilenmesi, hayvan hastalıklarının iyileştirilmesi konusunda daha üstün teknikler aranması normal ve manalıdır. Dolayısıyla sağlık, alışkanlık ve davranışları toplumsal yapı, ekonomik düzen, kültür gibi unsurlarla yakından ilgilidir.

İnsanlar hastalandıkları zaman bunların tedavisi hangi usullerle yapılmaktadır? Çizelge 55'in tahlili ise bize bu konuda ilgi çekici bilgiler vermektedir.

Amel, karn, göz, kulak ağrıları, nezle, bademcik, yara gibi ayakta veya az sarsıntı ile geçirilebilen hastalıklarda 8 kişi (% 21.6) hastalığa önem vermeyen, tedavi için gerekli yolları aramamakta, 19 kişi (% 51.3) ot-kök gibi şifa verici unsurlar kullanmakta, 2 kişi (% 5.4) şeyhlere ve ocaklara başvurmakta, 8 kişi (% 21.6) doktora gitmektedir.

Toplum içinde bu gibi hastalıkların tedavisi ile uğraşan aileler belirmemiştir. Herkes bu şeyleri bilir.

Çocuk hastalıklarının iyileştirilmesinde yine böyle bir çeşitlilik görüyoruz. Yalnız burada toplum içinde bu işle uğraşarak belirmiş ailelere gitmek büyük bir sayı tutmaktadır. (% 35.1) Diğer taraftan hastalıkla uğraşmayan (% 8.1) ve çocuğun iyileşebilmesi için doktora kadar baş vuran ailelerin oranı (% 21.6) küçümsenecek kadar az değildir. Ayrıca gözlemlerimiz bu iki faktörün büyük bir çatışma halinde olmadığı: da ortaya koymuştur.

Hastalıkla uğraşmayan ve tedavi aramayan 3 kişi, istediği kadar çocuğa sahip olan, toplumsal statüsünü başka yollarla kazanmış kimseler veya çok düşük bir gelir grubunda bulunduğu için, çocuğuna gerekli ilgiyi göstermeyen kimselerdir. Diğerlerinin ise hem gelir durumu iyidir hem de artan çocuk sayısı onlara yeni statü ve prestij vermektedir.

Çizelgede görüldüğü gibi kırık, çıkıklarla ilgili hastalıklar tek elde toplanmıştır. Toplum bu hastalıkları tedavi edecek bazı fonksiyonel müesseseler ortaya çıkarmıştır. Bu meslek, hanede nesilden nesile geçer. Göçebe kırık ve çıkık olduğu vakit bunu hiçbir zaman doktora, şeyh, ocak gibi sosyal müesseselere götürmez. Toplum içinde bunu iyileştirici aileler vardır. Doğrudan doğruya ona götürür. Çünkü uzun denemeler neticesinde ortaya çıkmıştır ki, gerek şeyh tedavisi, gerek doktor tedavisi, kırık çıkık meselesinde o aile kadar başarılı olmamaktadır. Göçebe, hayvan sağlığı konusunda nasıl kendi tekniğini veteriner tekniğinden üstün tutuyorsa, kırık, çıkıkta da geleneksel tedaviyi yani halk tebabetini doktor, ocak ve şeyh tebabetine tercih etmektedir. Hayvanlarda meydana gelen kırık çıkıklarda da durum böyledir.

Ruhsal ve sinirsel hastalıkların iyileştirilmesinde geniş ölçüde bir tekelin var olduğunu görüyoruz. 7 kişi (% 18.9) hastalığı tabii haline bırakmakta 2 kişi (% 5.4) şifalı otları ve suları denemekte, 4 kişi (% 10.8) doktora gitmekte, 24 kişi ise (% 64.8) ocak ve şeyh gibi müesseselerin yardımını aramaktadır.

Verem, tifo, frengi, cüzzam gibi müzmin hastalıklara gelince, doktor tedavisi büyük bir oranla karşınıza çıkmaktadır. 27 kişi (% 72.9), diğerlerinin oranı ise gayet küçüktür.

Doğum olayında ise yine böyle bir müesseseseleşmeyi görmek kabildir. Doğum yaptıranlar büyük bir çoğunlukla (% 91.9) toplum içinde bu görevi yaparak belirmiş ailelerdir. Bu konuda modern tıp tercih edilmemektedir. Kısırlıkta ise toplum içinde belirmiş bu ailelere baş vurmakla birlikte (% 37.8) ocak, şeyh gibi sosyal müesseselere de gidilmektedir. (% 43.2) Doktoru kabul edenler ise 5 kişi (% 12)'dir.

Bu çizelgenin analizi neticesinde belirtilmesi gereken en önemli husus, halk uygulamaları ile modern tıp arasında bir çatışmanın olduğudur. Aşağıdaki çizelgelerde görüldüğü gibi, toplum her ne kadar sosyal ilişkilerinde dış faktörlerle bütünleşmeye doğru gitse ve ekonomik durumu gelişse de böyle bir çatışma yine kendisini büyük bir ölçüde hissettirir. Tedavi ile ilgili fonksiyonel ayrımların meydana gelmesi bunun en bariz örneğidir. Hayvan sağlığı konusunda ise bu çatışma kendisini daha şiddetli olarak hissettirmektedir. (Bk. Örnek Olay 10-11).

Çizelge 56 bize ailenin gelir durumu ile doktora gitme oranı arasında yakın bir ilişki olduğunu gösteriyor. Gelir seviyesi arttıkça, doktora gitme sayısı da çoğalmaktadır.

Türkçe ve okuma-yazma bilip bilmeme durumuyla doktora gitme oranı arasında yine bir ilişki vardır. Okuma yazma bilenlerin hemen hemen hepsi, Türkçe bilenlerin büyük bir kısmı doktor tedavisini kolaylıkla kabul etmektedirler. (Çizelge 57)

ÇİZELGE 56: GELİR DURUMU VE DOKTORA GİTME DURUMU

	Gelir Grupları					<u>Toplam</u>
	<u>I</u>	<u>II</u>	<u>III</u>	<u>IV</u>	<u>V</u>	
- Hastalık kendiliğinden geçer	1	1	-	-	-	2
- Ot-kök vs. gibi kendi usullerimiz var	2	1	1	-	-	4
- Şeyhlere, hocalara götürür okutur üfletiriz	-	2	2	-	-	4
- Doktora gideriz	-	-	3	3	2	8
- Yerine göre hepsini uygularız	-	5	12	2	-	19
Toplam	3	9	18	5	5	37

ÇİZELGE 57: TÜRKÇE VE OKUMA-YAZMA BİLİP-BİLMEMEYE GÖRE DOKTORA GİTME DURUMU

	<u>Türkçe Bilip Bilmeme</u>			<u>Okuma Yazma Bilip Bilmeme</u>		
	<u>Türkçe Bilen</u>	<u>Türkçe Bilmeyen</u>	<u>Toplam</u>	<u>Okuma Yazma Bilen</u>	<u>Okuma Yazma Bilmeyen</u>	<u>Toplam</u>
- Hastalık kendiliğinden geçer	-	2	2	-	2	2
- Ot-kök gibi kendi usullerimiz var	1	3	4	-	4	4
- Şeyhlere hocalara götürür okutur üfletiriz	1	3	4	-	4	4
- Doktora gideriz	8	0	8	5	3	8
- Yerine göre hepsini uygularız	6	13	19	2	17	19
Toplam	16	21	37	7	30	37

III. GÖÇEBE SAĞLIĞI ve ÇEVRE FAKTÖRLERİ³

Göçebe sağlığını tehdit eden en önemli faktör çevre şartlarından doğmaktadır. Bunlardan en önemlisi su kaynaklarının gereği gibi temiz ve kullanılabilir bir durumda olmasıdır. Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi göçebenin hareket alanı dış faktörler tarafından sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla göçebe her istediği alana hareket edip orada konaklayamaz. Konakladığı alanlarda çoğunlukla bol ve temiz su kaynakları yoktur. Örneğin Nemrut Yaylası'nda buz mağaralarından faydalanılır. Kışın mağaralara dolan ve uzun süre orada kalan kar, zamanla donar ve yaz mevsiminde yavaş yavaş erir. Göçebe, eriyen bu sudan faydalanır. Aynı şekilde Süphan Yaylası'nda çok yükseklerde bulunan karların öğle sıcaklığında erimesiyle meydana gelen sızıntıların birikintisinden faydalanılır. Bunlara karşılık tam bir yayla karakteri gösteren "Süte Yaylası"nda su kaynakları temiz ve boldur.

Göçebenin temizliği ve pisliği ile faydalandığı su kaynaklarının azlığı veya çokluğu arasında yakın bir paralellik vardır. Örneğin Nemrut Yaylası'nda olan göçebeler Nemrut Gölü'ne çok yakın oldukları için orada yıkanmak imkânını bile bulurlar. Süphan Yaylası'nda oturanlar arasında ise aylarca yıkanmayanlar bulunabilir. Yine, giyim-kuşam bölümünde de belirtildiği gibi, devamlı göç dolayısıyla göçebenin pratik olması zorunluğu, çamaşır değiştirme diye bir kavramı orta-

3. Bu bölümde sağlık folkloru ile ilgili bilgi verilmemiş yalnız fiziki çevre ile göçebelerin sağlık şartları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Aşağıdaki kaynaklar sağlık folkloru ile ilgili bilgileri vermektedir. Biz yalnız örnek olaylar bölümünde, göçebenin hayvan sağlığı konusunda meydana getirmiş olduğu birkaç tekniğe temas edeceğiz.

- Osman Bayat, **Şifahlı Otlar 4**, Tecelli Matbaası İstanbul 1947.
- Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1949-1966, İstanbul.
- İbrahim Yasa, **Türkiye'de Halk Sağlık Folkloru ve Bazı Meseleleri**, SBFD, Cilt 17, S. 3-4, Sh. 251-301, 1962, Ankara
- Orhan Türkdoğan, **Malakanlar Köyü Sosyal Organizasyonu**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1962, s. 121-123
- Ali Rıza Yalçın, **Toroslarda Karatepeli Bölgesi**, CHP Yayını, Ankara 1950
- Kemal Güngör, a.g.e., s. 37, 74, 75

dan kaldırmıştır. Bu ekonomik faktörler desteklenince daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla herkesin bir veya en çok iki kat çamaşırı vardır.

Çevre şartları ile ilgili diğer bir özellik, doğrudan doğruya çevre sağlığını ilgilendiren helâ durumudur. Göçebe, Doğu Anadolu'nun bütün köylerinde, hatta birçok kasabalarında olduğu gibi helâ çukuru kazmaz. Onun için her yer helâdır. Diğer taraftan gübre de çadırın etrafında biriktirmektedir. Bu bakımdan kışın kar yağdığı, her şeyin üzerine yorgan gibi örttüğü için çevre sağlığı garanti altına alınmış demektir. Halbuki yazın böyle bir imkân yoktur. Niçin helâ çukurları kazmıyorsunuz sorusu karşısında aldığımız cevaplar çok anlamlı olmuştur. Çizelge 58'de 13 kişi (% 35) koku yaptığı ve sineklerin yuvası olduğu için kazmıyoruz, demiştir. Gerçekten uzun deney ve gözlemlerimiz göstermiştir ki özellikle su imkânlarının çok kıt olduğu yerlere helâ çukurları kazmak kısa zamanda mikroplara yuva haline gelebilir. Halbuki öbür türölüsünde, güneşin altında kısa zamanda kurumakta tehlikeli durumunu kaybetmektedir.

ÇİZELGE 58: NİÇİN HELÂ ÇUKURLARI KAZMIYORSUNUZ

	Sayı	%
- Tembellikten	3	8.1
- Devamlı göç ettiğimiz için lüzumsuz	7	18.9
- Koku yapar	13	35.1
- Adetlerimizde töremizde yok	2	5.4
- Birkaç faktör bir arada	10	27
- Başka	2	5.4
Toplam	37	100

Göçebe sağlığı ile ilgili diğer bir çevre faktörü, kışın sıcağı sağlamak ve hayvanları da soğuktan korumak için, onlarla aynı çadırda kalmaktır. Bu ise yine birtakım hastalıkların kaynağıdır.

Diğer taraftan ailede kadının çok çalışmak zorunda ol-

ması da birtakım fizyolojik bozukluklara sebep olmaktadır. Göğüslerin küçük kalması, rahim çıkıklığı gibi hastalıklar bunun sonucudur. Ayrıca erkek, çoluk çocuk durmadan sigara içmeleri sağlığı tehdit eden başka bir faktördür.

Bütün bu çevre faktörlerine, göçebe sağlığını tehdit eden bazı unsurlara rağmen göçebelerde bulaşıcı hastalıklara raslanmamaktadır. En çok kulak, göz, karın ağrıları, mayasıl, çeşitli çibanlar gibi ayakta veya az sarsıntı ile geçirilebilecek hastalıklara rastlanır. Genellikle sağlam kimselerdir.

Çocuklara gelince, çok ilkel şartlarda büyürler. Fakat çok gürbüz olurlar. (Bk. Resim 27-28) Bu özellik Darwin'in doğal ayıklama nazariyesini yakından doğrulayan bir faktördür. Tabiatın zorunluluklarına dayanabilecek olanlar yaşar, diğerleri ölür.

ÖZET

Bütün bu söylenenlerden, özellikle çizelgelerden ve gözlemlerimizden çıkarılan netice şudur:

(I)- Ekonomik hayatının temeli tek iş-güç ve geçim sahası hayvancılık olan göçebe toplumunun hayvan sağlığı konusunda meydana getirdiği teknik ve hastalığı iyileştirme usulü çok üstündür. **(II)** Bunun için göçebe hayvan hastalığının tedavisi konusunda kendi usullerini uygulamakta, buna karşılık insan sağlığı konusunda meydana getirilen teknikler gelişmemiş olduğu için modern tıp kolay bir şekilde kabul edilmektedir. **(III)** Tedavi şekilleri arasında fonksiyonel bir ayırım da meydana gelmiştir. Örneğin kırık, çıkık ve doğumlar toplumda tamamen bu işle uğraşarak belirmiş olan aileler tarafından yapılır. Ruhsal ve sinirsel hastalıklar için ocak ve şeyhlere, bulaşıcı, iç ve dış hastalıkları için doktora başvurulur. **(IV)** Bu fonksiyonel müesseseseleşmeler halk tebabeti ile modern tıp arasında bir çatışmanın varlığını ortaya koymaktadır. Bu, veteriner konusunda daha şiddetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Fakat toplumun dış faktörlerle bütünleşmesi ve ekonomik gücünün kuvvetlenmesi durumunda modern tıba doğru bir geçişin olduğuna dair deliller vardır. **(V)** Herhangi bir hastalıkta modern tıbbınmı, halk tebabetininmi uygulanacağı yine ailenin sosyo-ekonomik du-

rumuna ve halk uygulamalarına bağlıdır. (vı) Göçebelerin pıslığı ve temizliğı ile su kaynaklarının durumu evre sağlığının garanti altına alınması, hayvanlarla bir arada kalmak (kışın) gibi evre faktörlerinin ve koşullarının çok yakın ilgisi vardır. Bu faktörler çok yerde göçebe sağlığını tehdit etmektedir.

AŞİRET AHLÂKİ ve GÖÇEBE KARAKTERİ

Günümüz koşulları içinde tamamen göçebe bir düzen içinde yaşayan aşiretlerde ahlâk ve karakterin incelenmesi onlar için yapılması plânlanan kamu görevlerinin, yine onlar için uygulanması düşünülen (yerleştirme, toprağa bağlama gibi) sosyal ve iktisadi politikaların başarıya ulaşmaları bakımından şarttır.

Bu gibi politikalar ve görevler her şeyden önce insan faktörü ile ilgili olduğu için, bu insanların ahlâk ve karakter yapıları ve diğer yargıları da bilinmelidir. Bunun bilinmesi bu politikaları formüle edecek ve uygulayacak kimselere pek çok faydalar sağlayacaktır.

I. AŞİRET AHLÂKINI ve GÖÇEBE KARAKTERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Aşiret ahlâkını ve göçebe karakterini etkileyen faktörlerin en önemlilerinden biri hiç şüphe yok ki, göçebelik olayının doğrudan doğruya kendisidir. Toprağa bağlı olmamak ve toprak mülkiyetine sahip bulunmamak, devamlı göçleri, bu ise pratik ve atılgan olmayı tabiat ile devamlı olarak mücadele etmeyi gerektirmektedir. Bununla ilgili diğer bir faktör ise konaklama bölgelerinin mümkün olduğu kadar köy, kasaba gibi yerleşme mntıkalarından uzak olmasıdır. Çünkü bu grup ilk bakışta kendi kendine yeter, kapalı bir manzara göstermektedir. Her iki grup arasında da etnik bir tabaka-

lanma da mevcuttur. Bunun için aşiret daha kımsesiz ve sessiz yerlere gitmeyi tercih etmektedir. Bu ise yine onların tabiat ile karşı karşıya kalmalarını, atık ve cesur olmalarını, güçlülere dayanıklı ve kanaatkâr olmalarını gerektirmektedir. Büyük İslam düşünürü İBNİ HALDUN da toplumları ayırırken bu unsurlara değinmekte, özellikle coğrafi faktörlerin toplumların yapılarını tayin etmedeki rolünü belirtmektedir. Fransız tarihçisi Andre Siegfried'de de buna benzer hükümler görmek mümkündür.¹

Göçebe ahlâkını ve karakterini şekillendiren ikinci önemli faktör geçim şekliyle ilgilidir. Yani ekonomiktir. Göçebe, hayvancılık yaparak geçimini sağlamaktadır. Yegane iş-güç şekli bu olup, diğer ufak tefek işler bunun etrafında toplanmaktadır. Bu bakımdan göçebe aşiretlerini tarihin derinliklerinden getirmiş oldukları hayvancılık tekniği çok üstün, hayvan beslemek kültürü çok derindir. Fert günlük hayatında en fazla bunlarla karşı karşıya gelir. Bu derin ve etkileyici kültür ise ister istemez ahlâk ve karakteri yapılandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu ahlâk ve karakteri yapılandıran önemli faktörlerden birisi yine göçebe kültürünün tarihin derinliklerinden getirdiği bir yaşama şekli ile ilgilidir. Bu yaşama şekli, muhakak bir şef ve reisin otoritesi altında yaşamayı gerektirir. Bu bakımdan göçebe Kürt aşiretinde, aşiret reisliği, kabile reisliği, zoma reisliği gibi müesseseler çok önemli bir yer tutar.

II. AŞİRET AHLÂKININ TEMEL ÖZELLİĞİ

Yukarıdaki faktörlerin etkisi altında gelişen bir aşiret ahlâkının temel özelliği lâik olmasıdır. Din konusunda da belirttiğimiz gibi devamlı göç; toprağa bağlı olmama, dolayısıyla bir mabedin gelişmemiş olması, İslam Dini'nin ferd üzerindeki ezici etkilerini kaldırmış, ferdin daha serbest ve hür bir şekilde hareketini sağlamıştır. Böylece ahlâk da dini kural ve kaidelere ve toplumsal yaşayışın gereklerine göre şekil almıştır. Örneğin toplumsal yasakları veya iyiyi-kötüyü

1. İbni Haldun, **Mukaddeme I**, Çev. Z. Kadir Ugan, MEB Yayını, İstanbul 1954, s. 322; Andre Siegfried, **Milletlerin Karakterleri**, Çev. S. Tiryakioğlu, Varlık Yay., İstanbul 1961, s. 211

dini faktörler değil, yine dini kurallardan, yani dinden başka olan toplumsal kurallar tayin eder. Böylece lâik bir ahlâkın en önemli özelliklerinden biri cesaret normuna dayanmış olmasıdır. Bu cesaret normu yabancıya saygı, misafire hürmet ve mertlik, sorumluluk, sözde durma ve yalan söylememek şeklinde görünüyor. Örneğin, bir göçebe çadırına gelen ve sığınan kimse kendi düşmanı veya hatta düşman bir kabile-den olsa dahi onu korumayı ve ona iyi niyet göstermeyi en büyük vazife sayar. Çadırına gelen bir yabancıya saygı gösterir. Örnek Olay 12 bu duruma en güzel bir örnektir. Burada göçebe, aşirete gelen yabancı bir kimseyi misafir saymakta onu namusu ve şerefi gibi korumakta ve ona dışarıdan gelecek bütün saldırıları önlemeyi en büyük görev saymaktadır. Dolayısıyla bir göçebe çadırına yabancı aşiretlerden, köylerden veya herhangi bir yerden gelen bir kimsenin hayatı aşiret ahlâkının ortaya koyduğu bu değerler tarafından otomatikman emniyet altına alınır. Ona hiçbir zarar gelmez. Aşiretin herhangi bir ferdi konuğa zarar verdiği, onun herhangi bir eşyasını çaldığı, ona hakaret ettiği durumlarda gerek reis tarafından gerek diğer kimseler tarafından şiddetle cezalandırılır.

Prof. Tanyol, göçebe topluluklarında misafirperverliğin ilk aşamasının korku olduğunu, bu korkunun zamanla dini kurallar haline geçtiğini ve sonunda ahlâki bir özellik olduğunu söylemektedir.² Cesaret ve misafirperverlik normlarının tarih çağları içinde ne gibi aşamalardan geçtiği konumuz bakımından bizi pek ilgilendirmemektedir. Sosyal değişme süreci içinde bulunan bir aşirette sosyal müesseselerin fonksiyonel ilişkilerini araştırdığımız için cesaret ve misafirperverlik normlarının sosyal hayatın çeşitli kesimlerine nasıl etki ettiğini göstermek yeterdir, kanısındayım.

İbni Haldun da "Mukaddime"sinde aşağı yukarı, yukarıdaki konulara değinmektedir.³ Diğer taraftan Dede Korkut

2. Cahit Tanyol, **Sosyal Ahlâk, Lâik Ahlâka Giriş I**, Ed. Fak. Yayını, İstanbul 1960, s. 90-93

Cahit Tanyol, **Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlâk**, Ed. Fak. Yayını, İstanbul, s. 146-155-162

3. İbni Haldun, a.g.e. I, s. 325-331-337

Hikâyeleri'nde de aynı temaların işlendiğini görmek mümkündür.⁴

III. GÖÇEBE KARAKTERİ

Yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız toplumsal ve ahlâk özellikleri açısından göçebe karakterini inceleyebiliriz. Yani, yukarıda sıralanan toplumsal ve ahlâki özelliklerin ferdin karakteri üzerindeki etkisi nedir? Böyle bir toplumda ferdin meydana getirdiği sanat olayı nedir?

Bu özellikleri aşağıdaki ana faktörler altında sıralayabiliriz.

A. ÖZGÜRLÜK, KABALIK, SERTLİK, KANAATKÂRLIK

Göçebe özgür yaşamaya alışmıştır. Şehirlerin havası onu sıkar o daima kasaba, köy ve şehirlerin etkilerinden uzak olan yerlerde dağ ve yaylaların en yüksek kısımlarında yaşamayı arzu eder. Göçebenin kışlaklardaki hayatı kendisi için çok sıkıcıdır. Çünkü kışın yaylalardan uzakta ve daha ziyade kuytu yerlerde köylülerle yan yana yaşama gereği duyar. Bu bakımdan göçebenin kış hayatı yayla özlemleri ile doludur. Kış, göçebenin yaylaya ulaşmak sabırsızlığı içinde geçer. Çünkü yaylalarda kendisinden olmayanların etkisinden uzak kalır ve orada temiz hava vardır. Bu durumu Örnek Olay 13 gayet güzel açıklamaktadır. Bu örnek olayda 55 yaşlarında bir kimsenin, şehir havasından, oradaki sosyal ilişkilerden nasıl sıkıldığı ve yaylaya çadırlarına kavuştuğu zaman nasıl derin bir nefes aldığı tasvir edilmektedir. Gözlemlerimiz yayla özleminin kadınlarda ve çocuklarda daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Şarkılarda ve danslarda bu yayla havalarını, yayla özlemini duymak mümkündür. Küçük el sanatlarında da bu özlem büyük bir içtenlikle hissedilmektedir. Zira çul-çuval, heybe, duruk gibi eşyalar dokunurken daima çeşitli yayla çiçekleri motif olarak kullanılır. Bunların yanında hâyyvan ve çeşitli tabiat motifleri de vardır. Diğer taraftan en çok kullanılan kadın ve erkek isimlerine baktığımız zaman özgürlük ve tabiat sevgisi daha açık

4. Muharrem Engin, **Dede Korkut Kitabı**, TKA E Yayını, Ankara 1964

bir şekilde görülebilmektedir. Erkeklerde kullanılan Süphan, Nemrut, Reşo; kadınlarda kullanılan Gül, Çiçek, Nergis, Sisi gibi isimler bu insanların tabiatla ne kadar kucak kucağa olduklarını gösterecek niteliktedir. Daha önceki bölümde de anlattığımız gibi göçebe çocuklarını Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'na aldığımız zaman onlara nüfus cüzdanı çıkarmak gerekmiş, bu konuda babalarıyla konuştuğumuz zaman gerek babalar, gerek çocuklar kendilerine soyadı olarak (zira o zamana kadar nüfus cüzdanları olmadığı için soyadları yoktu) Dağ, Deniz, Rüzgâr, Göl, Gök gibi soyadlarını özellikle tercih etmişlerdir. Bu bakımdan göçebenin sert ve kaba bir yaradılışı vardır. Fakat bu sertlik ve kabalık altında engin bir ruh, cesaret ve iyi niyet yatmaktadır.

Bu özelliğe paralel olarak göçebe kanaatkâr bir ruha sahiptir. İhtiyaçları kadar üretimde bulunur. Gerisine aldırmaz. Altına, gümüşe pek değer vermez. Örneğin süs olarak yalnız küçük çocuklar boncuk, kolye takarlar. Büyüklerde ise küpe gibi ziynet eşyası yoktur. Yalnız kadın, erkek, çocuk, çocuk herkes öndeki birkaç dişini altın ile kaplatmaktadır. Bu, gülerken ve konuşurken ona güzellik ve incelik vermektedir.

B. HAYVAN SEVGİSİ

Göçebelerde özellikle at ve koyun kültürü çok gelişmiştir. Bu kültüre paralel olarak hayvan sevgisi de yüksektir. Özellikle bu iki hayvana karşı olan sevgi çok yüksektir. Göçebe bu iki hayvanı canı kadar sever. Onların sağlığını kendi sağlığından daha önce düşünür. Ata binmek, koyunların derdinden anlamak her göçebenin kusursuz olarak bilmesi ve uygulaması gereken özelliklerdir. Tabiat sevgisi ile hayvan sevgisi ve kültürü o kadar yüksektir ki günlük hayatta kullanılan pek çok atasözleri bunlarla ilgilidir.

- Derin derede uyumuyorum, ters rüya görmüyorum.
- Cebel (Koyun) suyun ha bu yüzünde, ha öte yüzünde.
- Teke koyuna gizli gizli yaklaşıp da, koyun aşıkâr doğurur.
- Zır cahillerin bulunduğu meclis, gürültüsüz patırtısız olmaz. İçinde eşek bulunan sürü de zırsız olmaz, gibi

günlük konuşmalarda daha etkili olabilmek için söylenen bu ata sözleri bunun en güzel örneklerindendir. (Bk. Örnek olay 14-15)

C. OTORİTEYE BAĞLILIK

Göçebe kültürünün tarihin derinliklerinden getirdiği en önemli karakterlerden birisi, şef veya reis gibi politik bir otoritenin varlığı ve göçebelerin böyle bir müessesenin varlığını aramalarıdır. Göçebe aşiretler devlet tarafından mahalli idare olarak tanınmadığı ve bir mahalli idare karakteri göstermedikleri için, göçebe idari örgütünü kendi yaratmıştır. Biz buna genellikle reislik diyoruz. Değişen yani sosyal değişme süreci içine giren göçebe toplumunda reisin otoritesi zayıflamakla ve çözülmekle beraber, kuvvetli bir aşiret reisi, aşiretin her şeyden sorumlu en yüksek kişisidir. Aşiretin şeref ve namusunu diğer aşiretler karşısında küçük düşürmemek, aşiretin varlığını güç ve kuvvet bakımından daima hissettirmek gibi politik idari görevleri, aşiretin iç sulh ve sükununu sağlamak gibi idari görevleri, aşiret içinde özellikle kabileler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek, taraftarları barıştırmak veya suçluyu ortaya çıkarıp cezalandırmak gibi yargı görevleri, aşirete yaylalar kiralamak, koyununu ve ürettiği ürünlerini satabilmesi için pazarlar bulmak gibi iktisadi ve sosyal görevleri vardır. Görüldüğü gibi bu görevleri yapabilmek ve bu müessesenin otoritesini devam ettirebilmek için çok kuvvetli olmak zorundadır. Bu özellik İbni Haldun'a göre⁵ nesep bağlarıyla ilgilidir. Ve yine İslam Tarihçisine göre "Ancak kendilerini koruyabilecek boy ve urogları bulunanlar göçebe hayatı yaşayabilirler."⁶ Aynı görüşler Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu tarafından da kabul edilmektedir,⁷ Göçebe Kürt Aşiretleri hakkında en değerli kitabı yazan Bitlisli Şeref Han ve onun yazdığı Şerefname'den naklen, Kürtlerin tarihini yazan Fritz ve Minnorsky'de de İbni Hal-

5. İbni Haldun, a.g.e., s. 341

6. İbni Haldun, a.g.e., s. 337 vd.

7. Hamide Topçuoğlu, **Hukuk Seosyolojisi Dersleri**, AÜHF Yayını, Ankara 1963, s. 434-349

dun'un görüşlerine yakın görüşler savunularak göçebe Kürtlerin daima bir otoriteyi benimsedikleri, bu otorite zayıfladığı zaman, dağılıp bozuldukları ifade edilmektedir.⁸

Fakat burada göçebelerin bir otoriteye bağlı olmaları karakteri ile birinci karakteri, yani göçebelerin özgürlük aşığı olduklarını birbirleriyle karıştırmamak gerekir. Sonuncu unsur bilakis birinciye destekleyen bir unsurdur. Reis kuvvetli olup otoriteyi sağlayabildiği ölçüde göçebeler köy ve şehir halklarının etkilerinden uzak kendilerinden emin ve kendilerine gelen bütün saldırıları yok edecek şekilde özgür, sakin yaşarlar. Reis ve göçebeler arasındaki bağ modern demokrasilerdeki idare edenler ve idare edilenler arasındaki bağdan başka bir şey değildir. Yalnız göçebelerde aile faktörü, şeref, şan birinci derecede önemli rol oynamaktadır.

D. YENİLİKLERE KARŞI AÇIKLIK

Göçebe karakterinin önemli özelliklerinden biri de yeniliklere kapalı olmamasıdır. Burada laik olarak oluşan ahlâkın, devamlı göç sebebiyle çeşitli yerleri görmenin, çeşitli insan ve gruplarla karşılaşmanın rolü büyüktür. Her ne kadar göçebenin kendinden olmayanlara karşı güveni yok ise de, yeni şeyleri faydalı bulup kendisi için pek pahalı olmadığına ve karşı tarafın samimiyetine inandığı zaman kolaylıkla kabul eder.

E. CANLILIK ve KONUŞKANLIK

Göçebeler genellikle kanlı, canlı, deli-dolu ve aktif kimselerdir. Güler yüzlü ve konuşkandırlar. Çok hızlı konuşurlar. Buna sebep dilin basit olmasıdır. Dildeki kelimeler az ve göçebe yaşayışına ait olaylar belli sayıda olduğu için konuşma da çok hızlı ve kekelemeden oluyor. Ayrıca uzun uzun konuşurlar. Bir kimsenin saatlerce konuşup diğerlerinin dinlediği olur. Gecenin her vaktinde çadırlardan gıvıltılar gelir. Özellikle kadınlar çok konuşur. Konuşmada diğer bir özellik çok bağırımlarıdır. Buna sebep yüz yüze fakat uzak-tan uzağa haberleşmeyi sağlamak içindir. Konuşması sıra-

8. Minnorsky, IA, Cilt 6, İstanbul 1955, s. 109

sında fazla sayıda el kol işareti yapar. Bunun sebebi tek haberleşme şekli olan karşılıklı konuşmayı, karşı tarafa daha iyi aktarabilmek içindir. Kişiler uzak olduğu zaman bunun önemi daha da artar.

Konuşmaları bağırarak olduğu gibi gülmeleri de kahkaha ile olur. Göçebe hızlı hızlı, lap lap ve ayağını kaldırarak yürür. Yürüyüşünde dikkatlidir. Buna sebep küçüklükten beri, dağlık, taşlık ve dikenlik arazide büyüdüğü için ayaklarını bir tehlikeye karşı korumaktır.

ÖZET

Özellikle göç olayı, biricik iktisadi faaliyet ve geçim tarzı olan hayvancılık, çeşitli coğrafi faktörler, aşiret ahlâkını ve göçebe karakterini etkileyen en esaslı faktörlerdir.

Aşiret ahlâkının temel özelliği dini kural ve yasakların dışında lâik olarak gelişmiş olmasıdır. Böyle bir ahlâk, cesaret ve misafirperverlik normlarına dayanır. Bu normlar yabancıya saygı, konuşma hürmet, mertlik, yenilmiş olana hürmet, sözde durma, sorumluluk, yalan söylememek şeklinde gözükür. Böyle bir toplumsal yapı ve ahlâk özelliğinin fert üzerindeki karakteri şunlar olmaktadır: **(I)** Göçebe daima özgür yaşamayı arzu eder, kaba ve sert tabiatlıdır. Kanaatkârdır. **(II)** Hayvan sevgisi ve hayvan kültürü çok yüksektir. **(III)** Toplum içinde ahengi ve özgür yaşamasını sağlamak kendinden olmayan diğer kimselerin etkilerine hedef olmamak için daima kuvvetli bir otoriteye bağlı kalmayı ister. Bu aşiret, kabile, zoma reisliği müessesesidir. Bu otorite kuvvetli olduğu sürece birinci şık daha iyi gerçekleşir. **(IV)** Göçebe yeniliklere karşı değildir. Hatta onları kolayca kabul eder. **(V)** Jest ve işaretleri yine kaba ve sert yaradılışını, daima yüz yüze fakat uzaktan uzağa haberleşmeyi sağlayacak şekilde gelişmiştir.

SONUÇ

Göçebe aşiret sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan ekip-biçme, bitki ve ağaç yetiştirme, kümes hayvancılığı, arıcılık, küçük el sanatları gibi konularla uğraşmayıp, tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçükbaş hayvancılığı sektörü ile ilgilenir. Hayvanlarına daha iyi otlaklar bulabilmek için mevsim ve vejetasyon durumuna göre yaylalardan steplere, steplerden yaylalara göçüp, daima çadır hayatı yaşar. Az-çok kapalı ekonomiye sahip, üyeleri arasında kan akrabalığı bağı ve birlik duygusu gibi politik faktörlerin çok kuvvetli olduğu, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuması, yazması ve kültür seviyesi düşük, homojen ve geleneksel bir gruptur. Hakiki göçebelik ise böyle bir grubun yaşama düzeni iktisadi, sosyal ve siyasal faaliyetleridir.

Tezimizin başlangıcında araştırmanın konusunun bir aşiret monografisi olmayıp sosyolojik bir problem olduğunu belirtmiştik. Bu problem, geniş ölçüde sosyal değişme süreci içine girmiş bir aşirette sosyal değişmeler sırasında, sosyal müesseselerin birbirlerine bağlanış tarzı, fonksiyonel ilişkilerin nasıl bütünleştiği ve toplumu nasıl denge haline getirdiği sorusudur. Bu problemi kültür, sosyal yapı, sosyal değişme, sosyal problem unsurları etrafında bütünleşen bir teorik model içinde, değişim analizi yaparak inceledik. Yine bu problemi ele alırken birtakım temel hipotezlerden hareket ettik.

Burada hemen şu noktayı belirtelim ki, araştırmamızın bu temel hipotezleri, araştırma sonuçları ile bazen paralel gitmekle beraber, bazen ayrılmakta, bazen de tamamen çelişmektedir. Bu bakımdan bundan sonra Alikan Aşireti hakkında yapılacak bir araştırmada giriş bölümünde belirttiğimiz varsayımlardan değil, aşağıdaki neticelerden hareket edilmelidir.

Önemli olan başka bir sorun da araştırma neticelerinin geniş bir alan için düşünülüp, düşünülemeyeceğidir. Araştırma Alikan Aşireti'nin 37 çadırılık bir zoması üzerinde yapılmıştır. Tezimizin başlangıç bölümlerinde işaret etmiş olduğumuz birtakım nedenlerden dolayı netice Alikan Aşireti'nin tümü için de düşünülebilirse de diğer aşiretlere uygulamak hiç doğru değildir. Bunun için başka coğrafi bölgelerde hareket eden aşiret üzerinde de çalışmalar yapıp oradaki ekolojik problemleri ve sosyal değişme olaylarını saptamak gerekmektedir.

Önemli gördüğümüz bu noktaları belirttikten sonra asıl sonuçlara geçebiliriz.

Her şeyden önce gerek iktisadi, gerek sosyal ilişkilerinde ilkel koşullar altında yaşayan bir aşiret ile karşı karşıya değiliz. Tam tersine toplumsal tabakalaşmanın hakim olduğu ve bu toplumsâl tabakaların toplum içinde bazı fonksiyonel ayrımlar meydana getirdiği ve tabakalar arası geçişin çok kolay olduğu dinamik bir toplum karşısındayız.

Bu tabakalaşmayı şirndilik sadece gelir ve gider durumu şekillendirmektedir. Dolayısıyla koyun, serveti meydana getiren önemli bir unsur olmakta, fazla koyunu olan zengin sayılmaktadır.

Bizzat göç olayı aşireti çeşitli zaman ve yer koşulları içerisinde çeşitli sosyal grup ve yerleşme birimleriyle karşı karşıya getirmekte, bu ilişkiler arasında çeşitli mal ve hizmet alış-verişi olmakta, bu ise aşiret hayatının değişim ve dinamizm içinde olduğunu göstermektedir.

Aşiret hayatında her an birçok değişiklikler olmakla beraber düzen yine denge durumundadır. Bu dengeyi doğrudan doğruya grup dinamizminin ortaya koyduğu tampon mekanizmalar sağlamaktadır. Örneğin birçok neslin bir arada kalabildiği, geniş aile sistemi (zira bir çadıra ortalama 8.4

nüfus düşmektedir) yavaş yavaş parçalanıp, çekirdek aileler meydana gelmekte ve meydana gelen bu yeni düzen eskisiyle uyushmaktadır. Çünkü artık gerek yaşlılarda, gerek gençlerde “Kızdan da fayda yok, oğuldan da; herkes kendi hayatından kendi geçiminden sorumludur” fikri yavaş yavaş topluma hakim olmaktadır. Bu şehirleşme eğilimi ayrı zamanda bir tampon fonksiyondur. Özellikle erkek evlâdın değişen görev ve sorumlulukları ve geleneksel düzende görülmeyen bazı faaliyetleri tampon fonksiyon olarak belirip değişmenin buhransız geçmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan askerlik, okuma-yazma vs. ile ilgili davranışlar yine büyük ölçüde değişmekte, ekseriya hakim olan “göçebeden adam olmaz” anlayışı yerine, “askerliğini yapıp gelmeyen, Türkçe ve okuma-yazma bilmeyen adam olmaz” anlayışı gelişmekte, toplum dış faktörlerle bütünleşme eğilimi sürecine girmektedir.

Bütün bunlar tamamen kişisel ve anonimleşmemiş ilişkilerin hakim olduğu göçebe aşiret toplumunda, kişisel olmayan ve anonim ilişkilerin de meydana gelmesine sebep olmuştur. Örneğin yaşlı kimseler aşiretin, kabilelerin reislerini, hatta geriye doğru birkaç reisi bir arada sayabildikleri, aşiretin geçmiş yaşantıları, kahramanlıkları ve faaliyetleri hakkında çok çeşitli örnekler verebildikleri halde, gençler arasında aşiret reisini bilmeyenler bile vardır. Bu bakımdan yavaş yavaş şehirleşme özelliklerini de görmek mümkündür. Dolayısıyla aşiret, köy ve şehir faktörleriyle bütünleştikçe, toplumsal tabakalaşmasında gelir seviyesinden başka unsurlar da rol oynayacaktır.

Daha ziyade kan bağı ile birbirine bağlı bir aşireti politik bir birlik olarak da ele almak mümkündür. En küçük birim olan çadır, daha sonra zoma, kabile, aşiret, ulu kişi gibi basamaklar, aynı zamanda siyasal bir kademelenmeyi de göstermektedir. Bu manada esas siyasal birlik kabile ve aşirettir. Bir de ulu kişi vardır. Ulu kişi eski düzende aşiretler arası bir konfederasyon lideri gibi görünmektedir. Aşiretlerin siyasal, sosyal ve ekonomik çatışmalarında, birbirleriyle daha iyi anlaşabilen, aynı çıkarları gerçekleştirmek isteyen aşiretler bir araya gelmekte ve kuvvetli bir kişiyi de reis tayin etmektedirler. Fakat yeni düzende ulu kişi ortadan kalktığı

gibi, bir de zoma denen yerleşme birimleri doğmuştur. Zoma ne kabiledir, ne de aşiret. Sadece aşiret içinde bulunan çeşitli kabilelerden ailelerin yan yana getirdikleri bir yerleşme birimidir. Yani önceden sadece kabileler bir yerleşme birimi meydana getirirken, şimdi aşiret içinde çeşitli kabilelerden birtakım aileler yanyana gelerek bir yerleşme birimi meydana getirmektedir. Dolayısıyla politik güç de ulu kişinin, aşiret reisinin ve kabile reisinin şahsından ayrılarak, zoma reisinin şahsında birleşmektedir. Bu şekilde akrabalık bağının zaten önemli unsur olarak belinmediği zoma, bugünkü aşiret organizasyonunda tamamen politik bir güç olarak belirmektedir.

Fakat bu değişme toplumda bir buhran yaratmamıştır. Toplum dinamizminin ortaya çıkardığı tampon mekanizma sayesinde yine denge durumuna ulaşmıştır. Bu tampon fonksiyon aşiret reisinin yüklendiği yeni görevlerdir. Bunun meydana gelmesine sebep ise aşiret dışı sosyal kuvvetler, özellikle köy, kasaba gibi yerleşik halklardan gelen baskıları karşısında artık kabile dayanışmasının yeter olmadığı, aşiret içi bir dayanışmanın şart olduğu anlayışı, yani doğrudan doğruya dışa karşı güvenliği ilgilendiren bir sorundur.

Sosyal organizasyonda en küçük birim olarak beliren ailede iş bölümü çok sert ve kesin olarak belirlediği halde, toplumsal yapıda böyle bir farklılaşma mevcut değildir. Aile içi ilişkilerde iş bölümünün sert ve kesin olarak belirmesi kadın ve erkek arasında statü bakımından da bir eşitlik meydana getirmiştir. Toplumun tek iş-güç tarzı hayvancılık olduğu ve herkes aynı iş yaptığı için ekonomik ve sosyal bir iş bölümünden ziyade, idare edilenler ve idare edenler (Zoma Reisi) şeklinde politik bir ayırım meydana gelmektedir. Fakat çerçi ve tüccarların yaptığı bazı görevlerin bizzat aşiretten birisi tarafından yapıldığını, yani yeni yeni görevlerin kabul edildiğini söylemek de mümkündür. Şimdilik tampon fonksiyon olarak beliren bu durum ileride bir meslek farklılaşması halini alabilir.

Aşiret içi resmi eğitim ve öğretim henüz yeni başlamıştır. Bu görevler, tamamen resmi olmayan kanallardan yapılır. Bu bakımdan göçebenin kültür seviyesi çok düşüktür. % 100 Kürtçe konuşmakta, % 80-85 oranında Türkçe bilme-

mektedir. Bu ise kültürün ve kanıların geniş ölçüde Türkiye dışı siyasal merkezler tarafından şekillenmesine sebep olmaktadır.¹

Fakat Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında olduğu gibi İslam Dini'nin yanlış yorumları neticesinde ortaya çıkan ezici etkileri göçebe hayatında görmek mümkün değildir. Daha ziyade lâik bir davranış vardır. Din konusundaki bu lâik davranışı, sağlık davranışlarında, ahlâk ve karakter yapılarında da görmek mümkündür. Fakat sağlık konusundaki bu lâik davranışa rağmen hastalıkların iyileştirilmesinde meydana gelen fonksiyonel ayırınlar o kadar belirmiş ve özellikle hayvan sağlığı konusunda teknikler o kadar gelişmiştir ki, bu durum halk tebabeti ile bilimsel tıbbi çatışma haline getirmiştir. Bu özellik hayvan hastalıklarının iyileştirilmesinde daha belirli olarak görülmektedir.

Göçebenin lâik olarak şekillenen ahlâk ve karakterinin temelinde ise cesaret normu yatmakta ve bu norm, konuğa saygı, yenilmiş olana hürmet, mertlik, sözde durma, sorumluluk, büyüğe saygı vs. şeklinde görülmektedir.

Aşiret içinde çeşitli sosyal müesseseler tampon mekanizmalarla yine denge haline gelip değişim buhransız bir şekilde atıldığı halde, bugün aşiret organizasyonu tüm olarak bir tehlike ile karşı karşıyadır. Bu, tamamen ekolojik bir problemdir. Ve gerek aşiret için, gerekse aşiretin hareket ettiği alanlardaki halklar için bir sosyal problem olmak yolunda olup her an biraz daha büyümektedir. Burada aşiret bir tampon mekanizma yaratıp buhranları önleyememiştir.

1930-1940 arasında Irak ve İran hudutlarının göçebe hareketlerine karşı yavaş yavaş kapatılması, gerek yaylak gerek kışlak bölgelerde artan nüfusla birlikte toprak ve yayla isteklerinin artması, artan istek karşısında toprak ve yaylaların kira bedellerinin yükselmesi, aşiretin hareket alanını daralttığı gibi göçebeliliği de çok daha zor ve yorucu bir geçim tarzı haline getirmektedir. Göçebe önceleri büyük sürüleriyle

1. Göçebe, eğitim gibi yol, sağlık, su gibi amme hizmetlerinden ve siyasi haklardan da yoksundur. Bu koşulları göz önüne alarak, zamanın Ahlat Kaymakamı (1962-1964) Mecit Sönmez, göçebe (devlet için maliyeti sıfır olan kimsedir) diye tarif etmektedir.

istediği zaman istediği yaylalara, kira ödemedi ve ya çok küçük bir ücret karşılığında konaklarken, şimdi istediği yaylalara istediği zaman gidemediği gibi konakladığı yerlere de çok büyük kira bedeli ödemek zorundadır. Ayrıca hakaret, küçük görülme gibi çevrenin ezici etkileri ve çeşitli sebeplerle ortaya çıkan toplumsal gerginlikler günden güne artmaya başlamıştır. Bu durumda kanımca, toplum dinamizminin bir tampon mekanizma yaratması imkân dahilinde görülmemektedir. Alınacak hukuki tedbirler ise (göçebeye belirli yaylalardan faydalanına hakkı vermek, göçebe hareketleri resmi makamların kontrolü ve emniyeti altına almak) bir sosyolog bakımından sosyal değişme olayının açıklanmasında kullanılması tercih edilen bir faktör değildir.

Bu bakımdan aşiret günden güne büyüyen bir sosyal problem karşısındadır. Nerede yazlayıp, nerede kışlayacağını, hangi yollardan yaylak ve kışlaklara ulaşacağını bilmemektedir. Hatta göçebeler için belirli yaylaklar ve kışlaklar sağlanması, göçer hareketlerinin ve yol boyunun zabıtaca organizasyonu, kiralama olayının resmi makamlar (Vali, Kaymakam) aracılığı ile yapılması yanında, göçebenin, yün, peynir, süt gibi hayvansal ürünlerini değerlendirebilecek ofisler kurulması, pazarlama imkânlarının geliştirilmesi, veteriner örgütünün, göçebeler ile çok yakın ve sıkı bir ilişki kurması sağlanabilir. Fakat bu istekler gerçekleşse bile göçebelik sistemi uzun süre devam edecek durumda değildir.

Uzun vadede düşündüğümüz zaman bu durum, sosyal organizasyonun çözülüp aşiretin yeni bir düzene doğru gitmesine, yani yavaş yavaş toprağa yerleşmesine sebep olmaktadır. Bu ise siyasal iktidarın, güdülen siyasetin formüle edilmesi sırasında tercih edeceği sosyal politika hedefleri ile ilgilidir. Fakat şu konu üzerinde ehemmiyetle durulmalıdır ki, siyasal iktidarın siyasal tercihleri ve sosyal politika hedefleri ne merkezde olursa olsun, göçebeler hakkında alınacak kararlarda kesin olarak onun fizik ve toplumsal ekolojisi, nüfusunun kompozisyonu, ekonomisinin bünyesi, kültürel değerleri ve karakter yapıları gibi insan faktörleri hiç şüphesiz göz önünde bulundurulmalıdır.

O halde, göçebe sosyal organizasyonunun yeni durumlara uyabilmesi veya uyamaması, yeni bir düzene geçişi, si-

yasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan Türkiye ile bütünleşmesi, her şeyden önce Doğu Anadolu toplumsal yapısının Türkiye ile bütünleşmesi ile iktidarların siyasal tercihleri ve sosyal politika hedefleri ile yakından ilgilidir.

GÖÇEBE YAŞANTISINDAN ÖRNEKLER

ÖRNEK 1

ÇEŞİTLİ HANE ÖRNEKLERİ

I. H. G. Hanesi

H. G., Alikan Aşireti Cudigan Kabilesi reisidir. Aynı zamanda zomanın da reisidir.

H. G. hanesi zomanın hemen hemen en kalabalık hanesidir. Bu hane dört ailenin bir arada oturmasıyla meydana gelmiştir.

(i) Gerevan'ın yaşlı anası ve onun yine dul olan kız kardeşi, (ii) G. Ailesi, 4 kız, 4 erkek çocuk. En büyük oğul 24 yaşında, evli fakat çocuğu yok. Kızlardan evli olan yok. (iii) C. ailesi. C. G.'nin oğludur, evli fakat çocuğu yoktur. (iv) G.'nin evli kız kardeşidir. G.'nin kız kardeşinin kocası aynı zomada G.'nin çobanıdır. 4 çocukları vardır.

Böylece bu çadırdaki on dokuz kişi bir arada yaşamakta olup, çadır çok kalabalıktır. H. G.'nin 1000'e yakın koyunu, 50-60'dan fazla at-katırı vardır. Çadırı diğer çadırlardan daha geniş ve içinde bulunan eşyalar diğer çadırlarınkine göre fazladır. Ve iyi cinstendir. Örneğin yastık, minder, yatak yüzleri ipekli ve basmalardan yapılmıştır.

Hanede 5 kadın vardır. Biri G.'nin yaşlı anası diğeri teyzesidir. G.'nin anasından daha yaşlı olan bu teyze, kimsesi kalmadığından bu sene bu haneye sığınmıştır. Geri kalan üçü ise karısı, kız kardeşi ve gelinidir. Gelin 18 yaşlarındadır. Karısı ve kardeşi 35-40 yaşlarında olup yaşlılar 80'in üzerindedir. G. ve eniştesi ise 50 yaşlarında vardır.

Hanenin bütün işlerini hemen hemen G.'nin karısı ya-

par. Kardeşi ise ileri geri biraz dolaşır. Arasıra sũte, alıırıpı toplamaya, suya gider. G.'nin kardeşinin kocası yāni eniştesi, G.'ye çobanlık yapıyor, bunun için geceleri sũrũnũn yanında kalıyor. Gelini ise yũn eğirmeden başka iş yapmıyor. Dũrt yıldır evli olduğu halde çocuğu olmamış, Cemil'in babası ile pek arası yok. Zaten kışın farklı farklı yerlerde konaklıyorlar. Cemil babasından ayrı yaşamak istiyorsa da babası buna engel oluyor. Cemil iki-ũ ay sonra askere gidecek, O zaman gelin kaynatasının yanında kalacak.

Aile içinde baba-oğul arasında olduğu gibi diğer kişiler arasındaki ilişkiler de iyi değildir. Bũyũk kaynana (ulu kaynana) ocuğu olmuyor diye geline kızıyor. Kũũk kaynana iş yapmıyor diye geline kızıyor. Bunlara karşı Cemil karısını şımartıyor. Ulu kaynana ise her ne kadar oğullarından saygı gũrũyorsa da gelinlerinden gũremiyor. Diğer taraftan kardeşler arası bağlar da sağlam değil.

Zoma'ya dışarıdan gelen bũtũn konuklar H. G.'nin adırdına iner. G. onları peynir, kavurma, çay ile ağırlamaya çalışır.

Zoma'nın bũtũn idari işlerini G. yapıyor. Yaylaların kiralanması, ũcretin ۆdenmesi, gũrũcũlũk gibi işler G.'nin aracılığı ile olur. Her ne kadar aile içinde iyi ilintiler yok ise de son sũz yine onundur. Aile ũyelerine sũzũnũ geçirir.

Aile içinde çocukların bakımı, eğitimi için ۆzel bir gayret gũsterilmiyor. Biraz bũyũk olanlar daha kũũklerini avutuyor.

19 nũfusun hepsi de bir çadırdaki kalıyor. adır çok bũyũk fakat odaya benzeyen bۆlmeleri yoktur. Konuk geldiği zaman o da aynı çadırdaki kalıyor. Herkesin yatağı sıra ile diziliyor. Ȳ dũrt ocuk bir yatak içinde yatıyor.

G.'nin okul açılmasından 20 gũn ۆnce çocuklarının okula gitmesine gۆnlũ razı oldu. Karısı ise bir şey demedi. Oğlunun okuyup adam olmasını arzu ediyor.

G.'nin geliri çok. Gerek koyun, gerek yũn, gerek peynir satışından çok para sağlıyor. Fakat, harcamaları da ona gũre fazla. Hatta harcamaları gelirinden daha fazla. Bu bakımdan G. toplum içinde en yũksek gelir grubunu işgal edenler arasındadır.

H. G.'nin Bazı Fikirleri

Askerlik: Eskiden biz askerlik nedir bilmezdik. Herhangi bir göçer 6000-7000 lirayı gözden çıkarır, rüşvet olarak dağıtır, aylarca, yıllarca dağdan dağa gezer, asker kaçağı olarak kalırdı.

Fakat şimdi herkes kıvançla askere gidiyor ve adam olup geliyor. Aynı zamanda vergimizi veriyoruz. Jandarmamızın ve hükümetin sözünü dinliyoruz.

Hükümetin ilgisizliği: Fakat hükümet bize gereken ilgiyi göstermiyor. Hükümet göçerlerin var olduğunu, yazın başka kışın başka yerlerde yaşadığını, göç ettiğini, köy ağalarına, şehir ağalarına, çiftçi korumaya pek çok haraç yedirdiğini biliyor mu? Devletin bir de bizim gibi insanları olduğundan haberi var mı? Var ise bizim dertlerimize niye çare bulmuyor? Meselelerimize niçin el atmıyor?

Siyasi rey hakkı: Bugün herkes rey hakkına sahip, fakat bizim böyle bir hakkımız yok, niçin? Biz vatandaş değil miyiz? Biz altı aya yakın Siirt Bölgesi'nde kalıyoruz. Nüfusu-muz da orada kayıtlıdır. Biz de rey vermek ve sıkıntılarımızı büyüklerimize duyurmak istiyoruz.

Yaylaların kiralınması: Biz bu yaylalara 12-13 senedir gelmeye başladık. Önceleri Hizan, Düav, Bitlis yaylalarında konaklardık. Çünkü oralar boş idi. Kimse karışmazdı, niye geldiniz, siz kimsiniz, kalkın gidin demezdi. Zamanla o arazilerin hepsi de köylülere ve köylere tapulandı. Böylece artık oralara giremez olduk.

Önceleri Rahva düzlüğü de bizlere yetiyordu. Sürülerimizin çoğu orada otlayabiliyordu. Zamanla orası da tarım arazisi haline geldi. Bunun için biz Nemrut, Süphan, Şüte yaylalarına gelmeye başladık. Fakat herkese, her örgüte çok para ödüyoruz. Bizden alınan bu paraların kanunsuz olduğunu da biliyoruz ama elden ne gelir. Göçer sahipsizdir. Devlet bizi görmüyor. Dinlemiyor, bizimle ilgilenmiyor. Ahlat'ta okuyan çocuklarımız da devlet için okuyor. Devlet çocuklarımızı kendi iyiliği için okutuyor. Yoksa bizim iyiliğimizi düşünmüyor. Siz de devletin emriyle buraya gelmişsiniz, bizim iyiliğimizi ve sağlığımızı düşündüğünüz için değil. Ço-

cuklar okuyacak ve göçerlikten kurtulacak, göçerin derdi ile onuruna dokunanlar ile ilgilenen olmayacak. Göçer yine göçer kalacak.

Göçerin derdini ancak göçer anlar. Örneğin Hacı Ömer benim derdimi anlar fakat sen anlamazsın.

Tüccarlara karşı davranışta değişme: Önceleri bir tüccar, aşirete yün almaya, peynir almaya geldiğinde paran var mı, ne kadar var, demeden, istediği kadar yün ve peynir sattı. Pazarlık da etmezdi. Hemen hemen istediği fiyattan alırdı. Parası var ise verir, yok ise daha sonra verirdi. Biz inanırdık. Para sormayı kusur sayardık. Fakat bu bize ağır oturdu. Bitlis'te bir Hacı'dan tam 65.000 lira alacağım var, vermiyor. Alacağım olmadığını savunuyor. O adam göçer parası ile zengin oldu, mal-mülk araba sahibi oldu, şimdi göçerlerin onuruna dokunuyor, artık peşin para olmadan kimseye yarın kilo bir şey vermiyorum, kimseye inanmıyorum.

Para: Önceden para pek çoktu, kuvvetliydik. Tatvan'daki arazilerin satımında bütün Tatvan'ı satın alabilecek kadar kudretimiz vardı. Hacı mal aldı. Evler yaptırdı, kiraya verdi. Şimdi de rahat ediyor. Gerçi bizim de biraz yerimiz var ama ev yaptıramadık. Hem atamız-dedemiz göçermiş, göçerlik yapmış, biz de o yoldan gitmek zorundayız. Fakat yerleşmek çok zor, göçerlik de zor. Şimdi para azaldı. DP devrinde ise çoktu.

Okuma-yazma ve yerleşme isteği: Okumak-yazmak çok iyi, geçen sene Kaymakam Mecit Bey 20-25 çocuğu Ahlat'taki okula yazdırdı. (Bak. Örnek 9) Bu sene ben bütün çocuklarımızı kendi isteğimle vereceğim. Mecit Bey iyi bir kaymakam idi. Bizleri korur ve severdi. Toprak için kaymakamlığa, valiliğe, hükümete pek çok dilekçe yazdık. Hatta birini Mecit Bey kendi eli ile yazdı. Fakat hiçbirinden de cevap çıkmadı. Çiftçi koruma da çok zalim oldu, bildiği gibi para alıyor. Geçen sene bütün çiftçi koruma memurlarının ayaklarında yırtık tuman vardı, bir senede göçer parasıyla adam oldular. Bu yıl Süte Yaylası'nda çiftçi korumaya 20.000 liraya yakın para ödendi. Çiftçi korumaya bizden aldığı bu paralarla ne yaptığını sordum. 8000 lira araba (benzin vs.), 4000 lira bekçi parası ödediğini söyledi. Kanmıyo-

rum ama, elden ne gelir, göçer sahipsizdir. Gürsel Paşa bile ayda 8000 lira araba parası ödemez.

Harpte davranış tarzı: Bugün bir harp çıkmış olsa göçerlerin koyunu orduyu bir gün besliyebilir. Biz seferberlikte hayvanlarımızı hemen devletin emrine veririz. Zamanında böyle oldu. Alıkan Alayı Katum'da Rus ile bu şekilde çarpıştı. Bu bakımdan göçerlik iyidir. Halbuki şehirli ordu için devlet için ne yapabilir?

II. H. D. Hanesi

H.D. hanesinde onuç kişi yaşar. 3 aile vardır.

(i) H. D. ailesi 4 oğlan, 3 kız, en büyük kızı evli, oğlanlardan ise evli olan yok. Ailenin diğer kızları küçük, biri 4, diğeri 2 yaşında, erkeklerin en büyüğü Bahri 18, Celâl 10, Halil 8, Iskân 6 yaşlarında. Celal ve Halil Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'na gidiyor. Babası geçen sene onları okula verirken gerek okul idaresine gerek Kaymakam Bey'e hiç güçlük çıkarmamış. (Bak Örnek 9) Aksine onun bu davranışı diğerlerine örnek olmuştur. (ii) Evli olan büyük kızın iki çocuğu var. Çocuğun biri 2.5 diğeri 1 yaşında. Bu aile, geçen sene, karı-koca koyunu-kuzuyu, atı katırı satıp Tatvan'a yerleşmişler. Fakat kocası Tatvan'da iş bulamamış. Bu sene Muş tarafında Zövaser Yaylası'nda yine göçerlik yapıyormuş. Kendi yakınlarından utandığı için Muş taraflarına gitmiş. (Koçerlik yapmayacağım dedi, yine yapıyor, demesinler diye) Kocası Muş tarafına çıkınca karısı da babasının yanına Nemrut'a oradan da Süte'ye gelmiş, ileri geri çalışıyor. (iii) H. D.'nin ihtiyar Anası: Ailede insan ilişkileri yine bozuk. 80 yaşında olduğu söylenen yaşlı kadın oğulları ve gelinleri tarafından saygı görmüyor. Küçük çocuklar ise kadına yardım etmek şöyle dursun onunla alay ettikleri halde bu davranışları büyükler tarafından kınanmıyor. Çocukların ana baba ve büyük kardeşlerine karşı da saygıları yok. Onlara gayet kolay karşı gelebiliyorlar. Baba çadıra girdiği zaman ayağa kalkınayıp rahat rahat ayaklarını uzatıp yatabiliyorlar. Kardeşler ve akrabalar birbirlerini ancak başkalarıyla yaptıkları kavga ve döğüşte kayırlıyorlar. Ağabey, abla gibi çağırımlar da yok. Birbirlerini isimleriyle çağırabiliyorlar.

Bu hanede babadan ziyade ananın h k n  geçiyor. Karar anada son şeklini alıyor. H. D.'nin karısına nazaran otoritesi çok az.  rnek 5 bunu çok iyi göstermektedir. Onun otoritesi yalnız kendi hanesi üzerinde değil bütün a irette hissedilmektedir.

Buna karşılık hanede en çok çalışan anadır.  alı ırpı getiren, ekmek pi iren, aileyi idare eden odur. Sabahleyin  alıya gider,  alıdan gelir te iyi eline alır veya ıstarın önüne oturur.   leyin koyuna gider. Koyundan gelir ekmek pi irir. Sonra eline te iyi alır ve diğer kadınlarla bir iki l f atar, ak  am olur. Yine te i elindedir. İleri geri u ra ır, hiç boş durmaz. Ara sıra büyük kızın çocuğunu avutur.

Bahri  obandır. H. D. ak ama kadar bo tur. Koyunkuzu  alındı ı zaman karısı H. ile gider. Çocuklar diğer çocuklarla oynayarak vakit geçirir.

H. D. toplum içinde ikinci derecede yüksek gelir grubunu işgal edenler arasındadır.

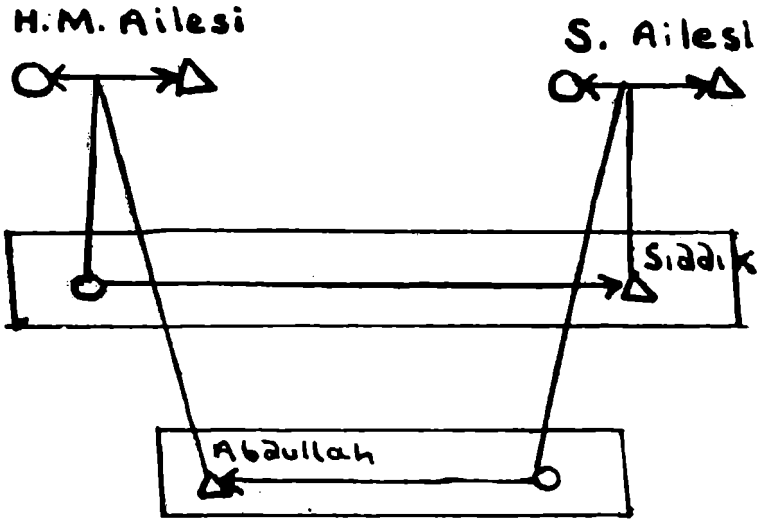
III. A. A. Hanesi

A. A. yeni evlendi. 11.000 lira başlık vererek bir kız aldı. Hanede 5 kişi var. Dul anası, karısı, kendisi, bir de kendisinden küçük 2 kardeşi var. Ana ailede çok büyük bir otoriteye sahip. Karar vermek tamamen ona aittir. Bu kadının da zoma içerisinde diğer kadın ve erkekler üzerinde otoritesi var. Kadının bir büyük oğlu daha var. Bu sene Zövaser Yaylası'na gitmiş. İki tane de evli kızı var. Bu bakımdan A. A.'nın evlenmesi daha ziyade zoma reisi ve komşularının yardımı ile mümkün oldu.

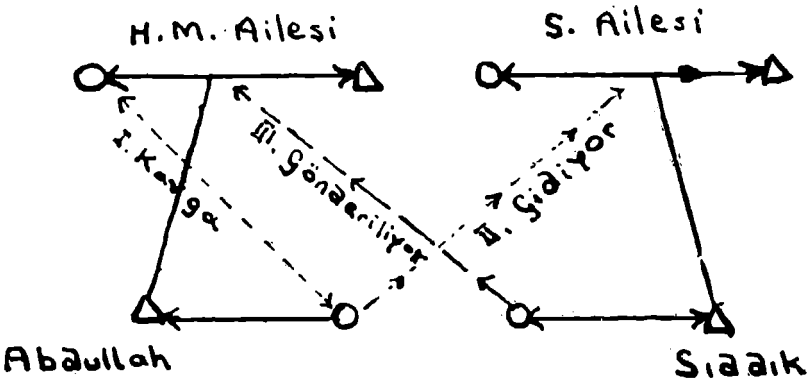
A. A. Zoma, içinde radyosu olan kişilerden biridir. 5-6 yıldan beri onu kullanıyor. Askerli ini henüz yapmamış. Bu bakımdan Türkçe bilmiyor. A. A.'nın kendisinden küçük erkek kardeşi, kız kardeşini  ehidan Kabilesi'nden birine vermiş. Onun kız kardeşini de kendisi almıştır. Böylece Berdel tipi bir aile kurulmuş, d   nleri gelecek yıl yapılacaktı.

A. A. ailesi fazla koyuna sahip değil. Bu bakımdan toplum içinde a a ı gelir gruplarında yer almaktadır.

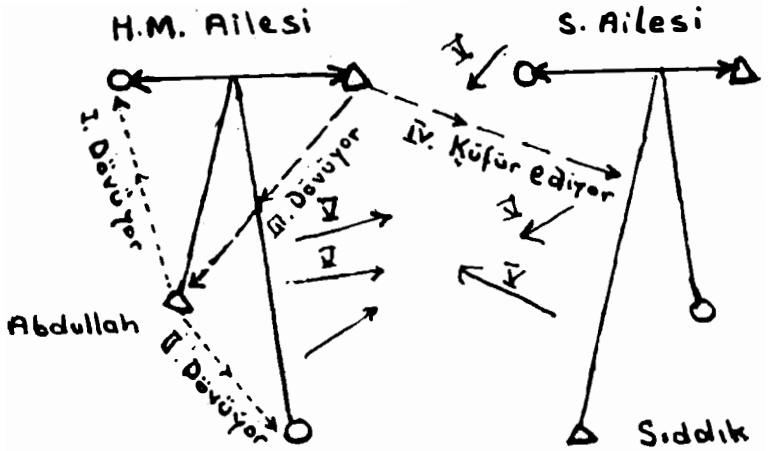
Şekil 7. Durum I.

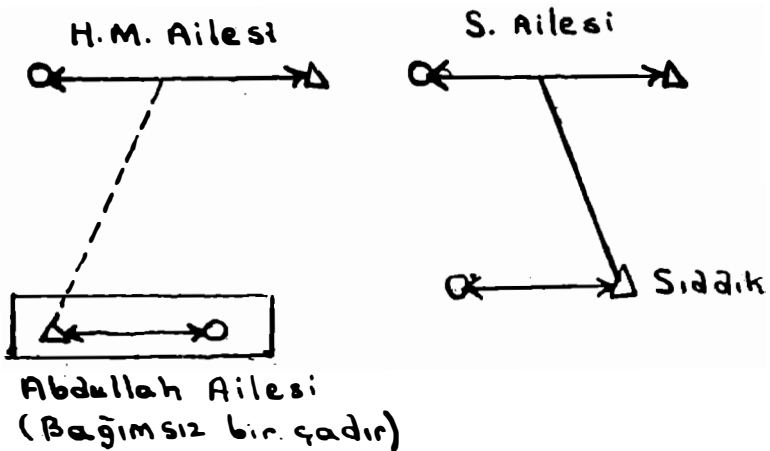
Şekil 7. Durum II.

Şekil 7. Durum III.

Şekil 7. Durum IV.

ÖRNEK 2

GÖRÜCÜLÜK

Bitlis'te askerliğimin son zamanlarıydı. (Ekim 1966) Artık aşiret yavaş yavaş kışlaklara göç hazırlığına girdiği için bir kısmı Nemrut Yaylası'ndan Bitlis Boğazı'na inmişti. Ali-kan Aşireti ile tanışıp görüşmem epey ilerlemiş, fakat tamamıyla gruba intikal edememiştim.

Bir pazar günü birtakım hediyeler, daha önce çektiğim fotoğraflar ve fotoğraf makinasını alarak aşireti ziyarete gidiyorum. Yanımda aşiretten bölüğümüzde er olarak askerliğini yapan İbrahim de vardı. Başhan'a doğru giderken yolda aşiretin üyeleri ile karşılaştık. İbrahim, Bitlis'e doğru ilerleyen bu 5-6 kişinin kız düğürlüğüne gittiğini, şerbet içileceğini bildirdi. 5-6 kişiye ben de gitmek istiyorum dedim. Onlar ilk önce gitmememi istediler. "Öbür zomaya git, biz gece geliriz" dediler. Üsteleyince götürmek zorunda kaldılar.

Bir saat kadar yürüdükten sonra, akşama doğru gideceğimiz zomaya vardık. Bizi bir çadıra kabul ettiler. Akşam oldu ocaklar yandı. Kız babası henüz ortada görünmüyordu. Düğürlüğe gelineceğinden önceden haberi varmış. Biraz sonra ileri gelenler, bu arada kız ve erkek babaları bir ocak etrafında halkalandı ve böylece düğürlük başladı. Bitlis çarşısından alınmış ezik, çürük, şilep bir armut ikram ettiler. Üzerine bir damla su bile koymamışlar. Bunun özel bir anlamı yok, yalnız aşiretin temizliğe dikkat etmediğini gösteriyor. Armutun şerbet yerine geçtiğini söylediler. Konuşma birtakım tekerlemelerden sonra başladı.¹ Kız babası önce 20.000 lira başlık istedi, etrafta oturanlar ve karşı taraf bunu fazla buldular. Baba ayrıca bir at ve birkaç altın istiyordu. Herkes görüşünü bildirdi, dilekler üzerinde kız babası, Hacı Mehmet için 2000 lira bağışlıyorum, dedi. Konuşmalar uzuyor, dilekler gittikçe artıyordu. "Sofi Ömer için 1000 lira bağışlandı." Bu arada aşiret için olağanüstü kutsal olan (Veysel-karanı'nın) aşkı için 5000 lira indirildi. Bu sırada İbrahim'in amcası tarafından benim misafirliğim de ileri sürüldü. Kız

1. Bu tekerlemelere hemen hemen Anadolu'nun her yerinde raslanır. Bk. Bölüm VI. dipnotu (13)

babası "Bu yüksek misafirimiz için de 1.500 lira bağışlıyorum" dedi. İşte bu şekilde 20.000 lira 7.800 liraya kadar indi. Attan ve altından ise vaz geçmedi.

Altı kişilik erkek heyetinde hiç kadın bulunmamasına rağmen, kız tarafının kadınları ocak etrafında halkalanmadıkları halde, konuşmalara dışarıdan katılabiliyorlardı. Oğlan babası "başlık her ne kadar haram ise de kızı sen çabuk ver başlık helâl olsun" diyordu. Çeyiz, dayı yolu ise hiç bahis konusu olmadı.

Para birkaç gün sonra kızın babasına teslim edilecekti. Evlenenler ayrı ayrı kabilelerdendi.

ÖRNEK 3

KIZ KAÇIRMA

"Benim karım dayımın kızıdır. Daha önce düğür gittik, dayım vermedi. Halbuki, biz birbirimizi seviyorduk. Sonra ben kızı geceleyin suya indiği zaman kaçırdım. Mehmet Reşit'in evine götürdüm. Mehmet Reşit'in bu çevrelerde ünü çok büyüktür. Zengindi, Hulik köyünde oturuyordu. Ayrıca bu taraflardaki bir geleneğe göre evine kız kaçırılan aile, kızı kendi namusu sayar ve kimseye vermez. Bütün Kürt köylerinde bu gelenek vardır. Fakat kızı kaçırmakla her şey bitmez. Başlık parasını daha fazlasıyla ödememiz gerekir. Dayım beni oğulları aracılığıyla ve bizzat kendisi durmadan tehdit ediyor bedelini daha fazlasıyla istiyordu. Daha sonra büyükler araya girdi, Dayım 80 koyun, bir at, bir katır, 4000 lira para istedi. Bunları Mehmet Reşit aracılığıyla dayıma ödedik. Dargınlığımız da bitti. Şimdi iyiyiz. O zaman ben iki ay doğru dürüst bir gece geçirememiştim." (Anlatan Abdülkerim Yıldız, Eylül 1966)

ÖRNEK 4

BERDEL AİLESİNDE ANLAŞMAZLIKLAR

Abdullah, H. M.'nin oğludur ve Sıddığın bacısı ile evlidir. Sıddık da Abdullahın bacısı ile evlidir. H. M. iki karlıdır ve Abdullah'ın anası üveydir. Sıddığın karısı veya üvey bacısı,

ananın öz kızıdır. Birgün Abdullah Tatvan'a gidiyor. Abdullah'ın karısı ile anası arasında hır-gür oluyor. Ve bu hır-gür sonunda Abdullah'ın karısı çekip, çıkıp babasının çadırına gidiyor. (Durum II- 1, 2) Sıddık Çelik'in anası da kızının eve dargın geldiğini görünce gelinini yâni, H.M.'nin kızı ve Abdullah'ın kardeşini kendi ailesinin çadırına gönderiyor. Bk. Durum II, 3)

Abdullah Tatvan'dan dönüyor. Çadırda karısını bulamayınca sağa, sola çatıyor. Karımı niye gönderdin diye anasını dövüyor, kocanın çadırını niye bırakıp geldin diye kız kardeşini dövüyor. (Bk. Durum III, 1, 2) Evde büyük bir hır-gür kopuyor. Bu arada H. M. çadıra geliyor Abdullah'ı azarlıyor. Dövüyor, gelinin ailesine küfür ediyor. (Bk. Durum III-5) Kavga saatlerce taş ve sopa ile devam ediyor. Bu arada H. M.'nin karısı (Abdullah'ın anası) başından yaralanıyor. Abdullah bu kavgaya aktif olarak katılsa da yine babasının tarafında gözükmüyor. Ve araya giren diğer kimseler aracılığı ile kavga durduruluyor.

Olaydan 10 gün sonra H. M.'nin Süphan Yaylası'nda konaklayan büyük kardeşi H. Ö. ve Nemrut Yaylası'nın diğer taraflarında, Süte Yaylası'nda konaklayan göçebe büyükleri, hacıları H. M.'nin çadırına geliyorlar ve H. M. ile S. Ç. ailelerini barıştırıyorlar. Her iki aile de kızlarını kocalarının yanına gönderiyorlar.

Bundan sonra H. M. oğlu Abdullah'a yalnız bir çadır verdi ve ayrı bir çadıra çıkardı. Koyun, kuzu ve para veremeyeceğini söyledi. "Çobanlık yap zengin ol, ben de çobanlıktan zengin oldum" dedi.

ÖRNEK 5

TİPİK BİR DÜĞÜN

(Kapı bağı-Kürt inadı-Kadın otoritesi)

Başlık parası düğünden bir gün önce bizzat reis tarafından kızın babasına teslim edildi ve ertesi sabah düğün hazırlıklarına başlandı. Öğretmen arkadaşlar ve ben reise "biz de düğüne katılmak istiyoruz" dedik. Böylece bize de at sağlandı.

Öğleden sonra toplu halde yola çıktık. Atlara çadırların biraz ötesinde bindik. Reis ve ileri gelenler yürüyorlardı.

Kadınlar atlara ya çiftler çiftler veya çocuklarıyla bindiler. Kızlar çift bindi. Bazıları da babalarının ve ağabeylerinin terkilerine bindiler. Tepede, geriden gelenler de topluluğa katıldı. Kadınlar ve erkekler durmadan karşılıklı olarak dans şarkıları söylüyorlardı. Arada bir herkes attan iniyor, cergi-bez oynuyorlardı.

Kızın bulunduğu zomaya doğru yaklaştığımız sırada herkes atını büyük bir hızla çadırların üzerine doğru sürdü ve cirit oynamaya başladı. Tüfekler ve tabancalar sıkıldı. Biraz sonra çadırlara varıldı ve kız tarafının çadırının önünde tekrar cergi-bez oynanmaya başlandı. Bu oyuna katılanlar daha ziyade oğlan tarafı idi. Kız tarafının zoması oyuna katılmıyordu. Herkes kendi işinde gücündeydi. Belki yemek verilir diye bekledik, verilmedi. Kız tarafında bir küskünlük göze çarpıyordu. Mesele şuymuş; Kızın amcası kapı bağı olarak oğlan tarafından H. N.'nin çiftesini istemiş,² H. da bunu katıyen veremem diyormuş. Reis kızın amcasına gitti. Çifteden başka bir şey istemesi için dilekte bulundu. O ise H.'nin çiftesinden başka bir şey istemediğini, o olmadığı zaman kızı da veremeyeceğini kesinlikle bildirdi ve başlık parası olarak alınan 11.000 lirayı cebinden çıkararak geri verdi. Böylece her şey bitmiş oluyordu. Reis parayı aldı, herkes büyük bir üzgünlük içinde geriye dönmeye başladı. Yalnız evlenecek oğlanın kız kardeşi ve bazı yakınları orada kaldı. Bu arada kızın anası kocasına ve kaynına isteklerinde vazgeçmesi için yalvarıyordu. Fakat onlar kaya gibi sert idiler.

Bu arada öğretmen arkadaşlarla birlikte belki daha etkili oluruz diye arayı bulmak için reisten izin isteyip kızın amcası ile konuştuk. O "bir kere böyle bir istek ağzımızdan çıktı, geri almak olmaz. Zaten H. çifteyi verseydi de ben onu geri verecektim. Çifte gelmeden kızı veremem" diyordu.

2. Kapı bağı olarak para istenebildiği gibi, tüfek, tabanca, at vb. gibi karşı taraf bakımında olağanüstü kıymeti olan şeyler de istenir. Fakat çifte, tüfek, tabanca gibi unsurlar göçebe Kürtler tarafından namus sayıldığı için hiç kimse bu gibi malzemelerini elden çıkarmak istemez. Bunlar babadan oğula geçen malzemelerdir.

Kızın amcasından ümit kesilince reis ve ileri gelenler H.'yı alarak kendi zomalarına götürdüler. Herkes çiftelyi bağışlaması için yalvarıp yakarıyordu. Çiftesine 10.000 lira teklif ediyorlardı. Fakat o, çiftesini namusu gibi koruduğu için hiç kimseye vermeyeceğini söylüyordu. Uzun yalvarıp yakarmalardan sonra H.'nın yumuşamaya başladığı sırada H.'nın kansı birden bire erkeklerin arasına girdi. Zira herkes H.'nın çadırında oturuyordu. Fevkalâde sinirli ve öfkeli olduğu her halinden belli idi. Gaz tabancası gibi aniden patladı. "H.'nın istediği kadar gönlü olsun, çifte hiçbir yere gidemez" diyor, reise, hacıya ve ileri gelenlere "şimdiye kadar olmamış bir şeyi H.'ya teklif ediyorsunuz, size yazık" diye çıkışıyordu. Herkes H.'yı yola getirdik diye sevinirken birden bire donakaldı. Bu sefer kadını yola getirmeye çalıştılar. Fakat o bir türlü yola gelmiyordu. Milyonları verseniz çifte gitmez diyor-du. Gece yarlarına kadar yalvardılar. Damadın anası toplantıdaydı. Fakat kendisi yoktu, zaten babasızdı, işlerini reis yapıyordu.

Sonunda şöyle bir çözüm yoluna ulaştılar. Reis H.'a kendi tabancası ile birlikte bir at verecek, o da çiftelyi reise teslim edecekti. Böylece H. çiftesini vererek namusunu kaybetmiş olmuyordu. Çünkü onun gibi kıymetli bir vasıtaya hem de reisin tabancasına sahip oluyordu. Reis ise çok şey kaybediyordu. Fakat evlilik işini başarıyla neticelendirdiği için hoşnuttu.

Reis gece yarısı çiftelyi kızın amcasına gönderdi. O da "yarın gelsin kızı götürsünler" diye haber saldı.

İkinci gün atlarla birlikte yine yola çıktık. Bu sefer şarkı söyleyen, gülen, oynayan pek azdı. Dünkü gibi renkli bir hava yoktu. Yalnız bu sefer bizi daha iyi karşıladılar. (Bulgur pılayı ve etle ağırladılar.) Pilavın yanında ayran yoktu.

Yemeği kızın amcasının çadırında yedik. Gelin olacak kız çadırın bir köşesinde hasırla ayrılmış bir bölmede oturuyordu. Günlük elbiselerini henüz değiştirmemişti. Ağlıyordu, arkada anası oturmuş onu avutuyordu. Kızın yanında pazenden yapılmış bir entari, tülbent, ayakkabı, çorap görülüyordu. Bu onun giyeceği elbiseleri imiş. Yemekten sonra kadınlar geldi, gelinkızı giydirdi ve ata bindirdi. Eski elbise ve ayakkabılarını da bir tuluk içine doldurup ata astılar. 300

lira da kapı bağı istediler. Kız ata binerken anası ağlıyordu. Babası ise her zamanki gibi sessiz. Zaten bütün işleri kızın amcası yürütüyordu. Gelini alıp giderken herkes yine sevinçliydi. Gelinin atının başı oğlan tarafının yakın bir akrabası tarafından çekiliyordu. Gelin çadırına dolaştırılarak getirildi. Attan inerken kaynanası ona altın hediye etti ve çadıra alındı. Akşama kadar kadınlar yanına girip çıktı.

Gelini getirdikten sonra reis konukları, çay, peynir ile ağırladı. Civar köyden akşam nikâh kıyması için bir imam çağırıldı.

Çadırın önünde gece yarlarına kadar cergibez yapıldı.

(Not: bu hadiselerde adı geçen kimselerin birbirleriyle münasebetleri şöyledir; Damat reisin yeğenidir. Reis ile H. amca oğullarıdır. H. ile kızın amcası arasında evvelce olmuş bir anlaşmazlık yoktur. Damat ve kız ayrı ayrı kabilelerdendir.)

ÖRNEK 6

KADININ OTORİTESİ, KARARLARA KATILMASI

Öğretmen arkadaşlarla birlikte Ahlat'taki Bölge Yatılı İlkokulu için öğrenci topluyorduk. Fakat aileler çocuklarını vermemek için direniyorlardı. Birgün B.'yi çadırımıza alarak, okumanın faydalarını, okuyanların askerliği çok kolay yaptığını, Türkçe bilmeyenlerin askerlikte çok güçlük çektiklerini vs. anlattık. Adamcağız anlayış gösterdi.

- Ben izin veririm ama, bir de Delal'a (karısının adı) söyleyin, o da izin verirse götürün, dedi.

Karısına gittik, dilekte bulunduk, yalvardık, yakardık. Çocuğun çok akıllı olduğunu, okursa çok iyi olacağını, kocasının izin verdiğini söyledik. Kadın:

- Benim iki tane küçük çocuğum var, onları veririm ben ne yaparım, diğer ikisi okuyor, bu yeter, dedi ve çocuğu vermedi.

ÖRNEK 7

GENÇLERİN DİNİ BİLGİSİZLİĞİ

İmam gerdeğe girmeden önce gençlerin nikâhlarını kıyabilmesi için çiftleri karşısına alır ve onlara İslamın şartlarını, namazın şartlarını vs. sorar. Gençler cevap veremezler. Daha sonra (Elham duasını okumalarını söyler) her ikisi de okuyamaz. Bu şartlar altında İmam;

- Bu cahillerin nikâhını kıyıp da günâhlarını üzerime alamam, diye nikâh kıymaktan vazgeçer. Gençler o gece gerdeğe girmezler. Ertesi gün yaşlı kadınlar kıza, yaşlı erkekler oğlana imâmın sorduğu bu soruların cevabını öğretirler ve nikâhları kıyılır.

Not: Bu durum toplum içinde bir kınamaya yol açmamıştır.

ÖRNEK 8

DİNİ BİLGİSİZLİK

Bir çobanın Mehmet ve Hüsnü isminde iki oğlu varmış. Yolda giderken yabancı bir kimse ile karşılaşmışlar, yabancı kimse çobana sormuş:

- Arkadaşım, sen Şafi misin, Hanefi misin?

Çoban:

- Ben ne Hanifi'yım ne Şafi'yım. İşte bu Mehmet ve Hüsnü'nün babasıyım, demiş

(Anlatan: Abdülkerim Yıldız, Eylül 1965)

ÖRNEK 9

YENİ BİR KÜLTÜR UNSURLARININ İLK ETKİLERİ

Göçebe kültürüne eğitim unsuru ilk defa 1964 yılı yaz aylarında açılan gezici okullar ve yine o zamanın Ahlat Kaymakamı Mecit Sönmez'in gayretli çalışmaları sonunda girmiştir. Kaymakam ilk defa Nemrut, Süte ve Süphan yaylalarında konaklayan göçebelere gitmiş, onlara okuma-yazmanın faydalarını, okuma-yazma bilenlerin askerliklerini gayet kolay yaptıklarını anlatmış ve arzu ederlerse çocukla-

rını Ahlat'taki Bölge Yatılı İlkokulu'na alacağını söylemiş. Okulun parasız, bütün masrafın devlet tarafından karşılandığını, çocukların yaz tatillerinde çadırlarına dönebileceklerini sözlerine ilâve etmiştir.

Kaymakam bir hafta sonra tekrar gitmiş ve okula kayıt edilmesi için çocukları istemiş, hiçbir aile çocuğunu vermeye taraftar olmamıştır. Kaymakam bu sefer de onlara öğüt vermiş ve eğitimin faydalarını anlatmıştır.

Bir müddet sonra üçüncü bir defa gidince; herkes çocuğunu gizlemeye ve sayılarını az göstermeye çalışmıştır. Fakat bu sefer kaymakam biraz da ailelerin arzusuna aykırı olarak çevrede yakaladığı bütün çocukları toplamış, arabalara bindirmiş ve okula getirmiştir. Ve bu faaliyet birkaç ke-re tekrarlanmış, bu şekilde 67 çocuk toplanmıştır. Bundan sonra esas problemler belirmeye başlamıştır.

1- Aileler çocuklarını okula vermemekte diretmiş, Kaymakama çocuklarını geri vermeleri için yalvarmaya başlamışlardır. Bunlar arasında gece sabaha kadar okulun etrafında bekleyerek çocuğunu tekrar kaçırmak için fırsat kollayanlar olmuştur. Nitekim çocuklar okula kayıt olduktan sonra gerek çevreden, gerek ailelerden gelen kötü propagandalarla zaman zaman, grup halinde kaçmışlar veya kaçırılmışlardır. Fakat kaçanların peşi bırakılmamış, onlar ya çadırlarda veya yolda bayırda yine yakalanmış ve okula getirilmiştir. Bu arada ailelerine de çocukları kaçırmamaları için öğüt verilmiştir.

2- İkinci problemi Ahlat halkı yaratmıştır. Zira o zamana kadar öğrenci adedi eksik olduğu için Ahlat Yatılı İlkokulu'nda Ahlat halkının çocukları da okuyabilmektedir. Halbuki bu durum yatılı okulların tüzüğüne aykırıdır. Diğer taraftan 67 kişi gibi kalabalığın gelmesi o zamana kadar kanunsuz olarak orada okuyanların ister istemez oradan çıkmalarını ön görmüştür. Bu durumda çıkarları engellenen halk ise göçebelerle olumsuz yönde işbirliği yapmış, okuyan çocukların kendilerine hiçbir faydası olmayacağını, kötü kimseler olacaklarını onlara ısrarla bildirmişlerdir. Hatta devletin çocukları alıp sonradan kendilerine vermeyeceği propagandasını yaymışlar, çocukları kaçırebilmeleri için göçebeleri evlerinde bile konuk etmişlerdir.

Bütün bu olumsuz propagandalar kaymakamın göçebelerle kurduğu devamlı ilişkiler sonunda giderilmiştir. Zira çocuklarını götürmek için ısrar eden aileler okula alınmış, onlara çocukların nasıl okudukları, nerede yatıp nerede kaldıkları, vakitlerini nasıl geçirdikleri, hocalarının kimler olduğu birer birer gösterilmiş, 1-2 gece çocuklarının yanında yatmalarına ve onlarla beraber yemek yemelerine izin verilmiştir. Hatta şehire indikleri zaman yalnız okul içinde kalmak şartıyla çocukları ziyaret edebilecekleri bile bildirilmiştir. Bütün bu olanlar sonunda göçebeler, okulun yavaş yavaş fena bir yer olmadığını görmüş ve inanmışlar.

3- Üçüncü problemi ise doğrudan doğruya öğrenciler yaratmıştır. Aşirette gayet hür ve serbest, atak bir şekilde yetişen çocuklar 7-10 gün kadar okul disiplinine girememişlerdir. Bu arada çay bardakları ilkelde kırılmış, su muslukları bozulmuş, aynalar kırılmış, okul içinde dövüşler kavgalar almış yürümüştür. Bütün bu unsurlarla ilk defa karşılaşan çocuk onları denemek istemiş, tabii bu deneme, onların ya bozulmalarıyla veya kırılmalarıyla sonuçlanmıştır. Bir süre karyolada yatmaya alışmamışlar, yatağa ayakkabıları ve çorapları ile girenler olmuştur. Karyoladan düşenler de az değildir. Hatta öğrencinin birinin kolu kırılmıştır. Helâ da kısa zamanda bir pislik yığını haline gelmiştir. Çocuklar hanım öğretmenlerin dersine hiç girmemişler onları dinlememişlerdir. Ancak kaymakamla beraber derse girip çıkmaları mümkün olmuştur.

İlk günler çocukların okuldaki en iyi dostları kaymakam olmuştur. O geldiği zaman dört tarafını çevirip onunla neşelenmişler, o gidince üzölmüşler ve kimse ile konuşmamışlardır. Okulun duvarlarının daima dışına aşmak istemişler, bu durumda kaymakam her gün onlarla 1-1.5 saat okul dışı gezi tertiplemiştir. Bu arada bilhassa hanım öğretmenler çocukların haşınlığından, okulun altını üstüne getirışlerinden dolayı yaka silkmişlerdir.

Fakat 10-15 gün sonra çocuklar yavaş yavaş otoriteye boyun eğmeye, öğretmenlerini anlamaya, düzen dışına taşanların ceza göreceklerini anlamaya başlamışlar ve zamanla gayet iyi öğrenciler olmuşlardır.

4- Başlangıçta meydana gelen bir problem çocukların lisanları idi. Fakat çocuklar kısa zamanda hem Türkçe hem de okuma-yazma öğrenip bu problemi de hallettiler.

Okula kayıt ettirilen bu 67 öğrencinin sayısı analarının kaçırmaları sonunda 48 kişiye indi. Özellikle hiç kız öğrenci kalmadı. Fakat ikinci yıl (1965) öğretmen arkadaşların da yardımı ile bizzat tarafından okul için birçok yeni öğrenci kayıt edildi. Yine reaksiyon olmasına rağmen daha azdı, iki aile çocuğunu bizzat kendi getirdi hatta "benim oğlumun hocası Ayşe öğretmen olsun, o çok iyi bir hoca" dedi.

Çocuklar hâlâ aynı okulda okumaktadırlar.

ÖRNEK 10

MODERN TIP-HALK TIBBİ ÇATIŞMASI

Bir sabah beni,

- Hoca, Hacı'nın küçük karısı hasta, acele yetiş diye uyandırdılar. Diğer öğretmen arkadaşlarla birlikte koş a koş a Hacı'nın çadırına gittik. Kadının elleri şişmiş, ayaklarının ve vücudunun diğer kısımlarında da şişlikler var. Ve her tarafı kıpkırmızı, deri olağanüstü bir şekilde gergin. Kadıncağzım inim inim inliyor. İçinin yandığını ve her tarafının kaşındığını söylüyor. Hastalığın (Lil = Kurdeşen) olduğunu söylediler. Bizler hastalığın lil olmadığını, lil olsa dört saatten fazla devam etmeyeceğini, (zira hastalık birkaç gündür devam ediyormuş) bu bakımdan çabuk hareket edip Ahlat'a doktora götürmek lâzım geldiğini söyledik.

Bu durum karşısında Hacı:

- Doktora gitmek iyidir. Param da var, ne kadar harcasak gözümde değil, fakat doktor biz Koçerlere hiç bakmıyor. Üstelik şehirde "Kürt tedaviye geldi, Koçer de adam olmuş" diye alay ediyorlar. Bu onur kırıcı olay bize çok dokunuyor en iyisi biz hanımı yine suya düşürelim, olmazsa bir şeyler düşünürüz, dedi.

Zira halk uygulamasına göre lil hastalığını iyi edebilmek için hastayı soğuk suya yatırmak lazımdır. Nitekim hastayı soğuk suya düşürdüler. Fakat hastalık yine devam etti. Bundan sonra Hacı büyük bir utangaçlık içinde:

Suya düşürdük hastalık geçmedi. Sancı devam ediyor. Doktora götürelim, fakat biriniz yanımda gelerseniz daha iyi olur. Sız iyi Türkçe bilirsiniz, sizin için de atım var, ayrıca masraflarınız da benden, dedi.

Arkadaşlardan biri bu dileği gönülden kabul etti. Bera-ber gittiler. Bir gece Ahlat'ta yattılar, ertesi günü hastayı iyileşmiş bir şekilde getirdiler.

ÖRNEK 11

HAYVAN HASTALIKLARININ İYİLEŞTİRİLMESİNDE KULLANILAN BAZI HALK UYGULAMALARI

1- Şap hastalığına karşı: Şap (dabak) lor suyu (bir nevi peynir suyu) ile hayvanın ağzını yıkarlar. Mengaher (kekik otu)nu kaynatıp yine hayvanın ağzını yıkarlar.

2- Muhtelif yaralara karşı: Papatya katran ve heliz otunun sütü karıştırılır ve ezilir. Kaynatılır, sonra bir hayvan boynuzu içine akıtılır. Orada bu sıvı donar. Sakızdan yumuşaktır. Gerekğinde yaraya sürülür. Sinek konmaması sağlanır.

3- Çeşitli yaralara karşı: Yılan diken denilen, parlak yeşil bir yaprak vardır. Baharda yetişir. Bunu toplar ve kıyarlar. Tuz ile ezerler. Ve meydana gelen maddeyi bir şişede veya hayvan boynuzu içinde saklayarak gerektiğinde yaralara sürerler. Tentürdiottan daha iyi etkisi vardır.

ÖRNEK 12

GÖÇEBE AHLAKININ TEMELİNDE CESARET ve ŞEREF KAVRAMLARI YATAR

(Bir Sosyal Dayanışma Örneği)

(1965 yılı Temmuz ayındayız. Alikan Aşireti Ahlat ve Adilcevaz arasındaki "Süte" Yaylası'nda konaklamaktadır. Fakat konaklama mahalli etrafında bulunan Sor, Cemalettin gibi köyler. Özellikle Cemalettin köyü zaman zaman arazilerimize ve ekimlerimize zarar veriyorlar gerekçesiyle, zarar ziyan karşılığı olarak göçebelerin koyunlarını götürmekte ve çoban köpeklerini zehirlemektedir.)

Birgün yine aşiret havar havar sesleriyle uyandı. Çobanların sürüden gönderdikleri haberlere göre, Sor köylüleri yine aşiretten 40 kadar koyun götürüyormuş. Haber birden bire her tarafı sardı. Çoluk-çocuk, genç-ihitiyar, kız-kazan olayın cereyan ettiği dağa doğru koşmaya başladı. Olay 1-1.5 saat ötede Süphan Dağı eteklerinde cereyan ediyordu.

Bu arada gerek erkekler, gerek kadınlar sopalarını, tüfeklerini almayı da unutmadı. Böylece çadırlar bir anda boşaldı. Bunun üzerine öğretmen arkadaşlarla birlikte ben de hareket ettim. Aşiret üyeleri olay yerine akın akın ilerliyorlardı. Yaşlı erkeklerin daha ağır başlı hareketlerine karşı, kadınlar ve özellikle genç erkekler çok heyecanlıydılar. Havar nidası ortalığı inletiyordu.

Çobanın ifadesine göre aşiretin koyunları geceleyin, Sor köyünün arazisine girmiş. Fakat sürünün bu hareketi çobanlar tarafından kısa zamanda kontrol altına alınmış. Sabahleyin muhtarla birlikte 11 kişilik bir Sor heyeti gelmiş, çobanı tehdit etmiş. Sopa ile kulağından yaralamış. 40 kadar koyunu ayırıp zarar-ziyan karşılığı olarak köylere götürmüşlerdir.

Gerçekten 11 kişilik bir grup başlarında muhtar olduğu halde bir köşeye çekilmişler, akın akın taşla, sopayla gelen insanlar onların hareketini engellemişti. Diğer taraftan bu kuvvetli dayanışma sürüden ayrılarak götürülen 40 kadar koyunun hareketini de engelledi.

Aşiretten gelenler bir yerde toplanıyor, reisi bekliyorlardı. Sorlu köylüler aşiret reisinden başka bir kimse ile konuşmayacaklarını beyan ettikleri gibi, aşiret üyeleri de reisten başka hiç kimsenin bu konuda selahiyet sahibi olmadığını bildiriyorlar ve reisi bekliyordı.

Bu sıra köylülere karşı:

- Bu yaptığımız hatadır. Şimdiye kadar aşiretin pek çok koyunlarını götürdünüz. Bu ise kanunen suçtur. Eğer aşiretin sürüsü sizin araziye ziyan veriyorsa, ya reisle karşı karşıya gelip meseleyi halledersiniz veya bu memleketin kanunu, jandarması, kaymakamı, hakimi vardır, gidip şikayet edersiniz. Böyle kendi kendinize istediğiniz zaman istediğiniz kadar koyun alıp götürmek hem kanun nazarında suçtur, hem de haramdır, dedim.

Benim bu konuşmalarından sonra biri:

- Burası Süphan'dır burada kanun manun olmaz. Biz kaymakam, maymakam dinlemeyiz, dedi.

Bu durum karşısında,

- Kanun vardır ve uymaya mecbursunuz, dedim.

Bu sırada elinde sopa ile dikilen bıyıklı, pısıklı iri yan bir delikanlı:

- Sen kim oluyorsun. Sen ne karşıyorsun, diye elindeki sopayı kuvvetli bir şekilde bana indirdi. İşte bundan sonra kızılca kıyamet koptu. O zamana kadar gayet sakin bir şekilde oturan, reislerini bekleyen aşiret üyeleri birden bire galeyana geldiler ve yine havar havar nidalarıyla karşı taraf üzerine ani bir taarruza giriştiler. Bu sırada karşı tarafın sayısı da yeni gelenlerle artmıştı. Bu taarruza kız kızan hepsi iştirak etti. Özellikle gençler "hocayı dövdüler, hoca dövüldü, intikamımızı mutlaka alacağız" nidalarıyla heyecanlıydılar. Bir ara olay olağanüstü bir şekilde gelişti. Ve iki tarafın tüfekleri ateşe başladı. Belki adam öldürmek korkusu ile ateş kesilir diyerek bir aralık iki ateş arasına girdim. Gerçekten ateş kesildi. Bu ara öğretmen arkadaşlarla birlikte dağın aşağılarına doğru püskürtülmüş olan Sor köylülerine doğru gittik. Ateşi kesmelerini, meseleyi iyilikle çözümlemelerini söyledik. Fakat onlar bana çok kızdıklarını, bütün bu meselelerin sebebinin ben olduğumu, aradan çıkmazsam geberteceklerini söylediler. Sonra hocalar beni aradan çektiler. Ben aşiretin bulunduğu cepheye gittim. Onlara köylüden yediğim sopayı şeref ve namus meselesi yapmadığımı, silahları durdurmaları lâzım geldiğini, mühim onların meseleyi ölüm-süz, kalımsız bir şekilde halletmek olduğunu belirttim. Bu durumu yaşlı erkekler anladıkları ve sözlerime kulak verdikleri halde kadınlar ve gençler hiç anlamıyorlardı.

- Hoca bizim namusumuz, şerefimiz sayılır. Kılına dokundurmayız. Kılına zarar verdirmeyiz. Madem ki onlar bizim hocamıza sopa attılar, biz de onlardan birini öldürmeden bir yere gitmeyiz diyorlar, başka bir şey demiyorlardı. Ben her ne kadar bunların tehlikeli olduğunu, sonunun iyi olmayacağını belirtiyorsam da, kadınlar bir türlü yola gelmiyorlardı. Bu ara bir erkek tüfeğini bıraktı, mevziden geri doğru çekildi. İşte bu arada karısı:

- Yazık sana, erkeğim diye gezme... bari diyerek eline tüfeği aldı ateşe hazırlandı. Fakat diğerleri izin vermedi ve elinden tüfeği zorla aldılar. Bu sırada öğretmen arkadaşlar karşı tarafı biraz yatıştırmış olacaklar ki bize doğru barış havası içinde gelmeye başladılar. Diğer taraftan arkadaşlar, Sor köylülerine benim alelade kimse olmadığımı, üniversitede hoca olduğumu, vali ve kaymakamla devamlı haberleştiğimi bildirmişler. Onlar da hareketlerini biraz daha kontrol etmeye başlamışlardı. Fakat göçebeler hâlâ kontrol altına alınmıyordu. Ve biraz önce tüfeği elinden alınan kadın ani bir sıçrayışla hasımlarının üzerine öyle bir taş fırlattı ki iki kişiyi birden başından yaraladı. Esas hedef bana sopayı indiren delikanlı idi. Ondan sıçrayan taş da bir diğerini yaralamakta gecikmedi. Ve kadın ancak hasım tarafından birisinin başını yaraladıktan sonra ve akan kanı gördükten sonra heyecanını giderebildi.

Fakat bu son karışıklık kısa sürdü. Zaten reis de yanında Siirt Şeyhlerinden (koyun tüccarı) biri olduğu halde geldi. Artık her iki tarafın sulh olması gerekiyordu. Bu sefer aşiret üyeleri, "biz reisimizin onlarla bir araya gelip konuşmasına izin vermeyiz. Zira onlar kalleştirler. Reisimize bir ziyan verebilirler" diyorlardı. Fakat araya öğretmenlerin ve şeyhin de girmesiyle reisin gitmesine izin verildi. Beni ise köylülerden yine uzak tutuyorlardı.

Yapılan anlaşmaya göre:

- Sor köylüleri son koyun sürüsü de dahil olmak üzere, şimdiye kadar aşiretten aldıkları bütün koyunları iade edecekler.

- Aşiret zarar ziyan karşılığı 350 lira para ödeyecek.

- Olay mahkemeye intikal etmeyecek.

- Ayrıca aşiret reisi köylülere şunu da kabul ettirmiş: Buna göre köylüler olan hadiselerden dolayı öğretmen arkadaşlardan ve onlar vasıtasıyla benden özür dilemişlerdir. Bu hadisede köy bekçisi ayağından ve iki kişi başından ağır yaralar almış, ayrıca bazı ufak yaralanmalar da olmuştur.

Olay resmi olarak idari makamlara intikal etmemiştir.

ÖRNEK 13

YAYLA HAVASININ TENEFFÜSÜ BÜTÜN ŞEHİR NİMETLERİNDEN ÜSTÜNDÜR

Birgün Tatvan'dan 55 yaşlarında bir göçebe ile Nemrut Dağı'na, aşiretin konakladığı yaylaya doğru yükseliyor, dağdan tepeden konuşuyorduk.

Güneş çok kızgındı, diğer taraftan dağa doğru tırmanmanın verdiği yorgunluk, buram buram terlerin akmasına sebep oluyordu. Tatvan'dan krater gediğine kadar çıkmamız üç saat sürdü. Ben çok yorulmuştum. İhtiyarın da yorgun olduğu her halinden belli idi. Bu yorgunluk karşısında ben, ihtiyarın göçebeliliğin yapılacak iş olmadığını, çok zor olduğunu, her gün zorlukların ve didinmelerin devam ettiğini belirterek bu hayattan bıktığını söyleyeceğini zannettim.

Fakat o, tam gediğe geldiğimizde derin bir nefes alarak, Oh... çekti. "Hayat varmış, Allah dağları yaylaları koçer için yaratmış. Bu dağlar ve yaylalar olmazsa bizim halimiz nice olurdu", dedi.

Daha sonra Tatvan'a indiği zaman sıkıldığını, kimseyle konuşmadığını, ufak tefek işlerinden başka yapacak bir iş bulamadığını, yaylada ise temiz havayı alarak, başka kimseyle konuşarak gayet iyi vakit geçirdiğini anlattı.

Çadırların bulunduğu yere varabilmemiz için 1.5 saat kadar daha gerekliydi.

ÖRNEK 14

HAYVAN SEVGİSİ

Geçen sene ilkbahar'da yaylalara göç ederken, bir kuzu sürüsü Ahlat'ta Adilcevaz tarafından gelen bir kamyon tarafından çığnenmiştir. Sürü bütün yolu tıkamış, gerek aşağıdan gerek yukarıdan gelen arabalar yollarına devam edemez olmuşlardı. Bu durumda şöför, göçebelere kızdığı için bileerek veya büyük bir dikkatsizlikle arabayı sürü üzerine yürütmüş, 40-50 hayvanın ölümüne sebep olmuştu.

Bu durumda ihtiyar sakallı bir çoban sağa-sola koşarak feryat etmiş, bağıra bağıra acayip seslerle ağlamaya başla-

muş. Olaya kısa bir süre sonra polis, idari ve adli organlar el koymuş ve ilgilenmeye başlamış. Fakat çoban Türkçe bilmediği için bu organlara derdini anlatamamış, zaten göçebele-
rin bu hareketlerine kızan idari makamlar da olayın üzerin-
de fazla durmamış. Ve şöförün 1500-2000 lira tazminatla
kurtulmasına karar vermişti. Fakat çoban yine dövünmesi-
ne devam etmekte hayvan cesetlerini birer birer kaldırarak
hepsi için ayrı ayrı göz yaşı dökmekteydi. Sonradan anladı-
ğımıza göre o ölen hayvanlarında, yok olan servetinde değıl-
dir. Onların kötü bir şekilde ölümleri onu sarsmıştır. Çoban
durmadan:

- Onlar ne güzel hayvanlardı, onların doğumlarını da
ben yaptırmıştım. Yaylada ne güzel büyüyeceklerdi. Onlar
benim canımdan bir parça idi. Onlar olmadan yaylaya git-
mek, yaylamak da bana haramdır, diye fevkalade engin olan
üzüntüsünü belirtiyordu. Bunun yanında kuzu sahiplerinin
kendisini sorumlu kılacaklarını, kendisinden hesap sora-
caklarını hiç aklına getirmiyordu.

(Anlatan: Ahlat'tan bir vatandaş, 1965)

ÖRNEK 15

HAYVAN SEVGİSİ - LÂİK AHLÂK

At ve katır göçebe yaşama vasıtalarının en önemlilerin-
den biridir. Dikkatle bakılır ve göç dışında hiçbir faaliyette
kullanılmaz. Göçebe, hayvanını para karşılığında olsa bile
başkasına kiralamaz. Birgün, (1964 yazı) Şeyh Selahattin'in
oğlu Abidin İnan, Ahlat ve Adilcevaz Kaymakamları ve bazı
arkadaşları Süphan Dağı'na çıkmak istiyorlar. Araba ile da-
ğın eteğine kadar geliyorlar. Orada Alikan Aşireti'nden 35-
40 çadırlık bir zoma konaklamaktadır. Kaymakamlar ve ar-
kadaşları yine dağın eteğinde kurulmuş Örengazi köyünde
mola verirler. Ve köyün muhtarını, göçebe aşiretin zomasına
gönderirler. Kaymakamların arzusu dağın yukarısına doğru
katırların sırtında tırmanmaktır. Muhtar zomaya vardığında
çadırlarda hiçbir erkeği göremez. Orada kadınların yanına
giderek Kaymakamların geldiğini dağa çıkmak için katır is-
tediklerini, acele verilmesi gerektiğini bildirir. Kadın hiç oralı
olmaz. "Biz katırlarımızı yalnız göç sırasında yüklerimizi ta-

şımakta kullanırız. Başka zamanlar biz bile kullanmayız” der. Muhtar üstelerse de kadın hiç aldırılmaz. Daha sonra muhtar köye gelerek durumu kaymakamlara bildirir. Ondan sonra çadırlara otoritesi çok fazla olan, Şeyh Selahattin’in oğlu Abidin İnan gider. Şeyh Selahattin’in oğlu olduğunu, dağa çıkmak istediğini, üç-dört katıra ihtiyacı olduğunu, bildirir. Kadınlar yine oralı olmazlar. Şeyhin değil Veyselkaranı’nın oğlu olsan yine katırlarımızı vermeyiz, derler.

(Bu olay 1965 Temmuz’unda Örengazi köyünde Muhtar Ahmet Ağa tarafından anlatıldı. Birkaç ay sonra aynı olay, olayın kahramanlarından Ahlat Kaymakamı Mecit Sönmez (olayın anlatıldığı sırada Erzincan Vali Muavini) tarafından da doğrulandı.

A. KİTAPLAR

- ACIPAYAMLI Orhan** : Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum 1961
- ALAGÖZ Cemal Arif** : Anadolu'da Yaylacılık, CHP Yayını, Konferanslar Seri 1, Kitap, 25, Ankara 1938
- ARAS Ali** : Güneydoğu Anadolu'da Arazî Mülkiyeti ve İşletme Şekilleri, AÜZF Yayını, Ankara 1956
- ARDEL Ahmet** : Umumi Coğrafya Dersleri, Cilt I, Klimatoloji, İÜEF Yayını, İstanbul 1961
- ARIK Kemal Fikret** : Mukayeseli Toprak Reformu, Cilt 2, TODAİE, Ankara 1961
- AWAD, Mohamed** : Le Nomadisme Dans les Payz du Moyen Orient UNESCO (RSZA)
- BARRINGER, Herbert**
R. BLANKTEN, George I.
VACH, Raymond W. : Social Chances in Developping, Arcas, Scherkman Publishing, Company, Cambridge, Massachusetts, 1965
- BARTH, Fredrick** : Le Nomade Dans Le Montagnes et sur les Havtes Plateaux de Lasia de sud - Ouet, UNESCO (RSZA)
- BATU Selahattin** : Doğu İllerî Hayvancılığı, AÜVF Yayını, Ankara 1953
- BERKES Niyazi** : Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma, DTCF Yayını, Ankara 1942
- BORAN Behice** : Toplumsal Yapı Araştırmaları, DTCF Yayını, Ankara 1945
- BOZARSLAN Mehmet Emlin** : Doğu'nun Sorunları, Toplum Yayınları, Ankara 1964

- CHALCAYE Fèlicien** : **Mülkiyetin Tarihi**, Çev: Turgut AY-TUĞ-R. Keleş, İstanbul 1954
- CILLOV Halûk** : **Türkiye Ekonomisi**, İÜİF Yayını, İstanbul 1962
- ÇÖLAŞAN Nuran Emin** : **Türkiye İklimi**, Ankara 1960
- ERGİN Muharrem** : **Dede Korkut Kitabı**, TKAE Yayını, Ankara 1964
- ERDİNÇ Sırrı** : **Klimatoloji Tatbikatı ve Türkiye'de İklim Şartları**, İTÜ Yayını, İstanbul 1957
- ERDENTUĞ Nermin** : **Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki**, DTCF Yayını, Ankara 1961
- FINDIKOĞLU Z. Fahri** : **İçtimaiyat**, 3. Cilt Hukuk Sosyolojisi, İF Yayını, İstanbul 1958
- FIRAT M. Şerif** : **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, MEB Yayını, 2. Baskı, Ankara 1961
- FREYER Hans** : **Sosyolojiye Giriş**, Çev: Nermin Abadan, 2. Baskı, SBF Yayını, Ankara 1963
- GELEN Arif** : **Köylerimizle İlgili Bazı Araştırmaların Özetleri**, MEB, Eğitim Araştırmaları ve Değerlendirme Merkezi, Ankara 1962
- GOODE William F-HATT, Paul K.** : **Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları**, Çev: R. Keleş, Ankara 1964, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayını
- GÖKBİLGİN Tayih M.** : **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İÜEF Yayını, İstanbul 1957
- GÜNGÖR Kemal** : **Cenubî Anadolu Yörüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki**, DTCF Yayını, Ankara 1941

HARMANDALIOĞLU

(Halil Aytekin)

: **Doğuda Kıtık Vardı**, Toplum Yayınları, Ankara 1965

HUTTEROTH Woltf Dietes

: **Bergnomaden Und Yayla bauern Im Mittleren Kurdisohen**, Taurus, Marburger Geographische Sohriften, Marburg 1959

İBNİ Haldun

: **Mukaddime I**, Çev: Zakir Kadri Ugan, MEB Yayını, Ankara 1954

KESLER G.

: **İçtimalyata Başlangıç**, Çev: Z. F. Fındıkoğlu, İÜY, İstanbul 1938

KILIÇCIOĞLU

: **Tarihi ve Turistik Değerleriyle Silirt**, İstanbul 1966

KIRAY Mübeccel

: **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, DPT Yayını, Ankara 1964

KRBY Fay

: **Türkiye'de Köy Enstütüleri**, İmece Yayınları, Ankara 1962

KIRZIOĞLU Fahrettin M.

: **Kars Tarihi**, Cilt I, İstanbul 1963

KIRZIOĞLU Fahrettin M.

: **Tarih Bakımından Kürtlerin Türklüğü**, Ankara 1964

KRECH D.-

CRUTCHFIELD R.S.

: **Sosyal Psikoloji**, Çev: Erol Güngör, İÜEF Yayını, İstanbul 1965

KONİNG René

: **Geril Kalmış Denilen Alanların Sosyolojisine Giriş ve Sosyolojide Ampirik Araştırma Tekniklerine Giriş**, İÜEF Yayını, İstanbul 1958

MONTAİGNE Robert

: **Çöl Medeniyeti**, Çev: A. Yakalıoğlu, MEB Yayını, İstanbul 1950

ORHONLU Cengiz

: **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretler İskân Teşebbüsü (1691-1896)**, İÜEF Yayını, İstanbul 1963

ONAR Sıddık Sami

: **İdare Hukukunun Umumi Prensipleri I**, İÜHFY, İstanbul 1960

- ONUR Ayhan** : **Türkiye'de Kar Yağışları ve Yerde Kalma Müddeti Üzerinde Bir Etüd**, DTCF Yayını, Ankara 1954
- ÖNGÖR Sami** : **Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)**, SBF Yayını, Ankara 1961
- P. Sorokın-A. Toymbe** : **Çev: Erdoğan Güçbilmez**, SBF Yayını, Ankara 1964
- RADLOFF W.** : **Sibirya'dan**, Çev: Ahmet Temir
I MEB Yayını, İstanbul Kısım (x) 1954
I MEB Yayını, İstanbul Kısım (xx) 1954
II MEB Yayını, İstanbul Kısım (x) 1956
II MEB Yayını, İstanbul Kısım (xx) 1957
- REFİK Ahmet** : **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, İstanbul 1960
- SARAÇOĞLU Hüseyin** : **Doğu Anadolu**, Cilt I, İstanbul, 1956
- SARIBEYOĞLU Mahmut** : **Aşağı Murat Bölgesinin Beşerî Coğrafyası**, İstanbul 1951
- SELEN Hamit Sadı** : **Türkiye'nin Etnik Bünyesi**, SBF, IV. Sınıf İçin Teksir edilmiştir. 1957-1958
- SİEGFIELD André** : **Milletlerin Karakterleri**, Çev: Ş. TIR-YAKIOĞLU, Varlık Yayınları, İstanbul 1961
- SÖNMEZ Reşit** : **Koyuncuk ve Yapağı**, EÜZF Yayını, İzmir 1966
- ŞEREF Han** : **Şerefname**, Bk. I A, Cilt VI, s. 1089-1114
- TANOĞLU Ali** : **Nüfus ve Yerleşme**, İÜEF Yayını, İstanbul 1965
- TANYOL Cahit** : **Sosyal Ahlâk, Lâik Ahlâk Gırlış I**, EF Yayını, İstanbul 1960
- TANYOL Cahit** : **Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlâk**, EF Yayını, İstanbul 1958

- TOPÇUOĞLU Hamide** : **Hukuk Sosyolojisi Dersleri**, AÜHF Yayını, Ankara 1963
- TODAİE** : **Belediyeler El Kitabı**, Ankara 1963
- TURAN Osman** : **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, TKAE Yayını, Ankara 1966
- TURHAN Mümtaz** : **Kültür Değişimleri**, 2. Baskı, EF Yayını, İstanbul 1959
- TÜTENGİL Cavit Orhan** : **İktisadi ve İhtimal Bakımdan Türkiye'nin Kara Yolları**, İstanbul 1961
- TÜRKDOĞAN Orhan** : **Malakanlar Köyü Sosyal Organizasyonu**, Basılmakta Olan Doktora Tezi, Erzurum 1962
- TÜRKAY Orhan** : **Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme**, İş Bankası Yayını, Ankara 1962
- Türkiye Ansiklopedisi** : **Veyselkarani**, Cilt VI, Ankara 1938
- WLADİMİRTSOV BY.** : **Moğoların İhtimal Teşkilatı, (Moğol Göçebe Feodalizmi)**, Çev: A. İnan, TTK Yayını, Ankara 1944
- XAVIER Le Planhol** : **De la Planie, Pamphylienne aurlaes Pisiens (Nomadisme et vie Paysanne)** Librairie, Adrier Maisonneuve, Paris 1958
- YALGIN Ali Rıza** : **Cenupta Türkmen Oymakları**
I. İstanbul 1931
II. Ankara 1933
III. Ankara 1933
IV. Ankara 1937
V. Ankara 1937
- Yalgin Ali Rıza** : **Toroslarda Karatepell Bölgesi**, CHP Yayını, Ankara 1950
- Yavuz FEHMI** : **Şehircilik**, SBF Yayını, Ankara 1962
- YASA İbrahim** : **Sindel Köyü**, TODAİE Yayını, Ankara 1960
- YASA İbrahim** : **Hasanoğlu Köyü**, TODAİE Yayını, Ankara 1955

- YASA İbrahim** : **Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleler**, TODAİE Yayını, Ankara 1962
- YASA İbrahim** : **Ankara'da Gecekondü Aileleri**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara 1966
- YÜCE Turan Tufan** : **Türk Hukukunda Yaylak ve Kışlaklar**, Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Seminerine Sunulmuş Bir Rapordur, 7-12 Kasım 1966, Erzurum
- ZIMMERMAN** : **Yeni Sosyoloji Dersleri**, Çev: Amuran Kurtkan, İF Yayını, İstanbul 1964

B. MAKALELER

- BENEDİCT Elizabeth** : **Nomede**, E. B val. 15,1963. s. 480-481
- BEZİRGAN Mustafa** : **Güneydoğu İlçelerinden Pervari'de Asayışı Bozan Sebepler ve Çareleri**, İ.D., Sayı 282, Ankara 1963, s. 32-37
- BORAN Behice** : **İş bölümü ve Kadının Sosyal Mevkii**, DTCF Dergisi, Cilt III, Sayı 3, Ankara 1945, s. 301-310
- BURKHAR HOFMEİSTER** : **Wesen und Erscheinungsformen der Transhumance**, Zur Diskussion Umeinen Agrargeographischen Begriff Sonderdruck aus "Erdkunde, Archiv für Wissenschaftliche Geographie", Band XV, Lfg. 2, 1961 Bonn
- DANKER Bedriye** : **Güneydoğu Toroslarda Göçebelik** (Hutterroht'a göre), TCD, Yıl 16, Sayı 20, İstanbul 1920, s. 136-142
- EBERHARD Von Wolfram** : **Nomades and Farmers Sout Eastern Turkey, Problems of Settlement**, Oriens, Volume 6, Licden, E. I. Erill, 1953, s. 32-49
- EBERHARD Von Wolfram** : **Types of Settlement In sout Eastren**

- Turkey**, Sociologus, Vol 1-4, 1951-1954, s. 49-64
- ERÖZ Mehmet** : **Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi**, THİAD Yayını, Seri A, Sayı 73, İstanbul 1966
- ERÖZ Mehmet** : **Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri**, SK, 6. Kitap, İstanbul 1966, s. 119-154
- FENSKE Leo J.** : **Doğu Anadolu'da Toprak ve İnsan**, THİAD Yayını, Seri A, Sayı 79, İstanbul 1966, (Ayrı Basım)
- FRODİN F.** : **Nevere Kultur Geographirche Wankunger İm der Ostlichen, Turkei, Sonderduruck Aus Der "Zeitschrift Der Gesellechoft fur Erdkunde Zur"**, Berlin 1949, Nr. 1/2, s. 1-20
- GÖKBİLGİN Tayyip M.** : **Çingeneler**, İA. Cilt 3, ME Basımevi, İstanbul 1945, s. 429-426
- GÖKALP Ziya** : **Kürt Aşiretleri**, Barış Dünyası, Sayı 13, Nisan 1963, s. 241-243
- KELEŞ Ruşen** : **Türkiye'de Bölgeler Arası Dengesizlikler 7**, İSHK, SBF Yayını, s. 1-44, Ankara 1964
- KIRZIOĞLU M. Fahrettin** : **Kürtlerin Kökü**, Türk Kültürü, Sayı 6, Nisan 1963, TKAE, Ankara
- KIRAY Mübeccel** : **İstihlâk Normları**, Plânlama, 3 DPTD, Ankara 1963, s.114-122
- KÖPRÜLÜ Fuat** : **Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi**, Belleten, Cilt 7, Sayı 28, Ankara 1943, s. 219-313
- MILLS C. Wright** : **Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi**, Çev: Ö. Ozankaya, SBFD, Cilt 19, S. 3-4, Ankara 1965, s. 125-142
- MİNNORSKY** : **Kürtler**, İA., Cilt VI, s.1089-1114, İstanbul 1955

- MUHSAN H. V.** : **La Sedentarisation Des Bedouins en Israel**, RİSS, UNESCO
- OKYAR Osman** : **Doğu Anadolu'nun Kalkınmasında Metot**, 8. İSHK, SBF Yayını, Ankara 1966, s.13-25
- ORİENT (Paris)** : **Le Probleme Kurde Dans Le Presse Soviétique et Americaine**, Sayı 26, 1963
- ORİENT (Paris)** : **La Nation Kurde et L'Article**, 2'de la Constitution Irakienne, Sayı 17, 1961
- ORİENT (Paris)** : **Notes Sur le Congrès de la Jeunesse Kurde**, Sayı 15, 1960
- ORİENT (Paris)** : **L' Activite de Laccosiation des Etudian-tes Kurdes, en Aurope**, Sayı 15, 1960
- PAYASLIOĞLU Arif** : **Sosyal İlimlerde Tatbikata Yönelen Araştırmalarla İlgili Bazı Meseleler**, Plânlama, Cilt I, Sayı I, Ankara 1961, s. 92-98
- STRAUSS Clavde Levi** : **Sosyal Yapı**, Çev: Erdoğan Güçbilmez, SBFİD, Cilt 20, S. 2, Ankara 1965, s. 681-713
- SÜMER Faruk** : **XVI. Asırda Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış**, İFM, Cilt 11, No: 1-4, İstanbul 1949-1950, s. 509-523
- SÜMER Faruk** : **Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller**, İFM, Cilt 11, Sayı 1-4, İstanbul 1949-1950, s. 437-508
- SÜMER Faruk** : **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihimizdeki Yeri**, Türk Yurdu, Sayı 2, Nisan 1959
- SÜMER Faruk** : **Avşarlara Dair**, Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 453-478
- SÜMER Faruk** : **Bozuluş Hakkında**, DTCİFD, Cilt XII, Sayı I, Ankara 1949, s. 29-60

- TANYOL Cahit** : **Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları**, SD., Sayı 7, İstanbul 1952, s. 71-108
Sayı 8, İstanbul 1953, s. 126-135
Sayı 9, İstanbul 1954, s. 67-96
- THURNWALD R.** : **NOMADE-ESS.**, Volumes XI-XII, MAC-MILAN 1957, s. 390-391; Nomade E.B, Vol 15, 1963, s. 480-481
- TUNÇDİLEK Necdet** : **Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık**, İÜCED, Cilt 7, Sayı 14, İstanbul 1964, s. 15-28
- TÜRKDOĞAN Orhan** : **Seçilmiş Bazı Şehirli ve Göçmen Zümreleri Üzerinde Sosyal Değişme Modelleri**, İFM, Cilt 22, Sayı 3-4, İstanbul 1962, s. 140-163
- TÜRKDOĞAN Orhan** : **Türkiye'de Doğum Kontrolü ile İlgili İnsan Faktörleri**, İÜİFM, Cilt 25, No: 1-2, İstanbul 1966, s. 190-212
- TÜRKDOĞAN Orhan** : **Türkiye'de Köy Sosyolojisine Yardımcı Olması Bakımından Medikal Sosyoloji Saha ve Problemleri**, THİAD Yayını, Seri A, No: 79, İstanbul 1966
- UNESCO** : **Nomada Et Nomadisme en Zone Aride (RİSS)**
- Xavier de Planhol** : **Geographie Politigue et Nomadisme en Anatolie RİSS, Unesco**
- YASA İbrahim** : **Taygeldi Allesl**, SBFD, Cilt XVII, No: 2, Ankara 1963, s. 305-349
- YASA İbrahim** : **Örnek Olay Araştırmalarında, Gözlem ve Mülakat Metodlarının Önemi**, SBFD, Cilt XIV, Sayı 2-3, Ankara 1959, s. 89-109
- YASA İbrahim** : **Köylerin Sosyolojik Bakımdan İncelenmesinde Bazı Esaslar**, SBFD, Cilt XIV, Sayı I, Ankara 1959, s. 146-172

C. DİĞERLERİ

- a) DİE Yayınları** : 1950-1955-1960-1965 Genel Nüfus Sayımları,
Zirai Bünye ve İstihsal 1961-1962, İstatistik Yıllığı 1963 .
- b) KİBKEE** : Bitlis
Mardin
Diyarbakır
Siirt
- c) Haritalar** : 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topoğrafya Haritası, Bitlis ve Diyarbakır Paftaları
Harita Genel Müdürlüğü, Ankara 1946 ve 1951
- d) Gazeteler** : **Milliyet**, 3-4 Mayıs 1966
Cumhuriyet, 16 Ocak 1967
- e) Röportaj** : ERDOST Muzaffer, **Şemdinli Röportajı**, Yön, Sayı 178 vd.

SORU KAĞIDI I

AÇIKLAMA*

1. Alikan Aşireti'nin sosyal yapısı konusunda bir araştırma yapılmaktadır.

2. Araştırmayı Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü yaptırmaktadır.

3. Araştırmanın amacı şudur: Göçebe aşiret topluluklarında sosyal yapıyı kavramak, sosyal değişme ve sosyal planlama konularına bilimsel yönden ışık tutmak, göçebe aşiretlerin yerleştirilmesi sorununda sosyal politika amaçlarının toplanmasına yardımcı olmak.

Bu soru kağıdının toplayacağı bilgiler bu amacı gerçekleştirmeye hizmet eder.

4. Yalnız aile reisleriyle konuşulacaktır.

5. Soru kağıtları bizzat tarafımızdan uygulanacak ve doldurulacaktır.

6. Soru kağıdında çok sayıda soru bulunduğu için, ilgili kimse ile başka başka zamanlarda birden çok konuşmak faydalıdır. Fakat konuşmalar arasında uzun süre bırakılmaması bilginin bütünlüğü bakımından iyi olur.

7. a, b, c, ç gibi şıklı sorularda yalnız birinci olanı tercih değil, şıklar arasında bir dereceleme yapılması sağlanmalıdır.

8. İlginiz için teşekkür ederim.

* Göçebe aşiret toplumunun okuma-yazma durumu ve kültür seviyesi göz önüne alınarak soru kağıtlarının çok büyük bir kısmı tarafımdan tatbik edilip doldurulmuştur. Bu arada isimleri daha önce belirtilen öğretmen arkadaşlar da yardım etmişlerdir. (AÇIKLAMA) onlara yol göstermek amacıyla yazılmıştır.

TANIM ve TARİHÇE

1. A. Adınız, soyadınız
B. Doğum yeriniz, yaşıınız
2. A. Hangi aşirettensiniz?
B. Eğer Alikan Aşireti'nden iseniz hangi kabiledensiniz?
 1. Cudigan
 2. Çengovan
 3. Şehidan
 4. Şehevan
 5. Mehman
 6. Birivan
 7. Ozigan
 8. Neciman
- C. Alikan Aşireti niçin bu şekilde kabilelere bölünmüş, bu sekiz isim Alikan'ın oğulları mıdır?
3. A. Mira kimdir? Nerede oturuyor? Yaşıyor mu?
B. Alikan Mira soyundan gelen bir aşiret midir?
C. Mira soyundan gelen başka aşiretler hangileridir?
4. A. Alikan gibi Garsan, Duderan, Mehmediyan vs. de Mira soyundan gelmektedir. Fakat Garsan ve Mehmediyanla iyi geçindiğiniz halde Duderanla ilişkileriniz iyi değildir. Bunun sebebi nedir?
B. Size göre Duderan mı, Alikan mı daha büyük bir aşirettir?
Hangisi
 - a) Daha uygardır
 - b) Daha zengindir
 - c) Daha cesurdur
 - d) Daha temizdir
5. Mira soyundan gelmeyen diğer aşiretlerden hangilerini biliyorsunuz?

	<u>Konakladıkları Yerler</u>	<u>Yerleşenler</u>	<u>Ortalama Nüfusları</u>
a) Sipkan			
b) Beritanlı			
c) Bürükanlı			
d) Şikak			
e) Şavak			
f) Doski			

- g) Baradost
- h) Şeh Mustafa
- İ) Arguş

6. A. 80-90 sene önce Sultan Abdülhamit Alikan Aşireti'ne de diğer aşiretlerle birlikte Kaymakamlık ve Alay Kumandanlığı yetkisi verdi. Alikan uzun süre bu görevde çalıştı.
- B. Daha sonra seferberlikte Alikan, Kotum bölgesinde bir alay olarak Ruslara karşı savaştı, çok büyük başarılar kazandı. Siz bu olayları hatırlıyor musunuz? Ne zaman, nasıl oldu? Bütün bildiklerinizi anlatınız.
- C. Sultan Abdülhamit bu alayları niçin kurdu, bilginiz var mı?
- D. Askerlik yaptınız mı, savaşa katıldınız mı, Alikan Alayı'nda siz de çalıştınız mı? O zaman Alikan Aşireti'nin kumandanı kimdi? Buna ait hatıralarınızı ve büyüklerden duyduklarınızı anlatınız.
7. (Mira mir
Alikan Vezir
Duduran Saypir)
diyorsunuz. Bunun anlamı nedir? Bu sözü niçin sık sık kullanıyorsunuz?
8. Abdülhamid'in kurduğu bu alaylar, sonra kendi aralarında hır-gür ettikler, birbirlerine düştüler. Bu anlaşmazlıkların sebebi neydi?
9. A. Aşiret yaz mevsimini hangi bölgelerde geçiriyor?
- a) Nemrut Yaylası
 - b) Süphan Yaylası
 - c) Düav Yaylası
 - d) Kariz Yaylası
 - e) Aweberhan Yaylası
 - f) Kurtik Yaylası
 - g) Başka (Belirtiniz)
- B. Kış mevsiminde nerelere göç ediyorsunuz?
- a) Kozluk
 - b) Beşiri
 - c) Silvan
 - d) Kurtalan
 - e) Batman
 - f) Başka (Belirtiniz)

10. A. Her sene aynı yerlere mi göç ediyorsunuz?
 1. a) Evet
 - b) Hayır
 2. Niçin?
- B. Geçen sene hangi yaylada idiniz? Gelecek sene hangi yaylaya gitmeyi düşünüyorsunuz?
11. A. Kışlık yerlerden yazlık yerlere, yazlık yerlerden kışlık yerlere göç ederken hangi yol boyunu izliyorsunuz?
- B. Nerelerde konaklıyorsunuz?
- C. Daima aynı yolları mı izliyorsunuz, değişiklik de oluyor mu?
12. A. a) Göç ortalama olarak kaç gün sürüyor?
- b) Konaklama yerlerinde kaç gün kalınıyor?
- c) Konaklama yerlerinde çadır kuruluyor mu?
- B. Yol boyunca yiyeceklerin ve diğer gereçlerin bütünlemesini nasıl yapıyorsunuz?
- C. Göç kaç basamakta oluyor? Koyunlar, insanlar, gereçler vs.?
13. A. Yaylalardan kışlaklara, kışlaklardan yaylalara geçerken Silvan, Beşiri, Bitlis, Baykan, Tatvan, Ahlat, Adilcavaz gibi şehirlerin içinden mi geçersiniz, kıyısından mı dolaşırsınız?
 1. a) Evet
 - b) Hayır
 2. Niçin?
- B. Eğer adı geçen şehirlerden de geçerseniz, bu geçiş sırasında
 - a) Şehirde kalmak
 - b) Alışveriş yapmak
 - c) Ne var ne yok diye çevreye göz gezdirmek
 - d) Kahve önünde oturup çay içmek vs. arzusunu duyar mısınız, izah ediniz?
- C. Adı geçen şehirlerde tanıdıklarınız var mı, onları da görmeye gider misiniz?
- D. Göç sırasında bilhassa şehirlerden geçerken (Baykan, Bitlis) hayvanlarınız çalınıyor mu?
14. Göç sırasında çoluk çocuk, kız kızan uzun süre yürüyorsunuz. Bu size bıkkınlık vermiyor mu?
 1. a) Evet
 - b) Hayır
 2. Niçin?

15. Aşiret bir dağ veya bir yaylaya veya yayladan kışlık yerlere gitmeden önce nereye göçüleceğine kim karar veriyor?
- a) Aşiret reisi
 - b) Reis ve ileri gelenler
 - c) Herkesin kanaatı alınır
 - d) Başka (Belirtiniz)
16. A. Bir dağ veya yayla kimler tarafından kiralanır?
- a) Aşiret reisi
 - b) Reis ve ileri gelenler
 - c) Başka (Belirtiniz)
- B. Kışlak yerler kimler tarafından kiralanıyor?
17. A. Bir dağ veya yayla nereden ve kimden kiralanıyor?
- a) Köy ortak mallarından
 - b) Muhtar ve zengin köylülerden
 - c) Şehirde oturan zengin kimselerden
 - d) Yöresel idarelerden
 - e) Çiftçi Korumadan
 - f) Başka (Belirtiniz)
- B. Kışlak yerler nereden ve kimden kiralanıyor?
18. A. Bir dağ veya yaylayı kaç ay için kiralityorsunuz? Bu parayı aşiret nasıl sağlıyor ve nasıl ödüyor?
- B. Kışlak yerler ne kadar süre içinde kiralityor?
19. A. Kiralanan dağ ve yaylalara kaç lira ödüyorsunuz?
- B. Kışlak yerlere ne kadar para ödüyorsunuz, bu para nasıl sağlanıp, nasıl ödeniyor?
20. A. Bir dağ veya yaylayı kiralarken göz önünde bulundurduğunuz özellikler nelerdir?
- a) Ot durumu
 - b) Hayvan suyu durumu
 - c) İçme suyu durumu
 - d) Çalı çırpı bulma imkânı
 - e) Yaylanın genişliği
 - f) Yol durumu
 - g) Başka (Belirtiniz)
- B. Kışlak yerleri kiralarken göz önünde bulundurduğunuz özellikler nelerdir?

21. A. Nemrut, Sütay, Süphan, Kariz, Düav, Zövaser gibi yaylalarda konaklayabilmek için belirli bir kamu idaresine, özel kişilere, çiftçi korumaya vs. büyük paralar ödüyorsunuz, fakat Aveberhan Yaylası'na para ödenmiyor, orası koçerlerin kendi malı mıdır?
- B. Orası ne zamandan beri hangi aşiretlerindir?
- C. Aveberhan yaylalarında konaklamak parasız olduğuna göre, oraya pek çok aşiret gitmek isteyecektir. Gidecekler nasıl saptanıyor?
- D. Aveberhan'a Alikan Aşireti'nden başka aşiretler de gider mi?
- E. Aveberhan Yaylası'na Alikan Aşireti'nin hangi kabileleri daha çok gider?
- Cudigan
 - Şehvan
 - Şehidan
 - Çengovan
 - Ozigan
 - Neciman
 - Mehman
 - Birivan
22. A. Mesela bir yaylayı üç ay için kiraladınız, sahibine üç aylık para ödediniz. Fakat yaylada ot, üç aydan önce bitti. Veya ot bitmedi de başka bir sebeple (kan davası vs.) başka bir yaylaya göçmek zorunda kaldınız. Geriye kalan bir aylık paranızı, yayla sahibinden geri alabilir misiniz?
1. a) Evet
 - b) Hayır
 2. Niçin?
- B. Mesela geçen sene Nemrut Yaylası'ndan en aşağı 25 çadır, süre dolmadan ayrıldı. Bu çadırlar giderken, artakalan para alındı mı?
23. Yaylalar kiralanırken gerek çiftçi koruma ile gerek köylüler ile, veya şehirdeki ileri gelenlerle (ağalarla) tam anlamıyla bir tarımsal kira anlaşması yapılmıyor. Diğer taraftan anlaşma daima sözlü yapılıyor. Bu bakımdan mahkemeler de sizin yayla anlaşmazlıklarınıza bakmıyor. Halbuki, anlaşmanın bütün idareler tarafından göz önüne alınabilmesi için tarımsal kira anlaşmasında bulunması şart olan bütün özelliklerin yer alması yani yazılı olması, tarafların belirtilmesi, sürenin gösterilmesi, hangi sebeplerle anlaşmanın bozulacağı vs. gibi gösterilmesi şarttır. Böyle bir tarımsal kira anlaşması sizi çeşitli idareler karşısında hukuken kuvvetlendirecektir.

Bu özellikler hakkında hiç düşündünüz mü, ne dersiniz?

24. A. a) Dağ veya yaylaların fiyatları arasında fark var mı? Bu fark neye göre saptanıyor?
b) Kışlak yerlerin ara fiyatları arasındaki fark neye göre saptanıyor?
- B. Kiraladığınız yaylalar mevcut hayvanlar için kafi midir?
25. A. Yazlık yerlerde, yani yaylalarda 35-45 çadır bir arada olduğu halde kışın çok dağılıyorsunuz, örneğin en fazla 7-8 çadır bir arada kalabiliyorsunuz, bunun sebebi nedir?
- B. Yazın köylere yakın olmayı hiç istemediğiniz halde, kışın tam tersine köylere sokulmak istiyorsunuz niçin?

NÜFUS

26. Nüfusunuz ne kadardır?

Kız Ana Baba Torun Erkek Diğerleri Toplam

Sayı:

Yaşları:

27. Erkek ve kız çocuklarınızdan evli olanlar var mı? (Çadırları nerededir?)
28. Size göre son 15-20 yıl içinde aşiretin nüfusunda bir değişiklik oldu mu?
1. a) Arttı
b) Azaldı
 2. Niçin

MÜLKİYET

29. A. Kaç tane çadırınız var?
- B. Sahip olduğunuz başka mal ve eşyalar nelerdir?

İsimleri Sayıları

Kap-Kacak

30. A. Aşağıdaki sayılan hayvanlardan sahip olduğunuz miktarları söyleyiniz:
- a) Koyun-Keçi
 - b) At-Katır
 - c) Eşek
 - d) Köpek

B. Sahip olduğunuz başka hayvanlar var mı?

a) İnek, Tavuk vs.

31. Gübreden faydalanır mısınız? Yoksa dağlarda tepelerde mi kalır?

1. a) Evet

b) Hayır

2. Niçin?

32. A. Aşiretin sürüleri belli çobanlar tarafından mı, yoksa aileler tarafından sıra ile mi otlatılır?

a) Belli çobanlar vardır

b) Sıra ile çobanlık yapılır

c) Çoban dışardan kiralanır

d) Başka (Belirtiniz)

B. Sürüden herhangi bir hayvanı kurt yemesi veya çalınması gibi durumlarda çobanın sorumluluğu ne kadardır?

33. Hayvancılık ve çobanlıktan başka hangi işlerle uğraşırsınız?

a) Nalbantlık

b) Marangozluk

c) Deri işleri

d) Çadır kilim vs. dokuma

e) Keçe yapma

f) Çorap eldiven vs. örme

g) Başka (Belirtiniz)

34. A. Avcılık yapıyor musunuz?

B. Evet ise hangi hayvanları avlıyorsunuz?

35. A. Keçe, kepenek yapmak sizin temel işlerinizden. Bunları nasıl yapıyorsunuz? Hangi gereçleri kullanıyorsunuz, anlatınız?

B. Keçeden yapılan ve çadır içinde kullanılan çeşitli eşyalar nelerdir yatak, minder vs.

36. Sütten yoğurt, peynir, yağ gibi madde nasıl yapılıyor? Bu iş sırasında hangi alet ve gereçler kullanılıyor?

37. Kumaşları ve ipleri boyamak için ne gibi gereç kullanıyorsunuz? Boyama işi kim tarafından, nasıl yapılıyor?

38. Başka faaliyetlerde kullanılan araç ve gereçler nelerdir?

İsimleri

Ne işe yaradıkları

Teşi

39. Aşirete son yıllarda yeni mallar girdi mi?

İsimleri

Ne zaman

- a) Radyo
- b) Dikiş makinası
- c) Süt makinası
- d) Gazocağı
- e) Naylon ayakkabı ve naylon çorap
- f) Plastik ve porselen kap-kacak
- g) Başka (Belirtiniz)

ÇADIR

40. A. Çadırları kim dokur?
B. Çadır yapımında hangi araç ve gereçler kullanılır?
C. Bir çadır kaç yıl kullanılır?
D. Niçin karadan başka bir renkte çadır kullanmıyorsunuz?
41. A. Çadır kurulmasında bir sıra gözetilir mi?
1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin
B. Çadırların sık, sık kurulmasında sebep nedir?
C. Çadırların büyüklüğünün, direk sayısının özel anlamı var mıdır?
42. A. Çadırları ne ile ısıtırsınız?
a) Yaylada
b) Kışlakta
c) Göç sırasında
B. Çadırı ne ile ışıklandırırsınız?
a) Yaylakta
b) Kışlakta
c) Göç sırasında
43. Herhangi bir mıntıkaya göçüldüğü zaman çadırların kurulması veya sökülmesi işlerini kim yapar?
a) Kadınlar
b) Erkekler
c) Her ikisi

44. Bazı çadırlar köylerdeki köy odaları gibi belli görevler için kurulur mu?

1. a) Evet
- b) Hayır
2. Niçin

45. Bir çadırdaki üç-dört aile bir arada kalıyor. Bu kadar kalabalık nüfusun tek bir çadır içinde kalması,

- a) Töre bakımından
- b) Dinsel bakımından
- c) Sağlık bakımından
- d) Rahatça hareket edebilmek bakımından, birtakım engeller yaratmıyor mu?

EKONOMİK DURUM-İŞ BÖLÜMÜ, SOSYAL TABAKALAŞMA

46. A. a) Koyunu toptan olarak toptancıya satıyorsunuz. Bu satışta koyunun tanesi ortalama kaç gidiyor?

b) Kimlere toptan satıyorsunuz?

B. Azar, azar da satıyor musunuz? Azar azar kimlere satıyorsunuz?

47. A. Koyundan başka gelir kaynağınız var mı?

Yılda Elde Edilen Kilo Sayısı

- a) Süt ve yapıları
- b) Deri
- c) Yün
- d) El işleri
- e) Başka (Belirtiniz)

B. Koyunları yılda kaç defa kırkırıyorsunuz?

C. Yılın kaç ayında peynir yapılabiliyorsunuz?

48. Gelirinizi en çok hangi mallara ve nerelere harcıyorsunuz?

Sarf Edilen Para (TL)

- a) Yayla kirası
- b) Kışlak yerler kirası
- c) Zarar ziyan karşılığı
- d) Altın gümüş gibi süs araçları
- e) Erkek ve kadın elbisesi, ayakkabı
- f) Evlenme için başlık parası
- g) Gaz, tuz, şeker gibi bakkaliye

- h) İlaç, doktor
- ı) Alet-araç
- j) Başka (Belirtiniz)

49. En zengin, en fakir ailenin kaç atı-katırı, kaç koyun-keçisi vardır?

	<u>En Zengin</u>	<u>Orta Halli</u>	<u>En Fakir</u>
At- Katır			
Koyun-Keçi			

50. Gelirinizden artırabiliyor musunuz, artırabiliyorsanız nerede saklıyorsunuz, artırmıyorsanız niçin?

- 51. A. Bir yılda devlete ne kadar vergi veriyorsunuz?
- B. Hayvan başı kaç liradır?
- C. Hayvan sayısını kim saptıyor?

52. A. Bankadan hiç borç aldınız mı?

- a) Evet
- b) Hayır

B. Evet ise:

- a) Ne zaman?
- b) Kaç lira?
- c) Nasıl ödediniz?
- d) İşinize yaradı mı, hoşnut kaldınız mı?

C. Hayır ise niçin almadınız?

53. A. Günlük işlerde kadınlar mı, erkekler mi daha çok çalışır?

B. Erkekler hangi işleri, kadınlar hangi işleri yapar?

54. Siz akşama kadar dinleniyor, yan gelip yatıyorsunuz; kadınlarınızın ise çalışmaktan canı çıkıyor. Niçin böyle bir dengesizlik var? Onların yaptıkları işin bir kısmını da siz yapsanız nasıl olur? Çul çuval dokumak vs.

55. A. Kimi vakit Beri (Süt sağılan yer) çadırlardan çok uzakta bulunuyor, kadınlar çok uzaklardan duriklerine su koyup getiriyorlar.

B. Kimi vakit çeşmeler de çok uzaklarda, Genco'nun zomasından içme suyu sağlamak çok büyük bir dert. Kadınlar o pis, bulanık suyu alabilmek için bulak başında saatlerce bekliyorlar.

C. Kimi vakit yaylalarda çalı-çırpı bulmak da zor. Kadınlar bunu sırtlarında çok uzaklardan zor getiriyorlar. Şüphesiz ki bu işler kadınlara çok sıkıntı veriyor. At veya tayınızdan bir tanesini hergün bu işe ayırsanız, kadınlar bu sıkıntıdan kurtulur.

- a) Bu daha iyi olmaz mı?
- b) Yoksa hayvanlar kadınlardan daha mı değerli?
- c) Hayvanların sürüye katılmış olmaları ne dereceye kadar bir sebep teşkil eder?

56. A. İş bölümünde böyle bir dengesizlik var ise de birçok işlerde kadın aile içinde son sözü söylemek, karar vermek hakkına sahip.
B. Bunun için kadınlar bu işleri sizin hiçbir baskınız olmadan kendi arzularıyla yapıyor. Siz ne dersiniz?
57. A. Çarşıda alış veriş kim yapıyor?
a) Kadın
b) Erkek
c) Her ikisi
B. Koyun satışında pazarlığı kim yapar?
58. Kadınlar daha ziyade geniş elbiseler giyiyorlar. Birtakım elbise için kaç metre kumaş gereklidir?
59. A. Aşiret bazı işleri birlikte yapar mı? Hangi işleri?
B. Aşiret içinde yerleşmiş yardımlaşma gelenekleri var mıdır? Anlatınız.
60. A. Aşiret içinde fakir olanlar var mı, bunlara yardım ediliyor mu? kimler yardım ediyor?
B. Aşiret içinde
a) Sakatların
b) Hastaların
c) Yaşlıların
d) Çocuksuz olanların durumları nedir?
C. Kocasını askere gitmiş olan gelinlerin durumu nedir? Bunlar kayın babasının yanında mı, babasının çadırı aynı zomada ise babasının yanında mı, kayın babasının yanında mı kalır?

DIŞARI İLE İLİŞKİLER, SİYASAL KANILAR

61. Kanı ve bilgiler nasıl yayılır?
a) Liderin kanısı esastır.
b) Bağımsız kanı da gelişir.
c) Başka (Belirtiniz)
62. Bilgi ve haberleri
a) Kim getiriyor?

- b) Nereden getiriyor?
- c) Aşirete nasıl duyuruluyor?
- d) Herkes nasıl bilgi sahibi oluyor?

63. Jest ve işaretler neleri anlatıyor? (Araştırılacak)
64. Yazın yakın kabileler birbirine gelip gidiyor. Böylece haberleşme sağlanıyor. Kışın haberleşme nasıl sağlanıyor?
65. A. Çoraplara işlenen nakışların özel anlamları var mıdır?
B. Kadınların başa bağladıkları tülbentlerin özel anlamları var mıdır?
C. a) Çoraplara işlenen nakışlar
b) Erkeklerin başlarına sardıkları sarıklar
c) Kadınların başlarına bağladıkları tülbentler
d) Diğer giyim kuşam özellikleri yalnız Alikan Aşireti'ne mi özgüdür? Yoksa diğer aşiretlerde aynı şekilde mi görülür, fark var mı? Örneğin çarşıda pazarda gördüğünüz bir kimşenin Alikan, Duderan veya Slokan olduğunu nasıl anlarsınız?
66. A. Bitlis, Tatvan, Ahlat gibi şehirlere ayda kaç defa gidip geliyorsunuz?
<u>Şehirlerin isimleri</u>	<u>Ayda gidiş-geliş sayısı</u>
B. Niçin gidiyorsunuz?	
67. Seyahatları ne ile yaparsınız?
a) At-katır
b) Otomobil
c) Yürüyerek
d) Başka (Belirtiniz)
68. Tatvan ile sizin çadırlar arasındaki uzaklık ne kadardır? Bu mesafeyi ne kadar zamanda kat ediyorsunuz?
69. A. Kadınlar çarşıya, pazara indikleri zaman, orda kalmaları gerekirse geceyi nerede geçirirler?
B. Erkekler nerede geçirirler?
C. Şehire geliş gidişler yazın mı kışın mı daha çoktur? Niçin
70. A. Sizde çoğu zaman saat bulunmadığına göre zamanı nasıl ölçersiniz?
B. Mektupları nerede kim postaya atar?
C. Gelen mektuplar kimin aracılığı ile elinize geçer?
71. A. Köylük yerlere gidip gelir misiniz?

1. a) Evet

b) Hayır

2. Niçin

B. Kasaba ve şehirlerle olan ilişkilerinizin sıklığı nedir?

72. A. Devletten herhangi bir hizmet bekliyor musunuz?

a) Evet

b) Hayır

B. Evet ise devlet sizin için hangi görevleri yapsın?

C. Hayır ise niçin beklemiyorsunuz?

73. A. Askerliğini yapan çocuklarınıza mektuplarını nasıl yazdırırsınız?

B. Takvim nedir, ne işe yarar?

74. A. Sizin devlete karşı ödeviniz nedir?

B. Harpte göreviniz nedir?

75. A. a) Şeyh Sait isyanını, Dersim isyanını, Ağrı ve Zilan Deresi isyanlarını hatırlıyor musunuz?

b) Sebepleri

c) İsyanlar nasıl oldu?

B. Jandarmadan hoşnut musunuz?

76. A. Hükümet yetkilileriyle (vali, kaymakam, jandarma komutanı, belediye vs. ilişkileriniz var mı?

B. Kişisel olarak mı başvurdunuz? Aracı var mıydı?

C. Aracı kimdir? Şimdi nerede oturuyor?

77. A. a) Seçim ne demektir ?

b) Seçimlerde oy kullandınız mı?

c) Kim geldi

d) Ne dedi

e) Ne seçtiniz

B. a) Parti ne demektir?

b) Kaç parti biliyorsunuz?

c) Siz hangisindensiniz?

78. A. Size göre, aşağıdaki kimselerden hangisi daha büyük, daha forsludur?

a) Çiftçi koruma başkanı

b) Jandarma başçavuşu

c) Milletvekili

d) Kaymakam

e) Veteriner yönetmeni

B. Yukardaki soruyu aşağıdaki şıklar için tekrarlayınız?

a) Alay komutanı

b) Zeynel Abidin İnan

c) Ziya Şerefanoğlu

d) Bitlis Valisi

e) Paşo

f) Şeyh Molla Hazin

79. A. a) Aşağıdaki devletlerden hangilerini biliyorsunuz? İşaretleyiniz.

1. İtalya

2. Amerika

3. İran

4. Irak

5. Almanya

6. Pakistan

7. Rusya

8. Suriye

b) Bu bilgileri nereden sağladınız?

B. Aşağıdaki sayılan devlet ve şehirlerin nerede olduğunu biliyor musunuz?

1. Ankara

2. Bağdat

3. Rusya

4. Amerika

5. İran

6. Suriye

7. İstanbul

80. Size göre aşağıdaki kimseler ne yapmışlardır?

a) Padişah

b) Atatürk

c) Earzani

d) Koçero

81. Radyonuz var mı, en çok hangi istasyonları dinliyorsunuz?

a) Tahran

- b) Erivan
- c) Bağdat
- d) Ankara
- e) Van

82. A. a) Size göre Türkçe'nin mi, Kürtçe'nin mi öğrenilmesi daha zordur?
 b) Türkçe mi, Kürtçe mi öğrenilmesi daha lüzumludur?
- B. Aşağıdaki dillerden: Dünyada hangisi daha çok kullanılmaktadır?
 a) Türkçe
 b) Kürtçe
 c) İngilizce
 d) Fransızca
 e) Arapça
83. Bu nedir? (Bir dış macunu tüpü gösterilerek sorulacaktır)
84. Bu nedir? (Bir kanaviçe parçası gösterilerek sorulacaktır)
85. A. Bu nedir? (Bir fotoğraf gösterilerek sorulacaktır)
- B. Birisi fotoğrafınızı çekmek isterse, çekmesi için izin verir misiniz?

Soy-sop EVLENME AİLE

86. A. Çadırınızın sağındaki, solundaki, arkasındaki, önündeki çadırlarla yaşayanlarla akrabalık durumunuz nedir?
 B. Kabile içinde herkesi isimleri ile tanıyor musunuz?
 C. Kan akrabalığı sıkı olduğu halde evlenme yolu ile meydana gelen akrabalık zayıf. Örneğin: yeni evlenenler geleneklerimize göre büyüklerin ellerini öperler. Sizde bu yok, niçin?
87. Kadınların günlük hayatta, erkeklerle ilişki kurmaları mümkün müdür?
 a) Bir sakınca yoktur
 b) Ayrıdır
 c) Sık, sık
 d) Seyrek
 e) Başka (Belirtiniz)
88. Evlenme aşiret içinde mi olur, dışında mı olur?
 a) Yalnız kendi kabilemizden

- b) Yalnız kendi aşiretimizden
- c) Başka aşiretlerden
- d) Köylerden
- e) Kasaba ve şehirlerden
- f) Başka (Belirtiniz)

89. A. Evlenmede sıra gütme var mıdır? (Açıklayınız)
- B. a) Kim kiminle evlenmez, evlenme yasakları nelerdir?
- b) Hangi akrabaların çocukları birbirleriyle evlenebilirler?
90. Görücülük için
- a) Kimler
 - b) Nerede
 - c) Nasıl ilişki kurarlar
91. A. Evlenmeden önce başlık alır mısınız?
1. a) Evet
 - b) Hayır
 2. Niçin
- B. Kızın zengin veya fakir olmasına göre, başlık parası da değişir mi?
92. A. a) Başlık kesme görücülük sırasında mı, yoksa sonra mı yapılır?
- b) Başlık kesme görücülüğten sonra yapılırsa, görücülük başlık kesme nişan, düğün gibi törenler arasındaki süre ne kadardır?
- B. Nişan olarak neler takılır?
93. A. a) Nişandan önce
- b) Nişandan sonra gençler birbirleriyle görüşebilirler mi?
- B. Yoksa gençler birbirlerini görmeden mi, tanımadan mı evlenirler?
94. Başlık parasından babası kızına neler yapar?
	<u>İsimleri</u>	<u>Ortalama fiyatları</u>
a) Altın, gümüş		
b) Elbise		
c) Ayakkabı		
d) At-katır, koyun		
e) Hiç sarfedilmez. Para babanın cebine girer		
f) Başka (Belirtiniz)		

95. A. a) Oğlan tarafı geline ne gibi hediyeler alır? Ne zaman?
b) Gelin tarafına da (kardeşler, ana, baba vs.) hediye alınır mı?
B. Kız oğlana ve yakınlarına neler götürür? Bu hediyeleri kim ne zamanda dağıtır?
96. A. Niçin çok fazla başlık alıyorsunuz? Bu günah değil mi?
B. Niçin gelin olacak kıza bu paradan çeyiz yapmıyorsunuz?
97. Evlenme yaşı normal olarak kaçtır?
a) Erkeklerde
b) Kadınlarda
98. A. a) Düğünlere katılma neden az oluyor? Neden çadırlardaki bütün erkek ve kadınlar katılmıyor?
B. Niçin diğer kabilelerdeki akraba ve büyükleri çağırılmıyorsunuz?
99. İç güveyiliği var mıdır?
1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin
100. Çok karılılık var mıdır?
1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin
101. A. Dulkarılar ve kocalar var mıdır? Tekrar evlenmeleri zor mudur, kolay mıdır izah ediniz.
B. Bunların toplumdaki statüleri nedir?
102. Boşanma olur mu?
1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin
103. Çocuğu olmayan ailelerin evlat edinmeleri mümkün müdür?
1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin
104. A. Sizde baba öldüğü zaman, mirası nasıl dağıtılır?
a) Karısına
b) Büyük oğullarına

- c) Küçük oğullarına
Ne kadar mal gider?
- B. a) Evlenmiş kız evlatlara
b) Erkek kardeşlerine
c) Kız kardeşlerine
d) Ana-babaya da gidermi?

GIYİM KUŞAM, BESLENME, SAĞLIK DURUMU

105. A. Kadınların giyim kuşamlarını meydana getiren elbise, iç çamaşırı, vs.'nin isimleri, niçin kullanıldıkları.

İsimleri

Niçin kullanıldıkları

- B. Erkeklerin giyim-kuşamlarını meydana getiren unsurların isimleri ve niçin kullanıldıkları?

İsimleri

Niçin kullanıldıkları

106. Giyime etki eden başlıca faktörler nelerdir?

- a) Prestij sağlama
b) Güzellik sağlama
c) Ucuzluk
d) Rahatlık
e) Başka (Belirtiniz)

107. A. Kadınlar elbiselerini çarşıda mı diktirirler, yoksa kendileri mi dikerler?

- B. Erkekler elbiselerini hazır mı satın alırlar, yoksa özel olarak terzi-
de mi yaptırırlar?

- C. Kadın ve erkek çamaşırları nasıl sağlanır?

- a) Biz dokuruz
b) Çarşıdan satın alırlar
c) Başka (Belirtiniz)

108. A. a) Günde kaç öğün yemek yiyorsunuz?

- b) Bu yemeklerde kullandığınız ana besin maddeleri nelerdir?

1. Ekmek
2. Tuz
3. Şeker
4. Peynir
5. Kıyma
6. Başka (Belirtiniz)

B. Meyve, kök, mantar vs.den de faydalaniyor musunuz?

1. a) Evet

b) Hayır

2. Hangilerinden?

109. A. Yiyecekler nasıl temin ediliyor?

a) Avcılıkla

b) Toplamakla (kök, mantar vs.)

c) Üreterek (yağ, peynir vs.)

d) Satın alarak (çay, şeker vs.)

e) Trampa ile (çeşitli bakkaliye)

f) Başka (Belirtiniz)

B. Kış yiyeceklerini nasıl saklar ve depo edersiniz?

a) Kavurma

b) Peynir vs.

110. A. Niçin çok sigara içiyorsunuz?

B. Sigaradan başka içki kullanır mısınız?

a) Rakı, şarap

b) Şerbet

c) Afyon

d) Başka (Belirtiniz)

C. Kadınların da sigara içmesi ayıp değil mi?

111. A. Hayvanların suyu nereden sağlanıyor?

B. İçme suyunu nereden sağlıyorsunuz?

C. Kaynaktan alınan suya içmeden herhangi bir işlem yapıyor musunuz?

112. A. Niçin hâlâ çukurları kazmıyorsunuz?

a) Tembellikten

b) Devamlı göz ettiğimiz için lüzumsuz

c) Geleneklerimizde, töremizde yok

d) Koku yapar

e) Başka (Belirtiniz)

B. Hâlâ çukurları kazmamanız

a) Ahlak

b) Dini

c) Sağlık

d) Çocuk terbiyesi bakımından sakıncalı değil mi?

113. Kışın hayvanlarla bir arada kalıyorsunuz. Onlara bağımsız çadır kurmanız, sağlık bakımından daha iyi olmaz mı?

- 114. A.** a) Neredeyi kanırsınız
b) Kaç günde bir yıkanırırsınız?
c) Şehir hamamlarına gittiğiniz olur mu?

B. Kadınlar şehir hamamlarına gider mi?

1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin

C. Kadınların derede, yazıda vs. yıkanmaları biraz ayıp değil mi?

115. A. Çamaşırları:

- a) Nasılıyarsınız
b) Nasıl kurutursunuz?

B. Temizlik malzemesi olarak ne kullanırırsınız?

- a) Kil
b) Sabun
c) Başka (Belirtiniz)

116. A. Kaç günde bir traş olursunuz?

B. Traş takımınızda aşağıdakilerden hangisi var?

- a) Traş sabunu
b) Traş makinası
c) Jilet
d) Traş fırçası
e) Traş taşı
f) Ayna
g) Krem
h) Kolanya
i) Tarak

117. Çadırı nasıl temizliyorsunuz?

- a) Süpürge kullanırım
b) Birkaç dal parçası bu işi görür
c) Yatağı, yorganı, minderi üfler otururum.
d) Başka (Belirtiniz)

118. A. Size göre hastalık niçin olur?

- a) Allahtan gelir

- b) Pislikten olur
- c) Gıdasızlıktan olur
- d) Başka (Belirtiniz)

B. Size göre hastalıktan korunmak için ne yapmalı?

- a) Yiyeceğe, giyeceğe dikkat etmek
- b) Temiz olmak
- c) Nazarlık, muska, üfürük yapmak
- d) Başka (Belirtiniz)

119. A. Hastalandığınız zaman doktora gider misiniz?

B. Sizin yaptığınız özel ilaçlar var mı?

C. Hangisini üstün tutarsanız?

120. A. Hiç doktora, hastaneye gittiniz mi?

B. Şimdiye kadar hangi ilaçları kullandınız?

C. İyileşmek için aşağıdaki ilaçların hangisini kullanırsınız?

- a) Modern ilaçlar
- b) Ot, kök, yaprak gibi ilaçlar
- c) Muska, üfürük
- d) Başka (belirtiniz)

121. A. Şeyh, hoca tedavisi mi, doktor tedavisi mi daha iyidir?

B. Hangi hastalığın iyileştirilmesinde doktor, hangisinde şeyhlere gidiyorsunuz?

Doktorun Tedavisi

Şeyh-Hoca Tedavisi

C. Tedavisinde özel olarak sizin de usta olduğunuz, yani iyileşmek için doktora, şeyhlere, hacılara başvurmadığınız hastalıklar var mı?

122. A. En çok rastlanan kadın hastalıkları hangileridir?

- a) El mayasuru
- b) Çocuksuzluk
- c) Başka (Belirtiniz)

B. a) İnsan ölümleri

b) Çocuk ölümleri

c) Hayvan ölümleri

Kışın daha çoktur. Bunun soğuktan ve bakımsızlıktan başka bir sebebi var mıdır?

123. Aşirette bulaşıcı insan hastalıkları var mı?

- a) Cüzzam

- b) Sıtma
- c) Trahom
- d) Tifo-Tifüs
- e) Başka (Belirtiniz)

124. Hayvanlarda en çok hangi hastalıklar görülüyor.

Katır

At

Koyun-Keçi

125. A. Hastalanan hayvanları, Veteriner'e götürür müsünüz? Yoksa ilaçlarınız var mı?

B. Hangisini üstün tutarsınız? Niçin?

126. A. Koyunlarınıza sunni tohumlama yaptırdınız mı?

B. Yapırmak ister misiniz?

1. a) Evet

b) Hayır

2. Niçin

RESMİ OLMAYAN EĞİTİM - DİN

127. Okuma yazma biliyor musunuz?

1. a) Evet

b) Hayır

2. Niçin (Evet ise nerede öğrendiniz?)

128. A. Okul olmadığına göre çocukların yetişmesi için ne gibi yollara başvuruyorsunuz?

B. Kuran okumasını öğretiyor musunuz?

129. Valinin her yıl çadırlarda açtığı okullar okuyan çocukların sayısını artırdı. Fakat kız çocuklarını okula göndermiyorsunuz. Bu okullara erkek öğretmenler gibi kadın öğretmenler de gelse, kızlarınızı da gönderir misiniz? Gelmelerinde bir sakınca var mı?

130. A. Şimdiki Ahlat Bölge yatılı ilkokulunda okuyan çocuklarınızın okumasından hoşnut musunuz?

1. a) Evet

b) Hayır

B. Okuyan çocukların sizlere ileride ne gibi yardımları olabilir. Hiç düşündünüz mü?

131. "Geççi, garaççie nabe hanım" diyorsunuz. Halbuki geçen seneki Ahlat Kaymakamı, şimdi Erzurum Vali Muavini Mecit Bey bir Sipkan göçeridir. Okumuş büyük bir adam olmuş. Diğer taraftan bizzat sizin aşiretten de okuyanlar var. Mesela, Sofi Cemil'in yeğeni Cezayir Erzurum'da, Hacı Mahmut'un oğlu Ferhan da Bitlis Lisesi'nde okuyor. Onlar da büyük adam olacaklar. Ayrıca göçerlerin çocukları Ahlat Yatılı İlkokulu'nda sınıf birincisi oluyorlar. Bu durum karşısında niye bu sözü kullanıyorsunuz. Bence sizlerden okuyanlar olsa, çok büyük adamlar çıkar, siz ne dersiniz?

132. A. İslamın beş şartını yerine getiriyor musunuz?

1. Namaz kılmak
2. Oruç
3. Zekât
4. Hac
5. Kelime-i şahadet

B. Siz Şafii mezhebindensiniz. Size göre Hanifilik ile Şafilik arasında ne fark var?

C. Aşiret içinde dinsel görevi olan kişiler var mı?

133. Hicaza kaç kişi gitti, geldi?

Kimler

Ne zaman

134. Cin'e Peri'ye inanıyor musunuz? Açıklayınız?

135. A. Sizin için kutsal yerler neresidir? Veyselkarani, Şeyh Babo vs.

B. Veyselkarani kimdir?

136. A. Bir kimse öldüğü zaman ne gibi tören yapıyorsunuz?

B. Ölülerinizi nereye gömüyorsunuz?

- a) Yazın
- b) Kışın
- c) Göç sırasında

C. Mezarlıkları ara sıra ziyaret eder misiniz?

AŞİRET İDARESİ-GÜVENLİK-AŞİRET AHLAKI

137. Aşireti kim ve nasıl idare ediyor?

138. Önceden reisin sözüne herkes saygı gösteriyordu, şimdi ise reis hiç dinlenmiyor. Sözüne kulak asılmıyor. Bu şartlar altında sizi yine bir arada tutan, bir arada yaşamaya emreden kurallar nelerdir?

- a) Gelenek, görenek, alışkanlık

- b) Soy, sop
- c) Dışarıya karşı kuvvetli olmak
- d) Başka (Belirtiniz)

139. A. Aşiret içinde en çok hangi suçlar işlenir?

Suçların İsimleri

- B. a) Küçük çapta da olsa bir aşiret mahkemesi var mı?
- b) Bu mahkemenin hakimleri kimlerdir?
- c) Yargılama nasıl yapılır?

140. A. Kız kaçırma hadiseleri oluyor mu? Niçin, nasıl, izah ediniz.

- B. Kız nereden kaçırılıyor?
- a) Kendi aşiretimizden
- b) Kendi kabilemizden
- c) Başka aşiretlerden
- d) Köylerden
- e) Başka (Belirtiniz)

141. A. Evlilik dışı münasebetler var mıdır?

- B. Bunlar toplumda nasıl karşılanır?
- C. Cezası nedir?

142. A. Aşiret içinde hırsızlık olur mu?

- 1. a) Evet
- b) Hayır

2. Niçin

B. Aşiret üyelerinin köylerden vs. hırsızlık yaptığı olur mu?

- 1. a) Evet
- b) Hayır

2. Niçin

C. Civar köylerin halkı sizin çadırdan hırsızlık yapar mı?

143. A. Sizlerde akrabalık bağı sıkı olduğu halde niçin olur-olmaz meselelerde sık, sık kavga ediyorsunuz?

B. Aşiret içinde birbirine dargın olan üyeler var mı? Dargınlığın sebepleri nelerdir?

144. Size göre bir arada yaşamanızı sağlayan, ta eskiden beri devam edegelen ve ahlaki saydığınız gelenekler nelerdir?

145. A. Boş zamanlarınız olur mu?

- a) Evet

b) Hayır

Evet ise

1. Çadır içinde sohbet eder, şaka yaparım
2. Uyurum
3. Çeşitli işlerle uğraşırım
4. Şehirlere gider-gelirim(Bitlis,Tatvan, Silvan gibi)
5. Kumar oynarım
6. Başka (Belirtiniz)

Hayır ise: Niçin yok?

B. Kadınlar için boş zamanlarının varlığından bahsedilebilir mi?

1. a) Evet
- b) Hayır
2. Niçin

C. Kışın boş zamanlar daha çok oluyor. Nasıl vakit geçiriyorsunuz?

FOLKLOR

146. Bazı mühim atasözlerini ve anlamlarını söyleyiniz.

147. Şarkı, türkü ağıt gibi folklor ürünleriniz hakkında bilgi veriniz.(Güfteler aynen yazılacak)

148. Tanıdığınız duyduğunuz, şarkılarını dinlediğiniz aşıklar var mıdır? Bunlar hakkında bilgi veriniz.

149. En çok kullandığınız isimleri söyleyiniz.

- a) Kadın isimleri
- b) Erkek isimleri

150. A. Kadınlar düğünlerde, bayramlarda özel olarak ne gibi süs gereçleri kullanırlar?

B. Erkekler nasıl süslenirler?

151. A. a) Doğan çocuk ne ile beslenir?
b) Neredeyatırılır?
c) Ne zamana kadar süt emer?

B. Doğuma ait özel gelenekleriniz var mı, neler?

C. Beşik, salıncak kullanır mısınız?

D. Çocuk

- a) Kaç yaşında sünnet edilir?
- b) Kim sünnet eder?
- c) Sünnet için özel gelenekleriniz var mı?

GENEL SORULAR

152. Yerleşik bir aşiret olmayı düşünüyor musunuz? Bu arzuyu duyuyor musunuz? İzah ediniz.
153. Yaylalarda konaklamak için çok paralar ödüyorsunuz. Siirt, Diyarbakır taraflarında daha da artıyor. Siz çevreye ödediğiniz bu haraçlarla bir şehirde (Tatvan, Bitlis vs.) gayet kolay yerleşir, ev-bark sahibi olabilirsiniz. Niçin yerleşmiyor da hâlâ sıkıntılı olan bu sanatı devam ettiriyorsunuz?
154. A. Son senelerde göçebe hayatını bırakarak köylük yerlere veya kasabalara yerleşenler oldu mu?
1. a) Evet
 - b) Hayır
2. Niçin
- B. Evet ise
- Kaç kişi Ne zaman Nerelere
- C. Yerleşenler hayatlarından hoşnut mu?
1. a) Evet
 - b) Hayır
2. Niçin
155. A. Çadır hayatını bırakarak şehire yerleşenler orada iş bulabiliyor mu, ne iş yapıyorlar?
- B. Şehir hayatına uyamayan, tekrar çadırlara dönmek isteyenler var mı?
156. A. Şehire yerleşenler ile haberleşmeyi nasıl sağlıyorsunuz?
- B. Şehire indiğiniz zaman onları ziyaret eder misiniz?
- C. Onlar da arasına sizi ziyaret için yaylalara gelirler mi?
157. A. Şehire yerleşenler çadır hayatının zorluklarından, şehir hayatının iyiliklerinden bahsederek sizlerin de yerleşmenizi salık verirler mi?
- B. Siz de şehirde yaşamak ister misiniz?
1. a) Evet
 - b) Hayır
2. Niçin?
158. Hükümet sizi belirli bir araziye yerleştirdiği zaman şimdiki gibi geniş sürüler besleyebilir misiniz?
1. a) Evet

b) Hayır

2. Niçin?

159. Aşiretteki iş-güç şekli ile

A. Köylerdeki

**B. Kasabalardaki iş-güç şekli arasında bir fark görüyor musunuz?
İzah ediniz.**

160. A. Şimdiki durumunuzdan hoşnut musunuz?

a) Evet

b) Hayır

B. Evet ise izah ediniz.

C. Hoşnut değilseniz daha neler istiyorsunuz, belirtiniz.

SORUKAĞIDI II

AÇIKLAMA

1. Alikan Aşiretinin sosyal yapısı konusunda bir araştırma yapılmaktadır.
2. Araştırmayı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji kürsüsü yaptırmaktadır.
3. Bu soru kağıdı şu bilgileri toplamak istemektedir.
 - a) Göçer zomalarının civardaki köy topluluklarının ve göç sırasında katedilen şehirlerin halklarının göçerler hakkındaki bilgi ve kanılarının saptanması,
 - b) Göçer karakterlerinin ve göçer yaşayışının bu topluluklar üzerindeki, sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilerinin ölçülmesi.
4. Soru kağıdında her ne kadar "Göçerler" gibi genel deyim kullanılmış ise de bilgilerin Alikan Aşireti'ne ait olması çok önemlidir.
5. İlginiz için teşekkür ederiz.

1. A. Size göre göçer kimdir?
B. Köylülerle olan farkları nedir?
2. A. Göçerler şehrinizden ne zaman geçiyorlar?
 - a) Baharda ne zaman
 - b) Güzün ne zamanB. Şehirden geçişleri sırasında şehirde ne gibi değişiklikler olur?
 - a) Trafikte
 - b) Alış-verişte
 - c) Sokaklarda, çarşıda, pazarda
 - d) Güvenlikte
 - e) Başka (Belirtiniz)
- C. Göçleri normal olarak ne kadar sürüyor? Örneğin sizin şehir çevresinde kaç gün kalıyorlar?

3. Bahar başlarında göçerlerin kuzey yaylalarına göçmesi veya güz sonlarında yaylalardan ovalara doğru inmeleri bazı işlerinize başlan-gıç olur mu? Göçler size bazı işlere başlamanızı hatırlatır mı? Veya bazı mevsimlik işlere (bağ-bahçe) başlamanız için göçerlerin geçme-sini bekler misiniz?
4. A. Göçerler nerelerde konaklarlar?
 - a) (Baykan, Bitlis, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz vs.'de sorulacak)
Bahar başlarında buralara gelen göçerler, nerelerden ge-lirler, geldikleri yerde evleri, köyleri vs. var mıdır?
 - b) (Kozluk, Garzan, Beşiri, Silvan vs.'de sorulacak) Kış baş-larında buralara gelen göçerler yazı nerelerde geçiriyor-lar?

B. Konakladıkları yerlerde de ne gibi özellikler ararlar?

C. Konakladıkları yerleri nasıl sağlarlar?
5. A. Göçerlerin size ekonomik bakımından bir yardımı oluyor mu? Me-sela, yediğiniz peyniri nereden ve kaçta temin ediyorsunuz?
- B. Göçerlerin geçim kaynağı nedir?
- C. Size göre çevrenizde tüketilen peynirin ne kadarı göçer peyniri-dir?
6. A. Her aşiretin her kabilenin bir reisi vardır. Bu reisin görevi nedir?
- B. Aşiret, Kabile, Zoma nedir? Aralarında ne gibi farklar vardır? Bunların nüfusu ne kadardır?
- C. Şehrinizden geçen aşiretlerin isimlerini söyleyiniz?
- D.
 - a) Alikan Aşireti'ni biliyor musunuz?
 - b) Bu aşireti diğerlerinden ayıran özellikler nelerdir?
 - c) Bu aşiret nerelerde konaklar?
 - d) Ortalama ne kadar nüfusu vardır?
 - e) Aşiretlerin kabileleri de vardır. Mesela siz Alikan Aşireti'nin kabilelerini biliyor musunuz?
7. A. Göçerler gerek bahar başlarında yaylalara, gerek kış başlarında kışlak yerlere göçerken, gerek konaklama yerlerinde hep birlikte hareket ediyorlar. Siz bunu nasıl yorumluyorsunuz?
- B. Göçerlerin:
 - a) Evlenme adetleri
 - b) Okuma yazma durumları
 - c) Temizlik durumları
 - d) Size göre belirtilmesi zorunlu olan diğer özellikleri hakkın-da bilgi verir misiniz?

8. Göçerler göçleri sırasında çoluk-çocuk, kız-kızan, genç, ihtiyar hep yürüyorlar. Karda yağmurda, çamurda çok perişanlık çekiyorlar, onların bu hallerine ara sıra üzüldüğünüz olur mu? Niçin?
9. A. Göçerlerin şehirde akrabaları var mı?
B. Bazen şehire alış-verişe gelen kadınlar veya erkekler işlerinin çokluğu veya gidilecek yollarının uzunluğu yüzünden geceyi şehirde veya şehrin dışında ıssız bir yerde geçirmek zorunda kalıyorlar. Siz böyle bir gruba hiç rastladınız mı? Nasıl vakit geçiriyorlar?
C. Alış verişleri sırasında ne alır ne satarlar?
D. Alış verişleri dikkate değer özellikleri var mıdır?
10. Bu seneki milletvekilleri seçiminde Nemrut, Süphan gibi yaylalara gelen göçebeler hep AP'ye oy verdiler, size göre bunun sebebi nedir?
11. A. a) Size göre devlet göçerler için ne gibi hizmetler yapsın? Önemine göre sırasıyla yazınız.
1.
2.
3.
4.
B. Devlet göçebeleri yerleştirmeye çalışan bu politika karşısında acaba ne gibi tutumları olur?
12. Göçerlerin çevreye zararları dokunur mu? Hırsızlık yaparlar mı?
13. Göçerlerden hoşnut musunuz?
1. a) Evet
b) Hayır
2. Niçin

**(AŞAĞIDAKİ SUALLER YALNIZ KONAKLAMA YERLERİNİN
ÇEVRESİNDEKİ KÖYLERDE SORULACAKTIR)**

AHLAT-TATVAN (Sor, Cemalettin, Hubik vs.)

(Teygut, Saygut, Boryan vs.)

SİLVAN (Helin (Yuva), Malabadi, Babudin, Dirik vs)

AHLAT- TATVAN'da sorulacak

14. **A.** Bahar başlarında göçerler sizin yaylalara geliyorlar 4-5 ay kalıyorlar yaylalarınızdan faydalanıyorlar
- a) Buraya nereden geliyorlar?
 - b) Sizin yaylaları daha ziyade hangi göçebelere kir alıyor?
 - c) Göçebelere yaylalarınızı ne gibi işlem neticesinde kiraltıyorsunuz?
 - d) Kiralama karşısında kim, ne kadar para alıyor?
 - e) Göçebelerin sizin arazilerinizin çevresinde yayılmasından hoşnut musunuz?
1. a) Evet
- b) Hayır
2. Niçin?

SİLVAN'da SORULACAK

- B.** Kış başlarında göçebeler sizin köylerin çevresine gelip çadır kuruyorlar. Kışı sizinle beraber geçiriyorlar.
- a) Buraya nereden geliyorlar?
 - b) Göçebelere bu yerleri ne gibi bir işlem neticesinde kiraltıyorsunuz?
 - c) Kiralama sonunda kim, kaç para alıyor?
 - d) Sizin köyün çevresine daha ziyade hangi aşiret, hangi kabile gelir?
 - e) Her sene aynı göçebeler mi gelir, değişiklik de olur mu?
 - f) Göçebelerin sizin arazilerin çevresinde konaklamasından hoşnut musunuz?
1. a) Evet
- b) Hayır
2. Niçin?

15. **A.** Göçebelerle aranızda yayla anlaşmazlığı oluyor mu, niçin?
- B.** Şimdiye kadar kaç defa oldu?
- C.** Bu anlaşmazlıkları kim çözdü, mahkemeye düştüğünüz oldu mu?
16. **A.** Göçebelerle ne gibi ilişkileriniz oluyor, onlarla komşuluk sağlıyor musunuz?
- B.** Şimdiye kadar göçebelerden kız alıp verdiğiniz oldu mu?
1. a) Evet

b) Hayır

2. Niçin?

C. Şimdiden sonra düşünüyor musunuz?

17. A. Göçebelerin hayvan otlatmaları sırasında meydana getirdikleri zararlardan başka zararları oluyor mu? Mesela hırsızlık yaparlar mı?
- B. Siz onların sürülerinden veya çadırlarından hırsızlık yapar mısınız?
18. Size göre:
- a) Göçerler mi sizler mi daha zenginsiniz?
 - b) Göçerler mi sizler mi ahlâken daha üstünsünüz?
 - c) Göçerler mi sizler mi daha Müslüman kişilersiniz?
 - d) Göçerler mi sizler mi daha uygar kişilersiniz?
 - e) Göçerler mi sizler mi daha asil bir millettir?
 - f) Göçerlerin yaşaması mı, sizin yaşamanız mı daha rahattır?
19. Bitlis Valisi son yıllarda Nemrut ve Süphan yaylalarında göçebeler için açık hava dershaneleri açıyor, artık onlar da okuma yazma öğreniyorlar. Ayrıca onların çocukları Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu'nda sınıf birincisi oluyorlar, bu hadiseler hakkında siz ne düşünüyorsunuz?

DİZİN

- ABADAN Nermin** 186, 197, 237
ABDÜLKADİR Geylani 232
ACIPAYAMLI Orhan 234
Ahlat Bölge Yatılı İlkokulu 234, 240, 294
AKTAN Reşat 28
ALAGÖZ Cemal Arif 38
ALDAN Mehmet 25
Anadolu'da yaylacılık 38
ARAS Ali 116
Arazi Kanunu (1858) 149
ARDEL Ahmet 78
ARIK Kemal Fikret 28, 155
ARIK Remzi Oğuz 218
ATATÜRK 243
AWAD Mohamed 40
AYTEKİN Halil 28
AYTUĞ Turgut 143
AZİZOĞLU İskan 25

BAHAR Bedri 25, 61
Baraklar 36
BARRINGER Robert R. 53
BARKAN Ömer Lütfü 148
BATH Frederic 39
BATU Selahattin 75
BAYAT Osman 258
Berdel allesi 203, 229, 288
Beritan Aşireti 150
BERKES Niyazi 49

BEZİRGAN Mustafa 126, 127
BLANKTEN George I. 53
BORAN Behice 50, 51, 52, 136, 213, 240, 241
BOZARSLAN Mehmet Emin 28, 116, 173
"Bölgelerarası Dengesizlik" 27, 29
Büyük Selçuklu Devleti 147

CHALLAYE Felicien 143
CİLLOV Haluk 134, 137
CURUTCHFIELD R.S. 53

Çadır 101, 107, 109, 111, 144
Çaldıran Savaşı 147
Çerçil 171, 173
Çiftçi Koruma Örgütü 151, 152, 155, 193
Çingeneler 35
ÇÖLAŞAN Ümraniye 77, 78, 80

DARWIN 137
DENKER Bedriye 82
DOĞAN Avni 44
Doğu sorunu 22
DURKHEIM 49
DUVERGER Maurice 239

EBERHARD Von Wolfram 40, 41

ekoloji

toplumsal— 52, 75, 113

fizik— 52

Erdemli Kazası 38

ERDENTUĞ Nermin 188, 217,
218, 219, 234

ERDOST Muzaffer 242

ERGİN Muharrem 266

ERİNÇ Sırrı 77

Ermeniler 115

ERÖZ Mehmet 34, 113

etnik kast 126

FINDIKOĞLU Fahir 187, 205

FIRAT Şerif 22, 43, 114, 148

FREYER Hans 51, 186, 197, 205,
214

FRITZ 44

FRODİN J. 43

GEBELOĞLU Sami 25, 61

GELEN Arif 30

GERAY Cevat 25

GOODE W. 63

Göçebe Kürt Aşiretleri 35, 36,
56

göçebeler

avcı— 41

toplayıcı— 41

tarımsal— 41

ticaret— 41

Göçebe sosyal organizasyonu
194

GÖKALP Ziya 44, 114

GÖKBİLGİN Tayyip 35, 36

görücülük 287

GÜÇBİLMEZ Erdoğan 107

GÜNDOĞDU Osman 25, 61

GÜNGÖR Kemal 218, 258

Gürsel Cemal 243

GÜVENÇ Bozkurt 23

HACI Gerevan 26

Halk Tıbbı 296

Hamidiye Alayları 43, 104, 114,
243

HARMANDALIOĞLU 116

HATT P. 63

HOFMEISTER Burkhard 38, 39

HUTTEROTH Wolf-Dieter 39, 40,
159, 160, 181

İbn-i Haldun 107, 264, 265, 268

İĞNECİLER Abdullah Asım 25

İNAN Abdülkadir 46

İNÖNÜ İsmet 243

İZBİRAK Reşat 76

kadın otoritesi 292

Kamu hizmetleri 27

Kapalı ekonomi 170

Keçecilik 42

KELEŞ Ruşen 25, 27

KESSLER G. 187

KILICOĞLU Cumhur 233

KIRAY Mübeccel 20, 24, 25, 49,
54, 66, 136, 183, 207, 218,
223

KIRBY Fay 236

KIRZIOĞLU Fahrettin 34, 114

